

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akademik İncelemeler Dergisi

Journal of Academic Inquiries

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

AKADEMİK İNCELEMELER DERGİSİ

Journal
of
Academic Inquiries

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Akademik İncelemeler Dergisi, Creative Commons Alıntı-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Akademik İncelemeler Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Akademik İncelemeler Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonunu imzalamıştır.

Journal of Academic Inquiries is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Journal of Academic Inquiries provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Journal of Academic Inquiries has added its name to the Budapest Open Access Initiative.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

Crossref

idealonline

MIAR

ACARINDEX

CiteFactor

SÖBIAD

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187
Serdivan/Sakarya

academicinquiries@sakarya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler>

Akademik İncelemeler Dergisi

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adına Derginin Sahibi

Prof. Dr. Arif BİLGİN

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY

Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ

İstatistik Editörü: Doç. Dr. Veli YILANCI

Dil Editörü (İngilizce): Arş. Gör. Meryem KAYTAN

Dil Editörü (Türkçe): Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Mizanpaj Editörü: Sezgin UYSAL

Son Okuma: Elifnaz ÖZKAN

Sekreteryası: Nazan BUDAK

Kapak ve Şablon Tasarımı: Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Yayın Kurulu: Doç. Dr. Yahya ARAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aynur ERDOĞAN COŞKUN (İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Ayşe Gül TOPRAK (Sakarya Üniversitesi)

Danışma Kurulu: Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Berch BERBEROĞLU (University of Nevada)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Jurgen BELLERS (Universität Siegen)

Prof. Dr. Kemal İNAT (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Ken LIGHT (University of California)

Prof. Dr. Markus PORSCHE-LUDWIG (National Dong-Hwa University)

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Michael KIMMEL (Stony Brook University)

Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Paul Martin LESTER (University of Texas)

Prof. Dr. Raymond HINNEBUSCH (St. Andrew University)

Prof. Dr. William VELEZ (University of Wisconsin-Milwaukee)

Journal of Academic Inquiries

Owner on behalf of Institute of Social Science

Prof. Dr. Arif BİLGİN

Editor in Chief: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY

Editorial Assistant: Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ

Statistics Editor: Doç. Dr. Veli YILANCI

Language Editor (English): Res. Asst. Meryem KAYTAN

Language Editor (Turkish): Res. Asst. Abdullah ÖZÇELİK

Layout Editor: Sezgin UYSAL

Proofreader: Elifnaz ÖZKAN

Secretary: Nazan BUDAK

Design: Res. Asst. Abdullah ÖZÇELİK

Editorial Board: Assoc. Prof. Yahya ARAZ (Dokuz Eylül University)

Asst. Prof. Aynur ERDOĞAN COŞKUN (İstanbul University)

Asst. Prof. Yıldırım TURAN (Sakarya University)

Dr. Ayşe Gül TOPRAK (Sakarya University)

Advisory Board: Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya University)

Prof. Dr. Berch BERBEROĞLU (University of Nevada)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf University)

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN (Sakarya University)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN (İstanbul University)

Prof. Dr. Jurgen BELLERS (Universität Siegen)

Prof. Dr. Kemal İNAT (Sakarya University)

Prof. Ken LIGHT (University of California)

Prof. Dr. Markus PORSCHE-LUDWIG (National Dong-Hwa University)

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Afyon Kocatepe University)

Prof. Dr. Michael KIMMEL (Stony Brook University)

Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN (Sakarya University)

Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (İstanbul Medeniyet University)

Prof. Dr. Paul Martin LESTER (University of Texas)

Prof. Dr. Raymond HINNEBUSCH (St. Andrew University)

Prof. Dr. William VELEZ (University of Wisconsin-Milwaukee)

Editör'den

Akademik İncelemeler Dergisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2006 yılından beri tarafsız ve ilkel yayın anlayışı ile yılda iki kez olmak üzere, Nisan ve Ekim aylarında yayınlanan, ücretsiz, hakemli ve uluslararası akademik bir dergidir. Dergimiz bilimsel çalışma ve akademik incelemelerin bilim çevreleri ve ilgilenenlerle paylaşılmasını, müzakere edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Dergi ekibi olarak bu hedefi akademik ve etik ölçütler çerçevesinde gerçekleştirme azmindeyiz.

Dergimiz bu yıl 15 yaşında. Bu çerçevede dergimizin kurumsal altyapısını geliştirdik; sistemi yazarlar ve hakemler açısından daha şeffaf ve öngörülebilir bir hale getirdik. Diğer taraftan dergimizin kabul ettiği makalelerin konu yelpazesinin genişliğini dikkate alarak alan editörleri atadık ve editör, yayın ve danışma kurullarında kurumsal ve coğrafi çeşitliliği gözeterek değişiklikler yaparak Akademik İncelemeler Dergisi'ne yeni bir vecheye kazandırdık.

Tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına alan Covid-19 salgınının neden olduğu kısıtlı imkânlara rağmen bu süreçte özveriyle gayret eden dergi ekibimize, ön inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen alan editörü hocalarımıza ve kendilerine gönderilen makaleleri hiçbir karşılık beklemeden en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendiren hakemlerimize gönülden teşekkür ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY

İçindekiler/Contents

- 01** **Dijital Medya İle Sanatın Dönüşümü: Çağdaş Sanatçıların Instagram Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme/**
The Transformation Of Art With Digital Media: An Analysis Of Contemporary Artists Instagram Shares
Bahar KAYIHAN
- 26** **Dini Radikalizmin Ana Akım İslamcılara Yönelttiği Tenkitler/**
The Criticisms of Religious Radicalism Against Mainstream Islamists
Nurullah ÇAKMAKTAŞ
- 47** **Do Consumers Really Care About Corporate Social Responsibility Messages on Social Media? An Investigation on Turkish Telecommunication Companies/**
Tüketiciler Sosyal Medyadaki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Mesajlarını Gerçekten Önemişiyor mu? Türk Telekomünikasyon Şirketleri Üzerine Bir Araştırma
M. A. Metin DİNÇER, Emre YILDIRIM & Yusuf ARSLAN
- 73** **Turkish-Greek Rapprochement in the 1930s: The British Factor as a Third Party/**
1930'lerde Türk-Yunan Yakınlaşması: Üçüncü Taraf Olarak İngiliz Faktörü
Emine Tutku VARDAĞLI
- 92** **Kriz Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejilerinin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma/**
A Research On The Effectiveness Of Communication Strategies Applied In Crisis Management
Engin ÇELEBİ
- 107** **Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum/**
Modern Civil Society As A New Oikos
Berkay YALÇINKAYA & Çağatay CENGİZ
- 122** **Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma İdeolojisi: Genel Bir Değerlendirme/**
Social Protection Ideology of the United Nations: A General Evaluation
Ruhal SAMANLI, Doğa Başar SARIİPEK & Tuncay YILMAZ,
- 146** **Televizyon Dizileri, Toplumsal Farkındalık Ve Otizm: “Mucize Doktor” Dizisi Örneği/**
Television Series, Social Awareness And Autism: The Case Of “Mucize Doktor”
İlkan YENER & Ekmel GEÇER
- 163** **“Çılgın Kalabalıktan Uzak”ta: Kullanıcı Olmayanların Sosyal Medyaya Bakışları Üzerine Bir İnceleme/**
Far from the Madding Crowd: An Analysis of Non-Users' Views over Social Media
İbrahim Hakan Dönmez, Feyyaz FIRAT & Hasan YURDAKUL
- 189** **Tetikte Hayatlar: Epileptik Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadığı Sorunlar Ve Baş Etme Becerileri/**
Lives On Alert: The Problems And Coping Skills Experienced By Those Who Care For Epileptic Individuals
İhsan Kutlu, İrem DEMİREL & Güzde KAZAN
- 212** **Etik Kültürünün Geliştirilmesinde Sivil Toplumun Rolü/**
The Role of Civil Society in Improving Ethical Culture
Fatih ALTUN & Hürü AKALIN
- 229** **European Union and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons/**
Avrupa Birliği ve Nükleer Silahların Yasaklanması Anlaşması
Adviye Damla ÜNLÜ
- 246** **How Do The Main Negative Emotions Affect People's Political Decision Process? : “Fear, Anxiety And Anger/**
Temel Olumsuz Duygular Kişilerin Siyasi Karar Sürecini Nasıl Etkiliyor? : "Korku, Kaygı Ve Öfke
Kevser Hülya AKDEMİR
- 262** **Düzeltilme: Türkiye'de Vatandaşlık ve Anayasal Süreç/**
Correction: Constitutional Process and Citizenship in Turkey
Ejder ULUTAŞ

Dijital Medya İle Sanatın Dönüşümü: Çağdaş Sanatçıların Instagram Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme

The Transformation of Art With Digital Media: An Analysis of Contemporary Artists Instagram Shares

Bahar KAYIHAN

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü
bhrkayihan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5196-4350>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Kayihan, Bahar . "Dijital Medya İle Sanatın Dönüşümü: Çağdaş Sanatçıların Instagram Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 1-25 . <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.838162>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 09.12.2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24.03.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Dijital Medya İle Sanatın Dönüşümü: Çağdaş Sanatçıların Instagram Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme

Öz

Gazete ve dergiler, sanat eserinin ve sanatçının tanıtılması ve sanat akımlarının ortaya çıkması açısından yüzyıllardır önemli rol oynamışlardır. Dijital medyanın gelişimiyle birlikte, haber, eğlence ve pek çok diğer içerik dijital alana entegre olmuştur. Sanat ve sanat yapısı da dijital ortamda var olur hale gelmiştir. Dijitalleşme, hem sanat eserini hem de izleyicisini değiştiren bir rol oynamıştır. Bu çalışmada ise, dijital medyanın, geçmişte galerilerin oynadığı sanat eserini sergileme, ayrıca gazete ve dergi gibi basılı araçların oynadığı sanat eserini tanıtmaya misyonlarını üstlenip üstlenmediğini tartışmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çağdaş sanatçıların Instagram sayfalarındaki paylaşımları içerik analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak, Instagram'ın hem sanatçıların eserlerini sergileyebilmeleri için bir galeriye, hem de bu eserleri tanıtan bir medya aracına dönüştüğü görülmüştür. Ayrıca, Instagram ve benzeri sosyal ağlar aracılığıyla sanatın sadece belli bir zümrenin erişiminde olmaktan çıktığı görülmüştür. Bunun dışında, Instagram'da sanatçıların kişisel beğenilerini, ya da ilgilerini paylaştıkları ve Instagram'ın, sanatçıların politik tutumlarını sergileyebilecekleri bir mecra olarak rol oynadığı anlaşılmıştır. Örneğin, sanatçıların Instagram'ı çeşitli ürün ya da mekân tanıtmaları yapmak için kullandıkları, bu kullanımların tüketim kültürünü canlı tutmaya hizmet ettiği ve sanatçıların da popüler kültürün birer nesnesine dönüştükleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazetecilik, Çağdaş Sanat, Dijital Medya, Dijital Sanat, Instagram

The Transformation of Art with Digital Media: An Analysis of Contemporary Artists Instagram Shares

Abstract

Newspapers and magazines have played a significant role for centuries in promoting the work of art, artists and the emergence of art movements. With the development of digital media, news, entertainment, and many other contents have been integrated into the digital space. Art and artwork have also become available in the digital environment. Digitalization has played a role that has changed both the artwork and its audience. In this study, it is aimed to discuss whether the digital media has undertaken the mission of exhibiting the art work undertaken by galleries in the past and also promoting the work of art undertaken by printed media such as newspapers and magazines. In this direction, the shares of contemporary artists on Instagram pages were analysed with content analysis. As a result, it has been observed that Instagram has turned into both a gallery for artists to exhibit their works and a media tool promoting these works. Also, it's been understood that through Instagram, now artwork is not only accessible to a certain group. Apart from this, it has been understood that artists use Instagram to promote their political attitudes, various products or places, and this turn artists into objects of popular culture.

Keywords: Journalism, Contemporary Art, Digital Media, Digital Art, Instagram

Giriş

Ortaya çıkışı hakkında bilgiye sahip olmasak da sanatın, ilk dönemlerde müzelerde ya da sergilerde keyfine varılacak türden bir şey olması amacıyla yapılmadığını, bu nedenle de günümüzdeki anlamına sahip olmadığını söylemek mümkündür. İlkel insanlar, mağaralara avlarının resimlerini yaptıklarında, ardından da bu resimlere mızrak ya da taş baltaları ile vurduklarında, hayvanların onların güçlerine boyun eğeceğine inanmışlardır (Gombrich, 2019, 39-42). Dolayısıyla geçmiş çağlarda, sanatın mistik bir iletişimsel araç olduğunu söylemek mümkündür. Sonraki dönemlerde sanat farklı amaçlarla gerçekleştirilmiştir. Antik Yunan'da hükümdarı ölümsüzleştirmek için, orta çağda ise dini amaçlarla, üretilen sanat yapıtının seçkin bir eser haline gelmesi ise çok sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir.

Sanat, tarih boyunca toplumun ve ekonominin dönüşümlerinin bir taşıyıcısı olmuştur. Örneğin; Dada akımı I. Dünya Savaşı'nın acımasızlığına tepki olarak doğmuş, Ekspresyonizm akımı ise 19. yüzyılın gerçekçiliğine karşıt olarak doğallığın dışında bir öznelliği savunmuştur (Erdoğan, 2015, 78). Kitle iletişim araçları da, sanat akımlarını geliştiren ve var edebilen bir rol oynamıştır. Gazete ve dergilerin yayımlanmaya başladığı 17. yüzyıldan itibaren sanat ve sanatçı, var olabilmek için basına, sanat basını ise varlığını sürdürebilmek için sanatçıların desteğine ihtiyaç duymuştur. 19. yüzyılda sanat basını, çok çeşitli bir kitle için sanatı ulaştıran ve biçimlendiren bir araç haline gelmiştir. Özellikle, I. ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde, sanatçılar basının ve böylece propagandanın değerinin farkında olmuşlar, basın ile iyi ilişkiler kurmayı önemsemişler ve aynı akımı benimseyen sanatçılar bir araya gelerek kendi dergilerini çıkarmışlardır. Teknoloji ve böylece ortaya çıkan yeni iletişim olanakları yalnızca sanatı kitlelere ulaştırmamış, sanatçıları da bir araya getirmiştir. Örneğin, Cahiers d'art ve Minotaure gibi sürrealist dergilerle sanatçılar politik görüşlerini aktarmışlardır. 1960'lı yıllardan itibaren ise dergiler, sanat akımlarını galerilerden bile daha görünür kılmıştır. Pop-sanat, dergilerde galerilerden ve müzelerden çok daha fazla kendisine yer bulmuştur (Kayihan, 2020). Dolayısıyla denilebilir ki; tarih boyunca basın, sanatın hem tanıtıcısı ve aktarıcısı, hem de galerisi olarak rol oynamıştır. Basılı gazete ve dergilerin yerlerini dijitalleşerek dijital platformlara bırakmasıyla birlikte, sanat yapıtında da dönüşümler gerçekleşmeye başlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren, gittikçe dijitalleşen dünyada sanat yapıtı da farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Yaygın bir şekilde çağdaş sanat [1] olarak adlandırılan bu dönemin akımları arasında; Andy Warhol ve Roy Lichenstein'in öncülük ettiği pop-sanat, Ralph Goings, Robert Cottingham ve John Salt'un eserler verdiği foto-gerçeklik, Marcel Duchamp, John Baldessari ve Piero Manzoni gibi sanatçıların katkı sağladığı kavramsal sanat, Frank Stella ve Jo Baer gibi sanatçıların öncülük ettiği minimalizm sayılabilir.

Nietzsche, hayatı ve sanatı Yunan trajedilerinden ilham alarak Apollonik ve Dionysostik olarak ayırmıştır. Apollonik düzen; sınırı, düzenliliği ve sabit güzelliği temsil ederken, dionysostik düzen, belirsizliği ve ilk etapta görülemeyen bir karmaşayı temsil etmektedir (Barret, 2019, 249). Çağdaş sanatçılar da, Nietzsche'nin dionysostik düzen olarak tanımladığı biçimde, aslında güzel bulunmayanın güzel yanını ortaya çıkararak sanat yapıtına dönüştürmektedir. Lakin buradan hareketle, biçimciliği ya da gerçekçiliği benimsemeyi tercih etmeyen çağdaş sanatçıların yapıtlarının sanat eseri olmadığını söylemek mümkün değildir. Gombrich'e göre (2019, 602), sanat farklı zamanlarda farklı şeyleri ifade etmiştir.

Çağdaş sanatçılar da dönemlerinin anlayışını ve eserlerini yansıtmaktadırlar. Bu nedenle de zaten 2000'li yıllarda Jan an Eyck ya da Leonardo da Vinci gibi resim yapan birinin çalışmaları resim olarak değerlendirilmeyecektir. O halde, çağdaş sanatçıların eserlerinin dönemlerinin bir yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Çağdaş resimler; içinde üretildikleri dönemi yansıtan bir biçimde, gerçekten hayali destekleyen, önceki sabit kalıplara karşı hızı benimseyen, kalıcılığın aksine sürekliliği benimseyen bir anlayışa sahiptirler. Ayrıca, çağdaş resimlerin içerikleri, modern resimlere kıyasla anlamsızlaşmıştır. Artık resimlerde, Manet'nin *Olympia* eserindeki gibi cesurca bakan bir hayat kadınının gerçekliği ya da resimlere konu olan kişilerin yüzlerinde endişe, korku ya da mutluluk mevcut değildir (Ayaz, 2016, 123-124). 1950'li yıllardan itibaren gelişen pop sanat, sanat eserini de hiç olmadığı kadar kapitalist piyasanın bir aracı haline dönüştürmüştür. Ancak yalnızca pop-sanatın değil, diğer çağdaş sanat türlerinin de kapitalist piyasaya hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Sanat yapıtının kapitalizmi güçlendiren yapısının önemli bir boyutunu ise teknoloji ve teknoloji ile birlikte dönüşen kitle iletişim araçları oluşturmaktadır; çünkü sanat yapıtı insanlık tarihi boyunca dönüşüm geçirirken, bu dönüşüme hem ekonomi-politik dönüşümler hem de kitle iletişim araçları eşlik etmiştir.

Bu çalışmada ise dijitalleşmenin; sanat yapıtı ve sanatçıyı nasıl konumlandığı, gerçekleştirilen ampirik analiz ile hem olumlu hem de olumsuz yönleri açısından ele alınmıştır. Bu doğrultuda, dijital mecra sanat eserinin nasıl sunulduğuna ve sanatçıların dijital mecra kullanımlarına betimsel olarak odaklanılmıştır; çünkü mevcut durumun tespiti hedeflenmiştir. Sanatçılar, matbaanın gelişiminden bu yana basını etkili bir şekilde kullanabilmeyi önemsemişlerdir. Dijital çağda ise, dijital medya ve sosyal ağlar etkili birer medya aracı olarak rol oynamaktadır. Bu dönemde, sanatçıların sosyal ağ olan Instagram'ı ne şekilde kullandığı ve bu kullanımların sanat eserinin içeriğini ya da sunumunu değiştirip değiştirmediği üzerine odaklanılmıştır. Instagram, görsel içerik paylaşımına diğer sosyal ağlara kıyasla daha fazla olanak sağladığı için seçilmiştir. Belirlenen örneklem üzerinden, çağdaş sanatçıların Instagram sayfalarındaki paylaşımları nitel ve nicel içerik analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın amacı; Instagram'ın geçmişte galerilerin oynadığı sanat eserini sergileme, gazete ve dergi gibi basılı araçların oynadığı sanat eserini tanıtmaya misyonlarını üstlenip üstlenmediğini tartışmaktır.

1. Teknoloji ve Medya ile Dönüşen Sanat Yapıtı

1900'lü yıllardan itibaren teknoloji toplumsal hayatın merkezine yerleşmiştir. McLuhan (1962), Castells (1996), Drucker (1969), Virilio (1995) gibi düşünürler de, teknoloji üzerine önemli görüşler ortaya atmışlardır. Tüm dünyayı dönüştüren teknolojik dönüşümler, sanat eserini de değiştirmiştir. Müzelere, galerilere ihtiyaç duymayan çağdaş sanat, her an her yerde mevcut olabilir hale gelmiştir. Dijital medya, özellikle de sosyal ağlar da sanat ve sanatçı için yeni bir var oluş mekânı oluşturmuştur. Yalnızca, sanat eserlerinin sunumu dijital platforma taşınmamış, sanat eserleri tamamen dijital alanda oluşur hale de gelmiştir. Sanatçılar eserlerini dijital olarak üretmeye, algoritmalar ise sanatçı olmaya başlamıştır.

Literatürde, dijitalleşmenin sanatı anlamak ve yorumlamak açısından fırsatlar sunduğunu gösteren çalışmalar çeşitlidir. Bu çalışmalarda algoritmaların sanat eserleri üzerine araştırmalara olanak sağladığı belirtilmektedir. Örneğin; Bender

(2015), 13. ve 20. yüzyıllardan 1840 sanat eserini analiz ederek sanatçıların Afrodit veya Venüs figürünü ortalama olarak 2.8 kez kullandıklarını ortaya koymuştur. Algoritmalar ile Lev Manovich (2015), 6000 empresyonistin resimlerinde içerik ve renklendirme açısından görsel benzerlikleri, de la Rosa and Suárez (2015) ise güzellik algısının zaman içerisinde değişip değişmediğini incelemiştir. Dijitalleşme yalnızca sanatı anlamak için bir olanak olarak değerlendirilmemektedir. Chang ve diğerleri (2014), ziyaretçinin bir sanat sergisindeki deneyimini dijital medya kullanıp kullanmamasını karşılaştırarak dijital teknolojinin etkisini incelemiştir. Taipei Üniversitesi'nden 135 üniversite öğrencisiyle yapılan çalışmada, mobil artırılmış gerçeklik (AR) kılavuzu ile sergide gezinenlerin daha fazla özgürlük alanı olduğu ve resimler ile daha büyük bir etkileşim içinde oldukları sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, dijital teknoloji kullanımının sanatla daha fazla katılıma ve etkileşime izin verdiğini göstermektedir. Bu ve benzeri çalışmalarda teknolojinin, insanların sanat ile etkileşimini artırdığı vurgulanmaktadır. Bunun da ötesinde teknoloji, sanatın sunumunda ve izleyicisinde de bir dönüşüm yaratmıştır. “Bugün gördüğümüz, insanlarla müzenin olanaklı kıldığından daha doğrudan bir teması amaçlayan bir sanat...” sözüyle Arthur C. Danto (1997/2014, 224-225), çağdaş sanatın 1400'lerden itibaren üretilen sanattan farkının, müze biçiminde kurulmuş alanlara ihtiyaç duymaması olduğunu ifade eder. Ayrıca Danto, çağdaş sanatın birincil hırısının estetik değerler olmadığını ve sanatın hem üretiminde hem kurumlarında hem de izleyicisinde bir dönüşüm olduğunu vurgulamaktadır.

Teknolojinin sanat eserindeki dönüşümünü olumlu olarak nitelendiren bu çalışmaların yanı sıra, teknolojinin pek çok diğer alanda olduğu gibi sanat üzerinde de olumsuz etkileri olduğunu söyleyen düşünürler mevcuttur. Johanna Drucker (2013, 5), sanat tarihinin “temel yaklaşımlarının, inanç ilkelerinin veya yöntemlerinin dijital çalışma tarafından değiştirilmediğini”, başka bir ifade ile dijital sanatın yeni bir şey sunmadığını söyler. Frankfurt Okulu düşünürleri ve Fredric Jameson ise, sanat eserinin dijitalleşme ile birlikte gittikçe daha fazla metalaştığını vurgularlar. Frankfurt Okulu kuramcıları; Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Leo Löwenthal ve Herbert Marcuse popüler müzik, popüler edebiyat ve sanat, dergiler ve radyoyu analiz etmişler ve eleştirel sosyal teori içinde kitle aracılı kültür ve iletişimi eleştirmişlerdir (Kellner, 2003, 29). Herbert Marcuse'a göre (1975, 27), kültürel ürünler, bir yaşam tarzı sağlayarak ve bir dünya görüşüne hizmet ederek tek boyutlu düşünceler ve davranışlar yaratmaktadır. Adorno ve Horkheimer'a göre ise (1997, 154-158), kültür endüstrisinde, bireyler ürünün standardizasyonu nedeniyle yanılısamaya maruz kalmakta ve tüketici zevk endüstrisinin ideolojisi haline gelmektedir. Adorno ve Horkheimer'ın kültür endüstrisi kuramının bir diğer önemli noktasıysa endüstrilerin kitlesel rolüdür. Jameson ise, sanatın ve edebiyatın; kasten veya kasıtsız bir şekilde sınıf tahakkümünü meşru kıldığını ve bir tür aldatmaca yarattığını söyler. Jameson'ın bu görüşü, Althusserci yapısal Marksist görüşe dayanmaktadır: Hukuk, politika, din, sanat ve geriye kalan her şey sosyal yapının bir parçasıdır (McKoski, 335). Bu dönemin sanat anlayışını önceki dönemlerden ayıran temel farklılıklardan biri ise, teknolojinin sanatın hem içeriğine hem de sunumuna eklenmesidir.

Walter Benjamin'in 1935 yılında yayımladığı 'Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Yapıtı' (1935/1993) çalışması, teknolojik gelişimin sanat eserleri üzerinde meydana getirdiği dönüşüme işaret eden öncülerdendir. Sanat yapıtının mekanik olarak çoğaltılır hale gelmesiyle birlikte anlam ve sanatın kendisi ortadan

kaybolmuştur. Yalnızca Benjamin değil, Frankfurt Okulu'nun diğer temsilcileri de teknolojinin sanat eseri üzerindeki rolünü çalışmalarında tartışmışlardır. Marcuse, çağdaş çağdaki teknolojinin "sosyal ilişkileri örgütlenme ve değiştirme tarzının" tamamını oluşturduğunu savunmuştur. Teknoloji, kontrol ve tahakküm için bir araçtır ve bireyleri baskın düşünce ve davranış kalıplarına uymaları için alışkanlık haline getiren kitle kültürünü üretmektedir (Kellner, 2002, 32). Sanatın kitle kültürünün bir nesnesi olduğu düşünülse de, genel olarak dijital medyanın, özel olarak ise Instagram'ın sanatı ve sanatçıyı nasıl dönüştürdüğü ile ilgili çalışmalar literatürde sınırlıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında bu konuya odaklanılmıştır.

2.Araştırmanın Tasarımı

Çalışma kapsamında beş sanatçının Instagram profilleri incelenmiştir. Jean Michel Basquiat, Cindy Sherman, Anish Kapoor, Yoshitomo Nara ve Taner Ceylan profilleri incelenen sanatçılardır. Instagram'da fazlaca takipçisi olan bu sanatçıların hepsi, önceki sanat kalıplarına meydan okuyan, buna karşın fazla sayıda takipçisi olan popüler çağdaş sanatçılardır. Bu nedenle çalışma kapsamına dâhil edilmişlerdir. Çalışmada, bu sanatçıların eserlerinin üretim aşamasına değil, Instagram'daki temsiline, dolayısıyla da dolaşımına odaklanılmıştır.

2.1.Amaç

Çalışmanın amacı; Instagram'ın geçmişte galerilerin oynadığı sanat eserini sergileme misyonunu, ayrıca gazete ve dergi gibi basılı araçların oynadığı sanat eserini tanıtmaya, hatta kimi zaman dönüştürme rolünü üstlenip üstlenmediğini, örneklem olarak seçilen sanatçı profillerindeki paylaşımlar üzerinden tartışmaktır. Bu çerçevede, sanatçıların Instagram paylaşımlarının içerikleri incelenmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen beş sanatçı arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar mevcuttur. Hepsisi çağdaş sanatçılardır; birbirlerinden etkilenimleri mevcuttur ve aykırı yönleri vardır. Öte yandan aykırılıkları farklı biçimlerde. Basquiat, grafitiyi sanata dönüştürerek sanatın estetik kurallarına meydan okumuştur. Sherman sanat yapıtlarındaki güzel kadın imgesine, Kapoor nesnenin durağanlığına, Nara yüksek sanat/düşük sanat ayrımına, Ceylan ise mevcut toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkmaktadır. Sanatçıların meydan okuyuşlarındaki farklılık, hepsinin özgün ve özgür sanatçıları olduğu düşünüldüğünde kaçınılmazdır. Ayrıca bu sanatçıların hepsi çağdaş sanatçıları olmakla birlikte, farklı alanlarda üretimler yapmaktadırlar. Basquiat, grafiti sanatçısı ve yeni dışavurumcu bir ressamdır. Sherman, fotoğraf sanatçısı ve film yönetmenidir. Kapoor, kavramsal sanat ile ilgilenmektedir ve heykel sanatçısıdır. Nara, superflat ve pop-sanat ile ilgilenmektedir. Ceylan ise foto realist ressamdır. Bu açıdan, sanatçıları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların Instagram kullanımlarına yansıyor yansımadığını değerlendirmek de amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, farklı uluslardan ve farklı kültürel kimliklere sahip olan bu sanatçıları, bu farklılıklarının değişik kullanımlara neden olup olmadığı araştırılmıştır. Örneğin, paylaşımlarda yerel unsurların olup olmadığı incelenmiştir.

2.2.Önem

Matbaanın gelişiminden bu yana sanatçıları, basını eserlerini tanıtmak için kullanmışlardır. Öte yandan, sanat ve sanat eseri fikirlerin, ideolojilerin aktarıcısı olmuştur. Basın da sanatı aktararak, fikirleri de aktaran bir rol oynamıştır. Dijital çağda ise, dijital medya ve sosyal ağlar etkili birer medya aracı olarak rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemde, sanatçıları sosyal mecraları ne şekilde kullandıkları

hakkında çalışmalar literatürde eksiktir. Bu nedenle sanatçıların sosyal ağları, özellikle de diğer ağlara kıyasla görsel içerik paylaşımına daha fazla odaklanan Instagram'ı ne şekilde kullandıklarını ve bu kullanımların sanat eserinin içeriğini ya da sunumunu değiştirip değiştirmediğini incelemek önemlidir.

Jean-Michel Basquiat, hayatta olmamasına karşın çalışmaya dâhil edilmiştir; çünkü basılı medyadan dijital medyaya geçişte, yeni kitle iletişim araçlarını kullanarak sanat eserini ve kendisini adeta bir rock yıldızı gibi sunabilme becerisi göstermesi açısından öncüdür. Ayrıca, hayatta olmayan bir sanatçının Instagram'daki mevcudiyeti ele alınmaya değer görülmüştür. Ancak, Basquiat'ın profilinin kendisi tarafından kullanılmadığı aşikârdır. Diğer dört sanatçı ise, çalışmanın gerçekleştirildiği tarihte hayatta olan, çalışmalarına devam etmekte olan sanatçılardır. Paylaştıkları seyahat fotoğrafları, aile birliktelikleri gibi kişisel içerikler de düşünülerek, bu sanatçıların profillerini kendilerinin kullandıkları düşünülebilir. Ancak bunu kesin olarak bilmek imkânsızdır.

2.3.Yöntem

Beş çağdaş sanatçının Instagram profillerinin incelendiği çalışmada, içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, hem sistematik kodlamaya hem de nitel yorumlamaya olanak sağlamaktadır. Bu nedenle tercih edilmiştir. İlk olarak, çalışma kapsamında profilleri incelenmek üzere seçilen sanatçıların Instagram paylaşımları, oluşturulan kodlama cetveline göre sistematik olarak analiz edilmiştir. Beş sanatçının toplamda 3107 paylaşımı bu analiz kapsamında incelenmiştir (bkz. Tablo 1). Bu sayı, beş sanatçının Instagram kullanmaya başladıkları tarihten analizin gerçekleştirildiği 14 Ağustos 2020 tarihine kadarki tüm paylaşımlarını içermektedir. Sanatçıların; eserleri ile ilgili paylaşımları, eserlerinin ya da eserlerinin yer aldığı galerilerin vb. tanıtımını yapıp yapmadıkları, farklı ürün ya da mekânların tanıtımı hakkındaki paylaşımları, farklı sanatçıların eserleri ya da sergileri hakkındaki paylaşımları ve kişisel paylaşımları incelenmiştir. Nitel yorumlama kısmında ise, sanatçıların Instagram kullanımlarının betimsel olarak analizi hedeflenmiştir. Nicel olarak ne tarz paylaşımları daha çok yaptıklarının yanı sıra, örneğin kimi zaman tek bir kez yaptıkları bir politik paylaşımın bile anlamlı olabileceğinden yola çıkarak bu analize gerek duyulmuştur. Bu çerçevede, sanatçıların hepsinin özgün kullanımları ele alınmıştır.

2.4.Örneklem

Çalışma kapsamında, Jean Michel Basquiat, Cindy Sherman, Anish Kapoor, Yoshitomo Nara ve Taner Ceylan'ın Instagram profilleri incelenmiştir. Çalışmaya dâhil edilen bu beş sanatçı hem benzerlikleri hem de farklılıkları nedeniyle incelenmeye değer görülmüştür. Hepsi çağdaş sanatçılar ve Instagram'da fazlaca takipçisi olan dönemin sanatçılarıdır. Çağdaş sanatçıların dijital alanı kullanımlarını ortaya koymak amaçlandığı için, bu sanatçılar örneklem olarak belirlenmiştir.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında Instagram Profilleri İncelenen Sanatçılar (Sunulan veriler, hesapların açılış tarihinden analizin gerçekleştirildiği 14.08.2020'ye kadar geçen zamanı kapsamaktadır)

Sanatçı	Hakkında	Instagram Profili	Takipçi	Gönderi	Takip
Jean Michel Basquiat (1960 -1988)	Grafiti sanatçısı ve yeni dışavurumcu ressam (ABD)	basquiat_archi ve	190000	540	0
Cindy Sherman (1954-)	Fotoğraf sanatçısı ve film yönetmeni (ABD)	cindysherman	318000	842	308
Anish Kapoor (1954-)	Kavramsal sanat / heykeltıraş (Hindistan)	dirty_corner	112000	277	0
Yoshitomo Nara (1959 -)	Superflat / pop-sanat (Japonya)	michinara3	209000	727	19
Taner Ceylan (1967 -)	Foto realist ressam (Türkiye)	tanerceylanstudio	44500	721	1.769
Toplam takipçi, gönderi ve takip			873500	3107	2096

Anti-sanat dünyasının bir parçası olan, grafiti sanatçısı ve yeni dışavurumcu ressam Jean Michel Basquiat'ın Instagram profili, Basquiat hayatta olmamasına rağmen bu çalışmaya dâhil edilmiştir; çünkü onun bir sokak sanatçısından galericilerin peşinde koştuğu bir sanatçı haline gelmesinin merkezinde medya vardır. Medya aracılığıyla Basquiat'ın grafitilerine attığı 'SAMO' imzasının [2] (Faflick, 1978) onlarca kişi tarafından taklit edilir hale gelmesi çok kısa zaman içerisinde olmuştur. 1980'lerde, sanat eserinin, sanat eseri ve sanat eserinin para-değeri olarak ayrımının değersiz hale gelmesiyle Basquiat'ın eserleri de kendisi de bir pazar malzemesi haline gelmiştir. Basquiat'ı iki yıl boyunca temsil eden Boone, Basquiat'ın dergi kapaklarında, başlıklarında yer almasına olanak sağlamıştır. Basquiat, 1980'lerde SoHo'nun duvarlarında grafitiler çizmekten, çalışmaları Mary Boone, Larry Gagosian ve Bruno Bischofberger gibi galericiler tarafından satılan bir sanatçıya dönüşmüştür. (Emmerling, 2003, 7-9). Bu açıdan, bu çalışma kapsamında incelemeye değer bir sanatçıdır. Ayrıca, hayatta olmamasına rağmen Jean-Michel Basquiat Archive adındaki Instagram profilinde 190 bin, Jean-Michel Basquiat profilinde 153 bin, jean.michel.basquiat profilinde ise 19,8 bin takipçisi vardır.

Çalışma kapsamında, Instagram paylaşımları incelenen bir diğer sanatçı, ABD'li fotoğraf sanatçısı ve film yönetmeni Cindy Sherman'dır. Jean-Michel Basquiat ve Cindy Sherman'ın benzerliklerinden bahsetmek mümkündür. Jean-Michel Basquiat, her ne kadar tüketim kültürünün tam merkezinde olan bir sanatçı olarak var olmuş olsa da, anti-sanat anlayışı ile başkaldıran bir tutum da benimsemiştir. Benzer şekilde, Cindy Sherman yaşadığı döneme başkaldıran içerikler üretmektedir.

'İsimsiz Film Kareleri' adlı fotoğraf çalışmasında, toplumun kadınlarla ilgili belirlediği standart rolleri eleştiren Sherman, Hollywood filmlerinde kurgulanan kadın rollerini yeniden ele aldığı bir fotoğraf serisi ortaya çıkarmıştır. Sherman'ın bu serisi, hem farklı kadın temsillerini yansıtmaktadır hem de kadınların kimliklerinin tekilliğinin dışına çıkmaktadır. Böylece, kadınların birden çok kimliği olabileceği fikri desteklenmektedir (Boyacı, 2018, 27-28). Sherman, pazar ekonomisinin istediği erotik kadın imajını, deformasyona uğratarak yok etmektedir. Tarih boyunca, sanatçı kadınlar kendi temsillerini yaratırken, mevcut kabullere

karşı yine kadın bedenini sanatın bir nesnesi haline getirmişlerdir. Bu şekilde kadın bedeni aynı zamanda başkaldırı aracına dönüşmüştür (Alp, 2014, 359-361). Sherman da, tarih boyunca diğer kadın sanatçıların yaptığı gibi yine kadın imgesini kullanarak, mevcut kadın kabullerine meydan okuyan bir tavır sergilemektedir. Kadın, güzel olmak ya da bir arzu nesnesi olmak zorunda değildir. Çalışmalarında kullandığı kadın nesnesi ise kendisidir.

Mevcut kadın imgesine başkaldıran Sherman'ın eserlerinin ise popüler kültürle kopuk olduğu söylenemez. Sherman ilk çalışmalarında filmlerdeki kadın tiplerinden yola çıkarken, sonraki dönemlerde filmler Sherman'ın tiplerinden yola çıkmaya başlamıştır. Sherman'ın 1988 yılındaki Untitled 184 çalışması, çeşitli teknoloji araçları üzerinde yatan bir oyuncak bebeği yansıtmaktadır. 1988 tarihli Child's Play filminde de benzer bir tasvir mevcuttur. Chucky adlı oyuncak bebek katil bir ruh tarafından ele geçirilmiştir. Bu katil ruh, tüketim odaklı hayattan intikam almaya çalışırken bir kâbus yaratmıştır (Direk, 2000, 138). Teknolojinin aldığı öç, yine teknoloji aracılığıyla film ile gerçekleşmektedir. Hem filmde, hem de filmin ilham aldığı Sherman'ın eserinde teknolojinin karanlık gücü yansıtılmaktadır. Öte yandan, oyuncak bir bebeği bile kuşatan teknolojiden Sherman'ın da uzak durabilmesi mümkün olmamıştır. Çok sayıda takipçisi olan Sherman, Instagram ve benzeri dijital medya araçları olan sosyal ağları kullanmaktadır.

Instagram paylaşımları incelenen bir diğer sanatçı, kavramsal sanatçı ve heykeltıraş Anish Kapoor'dur. 1954 yılında Mumbai'de dünyaya gelen Anish Kapoor (2017, 1-2), çalışmalarını Londra'da sürdürmektedir. Çalışmaları, Museum of Modern Art, Hara Museum of Contemporary Art, Hirshhorn Museum and Sculpture Garden, Moderna Museet, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia, San Francisco Museum of Modern Art, Stedelijk Museum, Tate Modern, Tate Britain, Tel Aviv Museum of Art, Minneapolis gibi koleksiyonlarda yer almaktadır. Kapoor'un eserlerinde, form zemine, duvarlara ve tavana minimum göz atma teması kurarak belirgin bir ağırlıksızlık elde etmektedir. Amaçlanan vurgu, zemine yoğun bir şekilde yerleştirilmiş büyük bir kitle izlenimi vermek yerine, işin hacmi üzerinde, mekânı bölerek şekillendirmektir (Hornzee-Jones, 2008, 92). Kapoor'un eserlerinin başkaldıran yanı sıra ise yalnızca form ile ilgili değildir, form arzusunun somutlandırılmış biçimidir. Bu biçime sahip; ama bunun da ötesinde madde ve imge arasında bir sınırda yaşayan Kapoor'un eserleri, yoğun bir duygusallık yoluyla dışsal bir mükemmellik için çabalıyor gibi görünmekte (Newman, 1982, 15) ve taş heykellerin maddi gerçekliklerinin ve tarihsel bağlarının ötesinde taahhüt edilmeyen bir boyuta sahiptir. Taşların içindeki boşluklar "dili olmayan boşluklar" olarak tanımlanmaktadır. Kapoor'un arzulu arketip biçimleri izleyiciye aynı anda tanıdık da gelmektedir. Bu şekilde Kapoor'un çalışması dişil ve kutsal olanla dolu bir geçmişle bağlantılıdır. Kapoor'un sık sık eserleriyle ilgili olarak tekrarladığı ifade, "Mesajım yok. Söyleyecek hiçbir şeyim yok ve söyleyecek hiçbir şeyimin olmamasının önemli olduğunu düşünüyorum." Kapoor bu ifadesiyle kendini anlatıcı olarak ortadan kaldırarak izleyiciyi kendi anlatıcısı konumuna yerleştirmektedir. Kapoor'un anlatıya dirençli olmasının nedenlerinden biri anlam tahsisine bağlı olan kesinlik veya tikellikten hoşlanmamasıdır (Marshall, 2004, 8-9). Dolayısıyla denilebilir ki; Kapoor hem formu, hem içeriği, hem de anlamı dönüştürmektedir, bu nedenlerle de çalışma kapsamında Instagram'daki var oluşu incelenmeye değerdir.

Hem resimlerinde hem de heykellerinde yüksek sanat/düşük sanat, masum/uğursuz, güvenli/tehlikeli gibi çelişkili metaforlar ile oynayan, super-flat ve pop-sanat alanlarında çalışmalar yapan ressam Yoshitomo Nara'nın da paylaşımları incelenmiştir. Nara eserlerinde, hem Batı'da hem de anavatanı Japonya'da tanınan semboller ve kelimeler kullanılmaktadır (Joynes, 1999, 1-2). Yoshitomo Nara ile Murakami Takashi arasında benzerlikler olsa da, iki sanatçı arasındaki en belirgin fark; Murakami'nin Japon estetiğini temsil etmesi, Nara'nın ise Japon resimlerinden ilham almadığını söylemesidir. Nara, çalışmalarının anime, manga ya da nihonga'dan etkilendiği kadar, bir ulus ya da kültür ile ilişkilendirilemeyecek evrensel bir çocukluk tasvir ettiğini vurgulamaktadır (Steinberg, 2004, 461). Nara'nın çalışmaları Japon çizgi romanlarından (manga) etkilenmiştir, ancak savunmasız figürlerini Batı'dan etkilenen bir korku filmi unsuruyla alt üst ettiği için benzersizdir. Resmettiği çocuklar izleyiciye kara boş, hançer bıçağı gözleri ile bir bıçağı tutarak bakmaktadır. Nara'nın masum çocuklar aracılığıyla Batı korkusundan yararlanması, Japonya'nın kontrollü katı dil ve sosyal yapı toplumunda çarpıcıdır (Joynes, 1999, 1-2). Joynes'e göre (1999, 1), eserlerden bazıları dergi sayfalarını süsleyen Nara'nın resmettiği "masum bebekler" şeytani mülkiyeti sınırlandıran içsel bir isyanı ifade etmektedir. Bu açıdan Nara'nın çalışmalarının başkaldırıcı olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de dünyaya gelen foto realist ressam Taner Ceylan eserleri ile çalışma kapsamında Instagram profilleri incelenen diğer sanatçılar gibi, önceki sanat kalıplarına karşı çıkmaktadır. Ancak, onun sanat kalıplarını yıkışı, tekniğe ya da biçime dair değil, daha çok içeriğe ilişkindir. Ceylan, eserlerinde mevcut toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkmaktadır.

Türkiye coğrafyasında eserler üreten Kutluğ Ataman, Murat Morova gibi isimlere benzer bir biçimde Ceylan, eserleri ile toplumsal eril inşa meydana okumaktadır. Ancak, bu meydan okuması galeriler tarafından eserlerinin reddedilmesine bile neden olmuştur (Demiral, 2018, 46-50). Ayrıca Ceylan'ın eserlerinde Sherman gibi, kendisini resmettiği görülmektedir. Ceylan'ın eserlerinde toplumsal cinsiyet kalıplarının dışındaki imgelerin yanı sıra, politik görüşlerinin ya da örneğin Atatürk'e olan ilgisinin görünür olduğu düşünülebilir; çünkü örneğin önemli eserlerinden biri 1881 adını taşımaktadır. Öte yandan, Ceylan'ın Sotheby's'de 121.250 pounda satılan bu resmi Atatürk'ün doğum tarihine gönderme yapıyor olsa da, kendisi bu serinin Batı oryantalizmine tepki olarak doğduğunu söylemiştir (Pınarbaşı, 2015, 158). Çünkü bu eserlerde Batı'da çizilen Osmanlı imgesinden tamamen farklı bir imge resmedilmiştir. Eserlerinin anlamlarına yönelik bir fikir birliği olmasa da, Ceylan'ın kalıpları yıkan çalışmalarının dünyaca ünlü galeri ve sergilerde yer aldığı aşikârdır.

3.Araştırmanın Bulguları

Jean Michel Basquiat, Cindy Sherman, Anish Kapoor, Yoshitomo Nara ve Taner Ceylan'ın Instagram profilleri incelenmiştir. Çok sayıda takipçisi olan bu sanatçıların hepsinin Instagram sayfalarında kendi eserlerini paylaştıkları görülmüştür (41%) (bkz. Tablo 2). Jean Michel Basquiat'ın paylaşımlarının 82%'si, Cindy Sherman paylaşımlarının 16%'sı, Anish Kapoor'un paylaşımlarının 59%'u, Yoshitomo Nara'nın paylaşımlarının 37%'si ve Taner Ceylan'ın paylaşımlarının 35%'i kendi eserleridir. Bu nedenle, toplamda 873500 takipçisi olan bu sanatçıların Instagram aracılığıyla eserlerini insanlara ulaştırabildiklerini söylemek mümkündür. 5 sanat galerisinin günlük ziyaret sayısı; 2011 yılında İstanbul'da 2179, 2015 yılında Los

Angeles’da 2809, 2016 yılında Paris’te 5607, 2017 yılında Tokyo’da 7028, 2018’de Barcelona’da 1662 olmuştur (bkz. World Cities Culture Forum). Instagram’da ise bir günde bu rakamların çok daha üstünde kişi sanat eserini görebilmektedir. Örneğin, Cindy Sherman’ın 10 Mayıs 2019 tarihinde paylaştığı tek bir eseri, 84775 kişi tarafından görüntülenmiştir (Sherman’ın Instagram paylaşımı 6). Dolayısıyla denilebilir ki, Instagram, sanatçıların eserleri için hem bir galeri hem de eserlerinin tanıtımı için bir medya aracı olarak rol oynamaktadır. Bu anlamda, bir sosyal ağ olan Instagram geçmişte hem galerilerin üstlendiği görevi, hem de basının üstlendiği görevi gerçekleştirmektedir.

İnceleme kapsamında, Jean Michel Basquiat’ın, Yoshitomo Nara’nın ve Taner Ceylan’ın profillerinde resim yapmakta oldukları fotoğraflarının da paylaşıldığı anlaşılmıştır. Bu paylaşımlar, kişilerin sanatçı olarak temsillerini güçlendirmektedir. Sanatçıların Instagram kullanımları arasında çeşitli farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Sanatçıların, kendi eserlerinin yer aldığı galeriler, sergiler ya da kitap, dergi ve gazeteler ile ilgili de paylaşımlarda bulunduğu görülmüştür. Taner Ceylan, diğer sanatçılara kıyasla çok daha fazla (18%) bu içerikte paylaşımlar yapıyor olsa da, diğer sanatçıların da kendi eserlerinin yer aldığı galerileri tanıttığı görülmüştür. Sanatçılar, farklı sanatçıların eserleri ya da eserlerinin sergilendiği galeriler ve müzeler hakkında da paylaşımlar yapmaktadır.

Basquiat (4%), Sherman (19%), Nara (0,8%) ve Ceylan’ın (%9) sayfalarında ilham aldıkları ya da etkilendikleri, kimi zaman ise tanıtmak istedikleri sanatçılar hakkında paylaşımlar mevcuttur. Bunların arasında; yalnızca resim, heykel ve fotoğraf gibi alanlarda değil müzik gibi farklı alanlarda üretim yapan sanatçılar ile ilgili paylaşımlar da vardır. Örneğin; Ceylan, John Atkinson, Grimshaw ve Gustave Courbet gibi ressamların yanı sıra, Nino Simon, Mabel Matiz, Patti Smith ve Cem Adrian gibi müzisyenler ile ilgili paylaşımlar da yapmıştır. Ayrıca, sanatçıların paylaşımlarında birbirleriyle ilgili paylaşımlar da görülmüştür. Örneğin, Basquiat’ın sayfasında Nara, Ceylan’ın sayfasında ise Basquiat’ın bir afişi görülmektedir.

Tablo 2: Sanatçıların Instagram Paylaşımları (Hesapların açılış tarihinden, analizin gerçekleştirildiği 14.08.2020'ye kadar yapılan paylaşımlar ele alınmıştır)

Tema	Jean Michel Basquiat		Cindy Sherman		Anish Kapoor		Yoshitomo Nara		Taner Ceylan		Toplam	
	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran
Eserleri ile ilgili paylaşım	445 (20'si resim yaparken fotoğrafı)	82% (4,5% i resim yaparken fotoğrafı)	136	16%	163	59%	270 (1'i resim yaparken fotoğrafı)	37% (0,3%' ü resim yaparken fotoğrafı)	250 (58'i resim yaparken fotoğrafı)	35% (23%' ü resim yaparken fotoğrafı)	1264	41%
Kendi eserlerinin, eserlerinin yer aldığı galerilerin, kitapların vb. tanıtımı	4	0,7%	15	2%	4	1%	15	2%	133	18%	171	6%
Farklı ürün ya da mekânların tanıtımı	3	0,5%	4	0,5%	-	-	-	-	1	0,1%	8	0,3%
Farklı sanatçıların eserleri ya da sergileri hakkında paylaşım	19	4%	161	19%	-	-	6	0,8%	67	9%	253	8%
Diğer	9	2%	49	6%	10	4%	65	9%	29	4%	162	5%
Kişisel paylaşımlar	60	11%	477	57%	100	36%	370	51%	241	33%	1248	40%
Toplam paylaşım	540	100% 17%	842	100% 27%	277	100% 9%	727	100% 23%	721	100% 23%	3107	100%

Ayrıca, sanatçıların bir kısmının Instagram sayfalarında çeşitli ürün ya da mekân tanıtımları yaptıkları da anlaşılmıştır. Bu tarz paylaşımlar, kendi eserleri ya da eserlerinin yer aldığı galeriler hakkındaki paylaşımlarına kıyasla oldukça az olsa da, mevcuttur. Kapoor ve Nara'nın sayfalarında ürün tanıtımı ya da mekân tanıtımı gibi içeriklere hiç rastlanmamıştır. Basquiat (0,5%), Sherman (0,5%) ve Ceylan'ın (0,1%) sayfalarında ise çeşitli tanıtımlar yapıldığı anlaşılmıştır. Bu paylaşımların hepsi, sözleşme karşılığı yapılan reklam anlaşmaları olmasa da, bir ürünün ya da mekânın reklamına ve tanınmasına hizmet etmektedir. Örneğin, Ceylan'ın *Magnolia Bakery* ile ilgili paylaşımının ya da Cindy Sherman'ın İtalya'daki bir *Kill Bill* restoranı ile ilgili paylaşımının reklam anlaşmaları nedeniyle yapılmamış olması mümkündür. Buna karşın yine de, on binlerce takipçisi olan sanatçıların tercih ettiği mekânların, takipçileri tarafından merak edilip ziyaret edilmek istenebileceği aşikârdır. Öte yandan, Basquiat'ın sayfasındaki ürün tanıtımları ise reklam anlaşmalarını andırmaktadır. Bu da, Basquiat'ın hem yaşarken hem de ölümü sonrasında kitle kültürünün bir aktörüne dönüşmüş olmasındandır. Örneğin, 14 Ocak 2020 tarihli bir paylaşımda *Daem* markalı bir saatin kadranının içerisinde Basquiat'ın bir çalışması yer almaktadır ve *Daem* saatlerinin Basquiat koleksiyonu olduğundan bahsedilmektedir (Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 1). Böylece Basquiat'ın eserleri de, tüketim kültürünün bir nesnesi haline gelmektedir. 19 Şubat 2020 tarihindeki paylaşımda ise Basquiat bir *Adidas* markalı sweatshirt giymektedir (Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 2). Bu paylaşım ile önceden bir reklam anlaşması varsa ve çoktan bitmiş olsa bile, Basquiat ölümünün ardından hala *Adidas*'ın reklamını yapmaktadır. Başka bir ifade ile denilebilir ki dijital medya adeta, depolanmış imgeler ile hiç bitmeyen reklam anlaşmaları yaratmaktadır ve tüketim kültürünü canlı tutmaktadır.

Çalışma kapsamında, Ceylan'ın sayfasındaki, ölmeden önce son arzusunu gerçekleştirerek Amsterdam'daki Rijks müzesini ziyaret etmekte olan bir kişi ile ilgili paylaşımı gibi sanatçıların eserleri, eserlerinin yer aldığı galeriler, farklı ürün ya da mekânlar, farklı sanatçıların eserleri ya da kişisel paylaşımlar kategorisine girmeyen paylaşımlar ise 'diğer' kategorisinde ele alınmıştır. Buna karşın Basquiat (2%), Sherman (6%), Nara (9%), Kapoor (4%) ve Ceylan'ın (4%), sanat eseri, sergi ya da kişisel fotoğraflarını yansıtmayan bu paylaşımlara da, sanatçı kişiliklerinin yansıdığı söylenebilir. Örneğin, Ceylan'ın Rijks müzesini ziyaret eden kişiyle ilgili paylaşımı da sanatçı kimliğini yansıtmaktadır.

Çalışma kapsamında, sanatçıların büyük oranda (40%) kişisel paylaşımlar da yaptıkları görülmüştür. Bu nedenle ne gibi kişisel paylaşımlar yaptıkları incelenmiştir. Kişisel paylaşımlarının temaları sanatçıdan sanatçıya farklılık gösterse de, hepsinin kendi fotoğraf ve videolarını paylaştıkları anlaşılmıştır (bkz. Tablo 3). Basquiat hayatta olmadığı için kişisel paylaşımları diğer sanatçılara kıyasla azdır. Buna karşın, Basquiat'ın sayfasında kişisel paylaşım fazla olmasa da, tamamen de yok değildir. Basquiat, yaşadığı dönemde de kitle kültürünün bir aktörüne dönüştüğü için, sayfasında kişisel fotoğraflarına da yer verilmesi şaşırtıcı değildir. Sayfasında yer alan Madonna ile ve Andy Warhol ile çekilmiş fotoğrafları, onun bu kimliğini pekiştirmektedir.

Sherman'ın (57%), Nara'nın (51%), Kapoor'un (36%) ve Ceylan'ın (33%) ise Instagram sayfalarında kişisel paylaşımlara fazlaca yer verdikleri görülmektedir.

Sanatçıların kişisel paylaşımlarının sıklığı, Instagramı yalnızca bir sanat galerisi ya da sanat eserlerini izleyiciye ulaştırmak için bir medya organı olarak kullanmadıklarını göstermektedir. Takipçileri, sanatçıların ilgi alanlarını, eğlence anlayışlarını, politik görüşlerini, çeşitli konulardaki hassasiyetlerini onları takip ederek öğrenebilmektedir. Örneğin, Nara'nın çocuk sevgisi, Ceylan'ın azınlık hakları konusundaki hassasiyeti, Sherman'ın doğaya düşkünlüğü, paylaşımlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, dört sanatçının da en çok (51%) doğa, seyahat ya da şehir temalı paylaşımlar yaptıkları anlaşılmıştır. Bu sanatçıların, çeşitli hayvan fotoğraf ya da videoları, aileleriyle ya da arkadaşlarıyla çekilmiş fotoğraf ve videolar ya da eğlence içerikli görseller de paylaştıkları ortaya çıkmıştır. Bu temalar ile ilgili olsa da, sanatçıların farklı ilgileri paylaşımlarına yansımıştır. Örneğin, Sherman daha sıklıkla evcil olmayan hayvanların doğadaki fotoğraflarını paylaşırken, Ceylan evcil kedi fotoğrafları paylaşmıştır. Sürekli olarak aynı beyaz kediyi paylaşması, bu kedinin Ceylan'a ait olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki; takipçileri Ceylan'ın özel yaşamı hakkında da bilgi sahibi olabilmektedir ve onu yakından tanıyabilmektedir.

Tablo 3: Sanatçıların Instagram'daki Kişisel Paylaşımlarının Temaları (Hesapların açılış tarihinden, analizin gerçekleştirildiği 14.08.2020'ye kadar yapılan paylaşımlar ele alınmıştır)

Kişisel paylaşımlar	Jean Michel Basquiat		Cindy Sherman		Anish Kapoor		Yoshitomo Nara		Taner Ceylan		Toplam	
	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran
Kendi fotoğrafları/ videoları	44	73%	17	3,5%	4	4%	7	2%	36	15%	108	9%
Politik	-	-	2	0,4%	16	16%	-	-	3	0,8%	21	2%
Aile / arkadaşlar ve diğer sanatçılar ile görüşmeler	16 (11'i Warhol ile)	27% (18%'i Warhol ile)	38	8%	27	27%	5	1%	33	14%	119	10%
Yerel	-	-	-	-	-	-	6	2%	1	0,4%	7	0,6%
Sosyal sorumluluk / Mesaj içerikli paylaşımlar	-	-	10	2%	-	-	5	1%	1	0,4%	16	1%
Komik paylaşımlar/ konser / eğlence amaçlı	-	-	72	15%	-	-	12	4%	10	4%	94	8%
Edebi / Kitap tanıtımı	-	-	2	0,4%	1	1%	-	-	-	-	3	0,2%
Doğa / Seyahat / Şehir	-	-	248	52%	52	52%	231	62%	105	44%	636	51%
Hayvanlar	-	-	56	12%	-	-	62	17%	38	16%	156	13%
Yemek / davet	-	-	32	7%	-	-	4	1%	14	6%	50	4%
Çocuklar	-	-	-	-	-	-	38	10%	-	-	38	3%
Toplam	60	100% 5%	477	100% 38%	100	100% 8%	370	100% 30%	241	100% 19%	1248	100%

Sanatçıların politik (2%), yerel (0,6%), sosyal sorumluluk (1%), edebi (0,2%), yemek (4%) ya da çocuk (3%) temalı paylaşımlarda da buldukları görülmüştür. Sherman'ın ABD Başkanı Trump ile ilgili mizahi paylaşımları, Ceylan'ın bir toplumsal hareketle ilgili paylaşımları, Kapoor'un Brexit ile ilgili görüşleri ile ilgili paylaşımları politik yönlerini yansıtırken, Sherman'ın kadın cinayetleri ile ilgili paylaşımı sosyal sorumluluk misyonunu yansıtmaktadır. Literatürde, sanatçıların yalnızca eserleri ile ilgili üretimler içerisinde olmaları ve politik tutumları olmaması gerektiğini düşünenlerin yanı sıra, sanatçıların politik olmalarının kaçınılmaz olduğuna yönelik düşünceler de mevcuttur. Örneğin, Kübist akımın öncülerinden olan ressam Pablo Picasso'ya göre, sanatçı gerektiğinde politik olarak tavrını göstermelidir (Dorleac vd., 2008, 312). Yalnızca Pablo Picasso değil, gerçeküstücü ressam Joan Miro ve 1914 Kuşağı olarak anılan izlenimci ressamlardan olan Hikmet Onat ve Sami Yetik gibi ressamlar da eserlerinde politik tavırlarını yansıtmışlardır. Çağdaş ressamların da eserlerinde politik tutumları görülebilmektedir. Ancak, dijitalleşme ve sosyal ağlar ile sanatçılar, yalnızca eserlerinde değil kendi paylaşımlarıyla da politik görüşlerini yansıtabilmektedirler. Örneğin; bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen incelemede Sherman, Kapoor ve Ceylan'ın, politik tavırlarını yalnızca eserlerinde değil, Instagram aracılığıyla diğer paylaşımları ile de gösterebildikleri anlaşılmıştır. Bu açıdan, Instagram'ın hem bir sanat galerisi, hem de sanatçıların düşüncelerini ve özgünlüklerini yansıtabildikleri mecra olarak hizmet ettiği söylenebilir.

Çalışma kapsamında sanatçıların paylaşımlarına yönelik gerçekleştirilen analiz kapsamında, her sanatçının Instagram profili özgünlükleri çerçevesinde de ele alınmıştır. Kısacası profillerin aynılıkları kadar, ayrılıkları da önemsenmiştir. Her bir sanatçının profili, icra ettiği sanat akımı ve eserleri düşünülerek tartışılmıştır.

Jean-Michel Basquiat adına açılmış Instagram sayfalarında, sanatçının eserlerine ve fotoğraflarına yer verilmektedir. Instagram, Basquiat'ın eserleri için süresiz bir galeri ve onu yaşatan bir ortam olarak işlev görmektedir. Instagram'da Basquiat adeta hala yaşamaktadır. Takipçileri de, eserlere ve fotoğraflara yorumlar ve beğeniler bırakmaktadır. Çalışma kapsamında, çok sayıda profil arasından Jean-Michel Basquiat'ın Archive adlı profili incelemeye dahil edilmiştir; çünkü takipçi sayısı en fazla olan hesap budur. İlk paylaşımın 14 Nisan 2019 tarihinde yapıldığı Jean-Michel Basquiat Archive adındaki profilde belli bir takipçi sayısına ulaşıldığında, ulaşılan takipçi sayısı da paylaşılan görsellere eklenmektedir (bkz. Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 2). Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizin tamamlandığı 14 Ağustos 2020 tarihine kadar, profilde toplam 540 paylaşım yapılmıştır (bkz. Tablo 1). Basquiat'ın Instagram profilinde, büyük oranda (82%) eserlerine yer verildiği görülmüştür (bkz. Tablo 2). Eserleri ile ilgili paylaşımlarının bir kısmı (4,5%) ise kendisini resim yaparken gösteren fotoğraflardır. Bu fotoğraflarda, yapmakta olduğu resimler görünürdür. Resimlerini ve resim yapmakta olan halini yansıtan paylaşımlar, Basquiat'ın dijital mecrada da sanatçı olarak varlığını güçlendirmektedir. Ayrıca, kendi eserlerinin yer aldığı kitaplar ile ilgili paylaşımlar da (0,7%) mevcuttur. Profilde farklı sanatçıların eserleri ile ilgili paylaşımlar da (4%) yapıldığı görülmektedir.

Basquiat'ın profilinde çeşitli ürünlerin reklamlarının yapıldığı (0,5%) anlaşılmıştır. Böylece, Instagram aracılığıyla Basquiat'ın bir tüketim nesnesine dönüştüğü görülmektedir. Basquiat'ın Adidas t-shirtü ile poz verdiği bir fotoğrafı (bkz. Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 2), 19 Şubat 2020 tarihinde Jean-Michel Basquiat

Archive adlı profilde paylaşılmıştır. Bu fotoğraf çekildiği dönemde, reklam amacıyla çekilmiş olabilir; ancak reklam anlaşması bitmiş olsa bile, Basquiat ölümünün ardından hala Adidas'ın reklamını yapmaktadır. Başka bir ifade ile denilebilir ki dijital medya adeta, görselleri depolayarak hiç bitmeyen reklam anlaşmaları yaratmaktadır. Bu da bitmek bilmeyen tüketim kültürünü canlı tutmaktadır. Jean-Michel Basquiat Archive profilinde 14 Ocak 2020 tarihli bir paylaşımında ise Daem saatlerinin (bkz. Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 2), Basquiat koleksiyonu, bu saatlerden birinin görseli ile birlikte tanıtılmaktadır. Saatin kadranının içerisinde Basquiat'ın bir çalışması yer almaktadır. Böylece Basquiat'ın eserleri de, tüketim kültürünün bir nesnesi haline gelmektedir.

Basquiat'ın profilinde sanat eserleri, farklı sanatçıların eserleri ya da tanıtımlar dışında kişisel yönlerini yansıtan paylaşımlar da (11%) mevcuttur. Basquiat'ın Madonna ve Andy Warhol ile olan yakınlığı da profillere yansımıştır. Bir lise gezisinde MoMA'yı (Modern Sanatlar Müzesi) ziyaret eden Basquiat, Warhol'u keşfetmiş ve henüz 17 yaşındayken gelecekte bir star olabileceğini düşünmüştür. Üne olan bu ilgisi onu Warhol'a sürüklemiştir; çünkü Warhol 1970'lerde Hollywood film yıldızı gibi davranılan tek görsel sanatçıdır. Sonraki yıllarda Basquiat, Warhol'un sergisinden etkilendiği, evini kiraya verdiği bir sanatçı arkadaşı haline gelmiştir (Fretz, 2010, 13-118). Instagram sayfalarında da, Warhol ve Basquiat'ın bu yakınlığı görünürdür; sıklıkla ikisinin bir arada çekilmiş fotoğraflarına yer verilmiştir.

Basquiat'ın Instagram profillerinde, eserleri, galerilerindeki sunumları ve fotoğrafları ile renkli hayatı ve başarıları sunulmaktadır. Hayatındaki zorluklar ya da aşırı doz eroin kullanımından ölümü gibi olumsuzluklar ise yansıtılmamaktadır. Bu durum, yaşamlarının yalnızca en mutlu anlarını seçerek Instagram'da sergileyen sıradan insanların ya da ünlülerin Instagram kullanımlarına benzemektedir. Bu kullanım, gerçeği belli bir şekilde çerçeveleyerek sunmakta, bu seçilen çerçevenin dışında olup bitenler ise izleyiciler/kullanıcılar tarafından görülmemektedir. Bu anlamda Basquiat'ın Instagram'da tam anlamıyla yansıtılmadığını söylemek mümkündür. Öte yandan, bir sanatçının yaşam hikâyesiyle değil, eserleriyle var olması ise onu magazinleşmekten korumakta ve bir sanatçı olarak varlığını pekiştirmektedir.

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizin tamamlandığı 14 Ağustos 2020 tarihine kadar Instagram'da 318 bin takipçisi olan Cindy Sherman, 841 gönderi paylaşmıştır (bkz. Tablo 1). Sherman, Instagram'ı eserlerini sergilemek için bir galeri olarak kullanmaktadır. Bu doğrultuda profilinde, eserlerini (16%) paylaşmaktadır (bkz. Tablo 2). Sherman'ın profilinde kendi eserlerinin yer aldığı galeriler ile ilgili paylaşımlar da (2%) mevcuttur. Profilde farklı sanatçıların eserleriyle ilgili paylaşımlar da (19%) yapıldığı görülmektedir. Örneğin, dışavurumcu ressam Henri Matisse'in eserlerini ve sanat koleksiyoncusu Sergei Shchukin'un koleksiyonundan eserleri paylaşmıştır (Bkz. Sherman'ın Instagram paylaşımı 1 & Sherman'ın Instagram paylaşımı 2). Ayrıca, Sherman'ın eserleri ile ilgili paylaşımlarının ve bu paylaşımlarındaki kadın imgesinin takipçilerine ilham verdiği görülmektedir. Sherman'ın bir takipçisinin 17 Ocak 2020 tarihinde yaptığı paylaşım ile ilgili (bkz. Sherman'ın Instagram paylaşımı 5), Sherman'ın resmettiği kadın imgesinin güçlü olduğuna, gelecek yıl kendi özçekimlerinde bundan ilham alacağına ve 17 yaşında keşfettiği sanatçının sanatının kendi stilini ve değerlerini olumlu anlamda değiştirdiğine yönelik görüşü bu durumu doğrulamaktadır.

Sherman'ın profilinde çeşitli mekânların tanıtımının yapıldığı (0,5%) anlaşılmıştır. Örneğin, 11 Mayıs 2019 tarihinde İtalya'daki bir restoran hakkında bir paylaşım yapmıştır (bkz. Sherman'ın Instagram paylaşımı 3). Başka bir paylaşımında ise, Undercover markasından alışveriş yapmayı tercih ettiğini söylemiştir (bkz. Sherman'ın Instagram paylaşımı 4). Sherman'ın bu gibi ürün ya da mekân tanıtımı içerikli paylaşımları için ücret alıp almadığını bilemeyecek olsak da, bu tarz paylaşımlarının tüketim kültürüne hizmet ettiğini söylemek mümkündür; çünkü 318 bin takipçisi olan Sherman'ın ürün/mekan tanıtımları sonucunda takipçilerinin bu ürün/mekanlara ilgi gösterebileceği ihtimal dahilindedir.

Sherman, Instagram profilinde eserlerinin yanı sıra kişisel fotoğraflarını da (57%) paylaşmaktadır. Bu paylaşımlarında, doğaya ve seyahat etmeye olan merakı görünürdür. Kişisel paylaşımlarının büyük bölümü (52%) gerçekleştirdiği seyahatlerle ilgilidir. Örneğin, uzak doğuya gerçekleştirdiği seyahat ile ilgili onlarca paylaşım yapmıştır. Bu seyahatlerden, doğa manzaraları ve doğadaki hayvanları (12%) fotoğraflayarak profilinde paylaşmıştır. Ayrıca Sherman, kendi (3,5%), ailesi ya da arkadaşları (8%) ile bir arada olduğunu gösteren fotoğrafları ve çeşitli yemek (7%) fotoğraflarını da paylaşmıştır. Doğa ve yemek fotoğrafları sanatçının yaşam tarzı hakkında bir temsil yaratmaktadır. Sherman, eğlence içerikli (15%) paylaşımlar da yapmıştır. Bu paylaşımları, gerçekleştirdiği seyahatler sırasında gittiği eğlence etkinlikleri ya da konserler ile ilgilidir. Kişisel paylaşımlar, takipçilerinin sanatçıyı daha yakından tanımasına olanak vermektedir. Örneğin, Sherman'ın 12 yaşındayken Şükran Gününde çekilmiş eski bir fotoğrafını ya da güncel bir Noel yemeğini paylaşması onun geleneksel motiflere değer veren biri olduğunu yansıtmaktadır. Sherman'ın sosyal sorumluluk (2%) ve politik (0,4%) temalı paylaşımları da mevcuttur. Sherman'ın bu paylaşımlarında kadın cinayetleri ya da yardım etkinlikleri konusundaki hassasiyeti görünürdür.

Anish Kapoor'un, gönderi sayısı dikkate alınarak Instagram kullanımının, diğer sanatçılara kıyasla daha sınırlı olduğunu söylemek mümkündür (bkz. Tablo 2). Buna karşın yine de çalışma kapsamında kullanımları incelenen diğer sanatçılar gibi Instagram'ı eserlerini sergilemek için kullandığı anlaşılmıştır. İlk paylaşımını 11 Ağustos 2015 tarihinde gerçekleştiren Kapoor'un, bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizin tamamlandığı 14 Ağustos 2020 tarihine kadar 112000 takipçisi ve 277 paylaşımı mevcuttur (bkz. Tablo 1). Kapoor'un paylaşımlarının büyük bölümü (59%) eserleri ile ilgilidir (bkz. Tablo 2), geri kalanı ise kendi çalışmalarının yer aldığı galerilerle ilgili (1%) ya da kişisel (36%) paylaşımlardır. Bu paylaşımları ise kendi fotoğraflarından (4%), arkadaşları ile çektiği fotoğraflardan (27%), doğa/ şehir temalı içeriklerden (52%), edebi cümlelerden (1%) ve politik (16%) içeriklerden oluşmaktadır (bkz. Tablo 3). Profilinde reklam/tanıtım temalı bir içeriğe yer vermeyen Kapoor'un, doğa/ şehir temalı paylaşımları Instagram profilinin ismi ile uyumlu bir şekilde kirli köşelerin fotoğraflarıdır. Kapoor, çöplerle ya da atıklarla dolu köşelerin çirkinliğinde bir güzellik bulmaktadır. Politik paylaşımları ise Brexit (Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması) ile ilgilidir. Bu konu Martin Parr, Susan Stockwell, Michael Landy gibi çeşitli sanatçıların eserlerinde de işlenmiştir (Ghoshal, 2020). 2016 referandumundan bu yana Brexit karşıtı olan Kapoor'un bu karşıtlığının bu sanatçılar gibi eserlerine ve Instagram paylaşımlarına yansıdığı görülmektedir.

Instagram profilinde de yer verdiği A Brexit, A Broxit, We all fall down adlı eseri bu konu ile ilgilidir (Kapoor'un Instagram Paylaşımı 1). Bu eserde, bir adanın ortasında

kanlı bir yarık yer almaktadır. İngiltere'nin kalbindeki açık ve kanlı bu yara ile Kapoor, ülkenin karşı karşıya olduğunu düşündüğü çıkmazı temsil etmiştir. 5534 beğeni alan paylaşıma çok sayıda olumsuz yorum da yapılmıştır. Kapoor'un paylaşımlarına yapılan olumsuz yorumlar yalnızca bu eseriyle ilgili değildir.

Kapoor'un İngiliz Surrey NanoSystems şirketi tarafından üretilen Vantablack adlı karbon nanotüplerden yapılan kaplamanın tamamını almak üzere anlaşma yapması ve böylece başkalarının bu kaplamaya erişiminin engellenmesi (Ball, 2016, 500) ile ilgili paylaşımlarına da öfkeli yorumlar yapılmaktadır. Vantablack kaplamasını başkalarının alamaması sonucu, Semple şirketi ürünlerini Kapoor'a satmayacağını duyurmuştur. Semple, Kapoor'u bir YouTube videosunda "siyahı paylaşmayı" reddettiği ve bu nedenle sosyal medya savaşına ilham verdiği için bir "çürük" olarak nitelendirmiştir ve #Sharetheblack hashtag'i trend bir konu haline gelmiştir. Ayrıca, Semple şirketi küçük flüoresan pembesi şişedeki The Pinkest Pink adını verdiği pembe boyayı satarken bu ürünü satın alanların "Anish Kapoor değilsiniz, hiçbir şekilde Anish Kapoor'a bağlı değilsiniz, bu ürünü Anish Kapoor adına satın almıyorsunuz veya Anish Kapoor'un bir ortağı değilsiniz. Bilginize, enformasyonunuza ve inancınıza göre bu boya Anish Kapoor'un eline geçmeyecek" şeklindeki beyanı onaylamalarını istemektedir (Challa, 2017). Kapoor ise, Semple'in bu uygulamasına yönelik olarak Instagram'da bu kararı protesto eden bir paylaşımda bulunmuştur (bkz. Kapoor'un Instagram Paylaşımı 2). Kapoor'un hem politik konular için, hem de kendi görüşlerini aktarmak ya da cevap vermek için Instagram'ı kullandığı ortadadır. Ancak, Instagram'daki görüşleri ve paylaşımları nedeniyle kendisine çok sayıda olumsuz yorum da yapıldığı görülmektedir. Kapoor sevilmemesi ile ilgili olarak ise "Ben Amerika'yı seviyorum ama Amerika beni sevmiyor" şeklinde bir paylaşımda bulunmuştur ve bu paylaşımının altına da yorum olarak "Sessizliğimiz bizi dışlama siyasetinde suçlu kılıyor. Sessiz kalmayacağız." yazmıştır (bkz. Kapoor'un Instagram Paylaşımı 3). Kapoor'un politik yönünü yansıtan bir sanatçı olduğunu söylemek mümkündür. Instagram'ı da bu yönünü destekler nitelikte kullandığı anlaşılmıştır.

Çalışmalarını evrensel olarak tanımlayan Yoshitomo Nara'nın Instagram paylaşımlarında evrenselliği benimsediği anlaşılmaktadır. Nara, paylaşımlarını Japonca değil İngilizce yapmaktadır. Nara'nın, bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizin tamamlandığı 14 Ağustos 2020 tarihine kadar, 209000 takipçisi ve 727 paylaşımı mevcuttur (bkz. Tablo 1). İnceleme kapsamında Nara'nın Instagram profilinde, eserlerine (37%) yer verdiği görülmüştür (bkz. Tablo 2). Eserleri ile ilgili paylaşımlarının bir kısmı (0,3%) ise kendisini resim yaparken gösteren fotoğraflardır. Nara'nın Instagram profilinde çeşitli kişisel paylaşımlar (51%) da mevcuttur. Nara profilinde, sıklıkla (62%) seyahat ve doğa fotoğrafları ve videoları paylaşmaktadır. Ayrıca, hem kendi fotoğraflarını (2%) hem de arkadaşlarıyla (1%) olan fotoğraflarını paylaşmaktadır. Sayfasında belirgin olan bir başka tema ise, çocuk paylaşımlarıdır. Bu gibi paylaşımlar aracılığıyla takipçileri, Nara'nın çocuklara olan sevgisi hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Nara'nın paylaşımlarında, yerel (2%), hayvanlar (17%), sosyal sorumluluk (1%), eğlence (4%) ve davet (1%) temalı paylaşımlar da görülmektedir (bkz. Tablo 3). Bu paylaşımları ile takipçileri, doğanın ve çocukların Nara'ya ilham verdiğini anlayabilmektedir. Ayrıca Nara'nın sosyal sorumluluk hassasiyeti de paylaşımlarında görünürdür. Örneğin, Zaatarı mülteci kampını ziyaretine ilişkin bir paylaşımında, sanata ilgi duyan öğrencilere resim dersi verdiğini ve sanatın bir

iletişim dili olduğuna inandığını söylemektedir (bkz. Nara'nın Instagram Paylaşımı 1). Nara'nın profilinde reklam/tanıtım temalı bir içeriğe ise rastlanmamıştır.

Paylaşımlarına hem Türkçe hem de İngilizce açıklamalar yazan Taner Ceylan'ın Instagram profilinde, bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizin tamamlandığı 14 Ağustos 2020 tarihine kadar, 44500 takipçi ve 721 gönderi mevcuttur (bkz. Tablo 1). Profilde, büyük oranda (35%) eserlerine yer verildiği görülmüştür (bkz. Tablo 2). Eserleri ile ilgili paylaşımlarının bir kısmı (23%) ise kendisini resim yaparken gösteren fotoğraflardır. Bu fotoğraflarda, yapmakta olduğu resimler görünürdür. Resimlerini ve resim yapmakta olan halini yansıtan paylaşımlar, kendisinin dijital ortamda sanatçı olarak varlığını pekiştirmektedir. Ayrıca, kendi eserlerinin yer aldığı sergiler ve galeriler ile ilgili paylaşımlar da (18%) mevcuttur. Profilde farklı sanatçıların eserleri ile ilgili paylaşımlar da (4%) yapıldığı görülmektedir. Ceylan hem Nino Simon, Mabel Matiz, Cem Adrian, Patti Smith gibi farklı alanlardan sanatçılar ile ilgili, hem de Jean Auguste Dominique Ingres, Jeremy Lipking, John Atkinson Grimshaw, Léon Bonnat, Arantzazu Martinez, Jules Joseph Lefebvre, Gustave Courbet gibi resim alanından sanatçıların eserleri ile ilgili paylaşımlar yapmaktadır. Ayrıca, bu paylaşımları ile ilgili çeşitli notlar da paylaşmaktadır. Örneğin, Gustave Courbet'nin Uyku (Le Sommeil) adlı eserinin 1866 yılında Osmanlı paşası tarafından sipariş verildiğini belirtmektedir.

Ceylan'ın profilinde çeşitli mekânların reklamlarının yapıldığı (9%) anlaşılmıştır. Bu paylaşımlarının, mekânların popülerliğini artırmaya ve daha fazla kar etmelerine olanak sağlayacağı aşikârdır. Ayrıca, Ceylan'ın Instagram profilinde çeşitli kişisel paylaşımlar (33%) da mevcuttur. Ceylan profilinde, sıklıkla (44%) seyahat ve doğa fotoğrafları ve videoları paylaşmaktadır. Ayrıca, hem kendi fotoğraflarını (15%) hem de arkadaşlarıyla (14%) olan fotoğraflarını paylaşmaktadır. Sayfasında belirgin olan bir başka tema ise, kedi paylaşımlarıdır. Bu paylaşımlarda görünen kedi/kedilerin kendisine ait olduğu da düşünülebilir; çünkü paylaşımlarda aynı beyaz kedi/kediler görülmektedir. Bu gibi paylaşımlar aracılığıyla takipçileri, Ceylan'ın bir hayvan sever de olmasının ötesinde, özel yaşamı hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Ceylan'ın paylaşımlarında, yerel (0,4%), sosyal sorumluluk (0,4%), eğlence (4%), davet (6%) ve politik (0,8%) temalı paylaşımlar da görülmektedir (bkz. Tablo 3). Çok sayıda politik paylaşımı olmamasına karşın, paylaşımlarına bakarak Ceylan bu az sayıdaki politik paylaşımına bakarak politik görüşünü anlamak mümkündür. Dolayısıyla denilebilir ki, Ceylan Instagram'da yalnızca bir sanatçı olarak var olmamakta, aynı zamanda hayata bakışı ile de bir kimlik sergilemektedir.

Sonuç

Jean Michel Basquiat, Cindy Sherman, Anish Kapoor, Yoshitomo Nara ve Taner Ceylan'ın Instagram profillerinin incelendiği çalışmada, dijital medya ile birlikte sanatın anlamının, üretiminin, kurumlarının ve izleyicisinin dönüştüğü ve Instagram'ın hem çağdaş sanatçıların eserlerini sergileyebilmeleri için bir galeri, hem de bu eserleri tanıtan bir medya aracı olarak rol oynadığı anlaşılmıştır. Bu sanatçıların kendi eserleri, eserlerinin yer aldığı galeriler ve sergiler, farklı ürün ya da mekânların tanıtımı, farklı sanatçıların eserleri ya da sergileri hakkında ve politik, yerel, sosyal sorumluluk, doğa/ seyahat/şehir, hayvanlar, çocuklar ya da eğlence temalı kişisel paylaşımlarda bulunmak için Instagram'ı kullandıkları görülmüştür. Çok sayıda takipçisi olan bu sanatçıların çoğunlukla Instagram'ı kendi eserlerini paylaşmak için kullandıkları anlaşılmıştır. Dolayısıyla denilebilir ki;

Instagram hem sanatçıların eserlerini sergileyebilmeleri için bir galeriye, hem de bu eserleri tanıtan bir medya aracına dönüşmektedir. Ayrıca, Instagram'daki bir profili bir günde Los Angeles'daki ya da Tokyo'daki bir sanat galerisini ziyaret eden kişi sayısından çok daha fazla sayıda kişinin ziyaret etmesi mümkündür. Instagram, bu şehirlerdeki galerileri ziyaret etme imkânı olmayan insanların eserlere erişimini mümkün kılmaktadır. Böylece, Danto'nun çağdaş sanatın izleyicisinde dönüşüm olduğu görüşü doğrulanmıştır. Instagram ve benzeri sosyal ağlar aracılığıyla sanat sadece belli bir zümrenin erişiminde olmaktan çıkmıştır. Sanat eserini görmek için, müzeleri ya da galerileri ziyaret etmeye gerek kalmamıştır; çünkü sanat eseri, bir tıklama kadar uzaktadır. Bu açıdan sanat eseri, belli üst sınıfa hitap etmekten çıkarak, daha fazla oranda popüler kültürün bir parçası haline gelmiştir. Ancak internet erişiminin de hala herkes için mümkün olmadığını unutmamak gerekmektedir. Ayrıca, dijital ortamda sergilenen eserler Walter Benjamin'in 1935 yılında yayımladığı 'Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Yapıtı' (1935/1993) çalışmasında vurguladığı gibi, aslında orijinalin dijital bir kopyasıdır. Bu anlamda, sanat eserinin içeriğinin de dijital medya aracılığıyla değiştiğini söylemek mümkündür. Orijinal eser olarak adlandırılacak üretimler ortadan kalkarken, Benjamin'in belirttiği gibi teknolojik olarak yeniden üretilebilir eserler mevcut hale gelmiştir. Örneğin, Sherman'ın fotoğraflarındaki kadın imgeleri sabit ve tek bir yerde değil, her yerdedir. Ya da Nara'nın mangadan ilham alarak resmettiği büyük gözlü çocuklar, sadece Japonya'da değil, dünyanın her yerindeki insanların evlerindedir. Bu anlamda, Instagram'ın sanat ve sanatçı açısından küresel bir pazar yarattığını söylemek mümkündür.

Ayrıca, Instagram'ın sanat yapıtını kolaylıkla kapitalist piyasanın ürününe dönüştürebildiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda, Frankfurt Okulu düşünürlerinin ve Fredric Jameson'ın, sanat eserinin dijitalleşme ile birlikte gittikçe daha fazla metalaştığı yönündeki görüşleri doğrulanmıştır. Sanatçılar, Instagram'ı çeşitli ürün ya da mekân tanıtımları yapmak için kullanmakta ve bu kullanımları da tüketim kültürünü canlı tutmaya hizmet etmektedir. Sanatçıların eserleri, örneğin bir saatin kadranına yerleştirilerek piyasa değerleri estetik değerlerinden daha ön planda olan nesnelere dönüştürülmektedir. Bu durum da, sanat eserinin estetik değerinin öneminin kaybolduğuna, piyasa değerinin ise arttığına işaret etmektedir. Ayrıca, sanatçıların tüketim paylaşımları aracılığıyla yalnızca popüler kültürün nesnelere tanıtılmadıkları, kendilerinin de popüler kültürün birer nesnesine dönüştükleri anlaşılmıştır. Örneğin, Basquiat'ın eserlerinin yanı sıra imgesinin de bir piyasa değeri vardır. Sadece Basquiat değil, çalışma kapsamında incelenen diğer sanatçıların kendileri de, Instagram aracılığıyla eserlerinin yanı sıra kendi kişisel paylaşımları ile merak edilen birer reality yıldızına dönüşmektedirler. Artık önemli olan yalnızca eser değil; sanatçının hayatıdır da. Sanatçıların kişisel paylaşımları, takipçilerinin onları eserleri dışında da tanımlarını sağlamaktadır. Takipçileri, sanatçıların arkadaşları ya da aileleriyle çekilmiş fotoğrafları sayesinde özel yaşamları hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler.

Ayrıca sanatçıların ilgi alanlarını, eğlence anlayışlarını, nereleri seyahat ettiklerini görebilmektedirler. Bu gibi kişisel paylaşımlarla sanatçılar farklılıklarını yansıtabilmektedir. Ancak sanatçıların bu özel alanları ve tercihleri hakkındaki paylaşımları onları, eserleri gibi izleyicisinin beğenisine hitap eden bir nesneye dönüştürmektedir. Böylece kültür endüstrisinin bir parçası olarak zevk endüstrisinin ideolojisi haline gelmektedirler.

Sanatçıların, Instagram'ı politik paylaşımlarda bulunmak ya da sosyal sorumluluk amacıyla da kullandıkları görülmüştür. Çalışma kapsamında incelenen sanatçıların bir kısmının politik paylaşımlarda buldukları anlaşılmıştır. Sanatçıların politik tutumlarını kamuoyu ile paylaşmaları gerekip gerekmediği konusu tartışmalı bir konudur. Picasso ve Miro gibi sanatçılar eserlerinde politik yönlerini yansıtmayı tercih ederlerken, çalışmalarında hiçbir politik yansıma olmayan sanatçı da oldukça fazladır. Çalışma kapsamında incelenen sanatçıların da bu açıdan farklı tercihleri olduğunu; politik görüşü ile var olmayı tercih eden sanatçılar için Instagram'ın etkili bir mecra olabileceğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Instagram'ın, dijitalleşme öncesinde basın, sanatın politik var oluşunu aktaran rolünü üstlendiği anlaşılmıştır. Ayrıca, sanatçıların paylaşımlarında birbirleriyle ilgili paylaşımlar da görülmüştür. Örneğin, Basquiat'ın sayfasında Nara, Ceylan'ın sayfasında ise Basquiat'ın bir afişi görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen sanatçıların hem birbirleriyle ilgili paylaşımlarda bulunmaları, hem de farklı sanatçılar hakkında paylaşımlarda bulunmaları, Instagram'ı bir sanat platformuna dönüştürmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki; çağdaş sanatçılar Instagram'ı eserlerini tanıtmak için bir araç olarak kullanırlarken, sanatın hem anlamını, hem içeriğini, hem de izleyicisini dönüştürmektedir. Bu anlamda, araç (dijital medya) anlamı hem üretebilen, hem tüketebilen bir rol oynayarak sanat yapıtının önceki anlamlarını yok etmektedir ve onu piyasa değeri estetik değerinin önünde, sergilendiği alan müzeler olmayan bir nesneye dönüştürmektedir.

Notlar

1. Bu dönemin eserlerini tanımlamak için 'Post-modern' terimi daha çok dönemsel bir adlandırma olması nedeniyle tercih edilmemektedir. Ayrıca, Jameson, Habermas ve Giddens gibi düşünürlerin bir kısmı bu dönemsel adlandırmayı da kabul etmemektedir; çünkü modern dönemin tamamlanıp yeni bir döneme geçildiğini düşünmemektedirler. Jameson (2008, 21), 1960'ların dünyasını tanımlamak için önceki dönemin devam ettiğini vurgulamak için 'Geç-kapitalizm' terimini kullanmaktadır.

2. Jean Michel Basquiat, arkadaşı Al Diaz ile içtiği marihuanayı 'SAMO' (same old) şeklinde kısaltmıştır ve grafitilerinin altına bu kısaltmayı imza olarak atmıştır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor Ludwig Wiesengrund - Horkheimer, Max. *Dialectic of Enlightenment*. London: Verso Classics, 1997.
- Alp, Kafiye Özlem. "Feminist Sanatta Beden ve Yabancılaşma". *ART-E* 14 (2014), 338-365.
- Ayaz, Bahar. "Geç kapitalizm: Medya ve Sanatta İçeriğin Metalaşması ve Anlamsızlaşması". *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2016), 119-128.
- Ball, Philip. "Material Witness: None More Black". *Nature Materials* 15/5 (2016), 500-500.
- Barrett, Terry. *Neden bu sanat? Çağdaş Sanatta Estetik ve Eleştiri*. Hayalperest, 2019.
- Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 1. Erişim 20 Ağustos 2020. <https://www.instagram.com/p/B7TAcPjPq2y/>
- Basquiat'ın Instagram Paylaşımı 2. Erişim 20 Ağustos 2020. https://www.instagram.com/p/B8uS_YWJglo/
- Bender, K. "Distant Viewing in Art History, A Case Study of Artistic Productivity." *International Journal for Digital Art History* 1 (2015), 100-110.
- Benjamin, Walter. "Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri". çev. H. Hünler, *Edebiyat & Eleştiri* 2/3 (1935/1993), 77-97.
- Boyacı, Sibel. *Sanatta Kadının Temsiliyeti ve Göstergeler Üzerinden Yeni İfade Olanaklarının Araştırılması*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu, 2018.
- Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell Publishing, 1996.
- Chang, Kuo-En, Chia-Tzu, Chang, Huei-Tse, Hou, Yao-Ting, Sung, Huei-Lin, Chao & Cheng-Ming, Lee. "Development and Behavioral Pattern Analysis of a Mobile Guide System with Augmented Reality for Painting Appreciation Instruction in an Art Museum". *Computers & Education* 71 (2014), 185-197.
- Danto, Arthur Coleman. *Sanatın Sonundan Sonra*. çev. Zeynep Demirsü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997/2014.
- De La Rosa, Javier - Juan-Luis Suarez. "A Quantitative Approach to Beauty: Perceived Attractiveness of Human Faces in World Painting". *International Journal for Digital Art History* 1 (2015), 112-29.
- Demiral, Akın. "Queer Teori Ve Sanat; Sanatın Queer Hali". Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 12. Ulusal Sanat Sempozyumu, Değişen Paradigmalar ve Sanatta Sınır Deneyimler, 2018.
- Direk, Zeynep. "Cindy Sherman". *Defter*. 39/ 133-158. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Dorleac, Laurence, Dorléac, Laurence Bertrand & Guilbaut, Serge *Art of the Defeat: France 1940-1944*. Getty Publications, 2008.
- Drucker, Johanna. "Is There a "Digital" Art History?". *Visual Resources* 29/1-2 (2013), 5-13.

- Drucker, Peter F. *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. New York: Harper and Row, 1969.
- Emmerling, Leonhard. *Jean-Michel Basquiat: 1960-1988*. Taschen, 2003.
- Erdoğan, Melih. "Küresel çağda çağdaş sanat ve küresel sanat pazarı". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2015), 75-98.
- Faflick, Philip. "The SAMO Graffiti... Boosh-Wah or CIA?". *Village Voice* 11 (1978).
- Fretz, Eric. *Jean-Michel Basquiat: A Biography*. ABC-CLIO, 2010.
- Ghoshal, Somak. "Thresholds and Borders: Reflections on the Art of Brexit". *Wasafiri* 35/1 (2020), 3-10.
- Gombrich, Ernst Hans. *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019.
- Hornzee-Jones, Christopher. "Engineering the art of Anish Kapoor. Anish Kapoor". *Memory*, (2008), 88-93.
- Joyes, Les. "Yoshitomo Nara at Ginza Art Space". *Art in America* 87/7 (1999).
- Jameson, Fredric. *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*. çev. Nuri Plümer - Abdülkadir Gölcü. Ankara: Nirengi Kitap, 2008.
- Kapoor, Anish. *Anish Kapoor*. Gagosian Hong Kong, (2017).
- Kapoor'un Instagram Paylaşımı 1. Erişim 21 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BwN0mzCh1Vy/>
- Kapoor'un Instagram Paylaşımı 2. Erişim 21 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BOWz73wgj7R/>
- Kapoor'un Instagram Paylaşımı 3. Erişim 21 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BP75dmNglQH/>
- Kayıhan, Bahar. "Dünyada ve Türkiye'de Anlam İnşasının Aracı Olarak Sanat ve Edebiyat Basını". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 52 (2020).
- Kellner, Douglas. "The Frankfurt School and British Cultural Studies: The Missed Articulation". *Rethinking the Frankfurt School*. ed. Nealon, Jeffrey T and Irr, Caren. Albany: State University of New York Press, 2002.
- Kellner, Douglas. *Cultural Studies, Identity and Politics Between The Modern and the Postmodern*. London: Routledge, 2003.
- Manovich, Lev "Data Science and Digital Art History". *International Journal for Digital Art History* 1 (2015), 12-35.
- Marcuse, Herbert. *Tek Boyutlu İnsan*. çev. A. Timuçin - T. Tunçdoğan. İstanbul: May, 1975.
- Marshall, Diane. *The Liminal Mythology Of Anish Kapoor*. Kansas City: University of Missouri. Doktora tezi, 2004.
- Mckoski, Nancy. "A Postmodern Critique of the Modern Projects of Fredric Jameson and Patricia Bizzell". *Journal of Advanced Composition* 13 (1993), 329-344.
- Mcluhan, Marshall. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. London: Routledge, 1962.

- Nara'nın Instagram Paylaşımı 1. Erişim 21 Ağustos 2020.
https://www.instagram.com/p/Bu_97lvFLVJ/
- Newman, Michael. "Anish Kapoor". *Art Monthly* (Archive: 1976-2005), 58/15 (1982).
- Pınarbaşı, Simge Özer. "Ülkemizde 21. Yüzyılın İlk On Yılında Yapılan Bazı Sanat Etkinliklerine Bir Bakış". *Art-Sanat Dergisi* 4 (2015), 149-173.
- Sherman'ın Instagram paylaşımı 1. Erişim 14 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BRQKDa2AixN/>
- Sherman'ın Instagram paylaşımı 2. Erişim 14 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BRPIXwvAY7h/>
- Sherman'ın Instagram paylaşımı 3. Erişim 14 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BxUhnu4piP6/>
- Sherman'ın Instagram paylaşımı 4. Erişim 14 Ağustos 2020.
https://www.instagram.com/p/BMFh3_whSGQ/
- Sherman'ın Instagram paylaşımı 5. Erişim 14 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/B7Z-pBppXT-/>
- Sherman'ın Instagram paylaşımı 6. Erişim 16 Ağustos 2020.
<https://www.instagram.com/p/BxR5qtxBZwE/>
- Steinberg, Marc. "Otaku consumption, superflat art and the return to Edo". *Japan Forum* 16/3 449-471, (2004).
- Virilio, Paul. "Speed and information: Cyberspace alarm!". *CTheory* (1995), 8-27.
- World Cities Culture Forum, "Average daily number of visits to top 5 art exhibitions".
 Erişim 16 Ağustos 2020.
<http://www.worldcitiescultureforum.com/data/average-daily-number-of-visits-to-top-5-art-exhibitions>

Dini Radikalizmin Ana Akım İslamcılara Yönelttiği Tenkitler ^{doi}

The Criticisms of Religious Radicalism Against Mainstream Islamists

Nurullah ÇAKMAKTAŞ

Dr. Arş. Gör., Marmara Üniversitesi,
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü,
nurullah.cakmaktas@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5493-419X>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Çakmaktas, Nurullah . "Dini Radikalizmin Ana Akım İslamcılara Yönelttiği Tenkitler".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 26-46 . <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.870070>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 28.01.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24.03.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Dini Radikalizmin Ana Akım İslamcılara Yönelttiği Tenkitler

Öz

Bu araştırma, ana akım İslamcılık düşüncesinin ve İslami hareketin bir sapması olarak altmışlı yıllardan sonra İslam dünyasında teşekkül eden dini radikal düşüncenin, İhvan-ı Müslimin başta olmak üzere ana akım İslamcılık düşüncesine ve İslamcılara yönelttiği tenkitleri incelemektedir. Her iki ekolün İslam dünyasını ve Müslüman toplumu ilgilendiren sorunlara teo-politik hassasiyetle reaksiyon gösteriyor olmaları, bu iki ekolün zaman zaman "siyasal İslam" tanımlaması altında aynı kategoriye dâhil edilmesine neden olabilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; dini radikalizmin birincil metinlerini inceleyip analiz etmek suretiyle her iki ekolün pek çok meselede tam bir karşıtlık içinde olduğunu, Ömer Abdurrahman, Eymen ez-Zevâhiri, Ebû Muhammed el-Makdîsî, Ebû Mus'ab es-Sûrî ve Ebû Yahya el-Lîbî gibi öncü cihâdî selefi ideologların ana akım İslamcılara yönelttiği tenkitler üzerinden göstermeye çalışmaktır. Bu çalışmada söz konusu bu tenkitler; "Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında", "Din-Hukuk İlişkisi Bağlamında" ve "İslamlaşma Yöntemi Sorunsalı ve Ötekiyle İlişki Bağlamında" olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dini Radikalizm, Cihâdî Selefilik, İslamcılık, İhvan-ı Müslimin

The Criticisms of Religious Radicalism Against Mainstream Islamists

Abstract

This study examines the criticisms of the religious radical thought that emerged in the Islamic world after the sixties as an anomaly of the mainstream Islamism and the Islamic movement, directed against mainstream Islamism and Islamists, especially the Ikhwan-i Muslimin. The fact that both schools of thought react to the problems concerning the Islamic world and Muslim society with theological sensitivity, causes these two schools to be included in the same category under the definition of "political Islam" from time to time. The main objective of this article is to try to demonstrate that both schools are in complete opposition on many issues through the criticisms of the jihadi salafi ideologues like Omar Abdurrahman, Ayman al-Zawahiri, Abu Muhammed al-Makdîsî, Abu Musab al-Surî and Abu Yahya al-Libi against mainstream Islamists by examining the primary texts of religious radicalism. In this study, these criticisms are examined under three main headings: "In the Context of the Relationship between Religion and Politics", "In the Context of the Relationship between Religion and Law" and "In the Context of the Problem of Islamization Method and the Relationship with the Other".

Keywords: Religious Radicalism, Jihadi Salafism, Islamism, The Muslim Brotherhood

Giriş

On sekizinci yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın ortalarına kadar sömürge ve işgal tecrübesi yaşamış Müslüman devletler, yirminci yüzyılın ilk yarısında istiklal savaşları vermek suretiyle batılı güçleri topraklarından uzaklaştırmayı başarabilmişlerdir. Fakat bağımsızlıklarının akabinde, Batı'nın fikrî teklifleri Müslüman ülkelerde karşılık bulmuş ve modern siyasal ideolojiler yeni ulus devletlerin dayanağı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda sömürgecilğe ve batının söz konusu fikrî tekliflerine reaksiyon olarak şekillenen İslamcılık, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren batılılaşmayı savunan yeni ulus devletlere karşı düşünce üretimi içine girmiş ve dini-siyasi bir hareket hüviyetine de bürünerek aksiyon kazanmıştır. Öyle ki bu süreç içerisinde İslamcılık entelektüel meşgale sınırını aşmış, aksiyon kazanmış ve böylece İslami hareket zuhur etmiştir.

Kurulan yeni ulus devletlerin benimsediği seküler politikalara karşı İslami hareket müntesipleri, devletin ve toplumun İslamlaşması için takip edilmesi gereken yöntem hususunda zaman içinde anlaşmazlık içine düşmüş ve bu durum İslami hareketin çeşitli fraksiyonlara ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Öyle ki ıslah, terbiye, irşat ve davet ilkelerini yozlaşmayla mücadele ve İslamlaşma yöntemi olarak savunan bir kesim kendilerini siyaset dışı olarak konumlandırmıştır. Bireylerin davranış eğitimi öncelleyen sûfî gruplar, dini inançları saflaştırmayı ve hadis eksenli din eğitimi merkeze alan geleneksel selefi gruplar ve ülke ülke dolaşarak İslam'ı anlatmaya çalışan gezgin tebliğ ve davet cemaatleri bu grubun en önemli temsilcileri kabul edilmektedir.

Başka bir kesim ise Müslüman toplumların içinde bulunduğu krizin temelde siyasi kaynaklı olduğunu düşünmüş, krize çözüm üretmenin ve İslamlaşmanın ise ancak siyasal mücadele içine girmekle mümkün olabileceğini savunmuştur. "Siyasetin içinde kalarak İslamlaşma" şeklinde tarif edilmesi mümkün bu ekol aslında İslamcılık düşüncesinin ve İslami hareketin ana eksenini oluşturmuş ve "ana akım İslamcılık düşüncesi ve İslami hareket" olarak tanımlanmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında Mısır'da kurulan İhvan-ı Müslimin ile Pakistan'da kurulan Cemaat-i İslami grupları bu ekolün ilk temsilcileridir. Moderniteye karşı onun içinde kalarak çözüm üretmeye çalışan bu ekolün ortaya koyduğu düşünce biçimi, benzer sorunları yaşayan Müslüman topraklarda da makes bulmuş, kısa süre içinde bu metodu benimseyen gruplar muhtelif ülkelerde neşvünema bulmuştur.

Din temelli alternatif bir siyasal söyleme sahip ana akım İslami hareketin yeni ulus devletler tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanması, buna bağlı olarak yargılama, mahkûmiyet, işkence, idam ve faaliyetlerin yasaklanması gibi sert baskı politikalarıyla sindirilmeye çalışılması ve ana akım İslami hareketin de buna mukabil siyasetin içinde kalma ve "İslamlaşmanın tedriciliği" yöntemini savunmaya devam etmesi, hareket içinde özellikle sert hapishane atmosferini tecrübe etmiş ve öfkelenmiş bazı üyelerden itirazların yükselmesine zemin hazırlamıştır. Bu kimseler maruz kaldıkları sert politikalara karşı aynı sertlikle cevap vermeyi teklif etmiş, İslamlaşmanın tedrici bir yolla değil de ancak silahlı devrim yoluyla mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Ana akım İslami hareket içindeki söz konusu yöntem ihtilafı ilk olarak tam anlamıyla altmışlı yıllarda yaşanmış, bu ihtilaf neticesinde ana akım İslamcılık düşüncesinin bir sapması (anomali) olarak dini radikal düşünce teşekkül etmeye başlamış ve bu gelişmeler dini-radikal yeni fraksiyonların oluşumuyla sonuçlanmıştır.

Söz konusu ayrışmanın yaşandığı altmışlı yıllardan günümüze dek, cihâdîlik, cihâdî sefilik veya İslamî Radikalizm gibi isimlerle adlandırılan teo-politik düşünce ve bu düşüncenin ideologları olarak kabul edilen kimseler, yine dini-siyasi bir hareket olan ana akım İslamcılık düşüncesine ve bu düşüncenin ideologlarına ihtilafa konu olan belli başlı temalarda eleştiriler yöneltmiştir. Biz bu çalışmamızda dini radikalizmin ana akım İslamcılık düşüncesine ve İslamcılara yönelttiği tenkitleri “Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında”, “Din-Hukuk İlişkisi Bağlamında” ve “İslamlaşma Yöntemi Sorunsalı ve Ötekiyle İlişki Bağlamında” olmak üzere üç ana başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

Her iki ekolü de harekete geçiren temel hassasiyetin siyasal alana dair meseleler olması, zaman zaman ana akım İslamcılar ile dini radikal gruplar arasında özdeşlik kurulma hatasına neden olabilmektedir. Özellikle “*siyasal İslam*” kavramının her iki ekol için bir tanımlama aracı olarak kullanılması, bu özdeşlik kurma sorunsalının en bariz görünümü olarak dikkat çekmektedir. Oysa İslam dünyasında ortaya çıkan dini radikal düşünce; her ne kadar 19. ve 20. yüzyılda şekillenmiş ana akım İslamcılık düşüncesinden etkilenmiş, ondan beslenmiş ve onun bir sapması olarak teşekkül etmiş olsa da, modern Müslüman toplumu doğrudan ilgilendiren pek çok meselede söz konusu ekol, ana akım İslamcılık düşüncenin tam karşısında yer almıştır. Biz de bu çalışmamızda her iki ekolü özdeşleştirmenin mümkün olmadığını, dini radikalizmin ideologları olarak kabul edilen kimselerin bizzat kaleme aldıkları metinlerde ana akım İslamcılara yönelttiği tenkitlerin izini sürerek göstermeye çalışacağız.

Çalışmamız; araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin toplanması, yorumlanması ve analizi anlamına gelen dokümantasyon yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırmamız temelde dini radikalizmin ürettiği düşünceye odaklandığı ve bu düşünceye de bir bütün olarak ancak yazılı metinlerle ulaşılabildiği için gözlem, anket ve mülakat gibi diğer nitel araştırma teknikleri yöntemimizin dışında tutulmuştur. Çalışmamız; Seyyid Kutup, Ömer Abdurrahman, Eymen ez-Zevâhiri, Ebû Muhammed el-Makdîsî, Ebû Mu’ab es-Sûrî ve Ebû Yahya el-Lîbî gibi dini radikal düşünce ideologları olarak kabul edilen öncü isimlerin ürettiği birincil kaynaklar incelenerek hazırlanmıştır.

1.Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Yöneltilen Tenkitler

İslam dünyasında ulus devlet sonrası dönemde Müslüman toplumları doğrudan etkileyen bir takım siyasal meseleler, gerek ana akım İslamcılık düşüncesinin ve gerekse de dini radikal düşüncenin şekillenmesinde başat etken olarak dikkat çekmektedir. Her iki düşünce ekolünü de motive eden ve harekete geçiren, bu ekollere mensup kimselerin sahip olduğu teo-politik hassasiyetler olmuştur. Bu iki ekolün ortak paydası, İslam’ın siyasal alana dair söyleyecek sözü olduğu iddiasını taşımalarıdır. Fakat siyasal alana dair İslamlaşmanın hangi yöntem ile gerçekleşeceği sorusuna verilen cevap, iki ekol arasındaki ayrışmayı tetikleyen ve derinleştiren en önemli unsur olmuştur. Öyle ki ana akım İslamcılık cari sistem içinde kalarak tedrici bir yolla İslamlaşmayı savunurken, dini radikal düşünce ise silahlı bir kalkışma ile İslamlaşma devriminin gerçekleşebileceğini savunmuştur. Bu temel ayrışmadan mütevellit cihâdî ideologlar olarak isimlendirilen dini radikalizm öncüleri, yetmişli yıllardan bu yana İhvan-ı Müslimin başta olmak üzere ana akım İslamcılara mevcut siyasal düzen ile olan ilişkileri nedeniyle pek çok eleştiri yöneltmişlerdir.

Dini radikal düşüncenin bu süreçte İhvan özelinde ana akım İslami harekete din-siyaset ilişkisi bağlamında yönelttiği en baskın tenkitlerin biri demokrasi meselesi etrafında olmuştur. Ana akım İslami hareketin; cari politik sistem içinde var olmaya çalışması, müesses nizamın koyduğu kurallar çerçevesinde siyasal mücadelesini vermesi ve iktidara gelmek için mevcut araçları kullanmayı tercih etmesi; İslamlaşma yöntemi olarak silahlı mücadeleyi ve şiddeti bir değişim ve dönüşüm aracı olarak gören dini radikal düşüncenin ve bu düşünceyi benimseyen grupların tepkisine neden olmuştur. Hâkim siyasal paradigma içinde de demokrasi konusu eleştirilerin en çok odaklandığı mesele olmuştur.

Özellikle yetmişli yıllardan sonra teo-politik radikal düşünce içinde önemli yere sahip pek çok ideolog, demokrasiyi din dışı bir düşünce ve uygulama biçimi olarak kabul etmiş ve onun İslamî akidenin temeli olan “tevhit” ilkesine hâle getirdiğini savunmuştur. Zira onlara göre demokrasi, çoğunluğun talep ve iradesine göre hükümde bulunmayı kendine şiar edinmiş ve bu iradeyi Allah’ın indirdiği hükümlerin önüne koymuştur. Öyle ki bu durum, toplum iradesini Allah’a şirk koşmak anlamına gelmektedir. Ayrıca demokrasi, insanlara yasama yetkisi vermek suretiyle beşeri ilahlaştırmakta ve böylece yeni bir din ihdas etmektedir. Dolayısıyla demokrasi bir küfür dini olarak İslam’ın karşısında kendisine pozisyon açan müstakil bir din olarak addedilmiştir. Öyle ki yasama yetkisi vermek suretiyle beşeri ilahlaştıran kimse demokrasi dinine girmiş olur ki bunun anlamı bu kimsenin İslam dairesi dışına çıkıp kâfir olmasıdır. İslam ve demokrasi tam anlamıyla birbirlerinin karşıtıdır ve bir kimsenin aynı anda hem İslam’a ve hem de demokrasiye insanları davet etmesi mümkün değildir (Ez-Zevâhirî, 2005, 31-36; El-Makdîsî, ts., 11-13; Et-Tartûsî, 1999, 1-2; El-Lîbî, ts., 7-8; Eş-Şankî, 2011, 7-10).

Diğer taraftan bu kimseler nezdinde demokrasi, Batı menşeli bir tecrübenin ürünü olarak görülmüş olması onun reddinin gerekçesi olarak da sunulmuştur. Öyle ki bu kimselere göre; Batı’nın papalık ve ruhbanlık tarihi tecrübesi içinde bir anlam ifade eden demokrasi kavramı, İslam toplumu için aynı anlamı ifade etmemektedir. Ayrıca batının demokrasiyi İslam dünyasına ihraç çabaları, ona hâkim olma araçlarından bir tanesidir. Zira Batı ilk olarak doğrudan sömürge yoluyla, daha sonra diktatörleri kullanarak dolaylı sömürge yoluyla ve son olarak da demokrasi yoluyla İslam dünyasına hâkim olmaya çalışmış ve çalışmaya devam etmektedir. Öyle ki Batı; demokrasi ihraç ederken onu İslam kültürünün bir alternatifi olarak inşa etmeye çalışmakta, bu modeli Müslüman topraklara dikta etmekte ve böylece demokrasinin oluşturduğu seküler atmosferi kullanarak Müslüman toplumun yozlaşmasını hedeflemektedir (Eş-Şankî, 2011, 19-21).

El-Makdîsî’ye göre demokrasi, tamamen halkın iradesini yansıtan masum bir sistem olmayıp batılı fikir ve ideolojilere yaslanan “tağutî” rejimlerin kontrolü altındadır. Öyle ki ona göre şayet toplumun iradesi ve talepleri, söz konusu rejimlerin çıkarları ile çatışma içine girerse bu durumda o irade demokratik bir hak olarak kabul görmeyecektir. Mesela çoğunluğun talebi şariat kanunlarının tatbiki yönünde olsa bile demokratik özgürlük, söz konusu talebi karşılama esnekliğini gösteremeyecektir (El-Makdîsî, ts., 13-15). Teo-politik radikal düşüncenin etkili isimlerinden Ebû Yahya El-Lîbî de demokrasi alanını, sınırlarını müesses nizamların belirlediği bir tiyatro sahnesine ve bir oyuna benzetmektedir (El-Lîbî, ts., 4-5).

Yine el-Lîbî demokrasinin eşit bir siyasal ortam sunması ve bunun neticesinde “din düşmanı bir komünistin” veya “laik birinin” iktidarına olanak sağlaması nedeniyle kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca o, demokratik sistemlerde hukuk

önünde Müslüman ile Gayrimüslimlerin eşit olması nedeniyle ortadan kalkan sınırlara dikkat çekmiş ve bu durumun dinen reddedildiğini ifade etmiştir. Keza o; demokrasilerde, İslam hukuku içinde önemli yeri olan ceza hukuku ile zimmi hukukun, el-Velâ ve'l-Berâ gibi Kuranî ilkelerin ve bütün türevleriyle Allah yolunda cihat ibadetinin uygulanamayacağını vurgulayarak demokrasinin din dışı olduğunu göstermeye çalışmıştır (El-Lîbî, ts., 3).

Dini radikal düşüncenin diğer bir etkin ismi Ebû Basir et-Tartûsî de demokrasinin; sınırsız inanç özgürlüğü sağlaması, kutsala hakarete dahi müsamaha gösteren ifade özgürlüğü sunması, bütün boyutlarıyla laiklik ve sekülerizmle iç içe geçmesi, bütün kötülük ve fuhşiyatı bireysel özgürlük kapsamında kabul etmesi, Müslüman ve Gayrimüslimi hukuk önünde eşit tutması, hangi ideolojik değerlerin propagandasını yapacağına bakmaksızın insanlara gruplaşma ve partileşme özgürlüğü sunması, hakikati temsil edip etmediğine bakmaksızın çoğunluğun fikrine itibar etmesi ve kaynağının helal veya haram olduğundan bağımsız kazanç hakkı tanınması gibi pek çok nedenden dolayı İslam'a mugayir ve kabul edilemez olduğunu ifade eder (Et-Tartûsî, 1999, 2-8).

Pek çok cihâdî-selefi ideolog, İhvan gibi ana akım İslamcılarının demokratik sistem içinde siyasal mücadele vermelerinin dini meşruluğunu ispatlamak için ileri sürdükleri argümanlara itiraz da etmiştir. Söz konusu İslamcılarının, özellikle siyasal katılıma ve hatta yönetimde görev almaya olanak sağlayan demokrasiyi Kuran'daki şûra ayetleri ile meşrulaştırmaya çalışmaları ve demokrasinin İslam ile uyumlu olduğunu iddia etmeleri, bu kimselerin eleştirilerini şiddetlendirdiği odak nokta olmuştur. Mesela el-Makdîsî, şûra ve demokrasinin tam anlamıyla birbirinden farklı şeyler olduğunu iddia etmiş ve dolayısıyla Müslümanları demokrasiye davet etmenin şûraya davet etmekle aynı anlama gelmediğini ifade etmiştir. Öyle ki ona göre şûra, herhangi bir konuda bir hüküm verilmeye niyetlenip de dinin ana metinlerinde bu konu etrafında bir hüküm bulunmadığı durumlarda, yöneticinin, etrafındaki âkil ve bilge sahibi kimselerle görüş alışverişinde bulunup çoğunluğun fikrini kabul etme zorunluluğu olmaksızın Allah'a tevekkül ederek hüküm vermesi anlamına gelen dini bir yöntemdir. Demokrasi ise bizzat toplumu en güçlü karar verici kabul ederek çoğunluğun görüşünü nazarı itibara almak suretiyle kurallar koyan bir siyasal sistemin adıdır. Allah'a tevekkül ederek bir kararda bulunmak şûra uygulamasının merkezinde yer alırken çoğunluk ve çoğunluğun görüşü, söz konusu siyasal sistem içinde demokrasinin tanrısı olarak kabul görmektedir (El-Makdîsî, ts., 31-37).

Diğer taraftan el-Lîbî de ana akım İslamcılarının şûrayı desteklemekle kalmadıklarını, kendilerine yöneltilen “şayet demokratik sistemde halk kâfir birini veya dini tam anlamıyla dışlayan komünist bir partiyi seçerse tavrınız ne olur” mealindeki soruya “bize düşen halkın tercihine ve seçimine saygı duymaktır” şeklinde verdikleri cevabın altını çizmiş ve İslamcıları hak ile batılı birbirine karıştırmakla ve inananların zihinlerini bulandırmakla suçlamıştır (El-Lîbî, ts., 8-9). Yine eş-Şankîfî de demokrasi ile şûra uygulamalarını birbirine karıştırmamanın iman ile küfrü veya hak ile batılı birbirine karıştırmakla aynı şey olduğunu iddia etmiştir (Eş-Şankîfî, 2011, 5).

Bazı öncü cihâdî selefi ideologlar, İslamcılarının demokrasinin temel ilkelerinden olan “inanç özgürlüğü” ilkesi ile Kuran'daki “*dinde zorlama yoktur*” ayeti arasında benzerlik kurma çabalarını da tenkide tabi tutmuşlardır. Zira onlara göre demokrasinin “inanç özgürlüğü” ilkesi İslami anlayışa tam anlamıyla zıttır. Öyle ki

sadece başlı başına ridde hükmü, yani İslam'a göre dinden çıkan birinin öldürülmesi hükmü, demokrasilerdeki inanç özgürlüğü ilkesinin İslam ile uyumlu olduğu iddiasını çürütmektedir. Ayrıca İslam beldesinde yaşayan Ehl-i Kitap cizye vergisi vermek zorundayken paganistler ise ya Müslüman olmak ya da savaşa muhatap olmak mecburiyetindedir. Dolayısıyla İslam beldesinde demokrasinin sunduğu şekliyle bir inanç özgürlüğü söz konusu değildir (Et-Tartûsî, 1999, 2; El-Lîbî, ts., 5-6).

İhvan-ı Müslimin gibi ana akım İslamcılar, siyasetin içinde kalarak parlamentoda mansıp sahibi olmanın; İslamî davetin önündeki engelleri kaldırma, dindarların maruz kaldığı baskıları azaltma, İslami hakikati dile getirme ve yayma gibi hususlarda bir imkân tanıdığını ve bu durumun Müslümanların menfaatine olduğunu her daim kendilerini tenkit eden radikal unsurlara karşı argüman olarak kullanmışlardır. El-Makdîsî ise İhvan'ın bu argümanlarına da itiraz etmektedir. Öyle ki ona göre, İslam'da dinin asli unsuru kabul edilen tevhit inancı, söz konusu siyasal sistem içinde yok sayılmaktadır. Hal böyleyken diğer tâli meselelerde birtakım kazanımlar elde etmek, dinin maslahatı için pek bir anlam ifade etmemektedir. Zira tâli bir maslahat için asıl olandan vazgeçmek kabul edilemez bir anlayıştır. Ayrıca el-Makdîsî'ye göre; dindarların faydasına olan bir meseleyi, hâkim siyasal düzenin anayasasına uygun hale getirme zorunluluğu ise bir tenakuzu ifade etmektedir. Müslümanların maslahatı için bu metot etrafında çabalayanlar ona göre, tağuti sistemlerin oyuncağı haline gelmiştir. Nitekim el-Makdîsî; Mısır, Cezayir ve Kuveyt'te siyasal katılım yanlısı İslamcılarının nasıl başarısız olduklarını, kendi görüşünü desteklemek adına örnek vakalar olarak sunmaktadır (El-Makdîsî, ts., 42-47).

Yine El-Makdîsî; ana akım İslami hareketin, mevcut siyasi düzen içinde faaliyette bulunmanın Müslümanların yararına olduğunu ispatlamaya matuf argümanlarını aktardıktan sonra eski ulemaya referansta bulunarak bu metot anlayışını İblisin bir tuzacı olarak tanımlamıştır. Ona göre, günümüz tağutları ile kıyaslanamayacak derecede daha ehven olmalarına rağmen eski ulemanın kendi dönemlerindeki yöneticilere karşı olan tavrı son derece açık ve nettir. Bugünkülerin aksine selef uleması, devlet idarecilerinden uzak durmayı, onları daha rahat tenkit edebilmek adına zaruri görmekteydi. Hatta bir ikrama mazhar olurlar da onlara karşı bir yumuşama gösterirler endişesiyle iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak amacıyla dahi olsa onların yanına gitmeyi hoş görmemişlerdir (El-Makdîsî, 1984, 27-28). Öyle ki onların bu mekânlardan uzak kalması sadece zulmün ve haksızlığın olduğu dönemlerde vuku bulmamış, doğru yol üzere şeriata tabi olan yöneticilerin iktidarda olduğu dönemde de bu tavır devam etmiştir (El-Makdîsî, 1984, 35).

Ebu'l-Munzir eş-Şankîti de ana akım İslamcılarının demokrasinin İslamlaşma yolunda bir araç olarak kullanılabilmesi iddiasına itirazda bulunmuştur. Ona göre hiçbir Müslüman ülkenin demokrasi tecrübesi İslamlaşma adına bir fayda sağlamamış ve bu anlayış üzerinde yol alınarak bir İslam devleti inşa edilememiştir. Kaldı ki ona göre demokrasiyi İslamlaşma yolunda bir vesile olarak görmek de şirki tevhide ulaşmada bir araç olarak görmek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan eş-Şankîti; bazı İslamcılarının demokrasiyi, onun felsefesi ve araçları olarak ayırt etmelerine ve destekledikleri kısmın seçimler ve parlamento gibi demokrasinin araçları olduğu görüşüne de itiraz etmektedir. Zira ona göre demokrasiyi, onun Batı menşeli felsefe ve ilkelerinden ayırt etmek mümkün değildir. Dolayısıyla İslamcılarının insanları demokratik sisteme katılıma davet etmesi açık bir şekilde demokrasi ile çatışan

İslami değerlerin ilgasına yönelik bir davet anlamına gelmektedir (Eş-Şankîti, 2011, 12-13).

İslamcıların İslamlaşma yolunda “demokrasiye alternatif olacak başka bir sistemin olmadığı” iddia etmelerine de bazı cihâdi düşünürlerden itirazlar gelmiştir. Mesela Ebû Abdurrahman eş-Şankîti, kaleme aldığı “*Tehâfutu'l-Dimukrâtiyyîn*” isimli kitapçığında, İslamcıların bu argümanını şaşkınlıkla karşıladığını ifade etmiştir. Zira ona göre ne İslam peygamberi ve ne de onun sahabelerinin uygulamalarında böyle bir metot bulunmaktadır. Öyle ki İslam dininin zafere ulaşması, üç temel rükün olan “*ilim, davet ve cihat*” ile gerçekleşebilir. Şayet dini gruplar İslam devleti inşa etmeyi arzuluyorsa bu üç yolun dışında bir metot takip etmemelidir. Ona göre demokratik mücadeleyi benimseyenler, fedakârlık gerektiren cihat yolu yerine konforlu ve kolay olanı tercih etmektedirler. Oysa cihat yolu müminlerin üzerine vecibe olan yegâne metottur. Kaldı ki demokrasi gibi dinin haram gördüklerini “*alternatif yoksunluğu*” delili ile mubahlaştırmaya çalışmak da usul açısından yanlıştır (Eş-Şankîti, ts., 15-16).

Diğer taraftan Ebû Abdurrahman eş-Şankîti de İslamcıların “siyaset sahasını din düşmanlarına bırakmama” gerekçesine itiraz etmektedir. Ona göre bu bahane ile siyaset arenasına girmek ve laiklerle birlikte aynı meclis çatısı altında bulunmak müesses nizama ve laiklere verdikleri zarardan daha çok fayda sağlayacak, savundukları sisteme meşruiyet kazandıracaktır. Oysa bu sistemden uzak durulur ve toplum da uzak durması için eğitilirse siyasi saha din düşmanlarına bırakılmamış olacak ve hatta onlar bu durumda tam anlamıyla çıkmaz içine girerek kuşatılmış olacaklardır (Eş-Şankîti, ts., 18-22).

Demokrasinin genelde laiklik ile mündemiç olma zorunluluğu, cihâdî selefi ideologların demokrasiyi sert bir dille eleştirmesinin diğer bir nedeni olmuştur. Mesela İhvan-ı Müslimin’in laik Vefd Partisi ile seçimler için ittifak görüşmeleri sürerken İhvan’ın o dönemdeki müşidi Ömer et-Tilmisâni’nin laiklik hakkında kendisine sorulan soruya verdiği cevap Eymen ez-Zevâhirî tarafından tenkide tabi tutulmuştur. Öyle ki et-Tilmisâni bu mülakat esnasında laikliğin din karşıtlığı anlamına gelmediğini, aksine dindarlara kendilerini ifade etme özgürlüğü sunduğunu ifade etmiş, ayrıca laik Vefd Partisi’nin diğer partiler gibi İhvan’a zulmetmediğini belirtmiştir. Ez-Zevâhiri ise İhvan’ın İslami hükümler yerine insanların kendilerine nasıl davrandığına bakarak tercihte bulunduğunu belirterek genel müşide eleştiride bulunmuştur (Ez-Zevâhirî, 2005, 51). Keza dinin parlamento seçimlerine yaklaşımı hakkında kendisine yöneltilen soruya et-Tilmisâni’nin “dinin bu tür konulara dâhil edilmesini doğru bulmuyorum” şeklinde açıklama yapması da ez-Zevâhiri tarafından tenkit edilmiştir. Ona göre et-Tilmisâni’nin bu açıklaması ile Enver Sedat’ın meşhur “*siyasetin içinde dine yer yoktur*”¹ sözü arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Ayrıca diğer İhvan mensubu entelektüellerin, parlamento seçimlerine iştirak etmenin dinen bir sakıncası olmadığına dair görüşlerini önemli İhvan liderlerinin sözleriyle delillendirmeye çalışmaları da ez-Zevâhiri’nin tepkisine neden olmuştur. Ona göre; bu kimseler İhvan müşitlerinin sözlerini kitap ve sünnetin önüne koymuşlardır (Ez-Zevâhirî, 2005, 55-56).

Bazı cihâdi selefi ideologlar, müesses nizamların kendi sistemlerini meşrulaştırmak adına ana akım İslamcılarını nasıl kullandığına sıklıkla vurgu yapmış ve İslamcılarını ise bu durumun farkında olmamasından yakınmışlardır. Mesela el-Makdisî’ye göre; “tağutî” sistemlerin, İslam davetçilerini tuzağa düşürmek adına başvurdukları

yöntemlerden biri de kendileri için potansiyel düşman gördükleri komünizm gibi ideolojiler ile mücadelede bazı İslamcılar ve ulemayı kullanıp ön plana çıkarmalarıdır. Ortak düşman olarak görülen bu ideolojilerle mücadele etmeye bu kimseler de gönüllü olur ve durum bir yandan müesses tağuti düzenin sağlanmasına katkı sağlarken diğer yandan da halk nezdinde sistemin meşruiyetinin güçlenmesine neden olur. Böylece bu kimseler bütün enerjilerini tağuta karşı mücadele yerine kendilerine hedef olarak gösterilen ideolojiler uğruna tüketirler. Nihayetinde gün gelir bu kimseler sistemin hizmetçisi ve destekçisi konumuna gelmiş olur. Oysa ona göre; bu ideolojiler Müslümanlara düşman olsalar da asıl olan yakın düşmana karşı savaştır. Zira yakında olan düşmanın tehlikesi, bozgunculuğu ve fitnesi uzakta olan düşmanınkinden daha şiddetlidir (El-Makdîsî, 1984, 66-67).

Diğer taraftan el-Makdîsî'ye göre müminlere ve davetçilere sistem tarafından bir takım makam, mevki, rütbe, unvan ve imtiyazlar verilmesi onları ayartma açısından çok sık başvurulan taktikler arasındadır. Tüm bu lütufları onları kontrol altında tutabilmek ve ağızlarını kapamak için yaparlar. Böylece "süt emdiğin memeyi ısırmayacaksın" sözü tecelli eder ve söz konusu bu kimseler de fitneye düşene kadar bu ayrıcalıklardan nemalanmaya devam eder ve nihayetinde verdikleri muhtelif fetvalarla sistemin batıl fiillerini onaylamaya başlar (El-Makdîsî, 1984, 67).

Dini radikalizmin bir başka çok önemli ismi olan ve hali hazırda el-Kâide'nin lideri konumunda bulunan Eymen ez-Zevâhirî de İhvan-ı Müslimin'i tenkit ettiği "*el-Hasâdu'l-Murr*" isimli kitabında, Ömer et-Tilmisânî, Hamid Ebû'n-Nasır ve Muhammed el-Gazzali gibi İhvan'ın öncü isimlerinin demokrasi, seçimler, siyasal partiler, başkalarının düşüncelerine saygı, hukukun üstünlüğü ve özgürlük gibi demokrasinin temel ilkeleri hakkında ifade ettikleri övücü ve benimseyici beyanatlarından sayfalarca aktarımda bulunarak İhvan-ı Müslimin'in takip ettiği yolun İslami olmadığını göstermeye çalışmıştır (Ez-Zevâhirî, 2005, 48-51).

Ana akım İslami hareketin demokrasi ve mevcut siyasal düzen hakkında benimsediği tutum ve takip ettiği yöntem, her ne kadar dini radikalizm tarafından sert eleştirilere maruz kalmış olsa da ve dini radikal düşünce öncüleri mevcut siyasal sistemin küfrüne hükmetmiş olsa da bu kimseler İslamcıları tekfir etme çabası içinde olmamıştır. Nitekim öncü cihâdî ideolog Ebu Mus'ab es-Sûri'ye göre; cihâdî hareket demokrasinin bizzat kendisini din olarak telakki ederken, demokratik sistem içinde kalarak, İslamlaşma için çaba gösteren İslamcıları tevîl övründen dolayı tekfir etmemekte, ama söz konusu İslamcıların yaptıkları işe küfür karıştırdığını düşünmektedir (Es-Sûrî, 2004, 1/794).

2.Din-Hukuk İlişkisi Bağlamında Yöneltilen Tenkitler

İslam dünyasında teo-politik radikal düşüncenin radikalleşmesine tesir eden en önemli konulardan bir tanesi de hukuk meselesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde Müslüman topraklar üzerinde kurulan yeni ulus devletler, şüphesiz Batı'da üretilen hukuk sistemlerinden etkilenmişler ve kendi anayasalarını oluştururken bu sistemleri örnek almıştır. Dini radikal grupların; yeni ulus devletleri tekfir etmelerinde ve onlara karşı İslam devrimi ile sonuçlanacağını ümit ettikleri bir savaş içine girmelerindeki temel motivasyonu da söz konusu rejimlerin ülkelerini İslam hukuku yerine modern hukuk ile yönetmeyi tercih etmeleri olmuştur. "Şeriatın tatbiki sorunu" olarak şöhret kazanan problem, altmışlı yıllardan

günümüze kadar, devlet ile cihâdî gruplar arasında en önemli gerilim kaynaklarından biri olarak var ola gelmiştir.

Cihâdî gruplar bu gerilimi sadece “tağut” olarak isimlendirdikleri müesses rejimlerle yaşamamış, aynı zamanda yine teo-politik bir hareket olan ana akım İslamcılarla da bu konu etrafında anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Onlar, başta İhvan-ı Müslimin olmak üzere ana akım İslamcılarının, yeni ulus devletlerince oluşturulan anayasaları kabul etmelerini şiddetle eleştirmiştir. Mesela; ana akım İslamcılık düşüncesinden ayrışmanın miladı kabul edilen ellili ve altmışlı yıllardaki hapishane tecrübesi neticesinde Seyyid Kutup’un formülleştirdiği “cahiliye” ve “hâkimiye” teorileri, bir taraftan yeni kurulan Nasır rejimini tanımlamaya yönelik bir çabayken diğer taraftan da zımnen İhvan’ın söz konusu rejime karşı benimsediği tutumun eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Zira Kutup’un “hâkimiye” düşüncesi, İslam’ın pratik hayatı düzenlemeye yönelik önerdiği hukuki sistemin görmezden gelinmesine bir tepki olarak teşekkül etmiştir. Zira ona göre günümüzde insanların “cahiliye” içinde yaşamaları, Allah’ın, yeryüzündeki otoritesi ve ulûhiyetinin en belirgin özelliklerinden olan “hâkimiyet”i hususunda haddi aşmalarından kaynaklanmaktadır (Kutup, 1979, 8).

Kutup’a göre; günümüzde tüm toplumların “cahiliye toplumu” kapsamına girmesinin nedeni ise onların Allah’tan başkasının ulûhiyetine inanmaları veya ondan gayrısına tapınmaları meselesi değildir. Mesele, söz konusu bu toplumların pratik hayatlarını düzenlerken Allah’a kulluğun gereklerini yerine getirmemesidir. Bu toplumlar her ne kadar Allah’tan başkasını doğrudan doğruya tanrılaştırmamış olsalar da onlar kanunlarını, yasalarını, ilkelerini, değer yargılarını, adetlerini, geleneklerini ve bütün yaşamsal değerlerini Allah’tan başkasının hâkimiyetine teslim etmektedir. Bu ise ulûhiyetin en belirgin özelliklerinin ihlal edildiği anlamına gelmektedir (Kutup, 1979, 91-92). Ana akım İslamcılık düşüncesinin en önemli temsilcisi kabul edilen İhvan-ı Müslimin içinde yetişen Seyyid Kutup’un bu düşünce örgüsü aslında İhvan’ın sahip olduğu teo-politik düşünceye bir tepki olarak da okunmalıdır. Nitekim sonraki yıllarda İhvan genel Mürşidi Hasan el-Hudeybi’nin “Davetçiyiz, Yargılayıcı Değil” isimli kitabını Kutup’un bu düşüncelerine reddiye olarak kaleme aldığı iddia edilmiştir (Zollner, 2009, 65-66).

Keza cihadi hareketin çok önemli öncülerinden biri kabul edilen ve “Kör İmam” olarak bilinen Ömer Abdurrahman’a göre de Kuran’da hâkimiyeti Allah’a isnat etmenin anlamı, kanun ihdas etme yetkisinin yalnızca Allah’a ait olduğunu göstermeye matuftur. Herhangi bir grubun, bir siyasi partinin, halkın veya parlamentonun kanun koyma yetkisi bulunmamaktadır. Beşeriyete düşen Allah’ın ahkâmını tatbik etmek, yeni sorunları çözmek içinse kıyas yolu ile ondan deliller bulup çıkarmaktır. Ona referansta bulunmadan bir şeyi helal veya haram kılmak onun hâkimiyetine savaş açmak ve ulûhiyet konusunda onunla boy ölçüşmek anlamına gelmektedir (Abdurrahman, ts., 28-29). Ömer Abdurrahman’ın hâkimiyet vurgusu da câri siyasal sistem içinde kalarak İslamlaşma yöntemini savunan ana akım İslamcılara dini-hukuki perspektiften yöneltilen bir eleştiri olarak okumak mümkündür.

İslam dünyasında ulus devlet sonrasında neşvünema bulan İslami hareketler içinde tartışmasız bir şekilde dillere en fazla pelesenk olan ve İslamcılar arasında tartışmaya neden olan Kuran ayeti Maide Suresinin 44. ayeti² olmuştur. Bu ayet etrafında ayetin gerçek maksadının ne olduğu üzerine tartışmalar mütemadiyen devam etmiştir. Ana akım İslamcılar, ayetin nüzul bağlamını önemsemenin

gerekliliği üzerine vurgu yapmış ve ayetin özel olarak Yahudilerle alakalı olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla Müslüman ülkelerdeki devlet yöneticilerinin, bu ayeti referans alarak tekfir edilemeyeceğini savunmuşlardır. Ömer Abdurrahman ise esasında mahkeme savunması olan ve daha sonra kitaplaştırılan “*Kelimetu Hakk*” isimli eserinde bu ayeti uzun uzadıya açıklamaya çalışmıştır.

Ona göre bir Müslüman, Allah’ın teşri ettiği hükmün dışında bir hüküm ihdas eder ve Kuran’ın ortaya koyduğu ceza hukukunu uygulamazsa küfre girmiş olur. Zira Allah’ın koyduğu cezayı bırakıp yerine başka bir ceza hükmünü uygulamak İslam’dan yüz çevirmek anlamına gelmektedir (Abdurrahman, ts., 55-56). Dolayısıyla Allah’ın şeriatına muhalif olacak şekilde beşerî kanunlara uyanların küfre ve şirke düştükleri hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Öyle ki mirasta erkeğin kadından fazla pay almasını insafsızlık olarak görüp kadın ve erkeğin eşit olmalarını gerektiğini söyleyerek veya çok eşliliğin ve boşanmanın kadına zulüm olduğunu düşünerek veya recm ve hırsızlık cezalarının vahşice bir muamele olduğunu kabul ederek yeni bir hukuk düzeni oluşturmak yaratıcının inkârı anlamına gelmektedir (Abdurrahman, ts., 62). Yine faizin serbest bırakılması, içki, zina ve hırsızlık gibi suçlara İslam ceza hukukunun uygulanmaması gibi Kuran ve Sünnete açıkça muhalif olan bir anlayışı sürdürmek ve kâfir devletler tarafından üretilmiş ithal kanunları İslam diyarında tatbik etmek ve bu kanunlara rıza gösterip başvurmak küfürdür (Abdurrahman, ts., 64).

Diğer taraftan yöneticiye (ulu’l-emr) itaati salık veren Maide Süresi 50. ayeti³ de radikal gruplarla diğer İslami gruplar arasında teo-politik bağlamda tartışma konusu olan ana temalardan biri olmuştur. Başta geleneksel selefler olmak üzere ana akım İslamcılar da dâhil pek çok İslami grup, silahlı mücadele yoluyla İslami devrim amacı güden dini radikal düşüncenin doğru yolda olmadığını bu ayete referansta bulunarak sıklıkla dile getirmiştir. Ömer Abdurrahman ise hem bu ayeti ve hem de Buhari ve Müslim’de geçen; “*Sizden kim emirinden kerih bir şey görürse buna sabretsin, kim cemaatten bir karış dahi uzaklaşır ve ölürse cahiliye üzerine ölmüş olur*” hadisini kendilerine karşı delil olarak kullananlara itirazını dile getirmiştir.

Ömer Abdurrahman; ayeti yorumlarken ayetteki “...sizden olan emir sahiplerine...” kısmının altını çizmektedir. Ona göre; “bizden” olan emir sahibinin anlamı, tıpkı bizim gibi Allah ve resulüne itaat eden ve Allah’ın şeriatına bağlı olan iktidar sahipleri demektir. Buna göre ulu’l-emrin (yöneticinin) mutlaka iman, istikamet ve takva üzerine olması gerekir (Abdurrahman, ts., 30-31). Ona göre; şayet devlet başkanı zalim, fasık ve Allah’a karşı asi olduğu takdirde ona karşı çıkmak gerekmektedir. İtaat hususunda mutlaklık söz konusu değildir. Bir devlet başkanı dine, ırza ve vatana ihanet ediyorsa ona isyan etmek gerekir. Bu görüşü savundukları için kendilerine Harici denmesine de itiraz etmektedir. Öyle ki ona göre; kendileri bu görüşü savundukları için Harici oluyorsa, 1952 Hür Subaylar devrimini yapıp bugünkü sistemi kuranların ve onu destekleyenlerin (İhvan’ı Müslimin kastedilmektedir) de Harici olması gerekmektedir. Zira kendisine isyan edilen ve yönetimden düşürülen Kral Faruk da kelime-i şهادet getiren, cuma ve bayram namazlarına giden bir liderdi (Abdurrahman, ts., 136-138).

Diğer taraftan Ömer Abdurrahman, İslami hareketin şeriat talepleri karşısında özellikle yönetici konumundaki kimselerin şeriatı uygulamama gerekçelerine de itiraz etmektedir. Bazı kimseler Ömer Abdurrahman’a, şeriatın tatbiki hususunda

hali hazırda şartların uygunsuzluğundan, karışıklığa ve huzursuzluğa yol açacağından, halkın rıza göstermeyeceğinden ve dış tehditlerden bahsetmektedirler. Ömer Abdurrahman'a göre bu şekilde mazeret ileri sürenler, Allah'ın tüm zamanları kapsayan ilminden şüphe duymaktalar veya Allah'ın ortaya koyduğu şeriatın yeni olgular karşısında aciz kaldığını varsaymaktadırlar (Abdurrahman, ts., 71-72).

Diğer taraftan bu minvalde Eymen ez-Zevâhiri de Hasan el-Benna ve Salih 'İsmâvî gibi İhvan'ın öncü isimlerinin 1923 Mısır Anayasası hakkında övücü sözlerini aktardıktan sonra anayasada İslam'la çeliştiğini düşündüğü maddeleri tek tek sayarak Kuran'dan ayetler getirmek suretiyle İhvan'ın anayasa karşısındaki tutumunun gayri İslami olduğunu göstermeye çalışmıştır (Ez-Zevâhirî, 2005, 45-46; 51-53). Yine ez-Zevâhiri, eski mürşitlerden Ömer et-Tilmisânî'nin modern hukukun İhvan hareketi nezdinde bağlayıcı olduğunu deklare etmesini de tenkide tabi tutmuş, özellikle hadislerden örnekler getirerek İslami olmadığını göstermeye çalışmıştır (Ez-Zevâhirî, 2005, 53-54).

Ayrıca ana akım İslamcıların bağlayıcılığını kabullenmeyi deklare ettikleri modern hukukun inanç özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü gibi kişisel özgürlükler alanında sağladığı esneklik, radikal gruplarca modern hukukun kabul edilemez olduğunun gerekçesi olarak da sunulmuştur. Zira söz konusu bu esneklik toplum içinde her türlü fuhşiyatın ve İslam dışı propagandanın kişisel özgürlükler adı altında yayılmasına yol açmaktadır. Dini radikal gruplara göre; eşcinselliğe kadar varacak bu tür esnekliklerin ana akım İslamcılar tarafından dikkate alınmaması kabul edilemezdir (El-Lecnetu's-Şer'iyye, ts., 78-81).

El-Makdîsî'nin iddiasına göre de birçok "tağuti" sistem parlamento ve meclis gibi resmi kurumların kapılarını davetçilere açmak suretiyle onları sistemin içine çekme çabası içinde olmuştur. Hasımları ile aynı çatı altında toplanan davetçiler, yaptıkları sonu gelmez toplantılar neticesinde benimsedikleri davanın düşmanları tarafından sulandırıldığını bir müddet sonra idrak edemez hale gelirler. Nihayetinde esas davaları olan kâfirlerden uzak durma, onların kanunlarını kabul etmeme ve onların takip ettiği yolu tanımama gibi meseleleri bir kenara bırakıp vatanın ve milletin selameti, güvenliği ve ekonomik kalkınması gibi meseleleri dert edinmeye başlarlar. Tüm bu çaba küfürle yönetilen vatanlar için verilmektedir. Davetçiler bu tuzağa düştükten sonra artık düzenin neferi haline dönüşürler ve kanunlara ve anayasaya bağlı kalacaklarına dair yeminler etmeye başlarlar (El-Makdîsî, 1984, 66).

3.İslamlaşma Yöntemi Sorunsalı ve Ötekiyle Olan İlişki Bağlamında Yöneltilen Tenkitler

Günümüzde cihâdî sefilik olarak tanımlanan teo-politik radikal düşünce ve hareket ilk olarak altmışlı yıllarda Mısır'da oluşmaya başlamıştır. Cemal Abdunnasır'ın kendilerine yönelik sert baskı politikası ile yüzleşen ana akım İslami hareket müntesipleri arasında bu baskıya nasıl mukabele edilmesi gerektiği hususunda yaşanan fikrî ihtilaf, dini radikal düşüncenin ilk nüvelerini oluşturmuştur. Bu fikrî ihtilafın çıkış noktası ise söz konusu yeni ulus devlet rejimine karşı mücadelede benimsenmesi gereken yöntem sorunudur. Ana akım İslami hareketin lider kadrosu; söz konusu baskı karşısında galeyana gelmemeyi salık vermiş, teenni ile hareket edilmesini önermiş ve İslamlaşma yolunda davet ve irşat faaliyetlerine odaklanıp uzun vadeli dönüşümün amaçlanmasını savunmuştur.

O dönemde İslami hareketin içinde bulunan ve daha çok hapisanedeki gençlerden oluşan bir kesim ise ana akımın bu teklifine itirazda bulunmuş, muhatap oldukları sert muameleye karşı aynı sertlikle cevap vermeyi önermiş, İslamlaşmanın tedrici bir yolla değil de ancak silahlı mücadele yoluyla mümkün olabileceğini savunmaya başlamıştır. Öyle ki altmışlı yıllardan günümüze kadar İslamlaşmanın gerçekleşmesi için takip edilmesi gereken yöntem (menhec) hususu, dini radikalizmin ana akım İslamcılara yönelttiği tenkitler arasında merkezî bir yer almaktadır. (Es-Sibâ'î, 2006) Kaldı ki İslamlaşma yöntemi meselesi etrafında modern dönemde tebarüz eden ihtilaf sadece dini radikal düşünce ile ana akım İslamcılar arasında tecrübe edilen ayrışmayla sınırlı kalmamış, geleneksel selefi gruplardan sûfi gruplara, modern dini cultlardan geleneksel tarikatlara kadar bütün dini grup ve yapıları içine alan temel bir ayrışma sorunsalı olarak tebellür etmiştir. Dini radikal gruplara yön veren ideologlar da aslında bu mesele etrafındaki tenkitlerini sadece ana akım İslamcılara yöneltmemiş, diğer dini akım ve gruplar da bu eleştirilerden nasibini almıştır.⁴ Fakat biz araştırmamızın kapsamı gereğince bu başlık altında radikal gruplar tarafından İhvan-ı Müslimin hareketi başta olmak üzere ana akım İslamcılara yöntem (menhec) sorunu etrafında yöneltilen tenkitleri incelemeye tabi tutacağız.

Mesela bu minvalde Eymen ez-Zevâhiri, İhvan'ın kurucu ismi Hasan el-Benna'nın şiddet karşıtı sözlerini ve onun takip edilmesi gereken yöntem hususunda ortaya koyduğu şiddet karşıtı duruşu uzun uzadıya kritiğe tabi tutmuştur. Ez-Zevâhiri'nin aktarmasıyla Hasan el-Benna; kötülük (münker) olarak kabul edilen meselelerde, kötülüğün ortadan kaldırılması hususunda bireylerin ferdi olarak inisiyatif alamayacağını belirtmiş,⁵ bu görevi hükümetlerin icra etmesi gerektiğini, aksi takdirde toplumda kaos ortamının oluşacağını ifade etmiştir. Benna'ya göre; İslam'ın münker olarak kabul ettiği meselelerin kanun ve nizam çerçevesinde değişebilmesi için de bu konulara duyarlı Müslüman temsilcilerin parlamento içinde bulunması gerekir.

Ez-Zevâhiri, kötülüğün önlenmesine yönelik görevin hükümetlere ait olduğuna dair Hasan el-Benna'nın görüşüne itiraz etmektedir. Ona göre; *"iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanması"*⁶ farz-ı kifâye hükmünde bir vecibedir. Şayet siyasi otorite dinin münker gördüğü hususları ortadan kaldırma konusunda harekete geçmezse bu görev, gücü yetebilen her bir ferdin sorumluluğuna geçmiş olur. Ayrıca ez-Zevâhiri, münkerin ortadan kaldırılması görevini meclis çatısı altındaki dindar temsilcilere hasreden Hasan el-Bennâ'yı bazı hakikatleri görmezden gelmekle suçlamaktadır. Öyle ki ez-Zevâhiri'ye göre bizzat parlamento seçimleri laik anayasal düzenin kontrolü altında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla seçimlere katılmak da bu laik anayasal düzenin meşru olduğunu kabullenmek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Mısır'ın o dönemde içinde bulunduğu fesadın asıl nedeni müesses laik rejimdir ki onları kontrol eden İngiliz sömürüsü zaten İslami değişim talebine izin vermeyecektir. Ez-Zevâhiri'ye göre, İhvan lideri bu hakikatleri görmezden gelmektedir. Ona göre; zaten İhvan hiçbir vakit sağlam akidevî temeller üzerine dayanan bir ıslah yolunu takip etmemiş ve her daim açık seçik görünür olan çürümeyi görmezden gelerek onun üstünü örtmeye çalışmıştır. En başında Kral Faruk'a biat ederek bu karanlık tünelin içine giren İhvan, Hüsnü Mübarek dönemine dek bu tünelden çıkamamıştır. Oysa olması gereken İhvan'ın yaptığı gibi haklar ve özgürlükler ekseninde basit İslami taleplerde bulunmak değil, İslam düşmanı harici

güçlere tabi olan laik sistem içinde kalmamak, onlardan beri olmak ve onlara karşı cihat etmektir (Ez-Zevâhirî, 2005, 55-59).

Ayrıca ez-Zevâhiri; Hasan el-Benna dışında Hasan el-Hudeybi, Ömer et-Tilmisânî, Muhammed Hamid Ebû Nasır ve Ferid Abdulhalık gibi İhvan hareketinin öncü isimlerinin İslamlaşma adına takip edilmesi gereken yöntem hususunda şiddet karşıtlığına, davet ve irşat gibi barışçıl yollara vurgu yaptıkları cümleleri alıntılamış ve onların hukukiliğe ve meşru zemine önem veren ifadelerini eleştiriye tabi tutmuştur. Özellikle İhvan'ın üçüncü müşidi Ömer et-Tilmisânî ile dördüncü lideri Hamid Ebu Nasır'ın şeriatın tatbiki konusunda aceleci davranmayacakları, tedrici bir yolu benimseyecekleri ve teenni ile hareket edeceklerine dair çeşitli vesilelerle yaptığı açıklamalar, ez-Zevâhiri'nin eleştirilerinin yoğunlaştığı noktalar olmuştur (Ez-Zevâhirî, 2005, 59-71).

On dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar İslamcılık düşüncesinde ve ana akım İslami harekette, cihat ameliyesinin muhatabı çoğu zaman sömürgeci Gayrimüslim unsurlar veya Filistin topraklarını işgal eden İsrail olmuştur. Ana akım İslami hareketin bir sapması olarak teşekkül eden cihâdî selefi terminolojide ise bu tasavvur “uzak düşman” olarak kavramsallaşmıştır. Bunun mukabili olan “yakın düşman” ise Müslüman ülkelerdeki müesses rejimleri tanımlamak için kullanılmıştır. Fakat “yakın düşman” a karşı cihat ameliyesinde bulunma fikri ana akım İslami hareket ile dini radikal düşünce arasındaki temel anlaşmazlık konularından bir tanesi olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ana akım İslami hareket Müslüman ülkelerdeki rejimlere karşı silahlı mücadeleyi onaylamazken cihâdî hareket ise devrim yoluyla rejim değişikliği gerçekleştirmenin gerekliliğini savunmuştur. Ez-Zevahiri de kitabında İhvan'ın cihat anlayışının “uzak düşman” ile sınırlı kalmasını da tenkide tabi tutmuştur. Özellikle o, İhvan'ın ilk kuruluş aşamasında İngiliz karşıtlığı ve sonraki yıllarda da Filistin meselesi ile münhasır kalan, hiçbir şekilde müesses rejime ve onun unsurlarına yönelmeyen cihat perspektifinden şikâyet etmiştir (Ez-Zevâhirî, 2005, 73-74).

Ez-Zevâhiri; İhvan'ı sıkı eleştiriye tabi tuttuğu “el-Hasâdu'l-Murr” adlı kitabının büyük bir bölümünde, Müslüman Kardeşler hareketinin kuruluşundan itibaren geçen süre içerisinde iktidarla olan ilişkisinin müesses nizamın meşruiyetini güçlendirmekten başka bir işleve sahip olmadığını iddia etmiştir. O, Kral Fuad'tan⁷ Cemal Abdunnasır'a,⁸ Enver Sedat'tan⁹ Hüsnü Mübarek'e¹⁰ kadar İhvan'ın iktidarla olan ilişkisini ele almış ve İhvan'ın öncü isimlerinin bu kimseler hakkındaki açıklamalarını uzun uzadıya aktararak kritik etmiştir. Ez-Zevâhiri'ye göre İhvan'ın bu süreçte iktidar ile olan ilişkisinin dayanağı pragmatizm olmuştur. Müslüman Kardeşler hareketi her daim kendi örgütsel maslahatlarını İslam davasının önüne koymuştur. Özellikle Hüsnü Mübarek döneminde çeşitli siyasi parti, grup ve kişilerle¹¹ iş birliği içine girmeleri de statükonun daha fazla tahkim edilmesine katkı sağlamıştır.

Diğer bir önemli eleştiri konusu da tekfir hususunda ana akım İslamcılığın benimsediği yol üzerine olmuştur. Özellikle İhvan; Cemal Abdunnasır döneminde İslamcı gruplar arasında yeni ulus rejimin tanımlanması hususunda yaşanan tartışmalarda tekfiri kesinkes reddeden bir çizgide durmuştur. İlk bölümde de temas ettiğimiz gibi II. Müşid Hasan el-Hudeybi tarafından Seyyit Kutup'un “Yoldaki İşaretler” kitabına bir reddiye olarak kaleme alındığı iddia edilen “Davetçiyiz, Yargılayıcı Değil” isimli eserin başlığı bile İhvan'ın kuruluşundan günümüze tekfir konusundaki tutumunun dile yansıyan en veciz hali olarak dikkat çekmektedir.

İhvan'ın bu tutumu ise her daim radikal grupların kendilerine yönelttiği önemli tenkit maddelerinden biri olmuştur.

Dini radikalizmin önemli metinlerinde ana akım İslamcılık, tekfir konusunda Kuran ve Sünnetin açık beyanına mugayir tutum benimsemekle itham edilmiştir. Bu metinlere göre; naslardaki bu açık seçik beyanlara mugayir hareket eden İslamcılar ya cehaletle hareket etmektedirler ki bu durumda insanlara fikir beyan etmeleri caiz değildir, ya nasları reddeden sapkınlık içindedirler ya da imanı amelden bağımsız sadece tasdik ve ikrar olarak görmekte ve böylece onlara göre sapkın bir yol olan Mürcie mezhebinin düştüğü hataya gark olmaktadır (El-Lecnetu'ş-Şer'iyye, ts., 34-35).

Yukarıda da değindiğimiz gibi İslam dünyasında dini radikalizm kendi ötekisini “yakın düşman” ve “uzak düşman” olarak iki kategori altında tanımlamıştır. Söz konusu bu düşman gruplarıyla ne tür bir ilişki içinde olunacağı meselesinde ise temel ilke olarak, Vehhabi düşünceden mülhem, “el-Velâ' ve'l-Berâ'” prensipleri ana zemin olarak kabul edilmiştir. Öteki ile girilen münasebetin mahiyeti, dini radikal gruplarla ana akım İslamcılar arasındaki gerilimi tetikleyen temel unsurlardan biri olmuş ve bu mesele dini radikalizmin İslamcılara yönelttiği önemli tenkit temaları arasında yer alan başka bir husus olmuştur.

İhvan-ı Müslimin başta olmak üzere ana akım İslamcılar, İslamlaşma yolunda fevri davranıp bu mecrada yapılan hizmetlerin sekteye uğramaması ve İslami hareketin maslahatına zeval gelmemesi için özen gösterilmesi gerektiğini düşünmüşler ve yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Müslüman toplumların ve devlet idaresinin İslamlaşması için tedrici ve yer yer gizliliği esas alan bir yolun benimsenmesini salık vermişlerdir. Onların bu tutumları dini radikal öncüler tarafından el-Velâ' ve'l-Berâ' bağlamında da tenkite tabi tutulmuştur.

Şüphesiz öteki ile olan ilişkinin mahiyeti etrafında en fazla kalem oynatan kişi olarak Ebû Muhammed el-Makdisi dikkat çekmektedir. O, ana akım İslamcılarının, özellikle “yakın düşman” ile olan ilişkilerinde söz konusu ihtiyatlı tutumunu sert bir üslupla eleştirmiştir. El-Makdîsî; günümüzde Müslümanların takip etmesi gereken yolu, (menhec) Kuran'da geçen “*Millet-i İbrahim*” tabirinden ilham alarak İbrahim Milleti olarak isimlendirmiş ve bu isimle bir kitap telif etmiştir. O, İbrahim Milleti'nin niteliklerini zikrettiği bu kitabında Mumtehine Suresi'nin 4. ayetindeki¹² Hz. İbrahim'in kavmine karşı hitap tarzından ilham alarak İslamlaşma yolunda aleniliğin Kurani bir metot olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Bu ayetin tefsiri için geleneksel selefi ulemanın görüşlerine başvuran el-Makdîsî, düşmana karşı düşmanlığın ana akım İslamcılarının yaptığı gibi gizli ve tedrici bir yolla değil aleni bir şekilde yerine getirilmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Düşmanlık; aşikâr, açık ve net olmalıdır. Aksi takdirde bu gereklilik yerine getirilmemiş olur. Zira buğz etmek sadece kalpte kalır, düşmanlık ve ilişkiyi kesme gibi belirtiler açığa vurulmazsa salt içeride öfke beslemenin bir fayda sağlayacağı düşünülmemelidir. Dolayısıyla bir Müslümanın yapması gereken; Allah'ın düşman olarak tanımladığı kimselere düşmanlık beslemesi, bu düşmanlığı aşikâr etmesi, onlara tam anlamıyla mesafe koyması, onlarla dostluk ve yakınlık kurmaması, içli dışlı olmaması, onlardan nefret etmesi ve onlara karşı cihat etmesidir (El-Makdîsî, 1984, 18-22).

Günümüzde diyor el-Makdîsî, beşerî kanunlar ve anayasalar üzerinde şirkin tahakkümünün ne kadar yaygın hale geldiği aşikârdır. Dolayısıyla davetçilerin, İbrahim Milleti'ne tabi olan Nebi'yi örnek alarak bu kanun ve yasaları küçümsemeleri, bunların eksikliklerini insanlara hatırlatmaları, bu yasa ve kanunları açıkça inkâr edip onlara karşı olan düşmanlıklarını deklare etmeleri ve insanları da bu tutuma davet etmeleri gerekmektedir. Nasıl Hz. İbrahim tereddütsüz bir şekilde putları kırmış, Hz. Muhammed de hakikati haykırmışsa günümüz Müslümanları da zayıf oldukları bir dönemde dahi olsalar istenileni söylemekten imtina etmemeleri gerekir. Hz. İbrahim'in kırdığı put, herhangi bir yerde ve zamanda değişik formlarıyla ortaya çıkan bir heykel veya bir kabir, bir tağut veya bir sistem olabilir. Bununla kastedilen ise, tağuta karşı izhar edilmesi gereken buğz ve düşmanlığın en yüce mertebesi olan cihat ve savaştır. Şayet bu şekilde bir yöntem benimsenmezse hakikatin ortaya çıkması, insanların dinlerini gerçek anlamda öğrenmeleri, doğruyu yanlıştan ve dostu düşmandan ayırt etmeleri mümkün olmayacaktır (El-Makdîsî, 1984, 23,47). El-Makdîsî'ye göre; toplumun ve devletin İslamlaşması yolunda tek doğru ve takip edilmeyi hak eden yöntem söz konusu Millet-i İbrahim yöntemidir (El-Makdîsî, 1984, 33).

El-Makdîsî, kendilerinin takip ettiği söz konusu bu metodun bazı kimselerce İslam davetinin maslahatına hanel getirmesi ve fitneye sebep olması düşüncesiyle eleştirilmesinden de yakınmaktadır. Ona göre; tevhidin hakiki anlamını gizlemek ve insanlar için anlaşılması noktasında dinlerini daha çetrefilli hale getirmek daha büyük bir fitnedir. Yine Müslüman için, İbrahim Milletini ikame etmekten, Allah'ın dinine dost olanları dost ve tağutu da düşman olarak ilan etmekten daha büyük bir maslahat bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu temel mesele için Müslümanların sıkıntıya uğraması ve bunun için fedakârlıkta bulunması tabidir. Zira kelime-i şehadetin ilk yarısı mucibince tüm tağutları aleni bir şekilde inkâr etmek, tüm Müslümanlar üzerine vaciptir (El-Makdîsî, 1988, 137; a.mlf, 1984, 23).

Özellikle el-Makdîsî'nin benimsediği "davette alenilik" metoduna karşı ciddi eleştirilerin geldiği anlaşılmaktadır. Kitabında bu eleştirileri zikreden el-Makdîsî, bu eleştirilere cevaplar vermeye çalışmıştır. Bu eleştirilerden biri, el-Makdîsî ve onun yolunda gidenlerin davet yönteminde benimsedikleri aleniliğin, İslami hareket müntesiplerini ve onların planlarını deşifre etmesine, davetin ve onun meyvelerinin yok olmasına sebebiyet verme ihtimalini taşımasıdır. Nitekim bu kimseler İslam peygamberinin de gizlilik prensibini benimsediğini iddia etmiştir. El-Makdîsî bu eleştirilere itiraz etmiş ve peygamberin gizlilik prensibini tağutları, onların sistemlerini ve batıl ilahlarını eleştirme noktasında uygulamamış, daha çok savaş hazırlığında ve planlama yaparken bu prensibe bağlı kaldığını ifade etmiştir. O, davet ve tebliğde, hakikati söylemede gizli davranmayı açıkça doğru olanı ilan etmiş ve "sizin dininiz size, benim dinim de bana" diyebilmiştir. Ona göre bu yöntem benimsenmediği sürece bazı kimselerin üzerine titrediği davetin semereleri hiçbir zaman olgunlaşmayacaktır. Hatta günümüzde gençlerin İslam konusunda cahil kalmalarının yegâne nedeni, söz konusu bu ulemanın hakikati açıkça söyleyememiş olmasıdır. Âlim takiyye yaptığı takdirde hakikatin zuhur etmesi mümkün değildir (El-Makdîsî, 1984, 31-32).

Yine bazı İslami hareket müntesiplerinin davet metodu olarak Kuran'daki yumuşak olma, nazik davranma ve kolaylaştırma ile ilgili nasları dini radikalizm metodunu eleştirme sadedinde sürekli gündemde tutmaları el-Makdîsî'yi rahatsız etmektedir.¹³ Ona göre; bu kimseler söz konusu nasları yerli yerinde

kullanmamakta, davet hususunda samimi davranmamakta ve bu konuyu tam manasıyla kavrayamamaktadır. El-Makdîsî'ye göre; söz konusu naslar davete ilk defa muhatap olan kimse için söz konusu olup bu yaklaşım tarzı başarısız olduktan sonra davetin üslubu da değişmek zorundadır. Oysa ona göre; günümüzdeki "tağuti" rejimler, her geçen gün insanların arasında küfrün ve bozgunculuğun artmasına ses çıkarmamakta ve hatta bunu tasdik etmektedir. Üstelik toplumu ıslah etmek isteyen davetçilere karşı baskı kurmakta ve onları istihbarat ve polis servisleriyle sürekli gözetim altında tutmaktadır. Yine onların beşer ürünü, şirk mahsulü yasalarına itiraz eden, onu inkâr edip ondan uzak (berî') olduğunu deklare eden ve insanlara bu yasaların batıl olduğunu anlatan herkesi cezalandıracak kanun ve kararnameler çıkarmaktadırlar. Buna mukabil Allah'ın dinine savaş açan her bir kimseye de alan açmakta ve küfür ve fesatlarını yaymak için basın yayın organlarını onların hizmetine sunmaktadırlar. İşte bu gibi kimselere karşı yumuşak üslup benimsemek, onlara güzel sözler söylemek ve onlara ve düzenlerine dostluk göstermek caiz değildir. Hz. İbrahim'in yaptığı gibi onlardan ve işledikleri fiillerden berî' olduğunu deklare etmek gerekir. Keza onları dost edinmekten, onların boyunduruğu altına girmekten ve askerlik ve polislik gibi onların düzenlerini tahkim etmeye katkı sağlayacak bütün vazifelerden uzak durmak gerekmektedir (El-Makdîsî, 1984, 27).

Ebu Muhammed el-Makdîsî'nin hareket metodunda aleniliğe aşırı vurgu yapması aslında ana akım İslami hareketlere karşı açık bir tenkit olarak okunmalıdır. Zira gerek davet ve irşat faaliyetlerini merkeze alan cemaatlerin ve gerekse de cari sistemin çerçevesini çizdiği politik arenanın içinde kalarak toplumun ve devletin İslamlaşması için mücadele eden muhtelif grupların, hareket metodu olarak tedriciliği, maslahatı ve yer yer de gizliliği esas alması el-Makdîsî'ye göre, kendisinin İbrahim Milleti yolu olarak isimlendirdiği aleniliği savunan Kuranî metoda mugayirdir.

Diğer taraftan El-Makdîsî, "bera" ilkesi gereğince zulme ve küfür kanunlarına destek niteliğinde olan her türlü resmi vazifeden de uzak durulması gerektiği fikrini benimsemiştir. Ona göre muvahhit bir Müslümanın, küfrün ve batılın korunması anlamına gelen emniyet teşkilatında veya ordusunda, istihbarat biriminde, danışmanlık hizmetlerinde, vergi, gümrük ve hazine gibi iktisadi alanlarda, tağutun temsilciliği olan konsolosluk ve elçilik görevlerinde, savcılık, avukatlık ve hâkimlik gibi yargı sahasında, parlamento üyeliği ve bakanlık gibi vazifelerde görev alması düşünülemez. Zira bu vazifelerin üstlenilmesi, tağuti sisteme tabi olmak, icraatını onaylamak ve kanunlarını içselleştirmek anlamına gelmektedir. Bütün bunların yanında el-Makdîsî, tağuti müesses nizamın şiarlarından olan bayrak gibi sembollere sevgi beslemeyi, onları asmayı ve yaymayı da bu sisteme boyun eğmek ve onu dost edinmek olarak görmektedir¹⁴ (El-Makdîsî, 1988, 106-129).

Bazı kimseler el-Makdîsî'nin önerdiği metodu, İslam peygamberinin takip ettiği yola uymadığı için eleştirmişlerdir. Öyle ki peygamber, Mekke döneminde putların arasında on üç yıl boyunca yaşamış, zayıf olduğu bu dönemde putları kırmaya yeltenmemiştir. El-Makdîsî, bu görüşü ileri sürerek kendisine itiraz edenleri İslam dinini bilmemekle suçlamıştır. Ona göre; peygamberin on üç yıl boyunca kavmi arasında yaşaması günümüzde bazı davetçilerin yaptığı gibi tağuti yasalara karşı övgüyle bahsetmesi ve onlara saygı göstermesi anlamına gelmemektedir. Bilakis peygamber, kendisinin ve arkadaşlarının tağutun işlerinden ve ilahlarından berî' olduğunu açıkça ilan etmiştir. Oysa günümüzdeki davetçilerin çoğunluğu batıl ehline

karşı dalkavukluk yapmakta, onlara yumuşak davranmakta ve hatta onlara destek olup yardım etmektedirler. Artık mesele öyle bir hal almıştır ki, düşmanlık ve buğzun yerini vatanın ve milletin selameti için omuz omuza iş birliği almıştır (El-Makdîsî, 1988, 137-138; a.mlf, 1984, 47-49).

Dini radikalizm; ana akım İslamcılarını, din ile modern olan arasında sıkışıp kalmakla itham etmiş, onların sürekli bir kafa karışıklığı ile malul olduklarını iddia etmiştir. İhvan'ın pek çok meselede muğlak ve ikircikli (bize göre pragmatist) bir tutum sergilemesi çok sık eleştirilen mesele olarak dikkat çekmektedir.¹⁵ Dini radikalizm; İhvan özelinde yine ana akım İslamcılarını, çoğulculuk, ötekine saygı ve düşünce özgürlüğü gibi konularda hâkim batılı paradigmaya teslim olmakla ve dinin bu konulardaki öğretilerini dikkate almamakla suçlamaktadır. İhvan'ın Mısır'daki Gayrimüslimlere yaklaşımının vatandaşlık hakları çerçevesinde olması, bu tutumunu vatan kardeşliği olarak tanımlanması da İhvan'ın el-velâ ve'l-berâ bağlamında eleştirilmesine neden olmuştur (El-Lecnetu's-Şer'iyye, ts., 36-44).

Son olarak öncü cihâdî ideolog Ebû Basîr et-Tartûsî ana akım İslami hareketin takip ettiği yöntemin başarısız olduğunu iddia etmiş ve başarısızlığının kanıtı olarak da ana akım İslamcılarının, geçen yetmiş yıllık süre içinde İslami bir yönetim kurma ve Müslüman toplumun sorunlarına çözüm üretebilme gibi pek çok konuda hedeflerine ulaşma hususunda hiçbir kazanım elde edememelerini göstermiş ve sürekli yerlerinde sayarak kendilerini tekrarladıklarını ifade etmiştir (Et-Tartûsî, 2005, 1-3).

Sonuç

Bu araştırmamız, ana akım İslami hareketin bir sapması olarak altmışlı yıllarda filizlenen, yetmiş ve seksenli yıllarda olgunlaşan ve doksanlı yıllardan sonra ulus ötesi bir hüviyet kazanıp sürekli dönüşüm geçiren dini radikal düşüncenin, İhvan-ı Müslimin başta olmak üzere ana akım İslamcılık düşüncesine ve İslamcılarını yönettği tenkitleri incelemiştir. Her iki ekolün İslam dünyasını ve Müslüman toplumu ilgilendiren konularda siyasal hassasiyete sahip olması ve bu hassasiyetin onlara aksiyon kazandırması, bu iki ekolün zaman zaman "siyasal İslam" tanımlaması altında aynı kategoriye dâhil edilmesine neden olabilmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, dini radikalizmin birincil metinlerini incelemek suretiyle her iki ekolün pek çok meselede tam bir karşıtlık içinde olduğunu dini radikalizmin ana akım İslamcılara yönettği tenkitler üzerinden göstermeye çalışmaktır.

Dini radikalizmin ana akım İslami harekete yönettği eleştiri temalarını üç ana başlık altında inceledik. Her iki ekole dinamizm kazandıran ve onları motive eden bir unsur olarak teo-politik hassasiyetin gerek ana akım İslamcılığın ve gerekse de dini radikal düşüncenin ortak paydası olması hasebiyle ilk olarak "din-siyaset ilişkisi bağlamında" yöneltilen tenkitleri incelemeye tabi tuttuk. Bu inceleme sonucunda ana akım İslami hareketin cari siyasal düzen içinde barışçıl bir yolla yer alma çabasının radikal gruplarca en fazla tenkide maruz bırakıldığı mesele olduğunu fark ettik. Bu bağlamda ana akım İslami hareketin demokrasiyi, demokratik değerleri ve kurumları kabul eden ve onu içselleştirdiğini deklare eden tutumu ve İslamlaşmanın mevcut siyasal düzen içinde erk sahibi olmakla mümkün olabileceğini savunan iddiası dini radikal ideologlar tarafından din-siyaset ilişkisi bağlamında en fazla tenkit edilen temalar olduğunu mülhaza ettik. Pek çok cihâdî ideolog kaleme aldıkları metinlerde, temel dini kaynaklardan ve geleneksel ulemeden referansta

bulunarak İslamcılarının, mevcut siyasal değerler ve düzen ile olan ilişkisini sert bir üslupla tenkide tabi tuttuğunu göstermeye çalıştık.

Bağımsızlık sonrası dönemde; İslam dünyasında kurulan yeni ulus devletlerin anayasalarını oluştururken, Batı'da üretilen hukuk sistemlerini kendilerine örnek almaları, dini radikal grupların yeni ulus devletleri tekfir etmelerinde ve onlara karşı İslam devrimi ile sonuçlanacağını ümit ettikleri bir savaş içine girmelerinde temel motivasyon olmuştur. Onlar ana akım İslamcılarının, "şeriatın tatbiki sorunu" olarak şöhret kazanan bu gerilim meselesinde gerekli İslami hassasiyeti göstermemelerinden şikâyetçi olmuşlar ve onlara bu minvalde çeşitli tenkitler yöneltmişlerdir. Biz de çalışmamızın ikinci aşamasını bu eleştiri temasına ayırdık ve yapılan tenkitleri "din-hukuk ilişkisi bağlamında" yöneltilen tenkitler başlığı altında incelemeye tabi tuttuk.

Modern dönemde devletin ve toplumun İslamlaşması için hangi yöntemin (menhec) benimseneceği sorunsalı Müslüman toplumun çeşitli fraksiyonlara ayrılmasında en belirleyici etken olmuştur. İhvan-ı Müslimin gibi ana akım İslamcılarının, İslamlaşma yöntemi olarak davet, irşat ve eğitim gibi araçları savunması ve barışçıl bir yolla İslamlaşmanın tedriciliğine vurgu yapması da iki ekol arasındaki ayrışmanın temel nedenlerinden biri olmuştur. Biz de çalışmamızın son bölümünde, bir taraftan yöntem konusunda diğer taraftan da düşman olarak tanımlanan unsurlarla girilen ilişki konusunda ana akım İslamcılara yöneltilen eleştirileri "İslamlaşma yöntemi sorunsalı ve ötekiyle olan ilişki bağlamında yöneltilen tenkitler" başlığı altında incelemeye tabi tuttuk. Bu çerçevedeki eleştirilerin, ana akım İslamcılarının şiddet karşıtlığı, tekfir ve düşman tanımlaması gibi konularda benimsediği tutuma karşı yapıldığını mülâhaza ettik. Ayrıca dini radikalizmin düşman tanımlaması içine giren kimse ve kurumlarla İslamcılarının girdiği ilişki, "müminleri dost edinmek ve kâfirlerden uzak durup onlara düşmanlık beslemek" anlamına gelen, dini metinlerde sıkça zikredilen ve dini radikalizmin temel düşünce esaslarından biri olan el-Velâ ve'l-Berâ düşüncesi zemininde tenkide tabi tutulduğunu göstermeye çalıştık.

Notlar

1. “Lâ Dîne fi’s-Siyâse”.
2. “Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse kâfirlerin ta kendileridir.”
3. “Ey iman edenler, Allah’a, resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz...”
4. Nitekim öncü cihâdi ideolog Ebû Mus’ab es-Sûrî, İslam toplumunun içinde bulunduğu buhranın temel nedeni olarak Müslümanların İslamlaşma yöntemi hususunda yaşadığı keskin ayrışmayı görmüş ve kendilerinin takip ettiği yöntemi benimsemeyen neredeyse bütün dini grupları şu sözlerle tenkit etmiştir: “İslam ümmetinin içinde bulunduğu hal, huzur ve sükûnet içinde uykuya dalmışken ansızın hırsızların saldırısına uğrayan hane halkının durumuna benzemektedir. Haneye saldıran hırsızlardan biri babaya saldırır, diğeri anneyi yaralar, öteki kız kardeşin ırzına geçer ve bir diğeri de bir taraftan evi yağmalarken diğeri taraftan da evi ateşe verir. Hane halkının neferleri sayılan erkek kardeşler ise tam bu esnada kendi işleriyle iştigal etmektedirler. Biri gece namazına kalkmış huşu içinde virdini icra etmekte ve huşunun şiddetinden olsa gerek olup biteni duymamaktadır. Diğeri uzun zamandır sıhhatini araştırduğu bir hadis senedini ilmi kitaplar arasında tahkik etmekle meşguldür. Bir diğeri islah olması için çabaladığı bir komşusuyla davet amaçlı olarak bir tartışmanın içine dalmıştır. Ötekisi bilgisayarın ekranının karşısına geçmiş internet üzerinden dini bir konuda yapılan açık oturumu takip etmektedir. Sonuncusu ise, gelecek seçimlerde bazı âlim ve davetçilerin aday olabilmesi için reklam ve propaganda hazırlamak için materyaller oluşturma çabası içindedir. Sadece en küçük kardeş akıtılan kanı, çiğnenen ırzı, yağmalanan malı ve yıkılmakta olan haneyi savunmakta ve diğeri kardeşleri de savunmaya geçsinler diye avaz avaz bağırılmaktadır. Fakat bu çağrıya ses veren hiç kimse bulunmamaktadır. Baştan aşağıya silahla donanmış bu hırsızlar karşısında tek başına mücadele eden elindeki bıçak ile bu küçük kardeştir ve zillete razı olmaktansa ölümü göze almıştır” (Es-Sûrî, 2004, 1/190-191).
5. O dönemde içki içilen mekânlara yapılan bireysel saldırılar kastedilmektedir.
6. Emr-i bi’l-Ma’rûf ve Nehyi ‘ani’l-Munker.
7. İhvan’ın Kral Fuad ve Kral Faruk’la olan ilişkisinin geniş eleştirisi için bkz.: (Ez-Zevâhirî, 2005, 96-122).
8. İhvan’ın Hür Subaylar ve Cemal Abdunnasır’la olan ilişkisinin geniş eleştirisi için bkz.: (Ez-Zevâhirî, 2005, 122-137).
9. İhvan’ın Enver Sedat’la olan ilişkisinin eleştirisi için bkz.: (Ez-Zevâhirî, 2005, 137-142).
10. İhvan’ın Hüsnü Mübarek’le olan ilişkisinin eleştirisi için bkz.: (Ez-Zevâhirî, 2005, 142-148).
11. Vefd Partisi başta olmak üzere İhvan’ın siyasi parti, grup ve kişilerle olan ilişkisinin geniş eleştirisi için bkz.: (Ez-Zevâhirî, 2005, 150-194).
12. “İbrahim’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine “Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan **uzağız**. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret **belirmiştir...**” Yine Zuhruf Suresi 27. ayetinde Hz. İbrahim şöyle demektedir: “Hani İbrahim, babasına ve kavmine şöyle demişti: Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan **uzağım**.”
13. Ayrıca ana akım İslamcıların bu barışçıl yaklaşımları bazı cihâdi ideologlar tarafından Batı’nın “ılımlı İslam” projesine bir katkı olarak da görülmüş ve ana akım İslamcılar bu cihetten de tenkide tabi tutulmuştur (Es-Sibâ’i, ts., 1-3).
14. El-Makdîsî bu görevleri üstlenen kimselerin durumu konusunu tartışırken temkinli davranmaktadır. Yapmaya çalışmak istediği şeyin belli kişileri tekfir etmek anlamına gelen “muayyen tekfir” olmadığı; belli bir amelin tekfiri olan “mutlak tekfir” olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Öte yandan bütün bu vazifelerin hepsinin de küfür ve şirke sebebiyet vermediği, bazılarının günah bazısının büyük günah ve kalan bazılarının da şirke ve küfre götüren vazifeler olduğunu ifade etmiştir (El-Makdîsî, 1988, 130-131).
15. İhvan’ının ikircikli tutumu hakkında bilgi için bkz.: (El-Lecnetu’s-Şer’iyye, ts., 34-35).

Kaynakça

- Abdurrahman, Ömer. *Kelimetu Hakk*. Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, (ts.).
- El-Lecnetu's-Şer'iyye bi-Cemâ'ati'l-Cihâd. *Fethu'r-Rahman fî'r-Reddi 'alâ Beyâni'l-İhvân*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd. (ts.).
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_27166.html
- El-Lîbî, Ebû Yahya. *Ed-Dîmukrâtiyye: es-Sanamu'l-Âsrî*. PDF: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, (ts.). http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_742.html
- El-Makdîsî, Ebû Muhammed. *Ed-Dîmukrâtiyye Dînun*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, (ts.). http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_26238.html
- El-Makdîsî, Ebû Muhammed. *Milletu İbrahim ve Da'vetu'l-Enbiyâi ve'l-Murselîn*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 1984.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_20383.html
- El-Makdîsî, Ebû Muhammed. *Keşfu'n-Nikâb 'an Şer'ati'l-Ğâb*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 1988.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_38438.html
- Es-Sibâ'î, Hânî. *Risâla Hâdi'a li-Kâdeti'l-İhvâni'l-Muslimîn: Eyyu'l-Menheceyni Ahakkun bi'l-İttibâ'*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 2006.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_19821.html
- Es-Sibâ'î, Hânî. *El-Meşrû'ul-Amrîkîyyi'l-Cedîd: "El-İslâmu'l-Mu'tedil"*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, (ts.).
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_21842.html
- Es-Sûrî, Ebû Mus'ab. *Da'vetu'l-Mukâvemeti'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye (el-Cuzûr ve't-Târîh ve't-Tecârib)*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 2004.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_808.html
- Eş-Şankîti, Ebu'l-Munzir. *İslâmiyyûn fî Vahli'd-Dîmukrâtiyye*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 2011.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_737.html
- Eş-Şankîti, Ebû Abdurrahman. *Tehâfutu'd-Dîmukrâtiyyîn*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, (ts.). http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_12393.html
- Et-Tartûsî, Ebû Basîr. *Hazihi Hiye'd-Dîmukrâtiyye: Fehel Entum Muntehûn*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 1999.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_26178.html
- Et-Tartûsî, Ebû Basîr. *İhfâkâtu'l-Hareketi'l-İslâmiyyeti'l-Mu'âsıra (el-Esbâb ve'd-Difâ' ve'l-İlâc)*. Word: Minberu't-Tevhîd ve'l-Cihâd, 2005.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_27164.html
- Ez-Zevâhirî, Eymen. *El-Hasâdu'l-Murr: el-İhvâni'l-Müslimin fî Sittîne 'Âmen*. Word: es-Samûdu'l-İ'lâmiyye. 2. Basım, 2005.
http://www.ilmway.com/site/maqdis/MS_25064.html
- Kutub, Seyyid. *El-Me'âlim fi't-Tarîk*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1979.
- Mercan, M. Hüseyin. *Müslüman Kardeşlerin Yükselişi ve Düşüşü: İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu*, İstanbul: İLEM, 2019.

Do Consumers Really Care About Corporate Social Responsibility Messages on Social Media? An Investigation on Turkish Telecommunication Companies ^{doi}

Tüketiciler Sosyal Medyadaki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Mesajlarını Gerçekten Önemliyor mu? Türk Telekomünikasyon Şirketleri Üzerine Bir Araştırma

Mustafa Abdül Metin DİNÇER

Dr.,
mtindincer79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1065-963X>

Emre YILDIRIM

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İşletme Bölümü
emreyildirim@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8703-7743>

Yusuf ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İşletme Bölümü
yusufarслан@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1873-7567>

15. yıl

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Dinçer, Mustafa Abdül Metin , Yıldırım, Emre , Arslan, Yusuf . "Do Consumers Really Care About Corporate Social Responsibility Messages on Social Media? An Investigation on Turkish Telecommunication Companies". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021) 47-72 .

<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.840643>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 14.12.2020
Kabul Tarihi/Date Accepted: 30.03.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

Akademik İncelemeler Dergisi

Do Consumers Care About Corporate Social Responsibility Messages on Social Media? An Investigation on Turkish Telecommunication Companies

Abstract

Over the last two decades, corporate social responsibility (CSR) has been regarded as obligatory rather than voluntary. The literature review suggests that these activities provide benefits such as increasing sales, developing the companies' positive image, reducing the costs, protecting the environment, and many other issues. However, it is questionable whether it is valid for all sectors and platforms. In this sense, this study investigates whether the consumers care about companies' CSR messages on social media. From this perspective, an investigation on Turkish telecommunication companies was conducted. The researchers made a qualitative content analysis, and in this regard, the documents of the study were analyzed with qualitative analysis software MAXQDA. According to the obtained results, most consumers do not believe in the sincerity of the cases' CSR activities. Moreover, this insincerity leads to negative credibility in the field. Both of these negative dimensions in the consumers' minds prevent the correct message conveying about CSR activities of the cases.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Consumer Behavior, Social Media

Tüketiciler Sosyal Medyadaki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Mesajlarını Önemişiyor mu? Türk Telekomünikasyon Şirketleri Üzerine Bir Araştırma

Öz

Son yirmi yılda, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) gönüllü işletme faaliyetlerinden ziyade zorunlu bir işletme faaliyeti olarak görülmeye başlanmıştır. Alan yazın taraması, bu faaliyetlerin satışları artırma, şirketlerin olumlu imajını geliştirme, maliyetleri düşürme noktasında, çevreyi koruma ve diğer birçok konuda faydalar sağladığını ortaya koymaktadır. Fakat bu durum gerçeği ne kadar yansıtmaktadır? Bu durum gerçekten de tüm sektörler ve platformlar için geçerli midir? Bu bağlamda, çalışmada tüketicilerin, şirketlerin sosyal medyadaki KSS mesajlarına önem vermedikleri araştırılmış ve bu çerçevede, Türk telekomünikasyon şirketleri hakkında bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmacılar tarafından nitel içerik analizi yapılmıştır. Bu bağlamda, yapılan nitel içerik analizinde kullanılan araştırmanın belgeleri MAXQDA programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, araştırmanın vakalarını oluşturan tüketicilerin çoğu KSS faaliyetlerinin samimiyetine inanmamakta ve bu samimiyetsizlik de tüketiciler üzerinde güvensizliğe neden olmaktadır. Yine, tüketicilerin zihnindeki bu olumsuz boyutların her ikisi de vakaların KSS faaliyetleri hakkında doğru mesajları tüketiciye iletmelerine engel olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Tüketici Davranışları, Sosyal Medya

Introduction

Today's increasingly competitive milieu forces companies to invest in social responsibility events to enhance their reputation and legitimacy (Escamilla-Solano et al., 2019). They make their corporate social responsibility (CSR) initiatives visible through various media tools admitting CSR communication (Luo - Bhattacharya, 2006). It is an instrument for delivering CSR messages through a media channel to reduce stockholder suspiciousness and disclose the firm's positive incentives (Du et al., 2010). From the consumers' perspective, successful CSR messages and efficiently used mediums lead to more positive evaluations, building long-term relationships and loyalty that enhance companies' profitability and credibility (Schmeltz, 2012; Kim - Rim, 2019). Such significant advantages make CSR's message content, channel, timing, and strategies more important to generate consumer awareness about CSR initiatives (Bhattacharya - Sen, 2004). Lack of information about CSR actions makes it difficult for consumers to build positive attitudes towards companies. Therefore, companies must develop more sophisticated strategies beyond the traditional CSR reporting for communication to reach an active CSR engagement with their customers (Morsing - Schultz, 2006; Etter, 2014).

In this context, the internet, mentioned as an effective channel, is widely used by companies to inform their customers about CSR initiatives through their corporate websites (Esrock - Leichty, 1998). However, this strategy, which is called stakeholder information Morsing - Schultz (2006) or informing strategy Cho et al. (2017), is seen as a one-way communication that disallows customers' responses. Companies handle this constraint by developing other CSR communication strategies called *stakeholder response* or *interacting strategy* enabling customer responses. Notwithstanding these strategies provide two-way communication, they remain incapable of customer involvement. The stakeholder involvement strategy, in contrast, steps forward by letting consumers engage in CSR messages (Morsing - Schultz, 2006). Beyond corporate websites, companies allow their customers to participate, share opinions, and comment on CSR initiatives' posts/tweets through social media (Lyon - Montgomery, 2013).

Social media is a highly interactive platform that provides individuals and communities to build two-way communication, share opinions, create, discuss and modify user-generated content through social networking sites (SNS) such as Facebook, Twitter, Instagram, etc. (Heinonen, 2011). Companies use these kinds of SNSs for their corporate communication efforts, including CSR actions (Reilly - Hynan, 2014). They create entries about CSR actions to inform their customers, also other stakeholders and generate an interaction through SNSs. This interaction gives customers the chance to participate in posts/tweets about CSR actions to voice their demands, ask questions, and make suggestions (Dutot et al., 2015). On one side, some consumers expect companies to behave and communicate responsibly and to be informed about the CSR actions (Mohr et al., 2001; Podnar - Golob, 2007; Golob et al., 2008), and on the other side, there is social media, a platform that companies use not only to inform their customers but also make them participate actively to discuss, comment, and share opinions about CSR actions (Etter, 2014; Dutot et al., 2015; Cho et al. 2017). However, it needs to be understood to what extent this 'bridge' functioning between the companies and their customers.

In light of the aforementioned information, this study focuses on understanding the attitudes of consumers towards posts about CSR actions that companies submitted on social media. It was also aimed to see the way companies use social media effectively to disclose their CSR actions. To this end, CSR is briefly framed in the following section. In addition to this, the relationship between social media and CSR communication is discussed. Next, the research method of the study is illustrated. And finally, the research findings and their contributions to the related literature have been discussed in the research context.

1.Literature Review

1.1.Corporate Social Responsibility

As stated in Waddock's (2004, 8) study, CSR has been called various names such as corporate citizenship, responsibility, social performance, business citizenship, business ethics, and stockholder management. Carroll (1991, 39) stated that the majority of the academics and practitioners have been trying to found and concerted on the description of this concept for three decades. In this study, the European Commission's CSR definition is used to restrict this notion's scope. According to the European Union (EU) Commission, CSR as *"the responsibility of companies for their influence on society. To fulfill their CSR, companies ought to have in place a process to assemble social, environmental, moral or ethical, civil rights and buyer interests into their business processes and main strategy with intimate cooperation with their stakeholders"* (European Commission, 2011, 6). To this end the European Commission (2011, 6) defines two criteria's, which are:

- Boosting common value formation for their proprietors/stockholders and their other stockholders and society in general;
- Defining, averting and reducing their potential negative impacts.

Carroll's (1991, 40-42) four-dimensional definition of the CSR used for the research as a guide. In this way, researchers have aimed to get a more robust theoretical foundation for their study.

- Economic responsibilities: According to Carroll, making a profit in the economic system is a natural result for organizations and it is a must. As stated in her study, in the natural course of making a profit thought turned out to be the maximum profit after a while. The rest of the other commercial responsibilities are based on the economic liability of the firm since, in the absence of it, the others become controversial thoughts.
- Legal responsibilities: Carroll asserts that except for the first duty of the organizations which makes the profit, there is another duty called "legal responsibilities". The firm should meet the laws and regulations published by the authorities as to the fundamental regulators that businesses ought to manage. On the account of the legitimacy matter in the economic framework that is one component of the society, firms are expected to comply with the boundary of the law.
- Economic responsibilities: Its principal role was to produce goods and services that consumers needed and wanted and to make an acceptable profit in the process. At some point, the idea of the profit motive was transformed into a notion of maximum profits, and this has been an enduring value ever since. All other business responsibilities are predicated upon the economic

responsibility of the firm because without it the others become moot considerations.

- Philanthropic/discretionary responsibilities: As Carroll stated, CSR is not restricted to economic, legal and ethical responsibilities but also, firms are expected to be good corporate citizens. According to this notion, companies support and promote societies' welfare. Carroll exemplifies the scope of philanthropy actions as contributions to the arts, education, or the community and the environment.

1.2.Social Media & CSR Communication

Companies must inform their customers about CSR activities and convince them about acting in a socially responsible way to gain their approval (Arvidsson, 2010). This can be achieved through a communication effort that provides companies to make their CSR activities visible directly. One of the best ways of accomplishing this for a given company is to use the World Wide Web. The internet's capability in terms of connecting customers to companies has changed radically after the Web 2.0 era by letting the customers and companies communicate mutually via SNSs (Capriotti, 2011). Social media has represented itself to be an inexpensive data swap field among consumers, firms, organizations, or any other institutions to hear, train, emit, construct, market, advertise and develop on the main thought being propagated (Dwiwedi et al., 2015). In the last decade, social media adoption within organizations has occurred at a rapid pace (Treem - Leonardi, 2013) and more and more companies have had the chance to mutually connect with their customers. Thus, companies can have precious feedback so that they can design their actions accordingly.

The connection provided by the CSR activities on social media makes consumers experience a sense of belonging and generate positive brand attitudes which may transform into purchase intention (Chu - Chen, 2019). On the other hand, customers perceive the CSR messages as less credible due to the use of marketing tricks, although companies use social media effectively to make their customers participate by letting them give feedback about CSR posts (Öberseder et al., 2011). In other words, CSR messages that do not fit with the companies' core business are perceived as inappropriate and less credible by the customers (Gruber et al., 2015). Therefore, CSR messages' success is highly associated with the source, even the social media account has a remarkable number of followers (Lee et al., 2019).

Starting from here, to reduce the skepticism and enhance the credibility of CSR messages, companies must generate favorable motives (Szöcs - Schlegelmilch, 2020), and consider the appropriateness, besides the truth, sincerity, and clarity as well which are the four validity aspects of Habermas (1984). Companies and customers meet on common ground by generating a mutual understanding only if those four aspects are fulfilled and the messages are promoted by an appropriate spokesperson (Lock - Seele, 2016; Newman - Trump, 2019). Otherwise, efforts to post to inform customers about CSR activities on social media could be completely a waste of time.

2.Methodology

The primary focus of this study is to figure out;

'How do the customers understand and interpret the CSR messages submitted by companies on social media? and to see,

Whether or not firms use social media effectively to disclosure their CSR actions’.

In this study, a single case study method is used as the research strategy. And qualitative content analysis is used as the analysis method of the research. According to Yin (2003,13):

“A case study is an experimental study investigating a current event/phenomenon in real-life conditions. Particularly, in case of the borders between event and context are not clear. ”

To this end, the Global System for Mobile Communications “GSM” field in the communication sector is selected as the case of the study, and GSM operator brands were selected as the sub-cases. To determine the research area researcher used Growth for Knowledge “GFK” research firm’s study conducted for Capital Magazine. In this study, GFK classified Turkish firms according to their field of activity and determined which firms operate their CSR activities in which areas. In the study 20 firms listed as the most active in the CSR field. Seven of these twenty firms are holdings and six of the other firms are affiliated with these seven holdings (GFK research, 2018, 19). Researchers evaluated the rest of the other firms according to their activities and field, in this context, one of the most important selection criteria is social media usage and the publicity of these CSR activities on traditional media, broadcasting and the internet. Turkcell and Türk Telekom have a very high rank among the other firm in the GFK’s research. And only two GSM firms met these selection criteria in the list. Since other companies in GFK’s research shared CSR activities only on their websites, these companies were not included in the study. It is thought that the knowledge of the CSR studies conducted by the masses would be a more correct choice in the evaluation to be made in the study. For all these reasons, researchers decided to carry out their studies on GSM companies. Vodafone was included in the case study by researchers because it meets the criteria on which the researchers are based, although it is not included in the list of GFK’s study.

Depending on the research strategy and objectives mentioned above, a qualitative content analysis was made. The case study method can be used in many situations and analyses, such as questionnaires, interviews, observation, and document analysis in this method (Altunışık et al., 2010). For the present research, the webpages of the GSM operators and their Twitter, YouTube, and Instagram accounts were selected as the analyzed field. Since most of the CSR activities have been conducted in the long-term by the GSM operators, the researchers did not determine a specific period to gather the analysis data.

However, the researchers have implicitly paid attention to the campaigns conducted between 2017-2018. Using the symptomatic reading technique, 20 comments were obtained from each social media account from defined periods in the study and the Global Compact reports of the cases were used. Besides, 180 comments were reached from social media. According to Yin (2003, 47), if there is four or six times repeating similar statements pattern these comments were enough to reach literal replication (for a wider explanation see Yin, 2003 "Case study research: Design and methods. Applied social research methods" study).

As stated in Bazeley's study (2013, 125), coding ensures a tool to manage intentionally, locate, recognize, sift, classify, and query data. Codes are etiquettes or tags for which appointed to the units of meaning to the depict or inferential information gathered throughout a study. Code is generally linked to the " chunks"

of varied size. This size can symbolize a word, sentence, or an entire paragraph, dependent or independent of a certain setting (Miles - Huberman, 1994, 56). As stated by Bazeley (2013, 125), "coding is not a mechanical, data reducing process, but designed to induce and ease the analysis. Either clearly or inherently, it is an essential step in most attempts to qualitative analysis, yet forms of coding, attempts taken to coding, and certain intents for coding change mostly". Since every data has its context, every analysis has its coding paths. And researchers should adopt this methodology in their analysis. Because of these requirements, this process needs to follow both deductive and inductive strategies.

Coding is to organize things analytically, build something part of a framework or sorting, and categorize (Saldana, 2015, 9). As depicted in Strauss and Corbin's study (1990, 61) "Since the categories are able to be low-abstracted, they work as descriptive tags". In this sense, Carla Willig gave a simple example path to build and naming for categories to the researchers; in her delineation "references to 'anxiety', 'anger' and 'pity' can be grouped under the category heading of 'emotions'" (Willig, 2008, 35).

For the analysis, all the terms used by researchers about CSR and dimensions, communication, credibility, and sincerity notions were obtained from the concerned literature (see: Carroll 1991; Waddock, 2004; Arvidsson, 2010; Capriotti, 2011; Lock - Seele, 2016; European Commission, 2011). These terms were used as the conceptual tools to build analyzing code and categories in this study. Above in the 'CSR' and the 'Social Media & CSR Communication' sections, the related concepts of the research were clearly defined and here we only gave their core definitions to delineate the codes and categories of the study.

- "Economic responsibilities: the first duty of the organization making a profit.
- Legal responsibilities: The firm should meet the laws and regulations publicized by the governments as the fundamental rules under which business ought to operate. On account of the legitimacy matter in the economic framework that is one component of society, firms are expected to comply with the law's boundary.
- Ethical responsibilities: economic and legal responsibilities mostly cover ethical issues such as fairness, justice, etc. And ethical liabilities contain those rules, standards, and expectancies reflecting an interest for what consumers, laborers, stockholders, and the society regard as equitable, just, or in keeping with the respect or protection of stockholders' moral rights.
- Philanthropic/discretionary responsibilities: CSR is not restricted to economic, legal and ethical responsibilities but also, firms are expected to be good corporate citizens. Companies should support and promote societies' welfare. In this sense, the philanthropy actions' scope as contributions to the arts, education, or the community and the environment (Carroll, 1991, 40-42)".

For the analysis, eight main categories and their codes were created to analyze the data documents. In this process, both deductive and inductive strategies were followed as the researchers previously had some pre-category and codes, the deductive strategy was followed. Besides, researchers used an inductive strategy since the new codes and themes were built in the analysis process, which is called the *open coding method*. First, three of the categories were created from the

literature and the data. In this context, the researchers adapted some of the codes and categories obtained in the framework of CSR in their previous studies (see: Yıldırım - Dinçer, 2018).

Voluntary in CSR field and Contributions categories and codes derived from Carroll's definitions, to clarify the codes and categories above we gave their short definitions. Social Media Usage, Social Media Diversity, Visibility codes and categories derived from data and the field. We created *social media diversity* and *visibility* categories since we wanted to see where the companies are mostly displaying their activities and whether they are going to use these channels to reach their consumers.

Message Transferring codes and categories derived from communication literature. In this sense, we derived our codes and categories from Habermas's four validity aspects (1984) which are appropriateness, truth, sincerity, and clarity.

(1) Social Media Usage: Active, inactive, sufficient, insufficient, (2) Social Media Diversity: Instagram, YouTube, Facebook, Twitter, LinkedIn. (3) Message Transferring: Unsuccessful correct message passaging, successful correct message passaging, positive credibility, negative credibility, sincere, insincere. (4) Centrality: Mission, objectives, Corporate Social Responsibility policy, and stockholders. (5) Voluntary in Corporate Social Responsibility Field: Sports, art and culture, education, environment, societal, and health. (6) Specificity: Collaboration with art and culture institutions, collaboration with societal and other institutions, collaboration with environment institutions, collaboration with education institutions, collaboration with government, collaboration with health institutions, collaboration with sports clubs. (7) Contributions: Environmental emphasis, societal emphasis, economic emphasis, ethical emphasis, philanthropic emphasis, legal emphasis. (8) Visibility: Internality of Corporate Social Responsibility activity, separate webpage segment, and outside the webpage.

Below on the mind map (Figure 1), the categories (themes) and codes of the study were portrayed. As Willig stated (2008, 35) "Since the categories are able to be low-abstracted, they work as descriptive tags. For example, references to 'anxiety', 'anger', and 'pity' can be grouped under the category heading of 'emotions'". These notional tools will also be used as a theoretical objective to evaluate the findings in this study.

Trustworthiness, transferability, and confirmability as criteria for qualitative research are seen as one of the most important issues. Uwe Flick, who referred to Lincoln and Guba (1985) underlined five fundamental approaches for growing the credibility of qualitative studies (Flick, 2009, 392):

*"Activities for growing the chances that credible outcome will be generated by an 'extended commitment' and "compatible observation" in the field and the triangulation of distinct procedures, scholars, and data;

*'Peer informing': planned view exchanges with other academics who are not attached in the study to reveal one's blind spots and to debate applying hypotheses and outcomes with them;

* Using analytic induction perspective to analyze the negative circumstances;

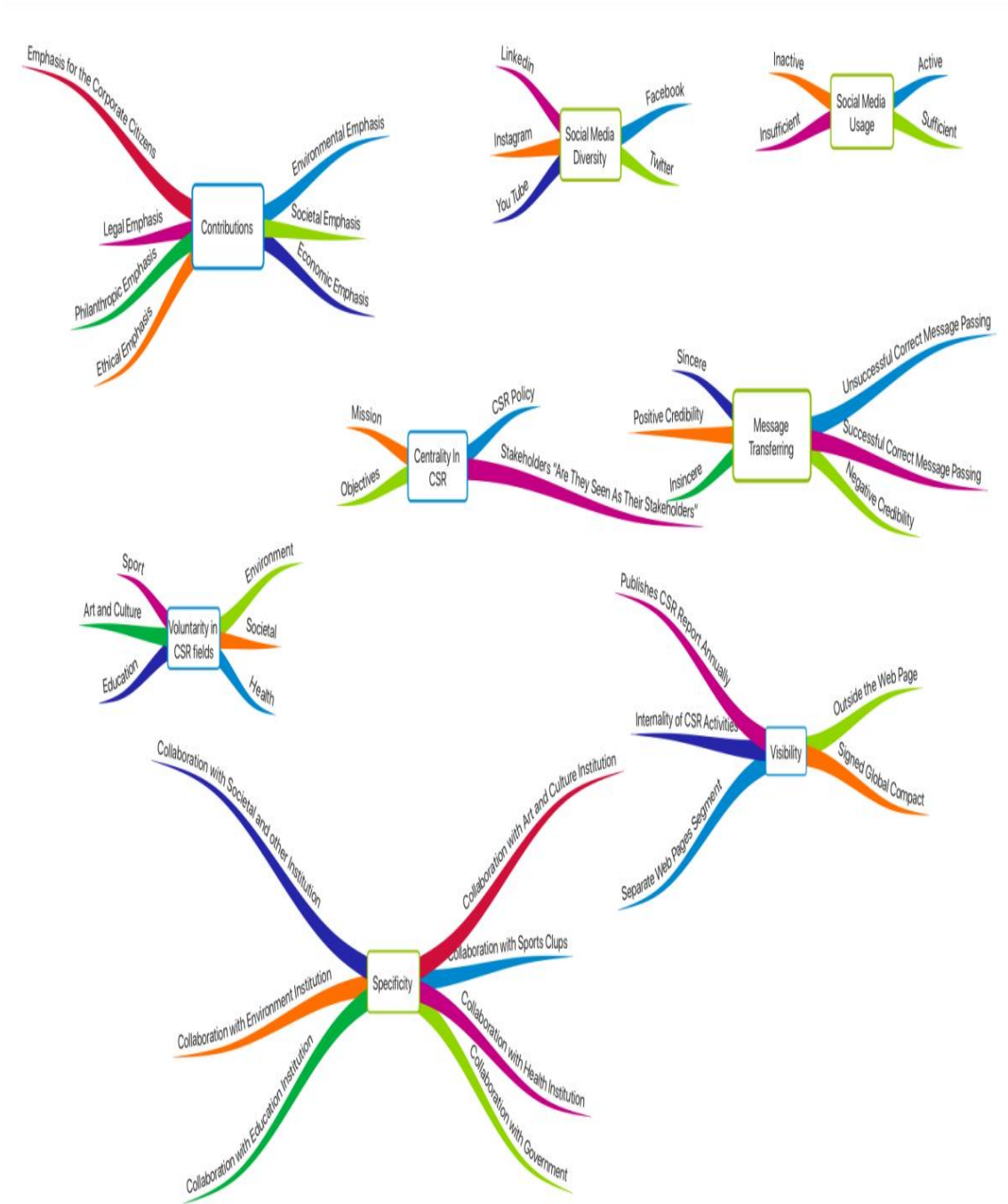
* Conformity of the conditions of reference for the evaluations and their estimation;

*'Member checks' in the framework of informative verification of data and comments with members of the research area"

Researchers used these criteria for their study as a guide and tried to give and delineated all the research process and analyzed stages in detail.

The data gathered from the documents were analyzed with MAXQDA software which is used for qualitative analysis. Moreover, this software eases the coding and analyzing the process in content analysis. Additionally, this software gives some other advantages to researchers like observing and managing the data efficiently and adding new codes or removing current ones.

Figure 1: Mind Map of the Codes and Categories

3.Results

A general view of the analysis, which is prepared with the MAXQDA, is given in Figure 2. In Figure 2, the rows represent the study's codes, which were derived from the literature and documents. The columns are the cases of the study. The analysis tool for content analysis comprises eight main categories: Social Media Usage, Social Media Diversity, Message Transferring, Centrality, Voluntary in the CSR Field, Specificity, Contributions, and Visibility.

In Figure 2, three document clusters were created through the MAXQDA. Each cluster has contained the total case statements from social media accounts of the

cases about CSR. In the figure, due to density and the emphasis of the sentences in the matrix, some boxes are bigger than the others. Longer and highly sequenced sentences have a bigger box shape. To clarify the figure, Türk Telekom fails to disclosure CSR actions on social media because of unsuccessful correct message passing while Turkcell suffers from negative credibility in terms of Message Transferring.

Figure 2: Code Matrix

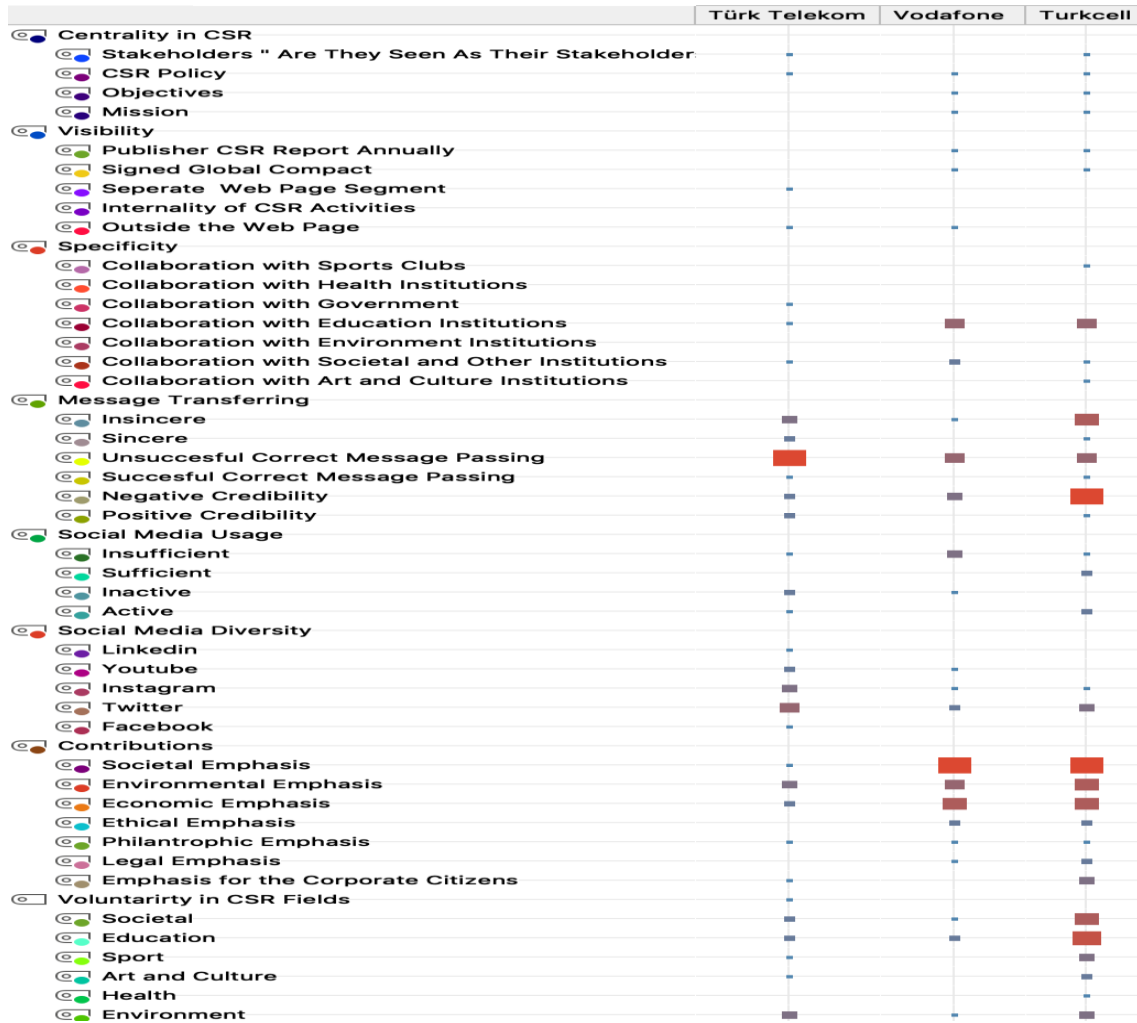
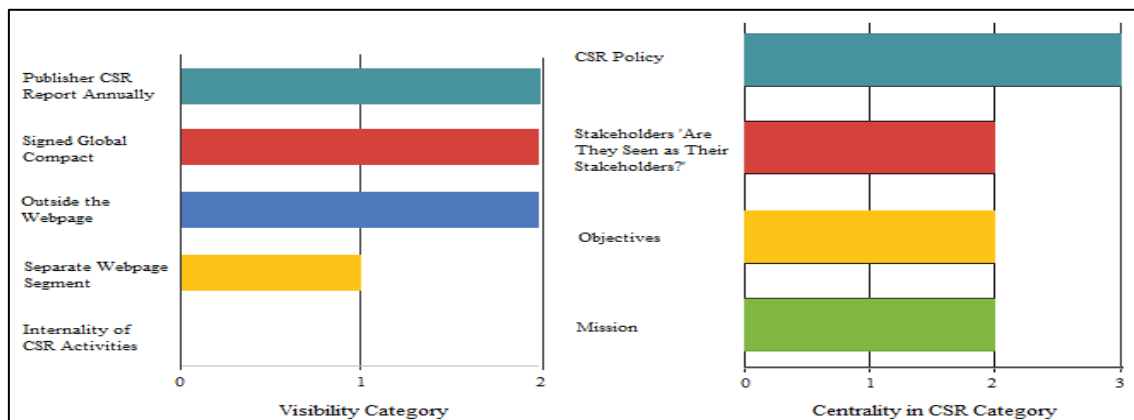

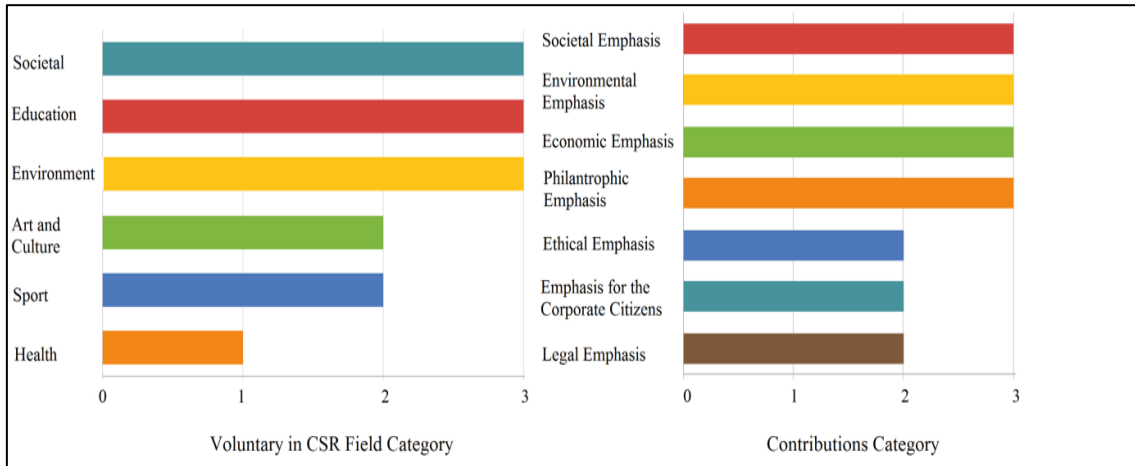
Figure 3: 'Visibility' and 'Centrality in CSR' Categories

Above in Figure 3, CSR activities of the cases were coded according to their 'visibility' on the internet. Thus, five codes: Separate web page segment, Internality of CSR activities, Outside the web page, Publish CSR report annually and Signed Global Compact, were used. Two of the aforementioned three companies, which are Turkcell and Vodafone, signed the UN (United Nations) Global Compact. And the companies signing the Global Compact have to arrange and publish their CSR activities accordingly. Although Türk Telekom did not sign this agreement, it almost shows the same inclination of the CSR visibility with the others except for publishing CSR report annually. As can be seen later in the discussion of the results, this convergent structure will play a crucial effect on whether the consumers care about the CSR activities of the companies on social media.

In the figure, CSR activities were coded according to their 'centrality' in CSR. All the cases have a CSR policy and they stated their policy in their webpages. Except for Türk Telekom, other cases arranged their CSR statement by the guidance of the Global Compact. And again, this convergent structure will play a crucial role in whether the consumers care about the companies' CSR activities on social media.

Figure 4: 'Voluntary in CSR Field' and 'Contributions' Categories

In Figure 4, by the help of the guidance of the Global Compact and the institutional mimetics, the cases show activity almost in every 'voluntary' dimension. In this sense, societal, education and environment codes have the highest rank in CSR dimensions. Art & culture and sport are the second-highest codes, and health is the least performing the voluntary activity in CSR.

In Figure 4, the cases emphasize and highlight their CSR contributions simultaneously with the 'voluntary' in the CSR category. However, these contributions and statements on social media and annual reports were not perceived as sincere and credible by the consumers. The companies which signed Global Compact have guidance that arranges the CSR activities in a frame provided by the UN. This prearranged frame and activities enhance the artificial image perception among the consumers. As can be seen in the following sections, consumers mostly react to those kinds of activities in insincere code.

Additionally, as shown in Figure 5, two codes show dominance in the 'specificity' category. Two cases have mainly collaboration with two institutions which are education and societal & other.

Figure 5: 'Specificity' Category

Figure 6: 'Social Media Usage' and 'Message Transferring' Categories

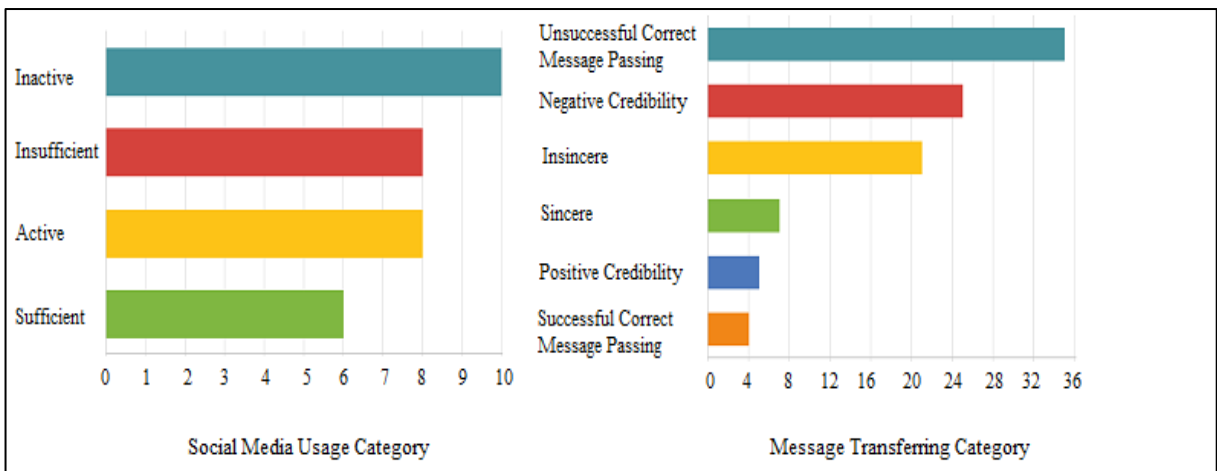

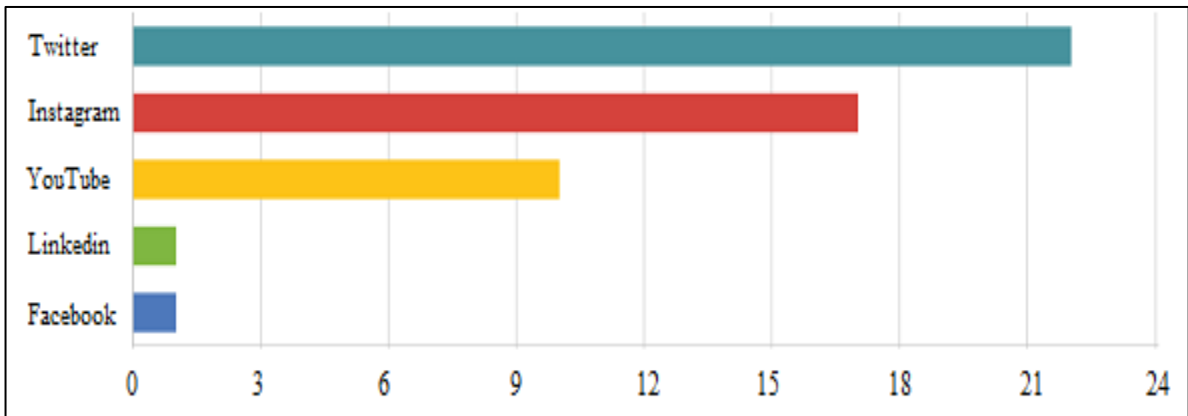
Figure 6 shows 'message transferring' category which was created with in-vivo coding. The cases were coded into six codes: unsuccessful correct message passing, negative credibility, insincere, sincere, positive credibility and successful correct message passing. Unsuccessful correct message passing has the highest rank in this category. In this sense, negative credibility and insincere codes have an important role in the rise of unsuccessful correct message passing. Since trust and sincerity issues emerged as an important factor in message passing, parallel with these two codes, the first code's percentage has increased.

When CSR actions are evaluated from the consumers' perspective, according to their internet shares and comments, below in Figure 6, unsuccessful correct message passing, negative credibility, and insincere codes in the message transferring category show dominance. Only a few followers found these CSR activities sincere. And the other codes which are 'positive credibility' and 'successful correct message passing' show a decrease. The reason behind this situation is based on some facts: First, most of the followers believe that these CSR activities have been done to eye-wash. And they perceive them insincere. Moreover, according to followers, companies use CSR campaigns for emotional exploitation which provides additional profit for them. However, it also empowers negative credibility among the customers.

Figure 6 also represents the findings of the codes created according to the social media usage category. Turkcell and Vodafone use social media inactive. Since the cases have one-way communication (informing strategy) and they transfer this

traditional communication technique on the internet, these cases were coded as 'inactive'. Since mostly these firms do not respond to the consumers' comments or requests, these cases were coded as 'insufficient' as well. Only Türk Telekom was coded into the 'active' and 'sufficient' codes in the social media usage category. However, this coding also displays another contradiction which is called 'government effect'. As this company is a public partnership, they built a two-way communication coercively. These interactions are associated with customer complaints rather than being associated with CSR activities. Although companies make their CSR activities visible on social media, much of the feedback they get from their customers is only about complaints.

Figure 7: 'Social Media Usage Diversity' Category

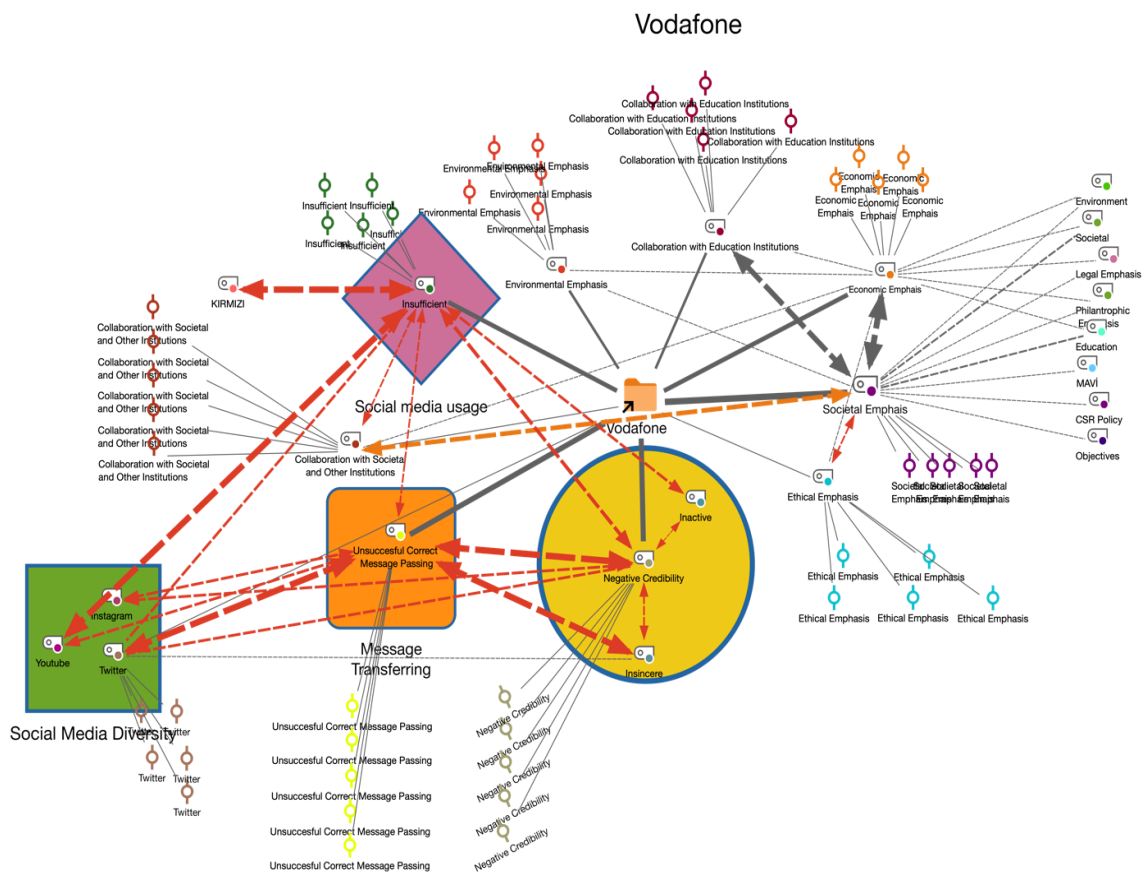

Above in Figure 7, to understand the social media usage diversity, a classification category was created and companies were coded into the social media usage types and density. As seen in Figure 7, while Twitter has the highest usage rate, Instagram and YouTube have second places, respectively. Regarding all the cases, companies do not allow their customers to make comments on YouTube. Moreover, as stated in the previous category, other cases generally don't generate any interactions with their customers except Türk Telekom. And this attitude directs consumers to create negative credibility and an insincere perception of these companies' CSR activities. Furthermore, the same negative image is also valid for Instagram. All cases use Instagram to publicize their CSR activities. However, interactive participation is still absent and most of the feedback is related to infrastructure and tariff problems rather than the CSR activities.

4. Analysis

For each case, a visual map was prepared with MAXQDA. In the map, the codes having high sequence are represented with the bold lines. The dotted lines represent the relationship between the codes and other categories. For a detailed analysis, some codes and categories, which formed the hotspots in the visual map, were covered by signs such as circle, square and rhombus. Among all cases, the literal replication mentioned by researchers in the methodology section was monitored.

Figure 8: Vodafone

In this case, most consumers believe that the companies' CSR activities have insincerity and negative credibility. Additionally, the unsuccessful message passing dimension shows coherence between negative credibility and insincere codes. Also, the relationship between these three codes emerges as an important explanatory phenomenon in the results. Because the cases do not only find the messages incredible but also they find insincere and incorrect. In this sense, some sample statements are given below:

C.V.: You bankrupted all the people and now you have your eyes on housewives. What's your aim to debit these housewives who don't have an income? You are a swindler.

C.V.: It's good to provide job opportunities but you don't work. Are you aware that you have many complaints but no solutions? Moreover, you ignore some people. You do not give confidence to people as Vodafone. All of your staff are telling outright lies, but veteran people are being sworn.

C.V.: By saying 'other' girls, it is so meaningful to select the faces from the girls who have swarthy!

C.V.: Think about a globally successful company that would give a social message so badly!

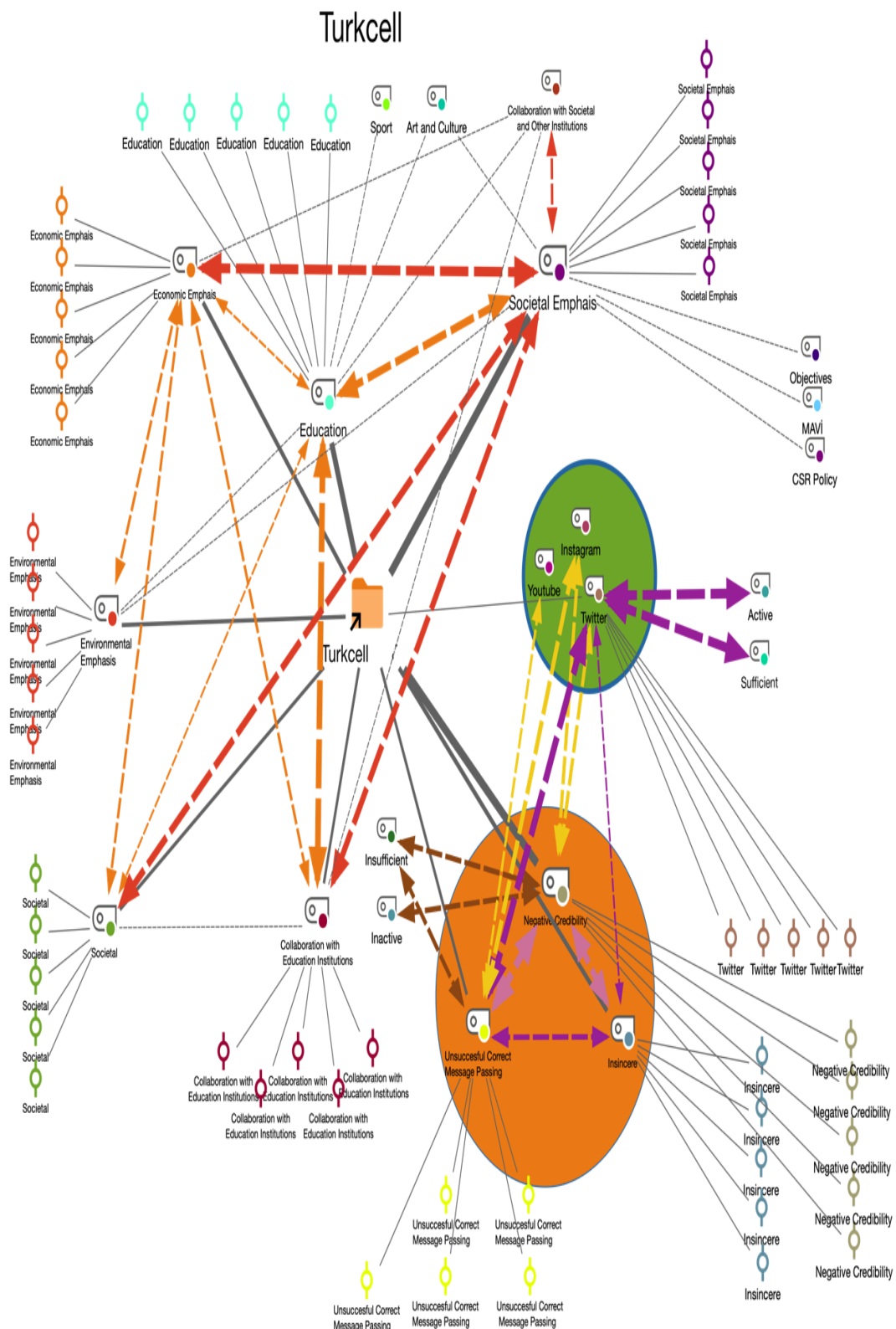
Furthermore, another significant relationship emerges between message transferring and social media usage which is the insufficient code. Since Vodafone shows insufficient social media usage, consumers also find them inactive on these platforms. Among the social media tools, Twitter has the highest usage rank, and YouTube has the lowest among social media accounts. Moreover, like the other

cases, this case has also closed the comment section on YouTube. This situation enhances the level of insufficient usage perception among the consumers as well. Since the CSR phenomenon's core issue is communicative mechanisms, credibility and sincerity in social media tools emerge as the crucial dimensions. In this sense, due to the lack of interaction between customers and the company or imposition of the company's one-way communication, incredibility and insincerity arise in the minds of people. Cited as Rotter's assertion (1967, 1971, 1980) in Bentele and Nothhaft's studies (2011: 211) "the trust-expectations can be described as the result of a learning process" and moving from this fact, most of the consumers learned the incredibility. Because of the absence of an interaction with customers and negative credibility, most of the customers thought this company is insincere. Some sample statements of customers are as follows:

'C.V. Everything about you is completely lying.

C.V.: I think it seems nice for you to treat people like a fool via tape records I could not find a contact.'

Figure 9: Turkcell

Above in Figure 9, similar to the previous case, unsuccessful message passing, negative credibility, and insincere codes emerge as the fundamental problems among the consumers. Different from the other cases, Turkcell has the highest Twitter usage rate that resulted in active and sufficient social media usage. But except for Twitter, YouTube, Instagram and other social media accounts still have

insufficient and inactive usage. And, consumers do not believe in the company's posts from these social media accounts. Some sample statements of customers are provided below:

'C.T.: Forget about Van. Collect the money for the families of Van's martyrs who died in terrorist attacks.

C.T.: The biggest support for youth is not to play with their health. I wonder whether you clear your conscience with the help of these kinds of projects. You show your true colors by placing base stations in our houses.'

As Capriotti quoted (2011: 360) "The information society with the new media has transformed receivers into active participants in the communication process", most of the consumers do not believe these CSR activities and their publications on the internet. Consumers find these posts unreliable because of the companies' one-way communication style.

'C.T.: Mr. Kaan, we wanted to prepare a coding activity with Turkcell in our county. We demanded (we have the reference number) but there was no positive feedback. Actually, there was no feedback even a negative one. This is a behavior that is incompatible with Turkcell.'

Another crucial aspect, emerging in this case, is unsuccessful correct message passing and insincerity. Similar to the previous case, consumers do not believe the companies' CSR messages and find them insincere because of the negative credibility. Moreover, some consumers think that the company is unreliable and agitates the consumers' feelings.

'C.T.: It seems much exaggerated. I thought to call, but I am afraid of being accused of insensitivity. You articulate my feelings.

C.T.: I thought that it is a public service announcement. It made me cry. Turkcell has been doing these kinds of emotionally agitating adverts for years.

C.T.: If they do not show these activities at the expense of accounting, large companies will not engage in such activities.'

Figure 10: Türk Telekom

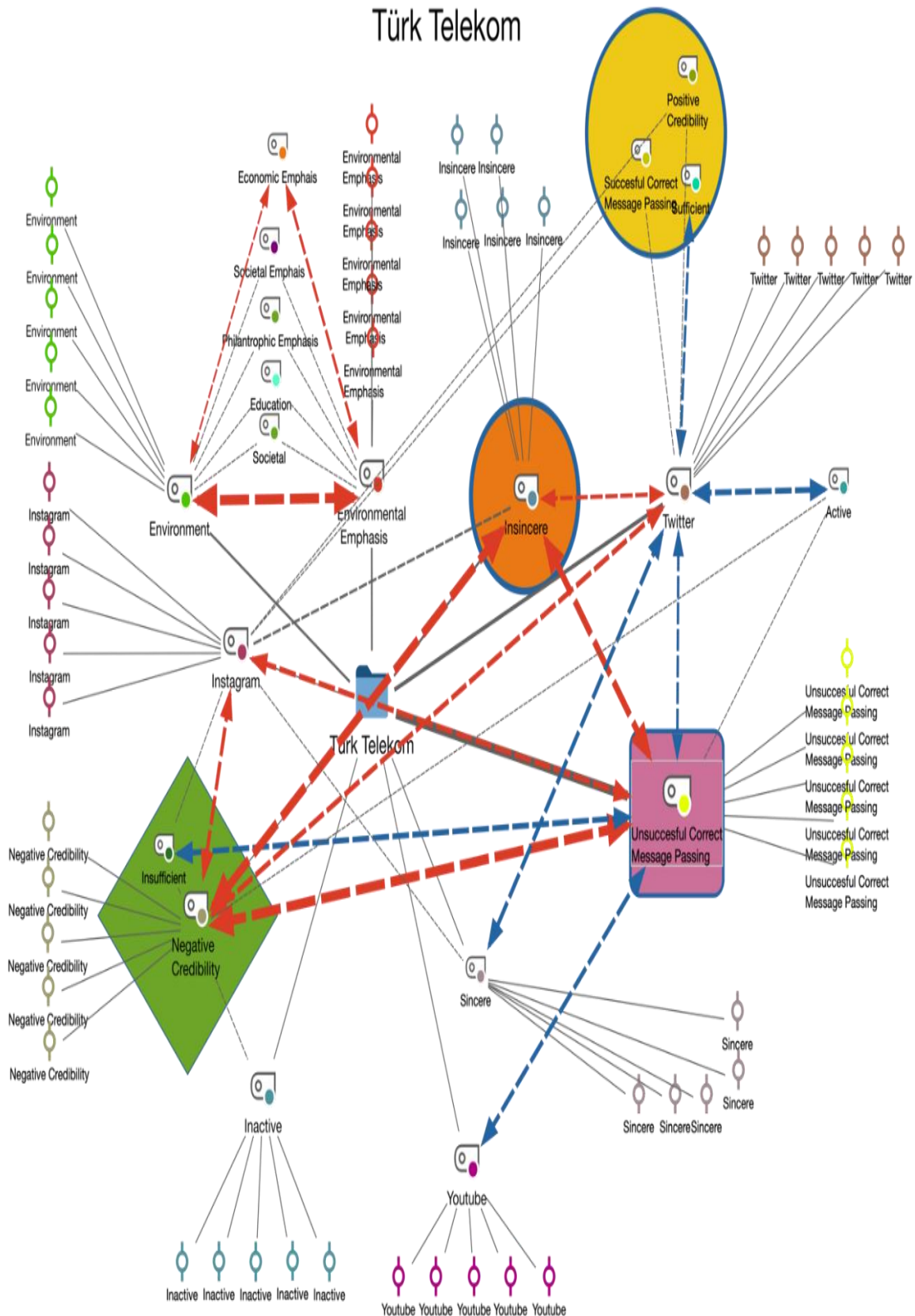

Figure 10 shows the same results as the previous two cases. A relationship was observed between *insincere*, *unsuccessful correct message passing* and *negative credibility* under the message transferring category. Some sample statements of customers are as follows:

'C.TT.: You always say you are thinking about the disabled, but you even do not have a tariff for the disabled. You are foxy.

C.TT.: It's a very nice advertisement but you have not made our infrastructure for 6 months. We still cannot use the internet. You should perform instead of advertising.

C.TT.: Your organization for the visually impaired is admirable. But, please also take care of Türk Telekom lines. The year is 2017 and we are still using 2G".

Unlike the other cases, through the institutional image which is supported by the state, the correct message passing and positive credibility codes have relatively higher than the others. But, among the whole cases, this image is still very low. Some sample statements of customers are provided below:

'C.TT.: You add beauty to the beauty of children by doing this.

C.TT.: I respect your effort in doing this. You've gone to Siirt for kids. Congratulations.

C.TT.: Türk Telekom has done it again. When I see such social responsibility projects, I love you more.'

Again, social media accounts are still inactive and insufficient in the social media usage category, except for Twitter. Another significant finding is the interaction between the customer and the company. But this interaction takes place in the form of a communication associated with customer requests and complaints rather than a foreseen interaction related to CSR activities. In this case, most of the consumers do not care about the messages about the CSR activities shared by the company on social media. Moreover, when customers write their complaints right behind the company's tweets, interestingly, most of them get a response and sometimes a solution to their problems. The emerging reason for this situation as an anomaly among other cases can be regarded as the state's working style. Since, in this case, CSR communication officers serve as the service provider. Some sample statements of customers are as follows:

'C.TT.: Hi, can you give us your number directly? We would like to make a review and return to you as soon as possible.

C.TT.: Hi, we will contact you as soon as possible regarding your request.'

Conclusion

This research clarifies whether consumers care about the CSR messages of the GSM operators on social media. Based on eight categories, the social media accounts of GSM operators were investigated to reveal the efficiency of social media usage and understand consumers' attitudes towards posts, tweets, etc. associated with CSR actions.

The findings reveal that most of the companies try to make their CSR actions visible to inform and attract consumers. They signed Global Compact and placed CSR policies on their official webpages to give information about their CSR projects to the public also via their annual reports. However, these efforts cannot go beyond the traditional one-way communication; that is to say, companies focus more on informing strategy.

This strategy cannot generate interaction between companies and customers, also it does not allow customers to actively participate.

To overcome this one-way information flow, GSM companies try to benefit from social media that allows them to generate two-way communication. They mostly use Twitter, Instagram and YouTube, respectively. They have the chance to know about their customers' reactions to CSR activities via these SNSs. However, two of three companies in our sampling use social media inactive and insufficiently. Türk Telekom is using social media actively. However, it cannot go beyond using SNSs as customer services. Although the company generates interaction with its customers under the CSR posts, this interaction focuses mainly on paying attention to customer complaints and requests. In other words, customers respond to the posts/tweets associated with CSR activities to voice their problems related to GSM tariffs and infrastructure.

Customers mainly do not care about social media's CSR messages and look upon the posts/tweets as a channel or chance to reach the company. The main reason stems from the insincerity issue. Most of the consumers do not believe in the sincerity of the CSR activities. They consider them as eye-washing tactics and marketing tricks used by companies to cause emotional exploitation. Moreover, this insincerity leads to another problem, which is negative credibility. Both these negative dimensions generate barriers towards the correct message passing to the consumers about CSR activities. In this framework, two main categories, message transferring and social media usage, emerge as the study's dominant analysis categories.

Next, considering the visual maps of the cases, it is observed that they have the same concentration on five hotspots which are negative credibility, unsuccessful correct message passing, insincere, inactive, and insufficient media usage codes. In other words, it can be said that companies cannot use social media actively and sufficiently. This inefficacy causes companies to fail to deliver the correct CSR messages successfully to their customers. Therefore, customers do not find CSR messages sincere and generate negative attitudes that reflect negatively on companies' credibility. As a result of these five hotspots, consumers do not care about the CSR messages and they only care about the solutions to their complaints.

Researchers named the situation caused by negative credibility and insincerity as 'embedded awareness and ideology'. Through this, consumers block the messages which are delivered by the cases. However, when this relationship is established in the form of one-way communication, as emerged in the cases of the study, consumers consider these activities as an eye-washing tactic. As a result, this embedded awareness and ideology automatically emerge among consumers' minds and prevent the one-way communication flow to the field.

According to the results, the main reason for consumers to ignore CSR messages is their perception of insincerity which also enhances negative credibility. Starting from this, companies should focus on the way to deliver CSR messages to enhance their credibility. Since customers perceive the SNSs controlled by companies as less credible (Du - Vieira, 2012), companies should transfer the authority of managing social media accounts to third parties. Doing so has been possible to prevent customers from perceiving CSR actions as an eye-washing marketing trick. When companies do not share posts/tweets about their CSR activities directly, customers may get rid of the perception of being deceived. Moreover, companies should not respond to their customers' complaints and special requests under the CSR posts/tweets. This approach removes the company from the main point and causes SNSs to become complaint-solving platforms. To prevent this situation, companies

had better establish such platforms to solve their customers' complaints and only respond to CSR activities' feedback/contributions under the CSR posts/tweets.

Furthermore, to overcome this eye-washing image among the customers every company should more pay attention to their sincerity. To increase their sincerity level on their customers' minds, companies can create more interactive campaigns about CSR, and they can support the joining of their customers to this process. Companies can eliminate this sincerity issue about themselves through this strategy since the more participation, the more sincerity. Besides getting sincerity among their customers, they can eliminate the negative credibility phenomenon on their CSR activities. As these two-dimensional problems are closely related to each other when they solve one of these problems, they can already solve the other one.

Limitations and Implications for Researchers: This study gives researchers explanations about the possible reasons consumers do not care about the CSR messages on social media. The findings were obtained via the qualitative content analysis. Due to the qualitative nature of the study, the generalizability of the findings is limited. Thereby, it is highly suggested to the researchers to investigate whether these hotspots are significantly effective in ignoring CSR messages by consumers through a quantitative analysis. This approach may provide a better understanding of the literature via generalizable results. Moreover, researchers can expand the research field's scope and probe new industries such as automotive, retailing, energy, etc. Thus, cross-industry comparisons can be made to have a comprehensive view of the reactions of the consumers about CSR activities. This holistic view provides relevant companies and other stakeholders to see the aspects that need improvement.

Although one pillar of CSR activities is customers and society, another pillar of these activities is practitioners. If there is a problem with sincerity on the part of the practitioners, the fundamentals of this problem and its relationship with the customers' perception should also be examined.

The existence and detection of such a problem require to expand the scope of the research field and focus. And this expansion can provide a more holistic perspective for the theory and literature.

Finally, researchers can investigate this phenomenon through the lens of critical theory, which can play a role in comprehensively understand the implicit reasons for this problem. Solving the mechanisms behind the insincerity problem can expand the scope of the research field and theoretical extent.

References

- Altunışık, Remzi et al. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2010.
- Arvidsson, Susanne. "Communication of Corporate Social Responsibility: A Study of the Views of Management Teams in Large Companies". *Journal of Business Ethics* 96/3 (2010), 339-354. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0469-2>
- Bazeley, Patricia. *Qualitative Data Analysis: Practical Strategies*. USA: SAGE Publications, 2013.
- Bentele, Günter - Nothhaft, Howard. "Trust and Credibility as the Basis of Corporate Social Responsibility". *The Handbook of Communication And Corporate Social Responsibility*. ed. Oyvind Ihlen et al. 208-230, UK: Wiley, 2011.
- Bhattacharya, Chitra B. - Sen, Sankar. "Doing Better at Doing Good: When, Why, and How Consumers Respond to Corporate Social Initiatives". *California Management Review* 47/1, (2004), 9-24. <https://doi.org/10.2307/41166284>
- Capriotti, Paul. "Communicating Corporate Social Responsibility through the Internet and Social Media". *The Handbook of Communication And Corporate Social Responsibility*. ed. Oyvind Ihlen et al. 358-378, UK: Wiley, 2011.
- Carroll, Archie B. "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders". *Business Horizons* 34/4 (1991), 39-48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)
- Cho, Moonhee et al. "Communicating Corporate Social Responsibility on Social Media: Strategies, Stakeholders, and Public Engagement on Corporate Facebook". *Business and Professional Communication Quarterly* 80/1 (2017), 52-69. <https://doi.org/10.1177/2329490616663708>
- Chu, Shu-Chuan - Chen, Hsuan-Ting. "Impact of Consumers' Corporate Social Responsibility-Related Activities in Social Media on Brand Attitude, Electronic Word-of-Mouth Intention, and Purchase Intention: A Study of Chinese Consumer Behavior". *Journal of Consumer Behaviour* 18/6 (2019), 453-462. <https://doi.org/10.1002/cb.1784>
- Du, Shuili - Vieira, Edward T. "Striving for Legitimacy through Corporate Social Responsibility: Insights from Oil Companies". *Journal Of Business Ethics* 110/4 (2012), 413-427. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1490-4>
- Du, Shuili et al. "Maximizing Business Returns to Corporate Social Responsibility (CSR): The Role of CSR Communication". *International Journal of Management Reviews* 12/1 (2010), 8-19. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2009.00276.x>
- Dutot, Vincent et al. "CSR Communications Strategies through Social Media and Influence on E-reputation: An Exploratory Study". *Management Decision* 54/2 (2015), 363-389. <https://doi.org/10.1108/MD-01-2015-0015>
- Dwivedi, Yogesh K et al. "Social Media Marketing and Advertising". *The Marketing Review* 15/3 (2015), 289-309. <https://doi.org/10.1362/146934715X14441363377999>

- Escamilla-Solano, Sandra et al. "Effect of the Disclosure of Corporate Social Responsibility on Business Profitability. A Dimensional Analysis in the Spanish Stock Market". *Sustainability* 11/23 (2019), 6732. <https://doi.org/10.3390/su11236732>
- Esrock, Stuart L. - Leichty, Greg B. "Social Responsibility and Corporate Web Pages: Self-Presentation or Agenda-Setting?". *Public Relations Review* 24/3 (1998), 305-319. [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(99\)80142-8](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(99)80142-8)
- Etter, Michael. "Broadcasting, Reacting, Engaging—Three Strategies for CSR Communication in Twitter". *Journal of Communication Management* 18/4 (2014), 322-342. <https://doi.org/10.1108/JCOM-01-2013-0007>
- European Commission. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A Renewed EU Strategy 2011–14 for Corporate Social Responsibility*. Belgium, 2011. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ae5ada03-0dc3-48f8-9a32-0460e65ba7ed>
- Flick, Uwe. *The Sage Qualitative Research Kit: Collection*. USA: SAGE Publications, 2009.
- GfK Research "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporu" Growth from Knowledge (Mart 2018), 1-44.
- Golob, Urša et al. "Value Orientations and Consumer Expectations of Corporate Social Responsibility". *Journal of Marketing Communications* 14/2 (2008), 83-96. <https://doi.org/10.1080/13527260701856525>
- Gruber, Verena et al. "Improving the Effectiveness and Credibility of Corporate Social Responsibility Messaging: An Austrian Model Identifies Influential CSR Content and Communication Channels". *Journal of Advertising Research* 57/4 (2015), 397-409. <https://doi.org/10.2501/JAR-2015-015>
- Habermas, Jürgen. *The Theory of Communicative Action Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press, 1984.
- Heinonen, Kristina. "Consumer Activity in Social Media: Managerial Approaches to Consumers' Social Media Behavior". *Journal of Consumer Behaviour* 10/6 (2011), 356-364. <https://doi.org/10.1002/cb.376>
- Kim, Sora – Rim, Hyejoon. "The Role of Public Skepticism and Distrust in the Process of CSR Communication". *International Journal of Business Communication* (2019). <https://doi.org/10.1177/2329488419866888>
- Lee, Yoon-Joo et al. "Interaction Effects of System-Generated Information and Consumer Skepticism: An Evaluation of Issue Support Behavior in CSR Twitter Campaigns". *Journal of Interactive Advertising* 19/1 (2019), 15-28. <https://doi.org/10.1080/15252019.2018.1507853>
- Lincoln, Yvonna S. - Guba, Egon G. *Naturalistic Inquiry*. London: SAGE Publications, 1985.
- Lock, Irina - Peter Seele. "The Credibility of CSR (Corporate Social Responsibility) Reports in Europe. Evidence from a Quantitative Content Analysis in 11 Countries". *Journal of Cleaner Production* 122 (2016), 186-200. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.02.060>

- Luo, Xueming - Bhattacharya, Chitra B. "Corporate Social Responsibility, Customer Satisfaction, and Market Value". *Journal of Marketing* 70/4 (2006), 1-18. <https://doi.org/10.1509/jmkg.70.4.001>
- Lyon, Thomas P. - Montgomery, A. Wren. "Tweetjacked: The Impact of Social Media on Corporate Greenwash". *Journal of Business Ethics* 118/4 (2013), 747-757. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1958-x>
- Miles, Matthew B. - Huberman, A. Michael. *Qualitative Data Analysis*, USA: Sage Publications, 1994.
- Mohr, Lois A. et al. "Do Consumers Expect Companies to Be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior". *Journal of Consumer Affairs* 35/1 (2001), 45-72. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2001.tb00102.x>
- Morsing, Mette - Schultz, Majken. "Corporate Social Responsibility Communication: Stakeholder Information, Response and Involvement Strategies". *Business Ethics: A European Review* 15/4 (2006), 323-338. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8608.2006.00460.x>
- Newman, Kevin P. - Trump, Rebecca K. "Reducing Skepticism about Corporate Social Responsibility: Roles of Gender and Agentic-Communal Orientations". *Journal of Consumer Marketing* 36/1 (2019), 189-196. <https://doi.org/10.1108/JCM-02-2018-2577>
- Öberseder, Magdalena et al. "Why don't Consumers Care about CSR? A Qualitative Study Exploring the Role of CSR in Consumption Decisions". *Journal of Business Ethics* 104/4 (2011), 449-460. <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0925-7>
- Podnar, Klement - Golob, Urša. "CSR Expectations: The Focus of Corporate Marketing". *Corporate Communications: An International Journal* 12/4 (2007), 326-340. <https://doi.org/10.1108/13563280710832498>
- Reilly, Anne H. - Hynan, Katherine A. "Corporate Communication, Sustainability, and Social Media: It's not Easy (Really) Being Green". *Business Horizons* 57/6 (2014), 747-758. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.07.008>
- Saldana, Johnny. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. USA: SAGE Publications, 2015.
- Schmeltz, Line. "Consumer-Oriented CSR Communication: Focusing on Ability or Morality?". *Corporate Communications: An International Journal* 17/1 (2012), 29-49. <https://doi.org/10.1108/13563281211196344>
- Strauss, Anselm - Corbin, Juliet. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. London: SAGE Publications, 1990.
- Szöcs, Ilona - Schlegelmilch, Bodo B. "Embedding CSR in Corporate Strategies". *Rethinking Business Responsibility in a Global Context*. ed. Szöcs, Ilona - Schlegelmilch, Bodo B. 45-60. Switzerland: Springer, 2020.
- Treem, Jeffrey W. - Leonardi, Paul M. "Social Media Use in Organizations: Exploring the Affordances of Visibility, Editability, Persistence, and Association". *Annals of the International Communication Association* 36/1 (2013), 143-189. <https://doi.org/10.1080/23808985.2013.11679130>

- Waddock, Sandra. "Paeallel Universes: Companies, Academics and the Pregress of Corporate Citizenship". *Business and Society Review* 109/1 (2004), 5-42. <https://doi.org/10.1111/j.0045-3609.2004.00002.x>
- Willig, Carla. *Introducing Qualitative Research in Psychology*. UK: McGraw-Hill Education, 2008.
- Yıldırım, Mustafa - Dinçer, M.A. Metin. "How the Process of the CSR Activities Works on Private Hospitals and Pharmaceutical Firms: Multiple Case Study from Strategic Perspective". *Journal of Religion and Health*, 59 (2020), 961-985. <https://doi.org/10.1007/s10943-018-0653-8>
- Yin, Robert K. *Case Study Research: Design and Methods*. London: SAGE Publications, 2003.

Turkish-Greek Rapprochement in the 1930s: The British Factor as a Third Party

*1930'larda Türk-Yunan Yakınlaşması: Üçüncü Taraf Olarak
İngiliz Faktörü*

Emine Tutku VARDAĞLI

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu,
Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü
etutkuvardagli@aydin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6466-7881>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Vardağlı, Emine Tutku . "Turkish-Greek Rapprochement in
the 1930s: The British Factor as a Third Party". Akademik
İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 73-91 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.849369>

Bildirim

Bu çalışma TÜBİTAK 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası
Araştırma Burs Programı çerçevesinde desteklenmiştir.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 29.12.2020
Kabul Tarihi/Date Accepted: 09.04.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Turkish-Greek Rapprochement in the 1930s: The British Factor as a Third Party

Abstract

The third party effect in international relations gained popularity in 1990s in the context of conflict resolution. However, the Turkish-Greek relations in the modern era have always been discussed in reference to a third party involvement and Britain has always prevailed over the other countries as the most prominent third party. This study searches for the British influence on the Turkish-Greek rapprochement in 1930s. The British factor influence is usually taken as a matter of Great Power dominance or the “provocateur of rivalries between the two nations” from the Turkish point of view or “cooperation of allies” from the Greek point of view. Whereas, this study focuses on a specific conjuncture in which Britain acted neither as a “provocateur” nor as an “ally” for any party. In reference to the historical sources, it is documented that from the late 1920s the British approach to the Turkish-Greek affairs was altered dramatically, parallel to the overarching systemic changes in the interwar period. Specifically, it is argued that the revision of British financial policy in response to the Great Depression and its retreat from the Eastern Mediterranean as a naval power directed Greece to change its foreign policy orientations with a sudden demarche and offer Turkey a peace settlement. Rather than attributing this rapprochement to the efforts of charismatic leaders, this study analyses the issue with a realist mind in reference to the British policies modified in parallel to the systemic changes during the interwar years.

Keywords: Rapprochement, Turkish-Greek Relations, Venizelos, Eastern Mediterranean

1930'larda Türk-Yunan Yakınlaşması: Üçüncü Taraf Olarak İngiliz Faktörü

Öz

Uluslararası ilişkilerde üçüncü taraf etkisi 1990'larda çatışma çözümü bağlamında popülerite kazanmıştır. Ancak, modern dönem Türk-Yunan ilişkileri daima bir üçüncü taraf etkisi üzerinden tartışılmıştır ve İngiltere diğer ülkeler arasında daima en önemli üçüncü taraf olarak öne plana çıkmıştır. Bu çalışma, İngiltere'nin 1930'lardaki Türk-Yunan yakınlaşmasına etkisini incelemektedir. İngiliz etkisi, Türk bakış açısından genellikle bir Büyük Güç baskısı ya da “iki millet arasındaki ihtilafların kışkırtıcısı” olarak algılanırken, Yunan bakış açısından “müttefiklerin işbirliği” olarak değerlendirilmiştir. Oysaki bu çalışma İngiltere'nin tarafların herhangi biri açısından “provokatör” ya da “müttefik” rolü üstlenmediği özel bir konjonktüre odaklanmaktadır. Tarihsel kaynaklara referansla, İngiltere'nin Türk-Yunan meselelerine yaklaşımının İki Savaş arası dönemde gerçekleşen kapsamlı dönüşümlere paralel olarak 1920'lerin sonlarından itibaren dramatik bir biçimde değiştiği ortaya konulmaktadır. Spesifik olarak, İngiltere'nin Büyük Buhrana yanıt olarak finansal politikalarını revize etmesinin ve bir deniz gücü olarak Doğu Akdeniz'den çekilmesinin Yunanistan'ın ani bir diplomatik girişimle dış politika yönünü değiştirerek Türkiye'ye barışçıl bir uzlaşma önermesine neden olduğu iddia edilmektedir. Bu çalışma, söz konusu yakınlaşma girişimini karizmatik liderlerin çabalarına bağlamaktan ziyade, konuyu gerçekçi bir bakış açısıyla iki savaş arası dönemde uluslararası sistemik unsurlara paralel olarak değişen İngiliz politikaları çerçevesinde analiz etmektedir.

Keywords: Yakınlaşma, Türk-Yunan İlişkileri, Venizelos, Doğu Akdeniz

Introduction

The role of third party emerged in the 1980s as a central concept in the study of conflicts and conflict resolution (Laue, 1990). Although the third party is usually taken as a mediator of peace between the conflicting parties at present, the “provocateur” third party was a well-known figure behind the bilateral conflicts in the past. On the one side, one of the conflicting parties regarded usually a superior power as a “provocateur,” on the other side; the other party relied on the same power and viewed it as a cooperation of allies for a “right cause”. The discussions on Turkish-Greek relations fitted well into this picture since the beginning of nineteenth century (Goldstein, 1989; Sonyel, 1993; Köylü, 2016; Eray, 2020). However, such a tripartite relation dominated by a superpower drove the bilateral relations into a situation of inertia. Resorting to a dominant actor either as an “ally” or as “provocateur” took away the dynamism of the bilateral relations and the capability of the conflicting parties to act on their own behalf. That means Turkey and Greece did not have an opportunity to see each other in their own lights almost all throughout their history, except a special period in 1930s, which is designated as the “rapprochement” period.

The late 1920s generated an usual atmosphere for the Turkish-Greek relations. Mainly because, the British party left the ground and the two newly established nation states of the Near East had to tackle with their own regional affairs by themselves. The inter war order was a special period of time that created delicate balances on the political and economic grounds. It was a time period when the Great Powers had to respond to the first and foremost global economic crisis of the modern era in 1929. On the political ground, the interwar conjuncture generated an international order that revisionist Italy and Germany tried hard to assume greater role and rule over the others. In such an international conjuncture, one could expect the revision of Turkish-Greek relations as well, parallel to the changing dynamics of the international order.

Turkish-Greek rapprochement in the 1930s is usually viewed as an outcome of the international political conjuncture. The regional threats posed by Italian expansionism has long been discussed in the related literature as the key factor laying the ground for the rapprochement of the two countries. Although the revisionist tendencies of the interwar period is an unchallengeable fact influencing the regional and bilateral relations, the effects of economic devastation in the same period has not been searched or debated thoroughly. Therefore, one of the key objectives of this study is to reveal the economic factors influencing the international order at this time period. Another objective is to move beyond the shallow foundations of the political explanations. It is suggested that the Venizelos administration in Greece was driven to Turkey not because of the Italian threat but for the reason that his administration could not counterbalance this threat with Britain.

In addition, it is argued that Greece could not retrieve support from Britain at that time on the economic ground either. In other words, the revision of the British financial and foreign policies laid the ground for Turkish-Greek rapprochement in the 1930s. Revealing the underlying political and economic factors behind this rapprochement helps to evaluate this issue on a more realistic ground without

underestimating the gentle approaches of the leaders of the two states. That means the role of actors are taken into account in reference to the systemic factors.

1. Turkish-Greek Rapprochement in the 1930s

When Venizelos came to power in Greece in 1928, one of his first foreign policy initiatives was to write a letter to Turkish Prime Minister İsmet İnönü. The pacifist discourse of this letter started a decade of rapprochement between the two countries. In this letter, Venizelos suggested to leave aside the enmities between the two nations. He renounced the *Megali İdea* policy and added that he believed that Turkey did not have either any expansionist intentions on Greece. Taking a step further, he offered to sign friendship, non-aggression and arbitration treaties (Şimşir, 2006). Although the letter was embellished with a friendly pacifist discourse, the regional security concern of Venizelos was comprehensible in between the lines.

Maintenance of peace is the ultimate objective and key criterion of success in diplomacy. However, it seems that the frankly pacifist language of Venizelos' letter promoted some romantic commentaries and overshadowed the facts. Therefore, the realistic motivations behind this diplomatic initiative has not been discussed thoroughly in the related literature so far. Although there are some works mentioning the Italian threat and the economic crisis in the country as the reasons behind this initiative of Venizelos, the issue is discussed usually in reference to the rise and fall of *Megali İdea* (Demirözü, 2008; Çakmak, 2008; Kalelioğlu, 2008). Neither the Italian threat nor the reasons behind the economic crisis in Greece are explained thoroughly. Furthermore, the discussions revolving around the rise and fall of *Megali İdea* brought Venizelos to the forefront as a political actor, since he had become identical with the *Megali İdea* policy. In other words, the career of Venizelos as a political leader and his diplomatic initiatives curtailed the systemic factors behind the Turkish-Greek rapprochement in the 1930s.

This study probes into the economic and geostrategic factors paving the way for the Turkish-Greek rapprochement. These factors are examined in the light of the historical records mostly taken from the League of Nations (LN) archives. The result of this research indicates to the role of Britain as an influential third party behind this bilateral rapprochement between Turkey and Greece. In other words, it is suggested that the sudden reverse in the financial policy of Britain and the changing foreign policy priorities of the country in the Eastern Mediterranean generated a direct effect on the Greek foreign policy and paved the way for the rapprochement in question. That means fascist Italy was considered as an imminent threat by Greece so as that the country could not receive financial and political support from Britain any longer.

In short, it is suggested that the changing British policies on the financial and political ground is the key motivating factor behind the Turkish-Greek rapprochement in 1930s. Although, it is a fact that the Turkish-Greek rapprochement did not come onto the agenda as a planned strategy of Britain, the changes in the British policies, specifically its approach to the Gold Standard System and its attitudes in the Eastern Mediterranean in the interwar period yielded influential impacts upon the Turkish-Greek relations as a third party. In that sense, British policies are discussed in this study as a third party effect.

1.1. The Treaties Signed between the Two Countries

Ankara Treaty signed between Turkey and Greece on 10 June 1930 was the first concrete outcome of this rapprochement initiative. This was a significant agreement in the sense that it resolved the questions unsettled in the Lausanne Treaty of 1923. Namely, the situation of the Greek population in İstanbul (*etabli*), the status of Greek Orthodox Patriarchate in İstanbul and indemnity questions were still pending, despite the Athens Treaty signed between the two countries in 1926 (Yıldırım, 2007). The Ankara Treaty finally settled these questions. This treaty can be regarded as the second building-bloc of the Turkish-Greek rapprochement after the above-mentioned letter of Venizelos. Indeed, this treaty was a further step to safeguard the peaceful sentiments between the two countries on a legal ground. However, the agreements following the Ankara Treaty got a higher strategic value for the maintenance of Turkish-Greek rapprochement in this period. It is argued that especially the neutrality and naval agreements constituted the final targets of Venizelos from the beginning. That means all previous initiatives were taken to this end.

After concluding the Ankara Treaty, Turkish Prime Minister invited Venizelos to Turkey. Venizelos paid an official visit to Turkey upon his request. Turkish Ambassador in Athens Enis Akaygen attended the national celebration of Greece in return as a diplomatic gesture (Çakmak, 2008, 95). Then, three additional treaties were signed as a sound outcome of these diplomatic gestures: The Friendship, Neutrality, Agreement and Arbitration Treaty, "The Protocol Related with Limitation of the Naval Forces", "Residence, Trade and Sailing Agreement" (Bölükbaşı, 2004, 37-38). The peaceful relations between the two countries were consolidated further with these treaties. However, it should be noted that when these treaties were signed Venizelos had lost the government. Although Venizelos' role in this rapprochement cannot be undermined, this fact indicates that he had responded indeed to an international systemic deadlock by initiating a peace process with Turkey. Otherwise, the treaties might not have been concluded by another party in government, which was a conservative party headed by Tsaldaris, challenging Venizelos on many grounds. Tsaldaris also paid a visit to Turkey shortly after he came to power and followed Venizelos' path including his diplomatic gestures (Çakmak, 2007).

On the other side, Venizelos' offer for peaceful resolution of the conflicts between the two countries was very well received in Turkey. Indeed, such a peaceful settlement of the problems with Greece was a precious opportunity for Turkey that was following a foreign policy at that time formulated by the famous aphorism of Atatürk that is "Peace in the country, peace in the world" (Gönlübol & Sarı, 1990). However, following the same approach, the peace discourse of the Turkish side should also be analyzed on a realistic ground far from an unfounded romanticism.

In fact, Turkey and Greece were subjected to similar threats in the interwar period. The interwar international order painted the two countries into the same corner on the political and the economic grounds. That was the key motivating force behind the rapprochement (Alım, 2020). Both countries responded to the regional politics and the international economic crisis in the interwar period rather than acting in the context of bilateralism. The below part delineates on these political and economic constraints.

2. British Finances and the Greek Economic Crisis

Although Venizelos administration did not come onto the agenda about the economic policies (Agriantoni, 2011), the historical sources indicate that the financial situation of the country was indeed unmanageable when he came to power. Venizelos got the overwhelming majority of the refugee votes and came to power in 1928. He had a disadvantage in the sense that the international economic conjuncture did not support his administration. He had to shoulder a heavy economic burden because of the outbreak of the Great Depression in 1929. There is a consensus on the idea that the Great Depression hitting the Greek economy was one of the reasons behind the fall of Venizelos' government in 1932 (Goldstein, 1993; Christodoulakis, 2001; Agriantoni, 2008).

The Great Depression of 1929-1930 was an international economic crisis affecting so many developed and developing countries at certain degrees. A recent comprehensive research on the effects of Great Depression in Greece demonstrates that this economic crisis had a rather mild impact on the profitability levels of the top 50 joint industrial stock companies of the country (Pepelasis et. al, 2018). Although, the adverse effects of the Great Depression cannot be denied, it does not explain the national economic crisis of the country by itself, since almost every national economy was affected from this crisis in its own ways. The League of Nations records present valuable information on this issue. These sources indicate that the Greek economic crisis in the late 1920s and the 1930s was closely related to depreciation of Greek drachma against the British sterling, which was the unavoidable result of a sudden change in the British financial policy. The sharp devaluation of drachma drove the country into an international debt crisis.

Indeed, the whole story had started with the international refugee funds that Greece utilized to finance its refugee settlement program after the defeat of the Greek Army in Asia Minor in 1922. After the conclusion of the Population Exchange Protocol as part of the Lausanne Treaty signed between Turkey and Greece in 1923, approximately one and a half million Anatolian Greeks had to move to Greece permanently. Having such a large refugee population to settle, the Greek government came under a heavy financial burden (Blanchard, 1925). Although the international society headed by the League of Nations at that time made generous grants to the meet the urgent needs of these refugees, the international credit offers for the Greek government followed soon. A Refugee Settlement Commission (RSC) was established under the LN for the supervision of this grand refugee settlement work in Greece and also to act as an international intermediary and guarantor for the Greek government to receive international loans for this refugee settlement program.

The Bank of England and Hambros Bank of were the key financiers of the Greek refugee settlement program. The LN archives obviously display the organic relations between the British bankers and the RSC in Greece. The RSC assumed the task of collecting the revenues from the agricultural lands distributed to the refugees and the specific sectoral production in the tobacco, match, and play cards industries, which were revived largely by the refugee labor (LNA, 29.9.1923). In the first year following the conclusion of Greek Loan Agreement in 1924, the international observing committees interpreted the financial state of the country

as satisfactory and even promising when the hardships of the refugee settlement issue was taken into account (LNA, 13.9.1924).

However, the future expectations of these international observers did not come true. In 1927, the Bank of England wrote to the RSC about its hesitations on the return of loans (LNA, 24.2.1927). Then, the Financial Committee of the LN offered to collect revenues instead of the RSC. Nevertheless, it is understood that the Greek Government avoided entering into this kind of an arrangement with the Committee. Because the Committee forced the Greek Government to increase the consumption taxes not only to extend the revenues but also to test the conformity of the Greek government to their policies (LNA, 24.2.1927). The Bank of England argued that the Greek government exploited the refugee settlement issue to find credits to bridge its national budget deficit and stabilize drachma. Mr. Norman speaking on behalf of the Bank of England wrote to the RSC Chairman Simpson:

“I am in complete agreement with all that you say about the importance and value of Refugee scheme, but I cannot think that it would not be proper to let the Greeks again have access to the London market without a prior settlement of the war debt. They are inclined to regard such a settlement as a bargaining counter, but I am convinced that they had far better settle “sans phrase”. For the time being, other financial considerations stand in the way of a new Refugee Loan, but I hope that we shall now begin to move towards a general settlement covering Refugees, Budget and currency stabilization, provided that the cost to them and to us is not too great.”

He added in another letter saying that “Refugee work, it seems to me can be nothing but a superstructure raised upon the monetary and budgetary stability” (LNA, 9.6.1927). The revenues assigned to pay back this refugee loan was not sufficient. In response to the low revenue returns. Then, the Minister of Agriculture Papanastassiou offered the establishment of Agricultural Bank to advance credit to the farmers in order to raise revenues. However, any interlocutor including the LN Financial Committee, RSC or the British bankers did not welcome this proposal of Papanastassiou. They regarded the proposal of Papanastassiou as a populist propaganda. The financiers refused Papanastassiou’s proposal and offered a second loan in response. Then, the Greek government signed a new loan agreement in 1927. Nevertheless, the cleavages between the Greek politics and the British financiers had come to surface (LNA, 5.6.1929). The Bank of England authorities revealed that the Greek politicians Kafandaris and Tsaldaris had been searching for alternative financiers. It came out they met with a Swedish group to receive a new loan (LNA, 22.6.1927).

When Venizelos came to power in 1928, the Refugee Loan had already turned to an unmanageable debt stock. A new loan agreement for 9 million sterling was already signed in 1927. One-third of this loan was earmarked for setting up foreign exchange reserves (Christodoulakis, 2013, 279). Additionally, Venizelos signed another agreement for 22 million sterling in 1928 for drainage and other anti-flood works to increase productivity in Macedonia. In 1932, he asked another loan for 50 million sterling from the members of the International Financial Commission, but it was not accepted (Agriantoni, 2008, 301).

The economic policy of Venizelos was based on the idea that “our country is not poor but unexploited” (Agriantoni, 2008, 286). His economic policy was quite in line with the mainstream international economic arguments serving to the ends of

creditor countries trying to absorb the monetary expansion of 1920s. Large sums were invested by the industrial countries in poorer parts of the world for the development of virgin lands and the exploitation of mining sources. The international credits were not only made cheaper but also readily available for the potential borrower countries. These international loans were not only offered for Greece but also for Austria, Hungary, Bulgaria, Estonia, Danzig, and almost all of these loans started in the form of refugee funds after the First World War (WWI) (Arndt, 2014; Almunia et. al, 2010).

2.1.The Interwar Economic Order and the Gold Standard

The First World War marked a turning point in the international capital markets. The United States emerged as a new creditor nation. The entry of the USA changed the financial position of the other lending European states along with the other factors related to the war situation. In the aftermath of the WWI, Germany turned to one of the biggest capital importers. French assets abroad were dramatically reduced by the repudiation of extensive Russian holdings (Fishlow, 1985, 384). Most European nations were experiencing a serious economic instability associated with exchange rate fluctuations. In response to this financial matter, the USA decided to adopt the Gold Standard in 1919. The European states also followed the same path and mobilized the League of Nations for this purpose. The Gold Exchange Standard (GES) was finally established at the Genoa Conference in 1922. Soon after, joining the GES system came to be viewed as a must, especially for the debtor peripheral countries to be able to get loans from the international financial markets (Bordo & Schwartz, 2009). According to the Genoa Conference in 1922, key currencies were to be enhanced by gold, while other currencies were to be strengthened by reserves composed of both key currencies and gold (Bowden & Collins, 1992, 120).

In such an environment, joining the Gold Standard was rightly seen by Greece as a precondition of accessing to the international loans to restore the national economy ruined by the refugee settlement question. During the settlement program, the Drachma was sharply depreciating against the UK sterling and the US dollar. Moreover, the issue of Greek solvency was receiving extensive negative coverage in the foreign press. Therefore, capital financing was crucial for economic recovery, but the domestic capacity could not meet the need due to the panic-stricken flights of wealth to foreign banks in Greece.

Inflation levels reached 80 percent per year and public debt exceeded 120 percent of GDP (Christodoulakis, 2013, 279). Then, joining to the GES system appeared as an unavoidable necessity for Greece. However, the international financial authorities were not still satisfied with this initiative of Greece. The Chairman of the RSC, the famous diplomat Henry Morgenthau reported on this issue in a literally way:

“We found after we settled down in Greece that, unfortunately, it was most difficult to secure the gold pills, because the Bank of England and particularly, the British Treasury were not convinced that these pills would not be used for illicit purposes-to prepare Greece for war or to improve her navy” (LNA, 25.8.1924).

Greece joined the gold standard in 1928; on the day, that the Bank of Greece was commenced and the drachma was de jure stabilized (Lazaretou, 2005, 212). To raise credibility, the Venizelos government sought first to advance relations with Britain,

which resulted in a kind of “sterling fetishism” (Christodoulakis, 2013, 281). The British support that Venizelos was seeking turned to an economic dependency (Fouskas & Dimoulas, 2013, 74). When the British administration decided to leave the GES system due to the Great Depression in 1930, the financial results were fatalistic for Greece. The debt load of Greece was multiplied dramatically because of the depreciation of drachma, which was tied to sterling. Participation to the GES system and the stabilization program fostered positive results in the Greek economy at first. A small surplus of 1.1 percent of GDP was recorded in the first 2 years of GES participation, but later it ceded back to an even higher deficit of - 7.8 percent of GDP in 1930-1931. The de jure stabilization program of Greece was hindered by the Great Depression wave of the 1929-30. While, Britain responded to the Great Depression by leaving the GES system and unsettled the interwar economic order, Greece did not follow the British way this time and tried to remain loyal to the just established stabilization program. Before 1928, Greece had the experience of high levels of inflation, monetary expansion, exchange rate crisis and political turmoil (Lazaretou, 2005, 276). When Britain’s exit from the GES system added to this scheme, it created a deathblow effect on the Greek economy. Thus, the Venizelos government had to leave the British way after 1930 and followed on its own by imposing de facto currency inconvertibility. However, it was too late to recover the national economy.

Britain was a long-established creditor of Greece since the independence of the country from the Ottoman administration. When, the refugee question raised in Greece, the British creditors were the first to offer loans as usual. The Bank of England and Hambros Bank stepped forward as the key creditors of refugee settlement in Greece (Rizou, 2018). The Bank of England was formally independent from the state until nationalization in 1946, but in reality, there had often been a close relationship with the government (Bowden & Collins, 1992). The Bank of England gained more prominence in the immediate aftermath of the WWI. Article 248 of the Versailles Treaty permitted the establishment of a new Anglo-Austrian and Anglo-Czech Bank under the aegis of the Bank of England (Eichengreen & Flandreau, 2012, 64). That means the Bank of England was one of the key actors of monetary diplomacy in the interwar period.

On the other side, the Hambros Bank was heavily indulged in the Greek affairs since the second half of the nineteenth century. Carl Joachim Hambros was known as the “King Maker” in Greece in 1881 (Wechsberg, 2014, 62). Therefore, it will not be wrong to say that Greece resorted to its traditional international creditors on the face of the refugee settlement question. However, Venizelos administration changed the long-established foreign policy orientation of Greece after the above-mentioned economic shock.

In a sense, Greece faced an asymmetric shock when the UK abandoned the GES system. This unilateral act of Britain tarnished its long-held image in Greece for being a strategic partner. The financial losses of Greece aggregated, as the Central Bank of Greece in the summer of 1931 had sold its entire stock of gold to the Bank of England.

Then the Government declared a five-year moratorium on foreign debts and requested a new loan of 12.5 million sterling to manage the debt stock. Nevertheless, the League of Nations rejected this request and the situation became untenable for

the Greek Government (Christodoulakis, 2013, 275-279). At this point, a radical change in the position of the Greek government was almost unavoidable.

As Keiger (2011) suggests financial issues can lead to new foreign policy formulations. It is argued that such a financial factor was in force when Venizelos government decided to approach Turkey for the final settlement of the questions remaining from the Lausanne Treaty. The evidences indicate that the Venizelos government had to sever ties with its old ally Britain and search for new allies in the region. In addition to these unmanageable economic problems, the regional politics was alarming.

3.Changing Balances in the Regional Politics

The above-mentioned economic shock was not the only reason behind Venizelos' departure from its long-term ally Britain. Regional security concerns in the Eastern Mediterranean and the Balkans was another critical factor leading Venizelos to approach Turkey. Emergence of Italy as an expansionist power in the region directed Venizelos to take measures. Italy had started propaganda in the old British colonies in the Eastern Mediterranean and the British naval power in the region was declining (Manuela, 2006, 107-109). British Foreign Secretary Sir Samuel Hoare noted that; "The country has been so weakened of recent years that we are in no position to take a strong line in the Mediterranean" (Pratt, 1975, 9). Therefore, Venizelos had to tackle with these regional problems on his own, without relying on the British power but trying to follow a balance policy among the Great Powers, as much as possible. Venizelos had to follow an appeasement policy towards Italy in the absence of the British support. As an outcome of this policy, Venizelos signed the Greco-Italian Agreement on 23 September 1928. In addition, he made another agreement with Yugoslavia to prevent its aspirations on the Aegean (Raditsa, 1965). Previously mentioned Turkish-Greek agreements can also be evaluated in the same vein, as a response to the changing regional balances triggered by Italy.

According to Svolopoulos, the Turkish-Greek rapprochement was an outcome of the Greek-Italian agreement. Furthermore, he argued that Italy intended to act as a guarantor of Turkish-Greek rapprochement. This rapprochement would secure the northern part of the Eastern Mediterranean for the Italian expansionism. (Svolopoulos, 2008). Svolopoulos (2008) added that Italy was extending its zone of influence at the expense of Britain. That means the British factor was more influential than the Italian expansionism. Because, if Greece could have met the Italian challenge by the British support, the Greek government would not need to search new allies in the region. Adapting to the changing balances in the region was extremely important for the smaller states, especially for the ones supporting the status-quo like Greece and Turkey.

On the Greek side, although the above-mentioned letter of Venizelos indicated a remarkable turn in the foreign policy of the country, it should be noted that Venizelos did not come to that point all of a sudden, but strongly resisted to the change at first. In fact, the diplomatic initiatives of Venizelos indicate that he tried every available means to maintain the British support, although the regional balances were shifting towards Italy at the expense of Britain (Marovich, 2017). After signing the agreement with Italy, Venizelos visited London and also Paris

explaining that the Greek-Italian treaty was not directed against anybody (Hatzivassiliou, 1998, 95).

Then, Venizelos took another step to regain the support of his old allies, especially Britain. He turned to the LN as an intermediary institution between Greece and Britain to ask the British support in the Eastern Mediterranean in an indirect way. On September 1929, Venizelos visited the General Secretary of the LN, Sir Eric Drummond and expressed his anxieties about the issue of naval balances on the Aegean. Venizelos asked Drummond whether the League could assist Greece in case of a Turkish naval action against the Greek islands. Drummond ensured Venizelos that his naval strategy was 'extremely wise'; and that the League Council was not going to permit Turkish action against a Greek island. However, Drummond added that he did not expect that Turks would attack Greece (Hatzivassiliou, 1998, 97-98). Shortly after Drummond's guarantees, Britain, the USA and Japan declared 'naval holiday' in 1930 for five years. Nevertheless, France and Italy did not join this naval disarmament program. As a result, both Athens and Ankara were forced to act together against the Italian threat (Hatzivassiliou, 1998, 102). "When the Treaty of Lausanne formalized British and Italian sovereignty on the insular settings. They sought to achieve through a combination of diplomacy – to ward off the political encroachments of Greece and Turkey" (Rappas, 2015, 479). Lausanne Treaty had sustained the power balances in the Eastern Mediterranean by consolidating the British position in Cyprus and the Italian position in the Dodecanese islands. However, the Italian aspirations in the region indicated that the status –quo created by the Lausanne Treaty was changing. The 1931 revolt in Cyprus came after the naval inactivity and the British influence declined further in the region. However, Venizelos was still striving to regenerate the British power on the Mediterranean to act together against Italy.

The Cyprus revolt in 1931 was another indication that Venizelos tried his best not to lose the British support. The Great Depression effects did not only devastate the British economy and pulled down the Greek economy at the same time, but also carried Cyprus along with it. Greek and Turkish Cypriots protested the budgetary measures introduced by the British Governor of Cyprus. The protests took the form of a violent revolt when the Cypriots burned down the Government House (Rappas, 2015: 481). Despite the *enosis* ideals, Venizelos tried to appease the British administration that this revolt on the Island cannot drive a wedge between Greece and Britain (Dalby, 2010, 181).

It should also be noted that Venizelos took this stance at the expense of critics from almost all the political factions in the country ranging from the nationalist hard liners and the communists (Kitromilides, 2006, 234-236).

3.1.The Naval Race in the Eastern Mediterranean

After playing the angles, Venizelos had to adapt to the new power relations in the Eastern Mediterranean and the Balkans. Especially, the escalation of naval race in the Eastern Mediterranean forced Venizelos to revise his foreign policy strategy and look for new allies in the region. Especially, Turkey's naval empowerment alarmed Greece. At that time, Turkey was modernizing its navy by the support of Italy. Turkish Foreign Minister Tevfik Rüştü Aras meet with Mussolini in 1928 and Mussolini offered naval arms to Turkey. Although the relations between Turkey and Italy after 1928 followed certain ebbs and flows, Turkey managed to enhance its

naval power by the Italian support (Barlas & Güvenç, 2002). In fact, Turkey intended to counterbalance the Soviet navy to protect the Straits from a potential aggression. For this reason, in 1927 Turkey decided to modernize the ship Yavuz, which was purchased from Germany and used in the WWI. Yavuz reappeared as a more powerful battleship than the famous Greek battleship Averoff, which had brought victory to Greece in the Balkan Wars 1912-1913 (Işın, 2009). Naval balances on the Aegean was shifting towards Turkey at the expense of Greece. This development created anxiety in Greece, although Turkish Foreign Ministry tried to assure Greece that this naval empowerment did not target Greece. Counterbalancing Yavuz with Greek ship Salamis came onto the Greek public agenda. Then, the naval expenditures started to increase in a spiral effect in both countries (Hatzivasilliou, 1998, 93-94).

According to Svolopoulos (2008), stopping the naval race between Turkey and Greece was the key motivation leading Venizelos to give up the Megali Idea policy. Because, Greece would not afford this race under the given economic conditions. As was noted before, the RSC Chairman Morgenthau paid attention to the naval expenditures of Greece as early as in 1924 and reminded the League that the refugee funds should not have been used for this purpose (LNA, 25.8.1924). In the following years, the Bank of England authorities also raised similar objections to the way that Greek Government spent the international loans. As was documented before, the key international creditors had openly expressed their intentions of not allowing the Greek Governments to get access to international credit markets, if the Greek governments would continue to manage their financial policies in the same way. It seems that the situation was untenable any longer, when Venizelos came to power. Because, he could only receive a project based loan by convincing the creditors for the profitable financial returns. This loan would be used to improve infrastructure in Macedonia. Although the project of Venizelos raised the expectations about the repayment of the loans by the increased revenues, infrastructural development projects could have taken longer time than Venizelos' term of office. However, the loan was released as a last chance. He would not be able to receive another fund.

Thus, the impossibility of financing a naval race with Turkey by the international loans was obvious, when Venizelos came to power. In fact, Venizelos was not the only Greek Premier suggesting an agreement to stop naval race between Turkey and Greece. Before the Venizelos' administration, Michalakopoulos had notified the British government about his intention to propose a naval agreement to Turkey. The British administration welcomed this suggestion, since they were already trying to convince Greece about not to purchase big ships but to concentrate on smaller vessels. Then, it seems that Venizelos followed Michalakopoulos' path indeed, when he came to power.

However, Venizelos applied to different diplomatic instruments. By his diplomacy of correspondence, Venizelos took the lead to maintain the naval parity with Turkey. Modernization of the navy would be very costly for Greece. For this reason, it would be wise to reserve the limited financial resources for the improvement of infrastructure in the country instead of waging another war. On the other hand, it should be underlined that "'arms race' was not only a source of financial difficulties, but also one of the actual causes of wars" (Hatzivasilliou, 1998, 107) Moreover, both countries had good reasons to transfer the money at hand to the productive activities rather than wasting it for another war (Erdem, 2013, 97-98). So that,

resolving the questions between the two countries, which could not be settled by the Lausanne Treaty appeared as a win-win policy option for both countries.

At that time, Turkey was also tackling with certain problems. The naval superiority of Turkey on the Aegean would not allow it to rule over the region. Above of all, Turkish naval superiority against Greece was dependent on Italy, which was an expansionist power in the end. In addition, Turkey was threatened by another naval power that was the Soviet Russia. When the Soviet battleship *Pariskaya Kommuna* appeared on the Black Sea coast on September 1930, Ankara felt that the threat was more imminent than expected. A prominent Turkish newspaper *Vakit* made it clear that this initiative of the Soviet navy was a response to the modernization of the Turkish battleship *Yavuz*. The newspaper attracted attention to the timing of the Soviet navy. The Soviet battleships entered to the Black Sea when the repair of *Yavuz* was complete. The same newspaper article noted that *Yavuz* was stronger than the Soviet dreadnoughts, however if the naval power balances on the Black Sea was disturbed, not only Greece but also other Mediterranean states would intervene (*Vakit*, 21.9.1930). French offer earlier in the same year to make a Mediterranean naval agreement in the framework of the League enhances this argument (Hatzivasilliou, 1998, 105). At that time, Turkey was not a member of the League. This French suggestion annoyed Turkey and raised international isolation anxieties about the Mediterranean question.

At the time, Turkey was not economically better off to be able to afford a new war. Like any other developing country, Turkey was also badly affected from the Great Depression (Türegün, 2016). Moreover, the country was having hard times concerning the foreign and domestic policies. The Government was trying to resolve the border questions with the Great Powers as a hard pressing foreign policy issue (Saygı, 2015), while tackling with the political oppositions in the domestic politics (Koçak, 2019). Consequently, the two states concluded the Turkish-Greek Economic Pact 10 June 1930, after the Venizelos government agreed to pay 425,000 sterling to Turkey. Resolving the unsettled financial questions of the Lausanne Treaty laid the ground for the agreement. Articles 8 and 9 of the Greek-Turkish Population Exchange Protocol stipulated the payment of an indemnity to refugees for the assets they left behind. The refugees to Greece, who were well represented in the Greek parliament, claimed that they should be paid for the assets they left in Turkey. Turkish side replied that since the Greek army devastated the country, no valuable Greek assets were left behind. They made a further claim that the Muslim exchangees moved to Turkey had to leave behind more valuable arable lands, namely the large farms, majority of which were held by the Muslims during the Ottoman period (Demirözü, 2008, 314).

As a result, the Venizelos government had to pay 425.000 sterling despite the critics of the refugees who carried Venizelos to power in the 1928 elections (Petropoulos, 1976, 153). This payment was a more disappointing development especially for the section of the Greek refugees who were having difficulties in retrieving their money deposited in the foreign banking institutions in Turkey (Yıldırım, 2007, 122-123). In addition, Venizelos government faced the harsh critics of General Pagkalos who accused Venizelos for retreating from the *Megali Idea* policy (Erdem, 2013, 97-98). As a result, the Turkish-Greek Economic Pact was largely viewed as a one-sided concession given to Turkey. However, as the above documented economic situation of Greece indicates, Venizelos must have been aware of the fact that preventing a

naval race with Turkey would be much less costly than paying this criticized amount of indemnity to Turkey.

3.2. The New Balances on the Balkans

The developments in the Balkan region were another factor bringing the two states to the same page at the beginning of the 1930s. Both Turkey and Greece supported the status-quo in the Balkans against the revisionist Italy and Germany (Türkeş, 1994). Although Venizelos objected to the conclusion of Balkan Pact at the final stage, he had supported this pact when he was in power. When the idea of a Balkan Pact came onto the agenda, Venizelos viewed it first as a further stage of saving Greece from the potential threats of Italy, Yugoslavia, Bulgaria and also Turkey. After losing the government, Venizelos changed his position dramatically and challenged the Pact by alleging that a neutrality position would better protect Greece from the potential aggressors. Whereas, he had strived to make Greek-Italian and Greek-Yugoslavian agreements when he was in power. Since Venizelos was in opposition in the Greek Parliament at that time, this rejection of Venizelos can be regarded as a domestic policy critique rather than a foreign policy concern. It should also be noted that Venizelos rejected the Balkan Pact in this latter stage despite the collaboration efforts of Yugoslavia, which was a state that Venizelos strived hard to come to terms when he was in power.

The King Alexander of Yugoslavia was an ardent supporter of the Balkan Pact. He viewed the Turkish-Greek alliance as an indispensable part of a joint Balkan position against the revisionist states. He took several initiatives to extend the Little Entente, the constitutive core of the Balkan Pact, to Turkey and Greece (Raditsa, 1965).

He visited Turkey in 1933 and got the warm support of Atatürk (Gökçen, 2016). Thus, the Turkish-Greek rapprochement was reinforced further by the attempts of the King of Yugoslavia despite the hesitations of Venizelos, who was regarded as the architect of Turkish-Greek rapprochement in 1930s. As was documented and analyzed in this study, Venizelos was neither the initiator nor the guardian of peace between Turkey and Greece, but he acted wisely and realistically and well responded to the systemic changes.

Conclusion

Turkish-Greek rapprochement in the 1930s is searched through the historical records in this study and the geopolitical factors giving way to this rapprochement is supported with international economic developments. The rapprochement issue at hand is usually taken as an achievement of a charismatic leader like Venizelos. However, this study emphasizes that Venizelos was neither the initiator nor the guardian of the Turkish-Greek rapprochement. Although his influence cannot be denied as a charismatic leader taking influential initiatives, the sources indicate that Venizelos government was not the only Greek government approaching Turkey to resolve unsettled questions by diplomacy. It is understood that the predecessor Mihalakopoulos government and the successor Tsaldaris government followed the same path. However, the diplomatic ways and means of Venizelos yielded result under the economic and political conjuncture of the international system. Therefore, concerning the rapprochement in 1930s between the two countries, this study challenges the discourses revolving around the political actors and underlines the role of systemic factors on the economic and political ground.

On the economic ground, it is revealed that one of the key motivations behind the Turkish-Greek rapprochement in 1930s was to rearrange the naval balances on the Aegean between the two countries, since the economic situation of both countries would not afford a naval race. At that time, the international debt problem of Greece reached unmanageable levels to finance such a naval race and the naval parity shifted towards Turkey at the expense of Greece. For this reason, the Greek side is rationally expected to take the first step for peaceful resolution. However, it does not mean that Turkey accepted this peaceful offer as a favor for Greece. Turkey was under so serious political and economic constraints at the same time that it would not be possible to reject this offer.

On the political ground, changing power balances on the Eastern Mediterranean forced the two countries to collaborate against the common enemy. Although the Italian threat was an undeniable factor in the Turkish-Greek rapprochement, it is emphasized that the British factor was still the key determinant. Because, If Greece could have retrieved support from the British administration, Italy would not pose a threat to Greece on the Aegean. Despite incessant efforts, Venizelos could not retrieve economic or political support from the British administration to meet the challenges on the Aegean. Then, he resorted to a peace settlement on the region with Turkey and the other countries on the Balkans. That means the presence of Britain was the most critical factor on the region. The temporary retreat of Britain from the region directed Greece into a foreign policy change in the late 1920s. Although the British administration did not make any special effort to bring the Turkish and Greek governments together on a peaceful setting, its policies yielded such a consequence this time.

Bibliography

Archive Sources

- League of Nations Archives (LNA), *Greek Refuges Settlement Scheme*, 29.9.1923, 48/36829X/294.
- LNA, *Thirtieth Session of the Council Minutes*, 13.9.1924, 48/39042/29451.
- LNA, *Personal and Confidential Letter from the Bank of England to Sir John. H. Simpson* (Chairman of the RSC), 24.2.1927, 48/39042/29451.
- LNA, *Letter from Bank of England (Mr. Norman) to John H. Simpson* (Chairman of the RSC), 9.6.1927, 48/39042/29451.
- LNA, *Notes of a Conversation with Mr. Royall Tyler* (Economic and Financial Section of the LN) and Mr. Felkin (Representative of Greek bondholders) in Paris, 5.6.1929, 48/39042/29451.
- LNA, *Personal Letter from John H. Simpson to Mr. Norman*, 22.6.1927, 48/39042/29451.
- LNA, *Report on the Operations of the Refugee Settlement Commission for the Third Three Months*, 25.8.1924, 48/37468/29457.

Vakit, 21.9.1930.

Books and Articles

- Agriantoni, Christine. "Venizelos and Economic Policy". In: Kitromilides PM *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship*. (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008), 284–318.
- Alım, Eray. "Tarihsel Bir Perspektiften Türk-Yunan İlişkileri Üzerinde Üçüncü Aktörlerin Etkisi." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9.3 (2020): 2796-2824.
- Arndt, H.W. *Economic Lessons of the 1930s*. (New York, London: Routledge, 2014).
- Barlas, Dilek & Serhat Güvenç. "To Build a Navy with the Help of Adversary: Italian-Turkish Naval Arms Trade, 1929-32". *Middle Eastern Studies*, 38/4 (2002), 143-169.
- Blanchard, Raoul. "The Exchange of Populations between Greece and Turkey". *Geographical Review*, 15/3 (1925), 449-456
- Bordo, Michael D & Anna J. Schwartz. *A Retrospective on the Classical Gold Standard, 1821-1931*. (Chicago: University of Chicago Press, 2009).
- Bowden, Sue & Michael Collins. "The Bank of England, Industrial Regeneration and Hire Purchase between the Wars". *Economic History Review*, 45/1 (1992), 120-136.
- Bölükbaşı, Deniz. *Turkey and Greece: The Aegean Disputes, a Unique Case in International Law*. (London: Routledge, 2004).
- Christodoulakis, Nicos. "Currency Crisis and Collapse in Interwar Greece: Predicament or Policy Failure?" *European Review of Economic History*, 17/3 (2013), 272-293.

- Çakmak, Zafer. "Yunanistan Başbakanı Panagis Tsaldaris'in Türkiye'yi Ziyareti (10-17 Eylül 1933)". *Electronic Turkish Studies*, 2/4 (2007), 1271-1282.
- Çakmak, Zafer. "Venizelos' un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi". *Erdem*, 52 (2008), 91-110.
- Dalby, Andrew. *Eleftherios Venizelos*. (London: Haus Publishing, 2010).
- Demirözü, Damla. "The Greek-Turkish Rapprochement of 1930 and the Repercussions of the Ankara Convention in Turkey". *Journal of Islamic Studies*, 19/3 (2008), 309-324.
- Eichengreen, Barry & Marc Flandreau. "The Federal Reserve, the Bank of England and the Rise of the Dollar as an International Currency, 1914-1939". *Open Economies Review*, 23/1 (2012), 57-87.
- Eichengreen, Barry, Kevin H. O'Rourke and Gisela Rua. "From Great Depression to Great Credit Crisis: Similarities, Differences and Lessons". *Economic Policy*, 25/62 (2010), 219-265.
- Erdem, Nilüfer. "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 23 (2013), 93-128.
- Fishlow, Albert. "Lessons from the Past: Capital Markets during the 19th Century and the Interwar Period". *International Organization*, 39/3 (1985), 383-439.
- Fouskas, Vassilis K. & Constantine Dimoulas. *Greece Financialization and the EU*. (London: Palgrave Macmillan, 2013).
- Goldstein, Erik. "Great Britain and Greater Greece 1917-1920." *The Historical Journal*, 32/2 (1989), 339-356.
- Gökçen, Salim. "Atatürk Döneminde Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve Kral Alexander'ın Türkiye Ziyareti". *Journal of International Social Research*, 9/42 (2016), 667-678.
- Gönlübol, Mehmet & Cem Sar. *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1990).
- Hatzivassiliou, Evanthis. "The 1930 Greek-Turkish Naval Protocol". *Diplomacy and Statecraft*, 9/1 (1998), 89-111.
- Işın, Ekrem. *Osmanlı Donanmasının Seyir Defteri/ The Logbook of the Ottoman Navy*. (İstanbul: Pera Müzesi, 2009).
- Kalelioğlu, Oğuz. "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea". *Atatürk Yolu Dergisi*, 41 (2008), 105-123.
- Keiger, John. "Wielding Finance as a Weapon of Diplomacy: France and Britain in the 1920s." *Contemporary British History*, 25/1 (2011), 29-47
- Kitromilides, Paschalis M. *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship: The Trials of Statesmanship*. (Edinburgh University Press, 2006).
- Koçak, Cemil. *Muhaliif Sesler: Tek-Parti Döneminde*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019).
- Köylü, Murat. "Batı Anadolu'nun İşgalinin Türk-Yunan ve İngiliz Siyasi Tarihine Etkisi". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/6 (2016), 147-169.

- Laue, James H. "The Emergence and Institutionalization of Third-party Roles in Conflict". In: Burton J. & Dukes F. *Conflict: Readings in Management and Resolution*, (London: Palgrave Macmillan, 1990), 256-272.
- Lawrence R. Pratt. *East of Malta, West of Suez: Britain's Mediterranean Crisis, 1936-1939*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1975).
- Lazaretou, Sophia. "The Drachma, Foreign Creditors, and the International Monetary System: Tales of a Currency during the 19th and the early 20th Centuries." *Explorations in Economic History* 42/2 (2005): 202-236.
- Marovich-Old, Iliya. "Challenges to British Imperial Hegemony in the Mediterranean 1919-1940", Ph.D diss. (Flinders University, School of History and International Relations, 2017).
- Pepelasis, Ioanna-Sapfo, Stefanos Zarkos and Constantine Aivalis. "Why Leverage does not Always Deliver: Lessons from the Performance of the Top 50 Industrial Firms in Greece during the Great Depression". *Business History*, 62/4 (2018), 663-685.
- Petropulos, John A. "The Compulsory Exchange of Populations: Greek-Turkish Peacemaking, 1922-1930." *Byzantine and Modern Greek Studies* 2, No. 1 (1976): 135-160.
- Raditsa, Bogdan. "Venizelos and the Struggle around the Balkan Pact". *Balkan Studies*, 6/1 (1965), 119-130.
- Rappas, Alexis. "The Transnational Formation of Imperial Rule on the Margins of Europe: British Cyprus and the Italian Dodecanese in the interwar period". *European History Quarterly*, 45/ 3 (2015), 467-505.
- Rizou, Maria. "The National Bank of Greece and the International Dimension of the Greek Refugee Crisis, 1917-1928". PhD diss., (King's College London, 2018).
- Saygı, Tarık. "Lozan Antlaşması'nda Musul Sorunu ve Hatay Meselesi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10 (2015), 157-174.
- Sonyel, Salahi R. *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*. (Ankara: Turkish Historical Society Printing House, 1993).
- Svolopoulos, Konstantinos. "The Greek Foreign Policy 1945-1981". In: Svoloopoulos K. et. al. *Konstantinos Karamanlis in the 21st Century*, (Athens: Konstantinos Karamanlis Foundation, 2008), 310-330.
- Şimşir, Bilal. *Atatürk Dönemi-İncelemeler*. (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006).
- Türegün, Adnan. "Policy response to the Great Depression of the 1930s: Turkish Neomercantilism in the Balkan Context". *Turkish Studies*, 17/4 (2016), 666-690.
- Türkeş, Mustafa. "The Balkan Pact and its Immediate Implications for the Balkan States, 1930-34". *Middle Eastern Studies*, 30/1 (1994), 123-144.
- Wechsberg, Joseph. *The Merchant Bankers*. (New York: Dover Publications, 2014).
- Williams, Manuela. *Mussolini's Propaganda Abroad: Subversion in the Mediterranean and the Middle East, 1935-1940*. (London: Routledge, 2006).

Yıldırım, Onur. *Diplomacy and Displacement: Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922–1934*. (London: Routledge, 2007).

Kriz Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejilerinin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma

A Research on The Effectiveness of Communication Strategies Applied In Crisis Management

Engin ÇELEBİ

Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Abdi Sütcü Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
engincelebi@cu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5791-8080>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Çelebi, Engin . "Kriz Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejilerinin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 92-106 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.737850>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 15.05.2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 11.02.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Kriz Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejilerinin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma

Öz

Kriz yönetiminde, geçerli ve güvenilir kriz iletişim stratejilerinin belirlenmesi için kanıta dayalı araştırma verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ise bir kriz durumundan etkilenen kesimlerin kriz iletişim stratejilerine nasıl tepki verdiğinin anlaşılmasıyla ortaya çıkartılabilir. 301 kişi üzerinde yapılan bu araştırma ile bir kriz durumundan etkilenen kişilerin, krizden dolayı sorumlu tuttukları kuruluşla olan duygusal, düşünsel ve davranışsal ilişkilerinin kriz esnasında ve sonrasında nasıl değiştiği ortaya çıkartılmıştır. Araştırma verilerine göre; kuruluşlara duyulan güven ile krizin nedenine yönelik algılamalar arasında, krizde sorumluluk alınması durumu ile krizden sonra ilişkilerin sürdürülmesi arasında, kurumsal itibar ile kriz durumunun önlenebilirliği arasında ve kriz durumuna yönelik hata ile suçlanma durumu arasında olumlu yönde yüksek korelasyonlar bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre; krizden etkilenenler kriz durumunun nasıl ortaya çıktığıyla değil, krizin çözümüne ve mağduriyetlerin giderilmesine yönelik verilen mesajlara ilgi duymaktadır. Krizde sorumluluk alınmaması ve inkâr durumu; kuruluşlara yönelik güveni, kurumsal itibarı, duygusal ve davranışsal niyetleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Kriz İletişimi, Kriz Yönetimi, Kurumsal İtibar, İletişim Yönetimi

A Research on The Effectiveness of Communication Strategies Applied in Crisis Management

Abstract

Evidence-based research data is required to identify valid and reliable crisis communication strategies in crisis management. This can be revealed by understanding how those affected by a crisis situation react to crisis communication strategies. In this research conducted on 301 people, it was found out how the emotional, intellectual and behavioral relationships of the affected people with the organization responsible for the crisis changed during and after the crisis. According to research data; positive correlations were found between trust in organizations and perceptions about the cause of the crisis, between taking responsibility in the crisis and maintaining relations after the crisis, between the corporate reputation and the preventability of the crisis situation, neglect and accusation situation. According to the results of the research, those affected by the crisis are not interested in how the crisis situation arises, but in the messages given to the solution of the crisis and to reduce the damages. The lack of responsibility and denial in the crisis adversely affects trust, corporate reputation, emotional and behavioral intentions.

Keywords: Public Relations, Crisis Communication, Crisis Management, Corporate Reputation, Communication Management

Giriş

Kriz yönetimi ve iletişimi alanında yapılan araştırmalar disiplinler arası bir hale gelmiştir. Bu alandaki araştırmalara olan ilginin artmasının ana nedeni; halkla ilişkiler, yönetim bilimleri, sosyoloji, psikoloji ve pazarlama gibi alanlarla disiplinler arası bir ilişki kurmuş olması ve kriz yönetiminin ve iletişiminin ekonomik performans ve kurumsal itibar alanına olan katkılarından kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırmalarda krizin olumsuz etkilerinin azaltılmasının yanı sıra krize fırsat gözüyle bakma ve krizden güçlenerek çıkma perspektifini benimseyen teorilerin de geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Kriz iletişim stratejilerinin tasarlanması mesajlardaki bilgileri ifade etmektedir ve bu stratejilerin etkinliği, sonuçları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yüzden kriz iletişim stratejileri, oluşturulmak istenilen algı ve tutumlara göre belirlenmektedir. Bu çalışmanın amacı ise kriz iletişim stratejilerinin güvenilirliği ve etkinliği ile kuruluşlara yönelik güven, tutum ve kurumsal itibar algıları arasındaki ilişkileri incelemek ve destekleyici davranışsal niyetlerin belirleyici unsurlarını ortaya çıkarmaktır.

Reber ve Berger (2006) yapmış oldukları araştırmada, halkla ilişkiler uygulayıcılarının temsil ettikleri kuruluşlarda kriz zamanlarında daha etkili oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre halkla ilişkiler birimleri kriz planları ve mesajları hazırlama işlevleriyle kuruluşlarda stratejik bir yönetim birimi olarak algılanmaktadır. Wakefield vd.'ye (2013, 215) göre; uzun dönemli stratejik halkla ilişkiler yaklaşımı sadece kriz zamanlarında krizin üstesinden gelinmesi için değil, kriz durumlarının tekrar ortaya çıkmaması için de gereklidir.

Kamuoyuyla olumlu ilişkiler sürdürülmesinin önemi kriz iletişimi literatüründe daima yer almıştır. Kriz öncesinde, esnasında ve sonrasında hedef kitleler ile olan olumlu ilişkilerin sürdürülmesi kriz yönetimi ve iletişimi için oldukça önemlidir. Bu yüzden öncelikle bir kriz esnasında bozulması muhtemel olan ilişkilerin nasıl korunacağı, yeniden kurulacağı ve nasıl güçlendirilebileceği sorularına cevap aranmalıdır. Çünkü Brown ve White (2010, 90) en iyi kriz stratejisinin iyi ilişkileri sürdürmek olduğunu söylemektedir. Bu yüzden kuruluşların kriz öncesi dönemlerde hedef kitleleriyle olan ilişkilerinin kalitesine gerçekten önem vermeleri ve uzun vadeli hedeflere yönelik yeterli çaba harcamaları gerekmektedir. Diğer yandan Jina vd.'nin (2014) yapmış olduğu araştırma sonucu, kriz durumunda kamuoyunun duyguları altında yatan sürecin kriz olmayan durumlara göre farklılık gösterdiğini ortaya çıkartmıştır.

Claeys ve Cauberghe (2015) yapmış oldukları araştırma sonucunda, kriz öncesi itibarı iyi olan kuruluşların kriz öncesi itibarı olumsuz olan kuruluşlara göre bir kriz durumunda daha az itibar kaybına uğradığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bu etkinin açıklaması ise; tüketicilerin bir kuruluşu karşı ilk tutumlarını değiştirmekte isteksiz oldukları ve bu nedenle kriz öncesi olumlu bir itibara sahip olan kuruluşlara kriz durumlarında daha az sorumluluk atfettiğidir. Diğer bir bulgu ise; kriz öncesi olumlu bir değerlendirmenin, kuruluşları sadece bir kriz durumunun zararlarına karşı değil, aynı zamanda olumsuz tanıtım ve dış iddialara karşı da koruduğunu göstermektedir.

Bir diğer önemli konu ise kriz yönetimi ve iletişimi alanına kültürü etkili bir parametre olarak dâhil etme çabasıdır. Çünkü "kültür" paydaşların krizi algılayıp

yorumlama şeklini etkilemektedir (Falkheimer ve Heide, 2006). En çok incelenen kültürel boyutlardan biri, bireylerin gruplara ayrılma derecesini ifade eden bireycilik / kolektivizm (çoğulculuk) boyutudur (Hofstede, 1984). Bütünlük ve güçlü dayanışma ile ilgili olan kolektivist (çoğulculuk) kültürlerde toplumsal çıkarlar önemliken bireyselliğin olduğu kültürlerde bireyler kendilerini toplumdan bağımsız olarak görmektedirler (Hofstede, 1984). Kriz iletişim stratejilerinin etkinliğini arttırmak için bu özelliklerin kriz mesajlarına nasıl dâhil edileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Öncelikle kültürel değerlerle bireysel değerlerin birbirinden ayrı şekilde ele alınması ve bunların davranışlar ve tutumlar üzerine etkisinin belirlenmesi gerekmektedir.

Coombs (2007, 2014) krizi; “paydaşların önemli beklentilerini tehdit eden, bir kuruluşun performansını ciddi şekilde etkileyebilecek ve olumsuz sonuçlar doğurabilecek öngörülemeyen bir olay algısı” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda yer alan “algı” ifadesi bir kuruluş kriz durumunu kabul etmese dahi halkın algısının durumun gerçekliğini temsil ettiği anlamına gelmektedir. Tanımda yer alan kriz durumunun tahmin edilememesi durumu ise “kesinlikle beklenmeyen bir durum” anlamına gelmemelidir. Bu durumun kriz zamanıyla ilgili olduğu belirtilebilir. Tanımda yer alan diğer bir ifade ise olumsuz sonuçlar doğurmasıdır. Ancak kriz yönetimi ve iletişimi literatüründe krizler, bir kuruluşun veya topluluğun büyümesi ve öğrenmesi için fırsatlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Eğer etkin, hızlı ve sistematik bir şekilde ele alınırsa kriz durumları, olumlu sonuçlar üretme potansiyeline de sahip olabilir.

1.Kriz İletişim Stratejileri

Kriz iletişimi Coombs’a (2010, 20) göre; krizlerle mücadele etmek ve krizin neden olabileceği zararları azaltmak için tasarlanmış faktörleri içermekte, krizin olumsuz sonuçlarını önlemeyi veya azaltmayı, böylece kuruluşu, paydaşları ve/veya sektörü zarardan korumayı amaçlamaktadır. Yazar’a göre kriz iletişim stratejisi ise kuruluşların krizden sonra yaptıkları ve söyledikleridir.

Bir kuruluşun kriz sonrası kamuoyuyla kurmuş olduğu iletişim, krizin olumsuz etkisini şiddetlendirebilir veya azaltabilir (Ulmer vd., 2007). Kriz durumları her ne kadar kurumsal imajı tehdit edecek bir durum olsa da büyüme ve yenilenme için bir fırsat da sağlayabilmektedir.

Kriz iletişimi kriz esnasında bir kuruluşun itibarına ve imajına verilecek olası zararları önlemek veya azaltmak için teorik stratejilere odaklanmaktadır. Literatürde en çok kabul gören kriz iletişim stratejileri; Benoit’in (1997) imaj restorasyonu ve Coombs’un (2007) Durumsal Kriz İletişim Teorileridir.

Benoit’in (1997) imaj restorasyonu, kriz sonrası dönmelemerde merkezi bir strateji olarak ortaya çıkabilir. Çünkü imaj yenilenmesi kriz sonrası söylemlerin önemli bir türüdür. Kriz sonrası imaj restorasyonu; kriz durumunu ret etme (basit inkar, suçlu bulma), krizin nedenine yönelik sorumluluğun ortadan kaldırılması (provokasyon olduğunun söylenmesi, bilgi veya kontrol eksikliği olduğunun söylenmesi, kazara gerçekleştiğinin söylenmesi, iyi niyet gösterilmesi), suçluluğun azaltılması (geçmiş hatırlatma, olumsuzlukları minimize etme, kuruluşu bu durumdan ayırttırma, başka bir nedeni üste çıkarma, suçlayana saldırı, telafi etme), düzeltici eylem (sorunun çözülmesi ve bir daha olmaması için önlemler alınması) ve kabullenme (tüm sorumluluğun ve sonuçların kabul edilmesi) dâhil olmak üzere tanımlayıcı bir takım kriz yanıt sistemi sunmaktadır (Benoit, 1997).

Benzer şekilde Coombs (2007), durumsal kriz iletişim teorilerini 4 başlık altında toplamıştır. Bu stratejiler etkili bir kriz iletişim stratejisi seçmek için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Birincisi, krizi inkâr etme (basit inkâr, suçlayana saldırı, günah keçisi bulma) stratejisidir. İkinci strateji, kuruluşa yönelik saldırganlıkları azaltma (bir bahane bulma veya gerekçe gösterme) stratejilerini içermektedir. Üçüncü strateji, hedef kitlelerle olumlu bağlar oluşturmaya veya var olan bağların güçlendirilmesine yönelik olarak hatırlatma/destekleme (geçmiş başarıları vurgulama, kuruluşu kurban olarak gösterme) stratejilerini oluşturmaktadır. Dördüncü strateji ise sorumluluk alarak mağduriyetleri gidermeye yönelik atılan adımları içeren tazminat (özür dileme ve telafi etme) seçeneğidir. Coombs'un (2007) Durumsal Kriz İletişim Teorisi, kriz sonrasında krizden etkilenenlerle iletişim kurmanın etkili yöntemlerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Kriz durumlarında kuruluşlar itibar kayıplarını ve krizin olumsuz sonuçlarını önleyebilmek için kamuoyuyla etkili bir şekilde iletişim kurmalıdır. Coombs'a (2007) göre; kriz iletişim stratejileriyle, ilk önce kriz hakkında bilgi verilmesi (ne oldu, hedef kitlelerin bundan nasıl etkileneceği ve neler yapılması gerektiği), ikinci olarak bilginin yönetilmesi (krizin tekrarının önlenmesi için neler yapıldığı) ve üçüncü strateji olarak kurumsal itibara gelebilecek hasarın önlenmesi veya verilen hasarın onarılması amaçlanmaktadır.

Kriz iletişim stratejilerinin gücü, etkisi ve önem derecesi her bir hedef kitle grubu üzerinde farklılık gösterebilir. Yine de tüm kriz iletişim stratejilerinde yer alması gereken bazı genel özelliklerden bahsedilebilir. Kriz durumlarında hedef kitle gruplarına yönelik oluşturulması planlanan iletişimsel stratejilerin tutarlı olması gerektiği ve açıklık, dürüstlük ve güvenilirlik gibi evrensel değerlerle beslenmesi bu özelliklerden bazılarıdır. Yine tüm kriz iletişim stratejilerine yönelik açıklama, yorumlama ve değerlendirme süreçlerinin de birbiriyle tutarlı olması gerekmektedir.

1.1.Araştırma Soruları ve Hipotezlerinin Oluşturulması

Stephens vd. (2005), kuruluşların farklı paydaş gruplarına yönelik olarak farklı kriz iletişim stratejileri kullanması gerektiğini önermiştir. Kuruluşların en önemli hedef kitesinden birini oluşturan tüketicileri üzerinde hangi kriz iletişim stratejisinin daha etkili olduğunu anlamak için ilk araştırma sorusu şu şekilde oluşturulmuştur;

Araştırma Sorusu 1: Kriz iletişim stratejileri hedef kitleler (tüketiciler) üzerinde ne derece etkili olmaktadır?

Kriz durumlarında katılımcıların kuruluşlara atfettikleri sorumluluk ve kuruluşların suçlanma derecesini ölçmek oldukça önemlidir. Sorumluluk ve suçlanma derecesi ise birbirleriyle yüksek derecede ilişkilidir ve bu iki kavram arasındaki ayırım fark edilmeyebilir. Özellikle de çevresel faktörlerden ziyade kurum içi hatalar veya ihmallerden dolayı kaynaklanan kriz durumlarında katılımcıların kuruluşa daha fazla sorumluluk ve suçlanma derecesi yüklemesi muhtemeldir. Bu yüzden sorumluluk ve suçlanma derecesini azaltmaya yönelik bir kriz iletişim stratejisi kullanmak sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir.

Coombs (2007) kriz sorumluluğunu, kriz durumundan dolayı kuruluşun suçlanma derecesi olarak belirtmektedir. Suçlanma derecesi ise kurumsal itibarın yanı sıra ekonomik ve yasal sorumluluklar dâhil olmak üzere çeşitli olumsuz sonuçlara yol

açabilir. İkinci araştırma sorusuyla kriz iletişim stratejilerinin krize dair sorumluluk algılamaları üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu amaca yönelik oluşturulan araştırma sorusu şu şekildedir;

Araştırma Sorusu 2: Kriz iletişim stratejileri, krize dair sorumlulukları (önlenebilirlik / kurumsal hata payı / dış faktörlerin etkisi) nasıl etkilemektedir?

Coombs'a (2007) göre; tüm kriz iletişim stratejilerinin ortak amacı, kurumsal itibara verilecek hasarı en aza indirmek, verilen hasarı yeniden onarmak ve hatta bu itibarı güçlendirmektir. Coombs ve Holladay'e (2006) göre; kriz öncesi olumlu bir itibar algısı, kriz zamanlarında kuruluşu itibar hasarından koruyan bir kalkan görevi görmektedir. Çünkü kriz öncesi itibarı iyi olan kuruluşların çok daha fazla itibar sermayesi vardır. Bu yüzden ilk hipotez ile kriz iletişim stratejilerinin, hedef kitle algılamalarına göre kriz sonrası kurumsal itibar üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik olarak şu hipotez oluşturulmuştur.

H1: Kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kriz sonrası kurumsal itibar algılamaları arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Güven, hedef kitleler ile kurulan veya kurulması arzulanan uzun süreli sağlıklı bir ilişkinin temel bir bileşenidir. Krizlerin ise öncelikle güveni olumsuz etkilediği söylenebilir. Kriz iletişim stratejilerinin kuruluşlara duyulan güven üzerindeki etkisinin ortaya çıkartılmasına dönük oluşturulan hipotez şu şekildedir;

H2: Kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kuruluşlara duyulan güven duygusu arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Kriz iletişim stratejilerin etkinliği minvalinde "bağlılık" düzeyi, katılımcıların kriz sonrası davranışlarını ölçen bir değişken olarak ele alınacaktır. Sonraki hipotezle, kriz iletişim stratejilerinin etkinliğine dair algılamalar ile kriz sonrası ilişkiyi sürdürme niyetleri arasındaki (bağlılık) ilişkinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır.

H3: Kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kriz sonrası ilişkiyi sürdürme niyeti (bağlılık) arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Önceki bölümde değinildiği gibi, kültürel özelliklerden dolayı (bireycilik/kolektivizm) bir kriz durumunda bireyler kendi çıkarlarını öncelikli olarak düşünme eğiliminde olabilirler. Bireylerin kendi çıkarlarına yönelik bakış açılarının kuruluş çıkarlarına da yarar/destek sağlayan bir bakış açısı içermesi, bireysel çıkarların ortak çıkarlara dönüşebilmesi ve karşılıklı bağımlılık ilkesinin yaratılabilmesi için iyi niyet gösterilmesi gibi bazı adımların atılması gerekebilir. Çünkü iyi niyetin karşılıklılık yaratacağı muhtemeldir. Bu yüzden dördüncü hipotez şu şekilde oluşturulmuştur;

H4: Krizde sorumluluk alınmasıyla (düzeltici eylem, özür ve tazminat vb.) kriz sonrası ilişkilerin sürdürülmesi arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Coombs'un (2007, 2014) kriz iletişim teorilerinden sorumluluk alan tek strateji "özür ve telafi" stratejisidir. Bu nedenle Hipotez 4'ün test edilebilmesi ve diğer stratejilerle karşılaştırma yapılabilmesi için bu stratejinin etkinliği ayrıca ölçülecektir.

2.Araştırma

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamına dâhil edilenlerden son 6 ay içinde yaşamış oldukları kurumsal bir krizi düşünmeleri istendi. Daha sonra katılımcılardan bu krizi tanımlamaları ve kuruluşun krizi takiben ne yaptığının hatırlanması da istendi. Akabinde katılımcılardan tüm bu detayları boş bir metin kutusuna yazmaları talep edildi. Böylece kriz durumunun ve kriz sonrasında kuruluş tarafından kullanılan iletişim stratejilerinin tanımlanması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Coombs'un (2007, 2014) durumsal kriz iletişim teorileri, kriz iletişim stratejilerine yönelik teorik bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Sonrasında ise katılımcılardan kriz sonrasındaki tutum ve davranışlarını ölçen bir anketi yanıtlamaları istenmiştir.

Anket ölçeğinde toplam 25 madde kullanılmıştır. Anket ölçeğinde yer alan maddelerden bazıları kontrol amaçlı olarak birbirleriyle ters orantılı verilmiştir. Anket maddeleri 5'li likert ölçeğe göre oluşturulmuştur (1- kesinlikle katılıyorum, 5- kesinlikle katılmıyorum). Anket maddelerinde; kriz iletişim stratejilerinin etkinliğini ölçmek için 3 madde (örnek: kuruluş tarafından yapılan açıklamayı inanılır buldum), kurumsal itibar algısına yönelik olarak 3 madde (örnek: bu kuruluş oldukça kaliteli bir kuruluş olarak bilinmektedir), kuruluşların alternatiflerine yönelik olarak 3 madde (örnek: bana daha iyi ürün/hizmet sunabilecek az sayıda kuruluş vardır), kriz durumunun önlenabilir olmasına dair 3 madde (örnek: kuruluş bu krizden kaçınılması için hazırlıklı olabilirdi ve bu kriz önlenebilirdi), güven unsurunu ölçmek için 3 madde (örnek: bu kuruluş oldukça güvenilirdir), krizde sorumluluk alınmasına dair 3 madde (örnek: kuruluş mağduriyetleri engellemek için elinden geleni yapmaya istekliydi) ve son olarak krizin nedenine yönelik olarak 3 madde (örnek: bu krizin nedeni kurum içi bir hatadan kaynaklanmaktadır) yer almıştır.

Kriz sonrasında ilişki sürdürme stratejilerini ölçmeye yönelik olarak ise 4 madde (örnek: kuruluş ile olan ilişkiyi sonlandırdım) kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliliği 45 kişi üzerinde bir pilot çalışma ile test edilmiştir ve bu pilot çalışmada anket ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri .862 olarak ölçülmüş ve bu değer yüksek bulunduğu için anket uygulamasına devam edilmiştir. Anket ölçeği oluşturulurken benzer çalışmalarda (Brown ve Ki, 2013; Xu, 2019; Çelebi, 2020a) kullanılan anket sorularından yararlanılmıştır.

2.2.Araştırmanın Bulguları

Katılımcıların gönüllülük esasına göre belirlendiği bu araştırmada toplam 301 kişiye anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırma için Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul raporu alınmıştır (Yıl: 2020, Toplantı Sayısı: 102, Karar No: 22). Verilerin toplanması yaklaşık olarak 4 ay sürmüştür. Örneklem % 57'sini (n =172) erkekler, % 43'ünü ise (n =129) kadınlar oluşturmuştur. Katılımcıların yaş aralığı ise şu şekildedir; 18-30 yaş arası 121 kişi, 31-40 yaş arası 97 kişi, 41-50 yaş arası 47 kişi ve 51 yaş ve üzeri 36 kişi. Üniversite eğitimi alanların oranı % 71 (n= 214) iken üniversite eğitimi almayanların oranı %29 (n= 87) olarak belirlenmiştir. Toplam 301 kişiye uygulanan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .842 olarak ölçülmüştür. Bu değer anket ölçeğinde yer alan maddelerin iç tutarlılığının geçerli ve kabul edilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

İlk araştırma sorusu olarak belirlenen kriz iletişim stratejilerinin hedef kitleler (tüketiciler) üzerinde ne derece etkili olduğunun ortaya çıkartılması için öncelikle katılımcılar kriz durumlarında kuruluşlardan almış oldukları kriz iletişim mesajlarına göre 4 gruba ayrılmıştır. 85 katılımcı inkâr stratejisine, 63 kişi saldırganlığı azaltma stratejisine, 75 kişi hatırlatma/destekleme stratejisine, 78 kişi ise özür ve telafi stratejisine yerleştirilmiştir. Kullanılan 5'li likert (1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) ölçeğe göre ortalamaların yüksek bulunması verilen mesajların açık, tutarlı ve inanılır olmasına işarettir.

Tablo 1'de gösterildiği gibi özür ve telafi stratejisi en yüksek ortalama puanını verirken, ikinci sırada saldırganlığı azaltma, üçüncü sırada hatırlatma/destekleme, dördüncü ve son sırada ise oldukça düşük bir ortalama ile inkâr etme stratejisi yer almıştır.

Tablo 1: Kriz iletişim Stratejilerinin Etkinliğinin Ölçülmesi

Durumsal Kriz İletişim Teorileri	Ortalama	Sayı	Std. Sap.
1- İnkâr Etme	2,3529	85	1,43681
2- Saldırganlığı Azaltma	3,0952	63	1,94865
3- Hatırlatma /Destekleme	2,9200	75	1,59187
4- Özür ve Telafi	3,5641	78	1,70248
Toplam	2,9635	301	1,71328

Tablo 1'deki sonuçlara göre, katılımcılar kriz iletişim stratejilerine göre farklı tutumlar göstermişlerdir. Krizde sorumluluk alınmamasına yönelik olarak krizi inkâr etme durumu; kuruluşlara yönelik güveni, olumlu tutumları, kurumsal itibarı ve destekleyici davranışsal niyetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz iletişim stratejileri belirlenirken; kriz esnasında açık, tutarlı ve yeterli bilgi verilmesi, mağdurlara yönelik empati kurulması ve tepkilerin dikkate alınması gibi yaklaşımların kriz durumlarında kuruluşa yönelik olumsuz değerlendirmeleri en aza indirmeye yardımcı olacağı söylenebilir. Bunlar ise inanılabilirliği, güveni, kurumsal itibara yönelik tutumları ve destekleyici davranışlara yönelik niyetleri oldukça etkilemektedir.

Araştırma Sorusu 2'ye yönelik olarak kriz iletişim stratejilerinin, krize dair kurumsal sorumlulukları (önlenebilirlik/kurumsal hata payı/dış faktörlerin etkisi) nasıl etkilediğinin ortaya çıkartılması için katılımcıların kurumsal sorumluluğa yönelik atıf puanları ölçülmüştür. Dört farklı grubun sorumluluk atfı puanları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Kurumsal Sorumluluk Atfı Ortalamaları

Durumsal Kriz	Ortalama	Sayı	Std. Sap.
İletişim Teorileri			
İnkâr Etme	3,9176	85	,79998
Saldırganlığı Azaltma	3,8519	63	,68202
Hatırlatma /Destekleme	3,8667	75	,62240
Özür ve Telafi	3,8120	78	,71993
Toplam	3,8638	301	,71096

Tablo 2’de gösterildiği gibi katılımcıların krize dair kurumsal sorumluluk atfı ortalama puanları; inkâr etme stratejisinde “3.91”, saldırganlığı azaltma stratejisinde “3.85”, hatırlatma/destekleme stratejisinde “3.86”, özür ve telafi stratejisinde ise “3.81” olarak ölçülmüştür. Araştırmada kullanılan dört kriz iletişim stratejisinin krize dair kurumsal sorumluluklar (önlenebilirlik/kurumsal hata payı/dış faktörlerin etkisi) üzerindeki ortalama puanları yüksek ve birbirine oldukça yakın sonuçlar vermiştir. Ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu verilere göre; krizden etkilenenlerin kriz durumunun nasıl ortaya çıktığıyla değil, krizin çözümüne ve mağduriyetlerin giderilmesine yönelik verilen mesajlara ilgi duyduğu söylenebilir.

Kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kriz sonrası kurumsal itibar algılamaları arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılabilmesi için aralarındaki korelasyon katsayısına bakılmıştır ve tablo 3’ de gösterildiği gibi korelasyon katsayısı .878 olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Kriz İletişim Stratejilerinin Etkinliği İle Kurumsal İtibar Algısı Arasındaki İlişki

	Kurumsal İtibar
Pearson Correlation	,878**
Kriz İletişim Stratejileri Sig. (2-tailed)	,000
N	301

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kriz sonrası kurumsal itibar algılamaları arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısının .878 olarak bulunması, bu iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı ve yüksek bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Hipotez 1 desteklenmiştir.

Hipotez 2’yi test etmeye yönelik olarak kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kuruluşlara duyulan güven duygusu arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısına bakılmıştır ve Tablo 4’de gösterildiği gibi korelasyon katsayısı .898 olarak ölçülmüştür.

Tablo 4: Kriz İletişim Stratejilerinin Etkinliği İle Güven Duygusu Arasındaki İlişki

		Güven Duygusu
Kriz İletişim Stratejileri	Pearson Correlation	,898**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	301

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kuruluşlara duyulan güven duygusu arasındaki korelasyon katsayısının oldukça yüksek bulunması, bu iki değişkenin istatistiksel olarak ayrılmaz olduğunu göstermektedir. Bu sonuçla Hipotez 2 desteklenmiştir.

Hipotez 3'ü, yani kriz iletişim stratejilerinin etkinliği ile kriz sonrası ilişkilerin sürdürülmesi niyetleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılması için aralarındaki korelasyon katsayısına bakılmıştır ve iki değişken arasında .840 katsayısı ile olumlu yönde oldukça yüksek bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç Hipotez 3'ü desteklemektedir. Sonuçlar tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Kriz İletişim Stratejilerinin Etkinliği İle Kriz Sonrası İlişkilerin Sürdürülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

		Kriz Sonrası İlişkilerin Sürdürülmesi
Kriz İletişim Stratejileri	Pearson Correlation	,840**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	301

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bu sonuçlara göre, kriz iletişim stratejilerinin etkisi veya etkisizliği kriz sonrası ilişkilerin sürdürülmesine yönelik önemli bir göstergedir.

Kriz iletişim stratejilerinin etkinliğine yönelik olarak krizde sorumluluk alınması durumu (düzeltici eylem, telafi, özür ve tazminat vb.) ile kriz sonrası ilişkilerin sürdürülmesi arasındaki bağına ortaya çıkartılması için aralarındaki korelasyona bakılmıştır ve bu iki değişken arasında olumlu yönde .856 korelasyon katsayısı bulunmuştur.

Tablo 6: Krizde Sorumluluk Alınması Durumu (düzeltici eylem, telafi, özür ve tazminat) ile Kriz Sonrası İlişkilerin Sürdürülmesi Arasındaki İlişki

	Kriz Sonrası İlişkilerin Sürdürülmesi(Bağlılık)
Pearson Correlation	,856**
Krizde Sorumluluk Alınması Sig. (2-tailed)	,000
N	301

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bu sonuç Hipotez 4'ü desteklemiş ve kriz iletişim stratejilerinin etkili olabilmesi için mutlaka sorumluluk alınması gerektiği sonucunu ortaya çıkartmıştır. Coombs'un (2007, 2014) kriz iletişim teorilerinden sorumluluk alan tek strateji "özür ve telafi" stratejisidir. Diğer stratejiler, kriz ile bağın ortadan kaldırılması veya krizin olumsuz etkilerini azaltmaya odaklanmaktadır. Özür ve telafi stratejisi birlikte düşünülmelidir. Benzer şekilde, Gürbüz (2020) yapmış olduğu araştırma sonucunda özür ifadesinin tek başına kamu öfkesini rahatlatmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Sonuç

Kriz durumları kuruluşlara yönelik çok büyük bir güven kaybına yol açabilmektedir. Güven ise olumlu ilişkilerin vazgeçilmez bir unsurudur ve kriz durumunun neden olduğu olumsuzlukları gidermek için gereklidir. Bu yüzden kriz durumlarında güveni onarmak öncelikli amaç olmalıdır. Kriz iletişim stratejileri belirlenirken; kriz esnasında yeterli bilgi verilmesi, mağdurlara yönelik empati kurulması ve tepkilerin dikkate alınması gibi yaklaşımlar güven unsurunu korumaya ve kriz durumlarında kuruluşa yönelik olumsuz değerlendirmeleri en aza indirmeye yardımcı olabilir. Güven duygusu kriz esnasında kamuoyunun almış olduğu mesajların doğruluğuna duyulan inanılırlıkla ilgilidir. Güven; duygusal ve bilişsel unsurlar içeren çok boyutlu bir kavramdır ve literatürde çok fazla tanımı vardır. Güven karşılıklı deneyimlere dayanarak gelişir. Kriz öncesinde ve kriz zamanlarında kamuoyunda kuruluşa yönelik güven duygusunu neyin arttırdığının veya azalttığının araştırılması gerekmektedir.

Kriz iletişimi, bir kuruluşun imajını onarmak ve bir krizde kuruluşların itibarına gelebilecek olası zararları azaltmak için kullanabilecek teorik stratejilere odaklanmaktadır. Krizden etkilenenler öncelikle kriz durumunun nasıl ortaya çıktığıyla ve bu durumun kontrol edilip edilemeyeceği ile ilgilenmektedir. Bu onların krizden dolayı kimi sorumlu ve suçlu tuttuklarını belirlemeye ve davranışlarına yön vermeye yardımcı olmaktadır.

Yapılan araştırmalarda; paydaşların, kriz öncesi olumlu bir değerlendirme (Aydın, 2019) veya uygun bir ilişki geçmişine (Jeong, 2009) sahip olan kuruluşlara daha az kriz sorumluluğu atfettiği bulgularına ulaşılmıştır. Bir kriz durumundan sonra, tüketicilerin kriz öncesi kurumsal itibarları zayıf olanlara nazaran kurumsal itibarı güçlü olanlardan ürün veya hizmet satın alma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir (Lyon-Cameron, 2004). Kurumsal krizler üzerine yapılan diğer bir

araştırmada (Turk vd., 2012), kriz öncesindeki olumlu bir itibar algısının kriz sonrasında hem kuruluşa yönelik tutumlara hem de satın alma davranışlarına yönelik niyetlere olumlu etkilerinin olduğu ortaya çıkartılmıştır. Diğer yandan kurumsal itibarın büyüklüğünün daha büyük beklentilere yol açacağı unutulmamalıdır. Özellikle de kriz, kurumsal bir hatadan kaynaklanıyorsa veya kurumsal bir hata ile bağlantılıysa krize yönelik bakış açısı farklı olabilir.

Araştırma sonuçları kamuoyunu kriz iletişimine dâhil etmenin önemini ortaya çıkarmaktadır. Araştırma bulgularına göre; katılımcılara bir kriz durumu hakkında yeterli, tutarlı ve kendileriyle ilgili bilgi verilmesinin diğer stratejilere göre daha güvenilir ve etkili olacağı sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun için kriz iletişimde kullanılan bilginin, kuruluşun kendi çıkarlarıyla ilgili değil mağdurlarla ve/veya ortak çıkarlarla ilgili olduğunun anlaşılması oldukça etkilidir. Bu yüzden kriz esnasında empati kurulması ve duygusal desteğe yönelik ifadeler kullanılması önemli bir kriz iletişim stratejisi olarak görülebilir.

Benzer olarak, Jin vd. (2012, 291) yapmış olduğu araştırma sonucunda kriz iletişim stratejilerinin hem duygusal hem de mantıksal olarak hitap etmesi gerektiğini, aksi takdirde bu stratejilerin etkisiz olacağını söylemektedir. Yine, Türkiye’de 1082 kişi üzerinde yapılan bir araştırma sonucunda, krize yanıt stratejilerinin kurumsal itibar, güven ve davranışsal niyet üzerindeki etkisi incelendiğinde fark yaratan stratejinin acıyı paylaşma /anlayış stratejisi olduğu tespit edilmiştir (Gök Demir vd., 2018).

Öfke, duygusal ve bilişsel deneyimleri içeren bilişsel bir süreçtir. Bu durum ise olumsuz davranışların, yorumlamaların, değerlendirmelerin ve memnuniyetsizliğin artmasına neden olabilmektedir. Çünkü son yıllarda yapılan araştırmalar duygular ile kararlar arasında sıkı bir bağ olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Carone-Lorio, 2013, 358). Bu yönde yapılan diğer bir çalışma ise kurumsal itibarı etkileyebilecek kriz müdahalelerindeki duygusal ifadelerin öfkeyi azalttığını ve kuruluş mesajlarının kabul edilebilirliğini arttırdığını ortaya çıkarmıştır (Van Der Meer-Verhoeven, 2014).

Kriz iletişim stratejilerine yönelik verilen tepkileri anlamak öncelikle bir kuruluşun, kriz sorumluluğunun/sorumluluk miktarını algılamasıyla ve tam olarak ölçmesiyle ilgilidir. Coombs (2007), kuruluşun sorumlu olarak algılandığı (BP krizi gibi) kasıtlı krizlerde itibar tehdidinin en yüksek seviyede olduğunu söylemektedir. Akılda kalıcı iletişim stratejileri ve sorumluluğun kabulü ile bu durumlarda itibar kaybı en aza indirgenebilir.

Holtzhausen ve Roberts (2009) ve Huang (2006) yapmış oldukları çalışmalarda krizler ile başa çıkabilmek için karmaşık bir yaklaşımın daha iyi olabileceğini önermiştir. Yazarlara göre, krizden zarar gören kuruluşların hasarını onarmaları için kriz iletişim stratejilerinin bir kombinasyonu gerekebilir.

Kriz yönetimi ve iletişimi teorileri daha çok bir kuruluş ile hedef kitlesi arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklanmalıdır. Karşılıklı ilişki ise bir kuruluşun iyi niyet göstermesi ve doğru şeyleri söylemesinin ötesinde krizde sorumluluk alarak daha fazla çaba göstermesini gerektirmektedir. Aksi halde kuruluşların meşruiyeti sorgulanacaktır. (Çelebi, 2020b)

Türkiye’de sosyal medya kaynaklı krizler üzerine yapılan araştırma sonucunda; kurumların çoğunlukla özür dileme stratejisini kullanarak tepkiyi azaltmaya

çalıştıkları, krize neden olan kişiyi kurumdan uzaklaştırmak amacıyla ilgi kesme stratejisini kullandıkları ve krize neden olan mesajı sosyal medya hesabından silme stratejisini tercih ederek krizin etkisini azaltmaya çalıştıkları ve krizi bir daha yaşamamak için düzeltici eylem stratejisini kullandıkları belirlenmiştir (Duğan, 2018).

Kriz iletişim stratejilerinin özünde; duygusal, bilişsel ve davranışsal desteğe yönelik bir bilinç oluşturmak yer almaktadır. Bu yüzden bir kriz iletişim stratejisi oluşturulurken öncelikle oluşturulmak istenilen duygu ve düşünceleri nelerin etkilediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Krizi çözmek için neler yapıldığı, nasıl çalışıldığı ve benzer durumların tekrar yaşanmaması için neler yapıldığı bilgisi verilmelidir. Öncelikle krizden etkilenenlerin kuruluş tarafından önemsendiğinin gösterilmesi gerekmekte ve bilgi ihtiyaçları ele alınmalıdır. Bu bilgi ihtiyacı kuruluşların güvenilirliğini sağlamak ve krizden etkilenen kişilerin endişesini ön planda tuttuğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Kriz iletişim stratejilerin etkinliğine yönelik olarak güven, bağlılık ve memnuniyet düzeyi katılımcıların kriz sonrası davranışlarını etkileyen en önemli değişkenlerdir. Bunun için sadece kriz durumlarında veya sonrasında değil, kriz öncesi zamanlarda da bağlılığa yönelik ilişki kalitenin periyodik olarak ölçülmesi ve geliştirilmesi hedeflenmelidir. Çünkü iyi niyet ve çabalar karşılıklı değerler yaratma potansiyeline sahiptir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler: Araştırmaya dâhil olan katılımcılardan yaşamış oldukları kurumsal bir kriz sonrasındaki duygusal ve davranışsal tepkilerini hatırlamaları istendi. Katılımcıların yanlış hatırlama olasılığını en aza indirmek için son 6 ay içinde yaşamış oldukları bir kriz durumu ele alınmıştır. Ancak katılımcılar kriz durumundaki tepkilerini araştırma verilerine tam anlamıyla yansıtmamış olabilirler. Özellikle de kültürel ve sosyal norm ihlallerine yönelik etik olmayan kurumsal davranışlar kamuoyunun öfkesine yol açabilir ve güçlü tepkilere neden olabilir. Ancak bu çalışmada kriz türleri ve bunların etkileri araştırılmamıştır. Gelecek araştırmalarda benzer kriz türleri incelenebilir veya bir kriz durumu oluştuğunda saha araştırması yapılabilir. Ayrıca bu çalışmada hedef kitle ayrımı da yapılmamıştır. Örneklem sayısının araştırmanın sonuçlarını genelleştirmek için sınırlı olduğu söylenebilir. Gelecek araştırmalarda krizlere yönelik içerik analizleri yapılabilir ve kriz iletişim stratejilerine yönelik bilgilendirici ve duygusal stratejilerin kamuoyunun tepkilerini nasıl etkilediği araştırılabilir. Çünkü hedef kitlelerin değerlendirmeleri, krizin türüne ve ciddiyetine bağlı olarak farklılık arz edebilir. Gelecek araştırmalarda, bir kuruluşun zarar gören hedef kitle ilişkilerini yeniden onarması hatta güçlendirmesi için ne gibi çabalar göstermesi gerektiğine de odaklanılmalıdır.

Kaynakça

- Aydın, A.F. "Kurumsal Markalar Açısından Kriz İletişiminin Önemi: Pınar Krizi Örneği". BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19/4, (2019), 1169-1188.
- Benoit, W. L. "Image repair discourse and crisis communication", *Public Relations Review* 23/2, (1997), 177-186.
- Brown, K. A. & White, C. L. "Organization-public relationships and crisis response strategies: Impact on attribution of responsibility", *Journal of Public Relations Research* 23/1, (2010), 75-92.
- Brown, K. A. & Ki, E-J. "Developing a Valid and Reliable Measure of Organizational Crisis Responsibility", *Journalism & Mass Communication Quarterly* 90/2, (2013), 363-384.
- Carone, A. & Lorio, L.D. "Crisis management: An extended reference framework for decision makers", *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*, 6/4, (2013), 347-359.
- Claeys, A.S. & Cauberghe, V. "The role of a favorable pre-crisis reputation in protecting organizations during crises", *Public Relations Review* 41, (2015), 64-71.
- Coombs, W.T. "Protecting Organization Reputations During a Crisis: The Development and Application of Situational Crisis Communication Theory", *Corporate Reputation Review*, 10/3, (2007), 163-176.
- Coombs, W. T. "Parameters for Crisis Communication", In W. T. Coombs & S. J. Holladay (Eds.), *The Handbook of Crisis Communication*. West Sussex: WileyBlackwell. 2010.
- Coombs, W. T. *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding*, Fourth Edition, Thousand Oaks, CA: Sage. 2014.
- Coombs, W. T. & Holladay, S. J. "Unpacking the halo effect: Reputation and crisis management", *Journal of Communication Management* 10/27, (2006), 123-137.
- Çelebi, E. "Sosyal Medya İletişiminin Kurumsal İtibar Algısı Üzerindeki Rolü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, (2020a), 108-118.
- Çelebi, E. "Sosyal Medya Ve Krizde İletişim(sizlik): GSM Operatörlerinin Yaşadığı Şebeke Krizi Üzerine Bir Araştırma", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34 (2020b), 141-158.
- Duğan, Ö. "Sosyal Medya Kaynaklı Krizlerin 'İmaj Restorasyon Teorisi' Açısından Örnek Olaylar Üzerinden İncelenmesi", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (AKİL) Haziran (29), (2018), 293-313.
- Falkheimer, J. & Heide, M. "Multicultural crisis communication: Towards a social constructionist perspective", *Journal of Contingencies and Crisis Management* 14, (2006), 180-189.
- Gök Demir, Z., Karakaya Şatır Ç., & Erendağ Sümer, F. "Sosyal Medya Üzerinden Kriz Yönetimi: Krize Yanıt Verme Stratejileri Üzerine Bir Araştırma", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (AKİL) Aralık (30), (2018), 410-428.

- Gürbüz, S. "Kriz İletişiminde Kurumsal Özür Yanıtlarının Kamu Öfkesi Üzerinde Etkisi: Deneysel Bir Çalışma", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 8/1, (2020), 21-44.
- Hofstede, G. *Culture's consequences, International differences in work-related values*, London, UK: Sage. 1984.
- Holtzhausen, D.R. & Roberts, G.F. "An Investigation into the Role of Image Repair Theory in Strategic Conflict Management", *Journal of Public Relations Research* 21/2, (2009), 165-186.
- Huang, Y.-H. "Crisis situations, communication strategies, and media coverage. A multicase study revisiting the communicative response model", *Communication Research* 33, (2006), 180-205.
- Jeong, S.-H. "Public's responses to an oil spill accident: A test of the attribution theory and situational crisis communication theory", *Public Relations Review* 3/(3, (2009), 307-309.
- Jina, Y., Liu, B.F., Anagondahalli, D. & Austin, L. "Scale development for measuring publics' emotions in organizational crises", *Public Relations Review*, Vol. 40, (2014), 509-518.
- Jin, Y., Pang, A. & Cameron, G.T. "Toward a Publics-Driven, Emotion-Based Conceptualization in Crisis Communication: Unearthing Dominant Emotions in Multi-Staged Testing of the Integrated Crisis Mapping (ICM) Model", *Journal of Public Relations Research*, 24/3, (2012), 266-298.
- Lyon, L. & Cameron, G. T. A "Relational Approach Examining the Interplay of Prior Reputation and Immediate Response to a Crisis", *Journal of Public Relations Research* 16/3, (2004), 213-241.
- Reber, B.H. & Berger, B.K. "Finding influence: examining the role of influence in public relations practice", *Journal of Communication Management*, 10/3, (2006), 235-249.
- Stephens, K.K., Malone, P.C. & Bailey, C.M. "Communicating with Stakeholders During a Crisis", *Journal of Business Communication*, 42/4, (2005), 390-419.
- Turk, J. V., Jin, Y., Stewart, S., Kim, J. & Hipple, J. R. "Examining the interplay of an organization's prior reputation, CEO's visibility, and immediateresponse to a crisis", *Public Relations Review* 38/4, (2012), 574-583.
- Ulmer, R. R., Seeger, M. W., & Sellnow, T. L. "Post-crisis communication and renewal: Expanding the parameter of post-crisis discourse", *Public Relations Review*, 33, (2007), 130-134.
- Van Der Meer, T.G.L.A. & Verhoeven, J.W.M. "Emotional crisis communication", *Public Relations Review*, 40, (2014) 526-536.
- Wakefield, R.I., Plowman, K.D. & Curry, A. "Institutionalizing Public Relations: An International Multiple-Case Study", *Journal of Public Relations Research*, 25/3, (2013), 207-224.
- Xu, S. "Prioritizing relationships: The investment model and relationship maintenance strategies in organizational crises", *Public Relations Review* 45, (2019), 1-16.

Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum

Modern Civil Society as a New Oikos

Berkay YALÇINKAYA

Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
berkay.yalcinkaya@omu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9730-1410>

Fatih Çağatay CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
cagatay.cengiz@omu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8582-2665>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yalçankaya, Berkay , Cengiz, Çağatay . "Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 107-121 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.778576>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 10.08.2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 31.01.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum

Öz

Sivil toplumu normatif zemine dayanarak açıklama girişimi yaygın bir eğilim olsa da, bu zemin çoğu zaman sivil toplum olgusunu açıklamak yerine kavramın içeriğini örtmektedir. A priori bir kabulle sivil toplumun salt bir özgürlükler alanı olduğu iddiası, bu olguyu toplumsal gerçeklikten kopararak teorik bir alana hapsedmektedir. Çalışma; sivil topluma yönelik tüm normatif iddialara mesafeli yaklaşarak, sivil toplum kavrayışına Antik Yunan siyasal düşüncesinin merkezinde yer alan oikos-polis dikotomisiyle bir açılım sağlamayı hedeflemektedir. Kabaca bir zorunluluk-özgürleşme ayırımına dayanan oikos-polis dikotomisi, Antik dönem ve modern kavrayış arasındaki farklılığı karşılaştırmalı olarak inceleme olanağı sunmaktadır. Çalışma; kapitalizme içkin olan ekonomi ve siyasetin ayrışması, çalışmanın toplumsal hayatın merkezine yükselmesi ve araçsallaştırılan aklın egemenliği olgularından hareketle modern dönemde sivil toplumun “yeni bir oikos” olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Böylelikle gayri siyasi bir özgürleşme alanı olarak sınırları çizilen sivil toplum kavrayışının oikosla olan ilişkisi daha açık hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Oikos, Polis

Modern Civil Society As A New Oikos

Abstract

Even though the explanation of civil society on the basis of normative ground has been a general disposition, this base generally conceals the phenomenon of civil society instead of explaining its content. The acknowledgement with an apriori claim that civil society is a sphere of freedom, however, confines the concept to the theoretical area by detaching it from social reality. Bearing this in mind, the study aims to offer an insight to the concept of civil society by referring to oikos-polis dichotomy, which constitutes the basis of political thought in Ancient Greece by approaching with suspicion to all normative claims on civil society. Oikos-polis dichotomy, which is roughly based on obligation-emancipation distinction, provides a possibility to investigate comparatively the difference between Ancient period and the modern understanding. With respect to the phenomena of separation of economy and politics, ascendancy of work to the centre of social life, and sovereignty of instrumentalised reason, which are all embedded into capitalism, the study claims that civil society in modern era creates a “new oikos”. Therefore, the understanding of civil society whose boundary has been drawn as a sphere of non-political liberty is clarified by referring to its link with oikos.

Keywords: Civil Society, Oikos, Polis

Giriş

Modern sivil toplum olgusunu, Antik Yunan siyasi düşüncesinin merkezinde yer alan oikos-polis dikotomisiyle açıklamayı hedefleyen bu çalışma, sivil topluma ilişkin a priori kabullere ve normatif çıkarımlara karşı mesafeli yaklaşarak, oikos ve modern sivil toplum arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktadır. Sivil toplum ve özgürleşme arasındaki bağlantıyı açıklamak sosyal bilimciler arasında yaygın bir eğilim haline gelmiş olsa da, çalışma üç karşı sav üzerinden bu eğilimden ayrılmaktadır. Kapitalist üretim biçimi içinde sivil toplumun, özgürleşmenin aksine oikosa özgü zorunlulukların toplumun tümüne yayılması iddiasından yola çıkan çalışma bu iddiayı üç sava dayandırmaktadır: Birincisi, ekonomi ve siyasetin ayrı kurteler olarak ayrışması beraberinde somut birey-soyut yurttaş ikiliğini doğurmuştur. İkincisi, modern sivil toplumda çalışmanın toplumsal yaşamının merkezine yükselmesidir. Feodal bağımlılıklardan kurtulan emeğin, sivil toplum içerisinde hangi pratiklerle denetim altına alındığına odaklanan bu bölümde, çalışmanın taşıdığı etik değer, Antik dönemde ve modern sivil toplumda karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmanın polis'teki "iyi yaşam" amacından tamamen ayrılarak yine sivil toplumun kendi içindeki serveti azamileştirme amacına yönelik hangi pratiklerle ayrıştırıldığı yine bu bölümde ele alınmıştır. Üçüncü sav ise modern sivil toplumun ortaya çıkışıyla "araçsal aklın" toplumsal yaşamın bütününe hâkim olmasıdır. Bu bölümde oikosun araçsal yapısı Antik dönemdeki karşılığı ele alınarak açıklanmıştır. Araç ve amaç arasındaki ayrımın modern dönemde geçirdiği dönüşüm ve amacın aldığı gayri siyasi nitelik üzerinden oikosun sivil toplumun bütününe yayılımının tespit edilmesi bu bölümün temel hedefidir. İkili bir varoluş biçiminden yalnızca iktisadi bir varoluşa doğru dönüşüm, ontolojik olarak bencil ve rekabetçi olduğu varsayılan bireyin araçsallığı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu aynı zamanda insanın diğer tüm boyutlarını geri plana iten ve onu tek bir boyutla tanımlayan bu araçsallığın, endüstriyel toplumda nasıl üretildiğinin de açıklanmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Uygulamalı ve teknik terimlerin hâkimiyeti ile kitle iletişim araçlarının endoktrinasyonun, insanın gayri siyasi bir özne olarak üretilmesindeki etkisinin tespit edilmesi oikosun sivil toplumdaki belirleyiciliğini desteklemiştir. Bu üç sav üzerinden tartışmaya açılan sivil toplum olgusu, normatif yaklaşımların tersi denilebilecek sonuçlara ulaşmıştır. Böylelikle modern toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan sorunların gerekçelendirilmesinde, sıklıkla bir çözüm olarak sunulan normatif sivil toplum kavrayışı yerine, sivil toplumu belirleyen dinamiklerin oikosa olan ilişkisi analiz edilerek kavramın daha açıklayıcı bir zemine oturtulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın hedeflediği temel katkı, sivil topluma yönelik normatif yaklaşımların aksine onun gerçek dinamiklerinin açıklanmasıdır. Bu bağlamda üzerinde görüş birliği olmayan bu kavramın toplumsal gerçeklikle ilişkisinin kurulması önemli görülmektedir. Modern sivil toplumla antik referanslara sahip oikos kavramı arasındaki tarihsel izleği belirgin hale getirmek, kanımızca sivil toplumun daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

1.Oikos ve Modern Sivil Toplum

Kullanımı Antik Yunan'a kadar götürülen sivil toplum kavramı, burjuva siyasi düşüncesinde, modern toplumları geleneksel olandan ayırma amacına hizmet etmiştir. İlerleme düşüncesi ile sivil toplumun gelişimi arasında kuvvetli bir bağ

kurulmasının nedeni bu geleneksel-modern ikiliğine dayandırılmaktadır. Klasik liberal kuramcılarının düşüncesinin çoğunda, Doğu toplumlarında sivil toplum olgusunun ortaya çıkmadığı tespit edilir. Doğu’da birey olgusunun bulunmadığı ve despotların egemenliği altına aldıkları tebaaya keyfi yönetimlerini dayattığını benimseyen oryantalist düşüncede bu ayrımın yer almaması anlaşılabilir.¹ Burada sivil toplumu, devletin baskı ve denetiminden ayırıştırarak olan piyasa güçlerinin gelişmişlik düzeyidir. Sivil toplumun doğası, piyasa güçlerinin özgürce ekonomik ve toplumsal ilişkiler geliştirmesini sağlayacak yasalarda açığa çıkacaktır. Sivil toplumun gelişiminin Avrupa devletlerine dayandırılmasının nedeni, bu yasaları hukuki statüye dönüştüren öncüler olarak görülmesidir. Eşitlik, mülkiyet ve ifade özgürlüğü gibi hakların devlet tarafından güvenceye alınması; sivil toplumda kendisini gösteren bireylerin aristokratik ayrıcalıklardan, kilise ve devletin müdahalesinden azade ekonomik ilişkiler geliştirmesinin başat koşuludur. Özetle sivil toplumu özgürleşmeci bir zemine dayandıran bu eğilim, on sekizinci yüzyıldan sonra yaygın bir hale gelmiştir. Günümüzde de sivil toplum olgusunu, a priori bir biçimde, özgürleşme savına dayandırma eğilimi varlığını korumaktadır. Ancak bu olgunun ilişki içerisinde olduğu tarihsel koşullarından arındırarak normatif bir anlam yüklemek, çoğu zaman kavramın anlaşılmasının aksine onu gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Kapitalist üretim biçimi içerisinde sivil toplumu belirleyen dinamiklerin oikosla olan bağlantısı ortaya konulduğunda sivil topluma yönelik daha tarihsel bir kavrayış geliştirilebilecektir.

Kelime anlamı itibariyle “hane halkı”, “ev” ve “aileyle ilgili olana” karşılık gelen oikos kavramı, Sokrates’in öğrencisi Ksenophon tarafından hane halkı servetinin arttırıldığı bir üretim birimi olarak karşımıza çıkar. Ksenophon, İktisat Üzerine – Oikonomikos– adlı eserinde, ev idaresinin de aynı doktorluk, demir ustalığı ya da halı dokumacılığı gibi belirli bir bilgiye ve erdeme dayanan bir sanat olduğunu anlatmaktadır (Xenophon, 1996: 39). Bu sanat ise, “bilgili” ve “erdemli” erkek tarafından eşine öğretilmelidir. Çünkü kitaptaki anlatımla, nasıl bir koyunun ya da atın yanlış davranışından çoban ya da seyis sorumluysa, bir kadının yanlış davranışından da erkek sorumlu olacaktır (Xenophon, 1996: 49). Tanrısal ve doğal bir işbölümü sonucunda ortaya çıkan bu toplumsal cinsiyet rejimi, oikosun düzeni ve idaresi için gereklidir. Kadın, “doğası” gereği erkeğin oikosa getirdiği her türlü malın korunması, kullanılması ve arttırılmasından sorumlu tutularak mülkiyetle ilişkilendirilir (Xenophon, 1996: 63-65). Böylece Antik Yunan’daki patriarkal ilişki, sadece soyun devamının sağlandığı bir evlilik birlikteliği temelinde değil, kadının oikostaki serveti ve refahı arttırdığı mülki bir “ortaklık” temelinde kurulur (Yalazı ve Küçüker, 2015: 69-73). Doğasına uygun şekilde oikostaki serveti ve refahı artıran kadın, neyi nasıl kullanacağını en iyi bilen bir “kraliçe arı” gibi sadece ev içi zorunlu işlerden sorumlu tutulur ve ev dışındaki işlerden yani polis’ten dışlanır (Xenophon, 1996: 63-65).

Bu şekliyle oikos kavramı, Aristoteles’in siyaset felsefesinde de polis dışındaki ilişkilerin kavramsallaştırılmasında kullanılmaktadır. Oikos ve polis arasındaki ayrım iki farklı varoluş biçimi olarak Antik dönemde ekonomik ve siyasal olanın sınırlarını tespit etmektedir. Gayri siyasi bir alan olarak oikos, gündelik yaşamın biçimlendiği ve insanların yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyan zorunlulukların belirleyici oluşuna ilişkin bir alandır. Aristoteles bu alanın dört temel ilkeye dayandığını saptamaktadır. Bunlar; evin geçimini sağlamak, elde edilen malları korumak, malların nasıl kullanılacağını bilmek ve evin düzenini sağlamaktır

(Aristoteles, 2016, 28). Polis'in yönetiminden farklı olarak oikosun yönetimi bir çoğunluk tarafından değil, tek bir kişiye (aile reisine) dayandırılmaktadır. Aile reisi evin yönetiminde bu dört ilkeyi gerçekleştirirken karısı ve kölelerine nasıl davranacağını sınırları belirlenmiştir. Aristoteles; aile reisinin iyi bir ev yönetimi sağlamanın, iyi kölelere sahip olmak ve evi güvenerek emanet edilebileceği bir eşten geçtiğini belirtmektedir.² Köle ve kadınlara yönelik bu hiyerarşi, erkeğin otoritesinin yalnızca oikos içerisinde kurulmasına neden olur. Polis'te var olmanın koşulu ne iyi bir ev geçimi ve düzeni sağlamak ne de köle ve kadınların denetim altına alınmasıdır. Eğer insanın siyasal bir hayvan (zoon politikon) olduğu savından hareket edecek olursak bunun gerçekleşmesinin koşulu polis'te yurttaş olarak var olmaktır. Oikosa sirayet edenin, insanın hayvani doğası (animal laborans)³ olduğu düşüncesi bu felsefi zemin üzerine kurulmuştur. Böylelikle köle emeğine dayanarak gerçekleşen çalışma ilişkileri yaşamın bütünlüğü içerisinde bir amaç değil yalnızca yurttaşların polis'te maddi zorunluluklardan özgürleşmelerini sağlayacak bir araçtır.

Oikos-polis dikotomisine göre; ekonomi modern döneme gelinceye değin aile reisinin egemenliğinde gerçekleşen ilişkiler örüntüsü olmayı sürdürse de ticaretin yaygınlaşması ve üretim biçiminin feodalizmden kapitalizme doğru evrilmesi, ekonomiyi evden pazara taşımıştır. 18. yüzyılda feodal beyin hazine odası anlamına gelen "camera" sözcüğünden türetilen kameralizm, polis'in yönetimi için ekonomiyi devletin geliştirdiği bir bilim seviyesine getirerek Antik referanslarından tamamen ayırtmıştır (Habermas, 2003, 82-83). Ancak bu çalışmanın temel iddiası ev dışındaki toplumsal yaşamın iktisadi yasalarla düzenlenmesinin oikosun sonlanması değil; piyasa ilişkilerine sirayet ederek kamusallaşmasıdır. Oikosun kamusal alana yönelik bu genişlemesinin en önemli kanıtı, kamusalığın Antik referanslarından tamamen uzaklaşmasıdır. Burjuvazinin gelişimine koşut bir biçimde ortaya çıkan ve ekonomik ilişkilerin gerçekleştiği bir alan olarak tasavvur edilen sivil toplum, politik olanın devletin alanına girecek şekilde ayrıştırıldığı yeni bir ikilik yaratmaktadır. Klasik liberal düşünürlerde de görüleceği gibi devleti sınırlandırma savı aynı zamanda politik olanı ekonomi dışına çıkarma girişimi olarak da okunabilir. Böylelikle gayri siyasi bir alan olan sivil toplum; somut bireyi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin merkezine koyarken yurttaşlığı soyutlaştırarak devletle olan bir ilişki düzeyine indirgemıştır. Devletin toplumsal yaşamı düzenleme gücündeki bu geri çekiliş polis'in yerine piyasanın yasalarına göre düzenlenen bir alan kurgusuyla birlikte gelişmiştir.

1.1. Ekonomi ve Siyasetin Ayrışması: Somut Birey-Soyut Yurttaş Dikotomisi

Bu başlık altında yapılacak çıkarımlar, oikosa özgü gayri siyasi niteliklerin modern dönemde somut birey kategorisi altında yeniden inşa edildiğidir. Ancak bu kavrayışının Antik dönemdeki bir kavramın anakronik biçimde modern döneme uyarlanması anlamına gelmediğini belirtmek gerekmektedir. Burada ele alınacak somut birey kategorisinin oikos gibi bir referansla açıklanması, Antik Yunan siyasal düşüncesinin modern dönemde tersine dönen etik varoluş biçimlerini ortaya çıkarma amacına dayanmaktadır. Böylelikle siyasal varoluşun kamusal alandan çekilerek yerine oikosa özgü yaşam biçiminin ekonomi aracılığıyla nasıl genişlediği tespit edilecektir.

Batı Avrupa'da kapitalizmin geliştiği döneme kadar artık ürüne el koyma, piyasa dışı araçlarla gerçekleşmiştir. Bu süreç ekonomi dışı unsurları ve üretim faaliyetinin bütünlüğünü ifade etmektedir. Siyasi ve askeri güçlerin artıya el koyması ve üretimi denetleme sürecindeki bu başat konumu, feodalizmin çözülüşünden sonra ekonomi dışındaki alana çekilmiştir (Wood, 2016, 25-26). Siyasi ve iktisadi güç arasındaki ayrışma burjuvazinin ekonomideki hâkimiyetiyle birlikte derinleşmiştir. Bu ayrışma Hegel'den başlayarak sivil toplumun gayri siyasi bir toplumsal alan olarak kurgulanmasına neden olmuştur. Sivil toplum tartışması, 18.yy'da klasik liberalizmin yükselişiyle birlikte tamamen piyasanın yasaları tarafından yönetilen gayri siyasi bir alan olarak tanımlanır olmuştur. 1767'de *An Essay on The History of Civil Society* isimli kitabıyla Adam Ferguson, liberal anlamda devlet-sivil toplum ayrımına kuramsal bir derinlik kazandırmıştır.

Hegel'den önce doğal hukuk kuramcılarında, devlet ve sivil topluma ilişkin bir ayrımın aksine bu iki kavram arasında bir özdeşlik kurulmaktadır. Kurulan ayrım daha çok devlet veya sivil toplum ile doğa durumu arasındadır. Bu ayrım, toplumsal bir uzlaşma sonucu insanlığın doğa durumundan çıkarak uygarlığı yani sivil toplum düzenini kendi güçlerinin üzerindeki devlet aracılığıyla kurması olarak temellendirilir. Hegel; aile, sivil toplum ve devlet olmak üzere üç kategoride fikirlerini temellendirmiştir. Bireylerin aile ve devlet dışı bir alanda bir araya gelişi sivil toplum alanına karşılık gelmektedir. Aile içerisinde geliştirilen ilişkiler bireyin bencil yönünü dışa vuracak koşulları yaratmamasına karşın, sivil toplumda bir araya gelen bireyler bu niteliklerini özgürce gerçekleştirebilmektedir. Sivil toplum alanında bireyin bencil varoluşu düzenleme dışı bırakıldığında toplumsal birlikteliğe zarar verecek etkiler yaratacaktır. Hegel'in devlet otoritesini ve müdahalesini meşrulaştırdığı zemin, bireylerin sivil toplumda baskılanmayan bencil niteliklerinin yaratacağı sorunlardır. Almanca hem sivil toplum hem de burjuva toplumu anlamına gelen "bürgerliche gesellschaft" kavramının Hegel'de iki niteliği vardır. Birincisi, politik alanın dışında gelişen sosyo-ekonomik ilişkiler örüntüsü (gayri siyasi alan), ikincisi ise özünde burjuvaziye karşılık gelen atomize ve bencil bireylerin geliştirdiği ilişkilerdir (Neocleous, 2015, 18).

Bireyin kamusal alanda politik varoluşunu soyutlaştıran, iktisadi yönünü somutlaştıran bir diğer gelişme ise modern hukuk sisteminin oluşturulmasıdır. Sivil toplum bireysel hak ve özgürlüklerin yanında özel mülkiyet ve özel hukuk gibi unsurların geliştiği alandır. Devletin bu mekanizmaya yapacağı her müdahalenin piyasanın prensiplerini bozucu bir etki yapacağı önermesi vardır. Sivil toplum böylece kapitalist ekonomik sistem "ilerledikçe" devletten ayrılan ve özerkleşen bir yapıya sahip olmaktadır. Klasik ekonomi politikçilerde bu ayrımın oluşmadığı, Doğu toplumlarının geride olduğu ve çağdaşlaşan toplumlarda sivil toplumun zorunlu olarak ortaya çıkacağı savını tespit etmek güç değildir (Halifeoğlu, Yetiş, 2013, 169). Somut birey ve soyut yurttaş ayrımının oluşabileceği zemin, devletlerin modern hukukla sınırlandırılmasına bağlanmaktadır. Geleneksel toplumlarda mutlak iktidarların keyfiliğini önlemek amacıyla taşıyan tanrısal kurallar bulunmaktaydı. Bu anlamda iktidarların tanrıya karşı olan sorumluluğu onun belirli sınırlar dışına çıkamayacağı bir yönetim biçimi geliştirmesi varsayımına dayanıyordu.⁴ Ancak kralın aşkın güçlerle sınırlandırılması her koşulda tebaayı güvence altına alacak bir denetim ortaya çıkarmamaktadır. Seküler temelde yükselen modern hukuk devleti, bu kısıtlamayı aşkın güçlerden alarak birey ve toplum gibi somut unsurlara dayandırmıştır. Bu sürecin, dinin devlet üzerindeki kısıtlamalarının

kaldırılmasından çok daha kapsamlı etkileri olmuştur. Devletin kudretinin sınırlandırılmasında aşkın gücün çöküşü, hukukun “pozitif” bir temele dayandırılmasıyla mümkün olabilmıştır. Pozitif hukuk düzenlediği alanlar itibariyle olgusal olanın sınırlandırılmasını hedefleyen bir hukuk sistemine karşılık düşer. Pozitif hukukta öncelikle devlet bir anayasa metniyle sınırlandırılır. Devlet kudretinin yasama-yürütme- yargı organları arasında paylaşılmasıyla pozitif hukuk sisteminin yönetsel zemini de sağlanmış olur. Son olarak ve en önemlisi, birey hak ve özgürlüklerinin yanında mülkiyet de yasalar aracılığıyla sıkı bir denetime tabii tutulur.

Özel mülkiyet gibi bireysel hak ve özgürlüklerin modern devlet tarafından güvence altına alınması, devletin iktisadi güçler tarafından sınırlandığı yeni bir düzen yaratmıştır. Bu tasarım sivil toplumu siyasal olana karşı tarafsızlaştırarak, gündelik yaşamın işleyişini siyasal mücadeleler karşısında pasifleştirmektedir. Liberalizm son üç yüzyıllık geçmişiyle birlikte düşünüldüğünde siyasi-hukuki ayağıyla ekonomik ayağı arasındaki makasın giderek açıldığı görünmektedir. Peki, liberalizmin kendi içerisindeki çelişkisi nereden gelmektedir? Ekonomik liberalizm, bireylerin zekâ ve beceri yönünden doğuştan eşit olmadıklarını ve bu becerilerini sergileyenlerin serbestçe mülk ve sermayeye sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Siyasi/hukuksal liberalizm ise her bireyin hukuki olarak eşit haklara sahip olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Bu vurgu ekonomik liberalizmin koşulları altında soyut ve teorik bir varsayımdır (Özlem, 2011, 44).

İnsanın varoluşunu keskin bir biçimde ikiye bölen bu yaklaşım, Hegel’in kavramsallaştırmasında da yer almaktadır. Kaldı ki Hegel bu ayrıma aşılması mümkün olmayan bir doğallık atfetmektedir. Örneğin, insan sivil toplumda çalışma süreçlerine katılarak, özgürce sözleşme yaparak iktisadi varoluşunu gerçekleştirirken, evrensel hakların güvence altına alındığı devlet alanında da yurttaş olarak yer alır (Yetiş, 2011, 44). Böylelikle somut bireysel varoluş Aristotelesçi anlamda bir siyasal alanda değil, tam aksine bu siyasal alana rağmen gerçekleşmektedir. Sivil topluma atfedilen feodal ilişkilerden özgürleşme savına bu perspektiften bakıldığında, özgürleşmenin aynı zamanda siyasal alandan da olacağı tespit edilecektir. Bu gayri siyasal özgürleşme, sivil toplumu a priori bir kabulle demokratikleşme alanı olarak gören tüm yaklaşımların sorgulamaya açılabilirliğini gösterir.

“Kamusallığın normatif teorileriyle normatif iddiaları tek yanlı olduklarından ve karmaşık sivil toplumu idealist bir bakış açısıyla daralttıklarından dolayı yetersiz kalırlar. Zira kamusalığın normatif teorileri, gücün ve sosyal çatışmaların içinde yer aldığı karmaşık bir sivil toplumsal güç alanında bilakis söylemsel bir olaydır; normatif teoriler sadece normları talep ediyor diye söylemlerin ve devlet iktidarının düzenini korumak için iktidarın ve rekabetin dışında kalamazlar. (...) Söylemler bu yüzden kamusalığın içinden ve kamusalılık sayesinde oluşan sosyal pratikten koparlar. Bu kendiliğinden pratik stratejilere ve çözümlere yol açması beklenen ama kamusal bir tartışmadan başka bir amaç belirlemeyen bir duruma yol açar” (Demirovic, 2011, 83).

Ekonomi dışı ilişkilerde herkesin fikirlerini özgürce dile getirerek en uygun olana, tartışmayla ve fikirlerin rekabetiyle ulaşılabileceğini savunan normatif demokrasi yaklaşımları yukarıda bahsi geçen sivil toplum kavrayışıyla yakından ilişkilidir. Bireyi içine doğduğu tarihsel ve toplumsal nesnel koşullardan bağımsızlaştırarak anonimleştiren bu kavrayış, kaçınılmaz olarak sivil toplumdaki ekonomik ve siyasal mücadele ilişkilerini örtmektedir. Bu bağlamda politik olanı sınırlandırarak oikosu

kamusallaştıran bu bakış açısının sivil toplumdaki perdelemeyi yeniden ürettiği açıktır.

Marx; Hegel’de olduğu gibi sivil toplumun burjuvazinin egemenliğinde geliştiğini ve hem aşırı yoksulluk hem de aşırı zenginlik yarattığı konusunda aynı fikirdedir. Ancak Hegel sivil toplumda bireylerin bencillikleri yüzünden ortaya çıkan sorunların çözümüne, evrensel bir etik değere sahip olarak gördüğü devleti çağırır. Kamu otoritesi, burjuvazinin kendisini sivil toplumda kusurlu bir etikle dışa vurumunun karşısına evrensel bir etik koyar. Ancak Marx; devleti egemen sınıfların çıkarlarından bağımsık bir örgütlenme biçimi olarak görmediği için, devletin sorunu çözmek yerine mevcut eşitsizlikleri sürdürecektir biçimde gücünü topluma dayattığı sonucuna varmaktadır. Bu nedenle sivil toplumdaki eşitsiz ilişkilerin çözümü yine sivil toplum içerisinde çoğunluğu oluşturan proletaryanın hâkimiyetiyle gerçekleşeceği savunulmaktadır (Neocleous, 2015, 19). Ekonomik yapıdan, sınıf ilişkilerinden ve üretici güçlerin gelişmişlik düzeyinden bağımsık olmayan devlet, sivil toplumda aktörleriyle bizzat bulunmasa da egemen sınıfın çıkarını artıracak düzenlemeleri gerçekleştirmektedir. “Burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komite” (Marx, Engels, 2008, 119) olarak görülen yürütme, sivil toplum devletteki yansımaları savının net bir karşılığı olarak görülebilir.

Oikosu sivil toplumun sınırlarına taşıyan bir diğer kavrayış, sivil toplumun yalnızca burjuvazinin varoluş biçimleriyle özdeşleştirilmesidir. Rekabetçi, bencil ve atomistik özne kurgusunun sivil toplumdaki karşılığı burjuvaziye de emeklerini işgücü piyasasında satmak zorunda olan genişçe bir kitlenin, bu kurgunun dışında kaldığı görülmektedir (Yetiş, 2011, 57). Burjuva rekabetçiliği; Hegel’de toplumsal dayanışmayı baltalayabilecek bir sapma sorununu içinde barındırsa da liberal ekonomik soyutlamada bu rekabetçilik, en ucuz girdi maliyetiyle üretim yapılmasına olanak vererek toplumsal faydayı arttıracak bir işleyiş olarak değerlendirilir. Ancak işgücü maliyetinin bir ürünün maliyetini oluşturan unsurlardan birisi olduğu göz önüne alınırsa, rekabetçiliğin çalışanlar için en açık sonucu ücretlerin sürekli baskılanmasıdır. Üretim araçlarına sahip olmayan bu kitle için rekabetçiliğin ve bencilliğin gerçekleşeceği koşulların giderek daralması kaçınılmazdır. Neticede liberal özne kurgusu, toplum içerisinde yer alan tüm bireylerin iktisadi ve siyasal varoluş biçimlerini gerçekleştirebilecekleri sınırları normatif olarak çizirken, yurttaşlığı tüm katmanlar için soyutlaştırmış ve somut bireyi yalnızca burjuvazi içerisine alarak dışa vurulacak bir kategori haline getirmiştir.

1.2.Çalışmanın Toplumsal Yaşamın Merkezine Yükselişi

Antik Yunan siyaset felsefesinde hane zorunluluklarının *politik yaşama (bios politikos)* ulaşmak için bir araç olduğunu yukarıda belirtmiştik. Hanenin kendi içindeki eşitsizlik ve hiyerarşi, politik yaşama dâhil olanlarla eşitlenmek için sorgusuz kabul edilen unsurlar olmuştur. Böylelikle oikostaki zorunluluklardan kurtulan aile reisinin polis’te “*iyi yaşam telosu*” gerçekleşmiş olacaktır (Arendt, 1994, 58). Bedensel gücün kullanımına dayalı çalışma, oikosta yer alan zorunlulukların başında gelmektedir. Etik bir değer olarak kölelerle özdeşleştirilen çalışmanın, bir amaç olarak iyi yaşamla bağlantısı kurulmaz. Örneğin, bir köle emeğini efendisi için ne kadar iyi organize ederse etsin bu köleyi politik bir yaşamın koşullarına yaklaştırmış olmaz. Aristoteles’in ifade ettiği gibi çalışkan kölelere sahip olmak olsa olsa aile reisinin haneyi iyi yönettiği anlamına gelir. Kaldı ki aile reisi tarafından verimli bir çalışma için organize edilmiş köleler de onun iyi yaşam

amacını gerçekleştirmesi için yeterli olmaz. Görüldüğü üzere Antik Yunan siyaset felsefesinde çalışmak bir amaç değil, *bios politikosa* ulaşmak için bir araçtır. Ancak Akdeniz liman kentlerinde ticaretin yaygınlaşması ve nihayet kapitalist üretim tarzının kurumsallaşmasıyla birlikte çalışmaya yönelik bu felsefi kavrayış tamamen değişmiştir. Daha farklı bir ifadeyle söylemek gerekirse çalışma, toplumların iktisadi yapılarının pratik amaçları doğrultusunda yeni bir felsefi kavrayışa sahne olmuştur. Bunu Hristiyanlık içerisindeki mezhepsel ayrışmada da görmek mümkündür. Katoliklik içerisinde çileci (asketik) yaşam biçimi Protestanlıkla dünyevileşerek çalışmayı ibadete vardırarak bir tersine dönüş gerçekleşmiştir (Weber, 1999, 135). Böylelikle feodal üretim biçimi, içerisinden çıkan kapitalizmin dönüştürdüğü iktisadi yapının üst yapıdaki unsurlarını da kendisiyle uyumlu hale getirdiği söylenebilir.

Çalışma biçimindeki dönüşümü gösteren en başat gelişme, feodal ilişkilerden bağımsızlaşan emeğin işgücü piyasasında bir değişim değeri nesnesi haline gelmesidir. Çoğunlukla parasallaşmamış, aynı ödeme usulüne dayanan serflik statüsündeki emeğin, metalaşması ve genel eşdeğer bir metaya endekslenmiş parasal karşılığa sahip olması, emeğin üretim sürecine dâhil edilmesini sağlayan mobilizasyonu hızlandıran temel faktör olmuştur. Dokuma tezgâhlarından gelişmiş fabrikalara kadar üretim araçlarındaki gelişmeyle emeğin üretkenliği yeni bir çalışma disiplini altında örgütlenirken, değişim değeri nedeniyle emek, sermaye birikimi sürecinin bir parçası haline getirilmiştir. Çalışma biçimleri ve emeğin kapitalist üretim biçiminde kazandığı değişim değeriyle birlikte politik bir yaşamın altyapısını kurmaktan tamamen uzaklaştığını tespit etmek güç değildir.

Ancak burada modern dönemle kıyaslandığında Aristoteles'in malların parasal bir değerle değişimine karşı çıktığı gibi bir sonuca varmak yanıltıcıdır. Oikosun bir parçasını evin idaresi, diğer parçasını, yaşam için gerekli malların parasal bir karşılıkla elde edilmesi (*cherematistics*) oluşturmaktadır. Hane için kullanışlı ürünlerin para karşılığında edinilmesi aynı zamanda oikosun iyi bir şekilde yönetilmesini sağlayacağı için meşrulaştırılmaktadır. Aristoteles bu bağlamda parasallaşan mübadele ilişkilerinin sınırsız bir servet birikimine yol açabileceğini ve polis'teki iyi yaşam biçiminin temelini zarar vereceğini de tespit etmiştir. Değişim değerine sahip olan malların ailenin geçimi için gerekli olandan daha fazlasının limitsiz bir biçimde elde edilmesi sosyal düzeni bozacak, doğal olmayan bir tutum olarak görülür (Cendejas, 2017, 11). Kullanım amacını aşan bu mübadele ilişkisiyle doğacak servet birikiminin modern sivil toplumun tamamen *cherematistik* dinamiklere dayandığını göstermektedir. Merkantilist dönemde genel eşdeğer olarak altın, değişim değeri açısından tüm metaları kendisiyle ölçebilen evrensel bir para haline gelmiştir. İktisadi güçlerin gelişimiyle devletler de yasal sistemlerini ölçülebilir, hesaplanabilir ve nihayetinde parasallaştırılabilir kriterlerle yeniden düzenlemişlerdir. Böylelikle Aristoteles'te hanenin yönetimi için kullanışlı mallarla sınırlandırılan *cherematistics*, modern dönemde bu sınırlandırmadan kurtularak sivil toplumun tüm alanına yayılmıştır. Zamanın ve mekânın standardizasyonu bunun önemli bir yansımasıdır. Birimlere ayrılan zaman, emeğin üretkenliğinin ölçülmesini araçsallaştırarak çalışmayı disipline etmiştir (Dikmen, 2015, 38). Bunun yanında mekânın standardizasyonu üretimi, zanaatkârlığa özgü farklı çalışma alanlarından alarak fabrikaya kaydırmıştır. Lewis Mumford, sanayi kentinin, "fabrika", "demiryolu" ve "banliyö (işçi mahalleleri)" olmak üzere üç unsur üzerinde yükseldiğini ifade etmiştir (Mumford, 1990, 561). 18. ve 19. yüzyılın toplumsal

yaşamı ve kenti için bu örgütlenmenin, politik olanın aksine çalışmayı merkeze alan iktisadi saiklere dayandığı açıktır.

Yerel nitelikli kamu hizmetlerinin gelişiminde de çalışma biçimleri merkezi bir rol oynamıştır. Çevrenin ve su kaynaklarının korunması, kanalizasyon, çöp ve kentsel temizlik hizmetleri, salgın hastalıklarla mücadele, üretici güçlerin sağlığını tehdit edecek unsurların bertaraf edilmesi, sağlık hizmetlerinin maliyetinin düşürülmesi gibi hedefler kapitalist toplumlar için devletin, emeğin yeniden üretimi için ödün veremeyeceği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böylece sivil toplumdaki yaşam formunun burjuvazi için özgürlüklerin gelişimi, çalışan geniş kitleler içinse zorunlulukların merkezileşmesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Oikosun toplumsal yaşamın bütününe yayılmasını; uzun çalışma saatlerinde, bireyin politik var oluşunun aksine üretkenliğini merkeze alarak iktisadi yapı için düzenlenen yasalarda ve işin basit parçalara ayrılmasıyla üretilen nesne ile üreten arasındaki bağlantının çözülüşünde görmek mümkündür. Eğer Antik Yunan felsefesindeki insan kavrayışıyla kıyaslanacak olursa, modern özne, oikosun toplumsal yaşamın tüm alanına sirayet etmesiyle *insandışılaşmaktadır (dehumanazition)*. Marx bu yaşam biçimini, işçilerin yalnızca hayatta kalma ve geçimlerini sağlayabilecek koşullarını üretebilecek *"fizik özneye"* indirgenmesiyle açıklamaktadır:

"İşçi ne kadar zenginlik üretir, üretimi erk ve hacim bakımından ne kadar artarsa, o kadar yoksul duruma gelir. Ne kadar çok meta üretirse, o kadar ucuz bir meta olur. İnsanların dünyalarının değersizleşmesi, nesnelerin dünyasının değer kazanması ile orantılı olarak artar. Emek sadece emtia üretmekle kalmaz; genel olarak emtia ürettiği ölçüde, kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir. Bu olgu sadece şunu dile getirir: Emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak ona karşı koyar" (Marx, 2015, 140).

Eğer sivil toplum olgusunu oikosun genişlemesi olarak ele alırsak; bir rejimin demokratik koşullara sahip olup olmadığını belirleyen kriterler konusunda, politik haklara sahip olmanın yanında yurttaşların bu haklar üzerinde tasarrufta bulunacağı maddi koşulları da analize dâhil etmiş oluruz. Oikos kavrayışında olduğu gibi yaşam yalnızca geçime ve hayatta kalınacak koşulların yeniden üretimine indirgenmişse, çalışma bir özgürleşme değil zorunlulukların alanı haline gelmektedir. Eğer kapitalist bir ekonomide sivil toplumun doğasını belirleyen şeyin Adam Smith'te olduğu gibi *"görünmez el"* olduğu iddia ediliyorsa bu görünmez el "oikosun elinden" başkası olmayacaktır.

1.3.Araçsallaştırılan Aklın Egemenliği

Aklın araçsal yönünün sadece modern toplumlara özgü olduğunu savunmak doğru değildir. İnsanın kendisi dışındaki doğayı ve kendini dönüştürmeye yarayan araçları üretmesi (homo faber) hayatta kalma isteği kadar doğaldır. Nesneleri emeğiyle kendi ihtiyaçları doğrultusunda araçsallaştıran insan, nesneler dünyasının yanında zihinsel dünyasını da araçsallaştırarak geliştirmiştir. Ancak insanın anlam arayışı onu araçsal dünyanın sınırlarının yanında belli amaçlar doğrultusunda yaşamını örgütlemesine olanak tanımıştır. Böylelikle detaylı bir değerlendirmeye girmeden kabaca, düşüncenin araçsal ve amaçsal olmak üzere birbirini tamamlayan iki yönünün olduğunu söylemek mümkündür. Bunu Antik Yunan'da insanın polis'te iyi yaşam amacını gerçekleştirmesi için oikosun araçsal bir biçimde ele alınmasında, yani oikos-polis ayrımında da görmek mümkündür. Politik bir yaşama ulaşmak üzere oikostaki ilişkiler üstesinden gelinmesi gereken zorunluluklar olarak

tahayyül edilmiştir. Örneğin cherematistics sınırlandırmasında olduğu gibi para kazanmak ve servet birikiminin yaşamın amacı olamayacağı, hatta bu tür girişimlerin bir amaç olarak görülmesinin insani niteliklerin dışına çıkmak olduğu açıkça belirtilmektedir. Değişim değerine sahip nesnelere elde etmenin polis'teki iyi yaşam için araçlardan ibaret olması, aklın araçsal boyutunun yaşamının yalnızca bir bölümünde zorunluluklar nedeniyle üretildiğini kanıtlamaktadır. Bu tarihsel şema çizildikten sonra modern dönemde aklın biçimlenişi daha anlaşılır olacaktır.

Modern kapitalist ilişkilerin üzerinde yükselen sivil toplum, araçsallaştırılan aklın toplumsalın bütününe yayılmasıdır. Ancak burada araçsallaştırılan akıl devlette yurttaşlık ilişkilerinin kurulması amacına dayanmaz. Sivil toplumun araçsallığı yine kendi içerisindeki sınırsız sermaye birikimi amacına dayanmaktadır. Bu tersine dönüş devletin ve politik hakların iktisadi ilişkilerinin geliştirilmesi için araçsallaştırılmasında da açığa çıkar. Devletin, piyasa ilişkilerini kolaylaştıracak bir araca indirgenmesi (facilitator) "iyi yaşamın" devlet dolayımından çıkarak piyasa yasalarına göre belirlendiğini gösterir. İyi yaşam, artık yurttaşlıkla değil ne kadar servet biriktirebildiğiyle ölçülebilir hale gelmiştir. Makbul olarak kabul edilen, polis'i ilgilendiren meselelere katılmak değil, daha çok üretim yapabilecek verimlilik tekniklerinin bireyin emeğine uyarlanabilmesidir. Politik yaşam amacının kaybolması, piyasanın kendisinin hem araç hem de amaç olmasıdır. Sivil toplumdaki bencil birey kurgusu daha çok servet sahibi olmak için yaşamını, bu amaca sahip diğer bireylerle rekabet halinde geçirerek, araçsallaştıran kimseyi tarif etmektedir. Homo economicus özne tasarımı tek varoluş biçimi olarak sivil toplumda kendisini dayatmaktadır. Üretim böylelikle yalnızca nesnelere üretimi değil, bilginin yeni kullanım biçimlerinin, ideolojilerin ve yeni varoluş kavrayışlarının tinsel üretimini de kapsamaktadır. Üretim için gereken araçların üretimi kadar toplumsal ilişkiler ve bireye yönelik rekabetçilik ve bencillik gibi doğallıkların yüklenmesi, ya da daha doğru bir ifadeyle toplumsal ilişkilerin ve tekil bireylerin ideal bir formda yeniden tanımlanması da maddi yapının düşünsel araçları olarak üretilmektedir (Lefebvre, 2016, 42). Böylece oikosa özgü araçsallıklar gayri siyasi bir biçimde gündelik hayatın bütününe sirayet ederken, sivil toplum da maddi üretim ilişkisini besleyen üstyapıyla uyumlu bir alan olarak kendisini göstermektedir.

Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte düşünsel araçların bireyin yaşamında tek varoluş biçimi olarak yükselişi kaçınılmaz olmuştur. Radyo ve televizyon, iyi bir yaşam için gerekli olan arzu ve beğenilerin yalnızca tüketim nesnelere indirgenmesinin kanıtı olmaktadır. Bireylerin özgürleşmesi olarak tahayyül edilen sivil toplum, kamuoyu manipülasyonunun etkisiyle özgür iradenin ortadan kalktığı ve zorunlulukların genelleştirildiği bir alana dönüşmektedir. Bireyin iradesinden çıkmayan ve sistematik bir biçimde üretilen "koşullandırılmış gereksinimler" oikosa özgü gayri siyasi araçsallıkların "anestezik" etkisini ispatlamaktadır. Marcuse yaşama egemen olan bu tek varoluş biçimini şöyle özetlemektedir:

"Ürünler, kişileri endoktrine eder ve yönetirler. Kendi yapaylığına bağımsızlık kazanmış, bir yapay bilinç yaratırlar. Ve bu yararlı ürünler, giderek daha çok sayıda toplum sınıfları içindeki, daha çok sayıda bireylerin hizmetine sunulduğu anda, getirdikleri endoktrinasyon bir propaganda olmaktan çıkar, bir yaşam biçimi durumuna girer.(...) İşte böylece içerikleri itibarıyla, yerleşmiş düşünce ve eylem dünyasını aşan fikirler, istekler ve amaçlar yok edilerek ya da bu dünyanın ve bu düzenin kalıplarına indirgenerek bir tek boyutlu düşünce ve davranış kalıbı yaratılır" (Marcuse, 1968, 41).

Ancak bireyin tek boyuta indirgenmesini devlet ve birey arasında bir baskılama ilişkisi olarak değerlendirmek on yedinci yüzyılda devletin aldığı yeni biçimi görmezden gelerek geleneksel işlevlerle düşünmeye sebebiyet verebilir. Emeğin üretkenliğinin keşfi, devletin politikalarında bireyi baskılamanın aksine onu sermayenin azamileştirilmesi amacıyla üreten ve yaşatan bir niteliğe kavuşturmuştur. Michel Foucault devletin işleyişinin artık ne “tanrının bilgeliğine” ne de “prensin akıl ve stratejilerine” dayandırılmayacağını, devletin doğası ve rasyonelliğinin yine kendi içinde olduğu görüşünün kabul edildiğini belirtmektedir (Foucault, 2000, 111). Kayıt altına alma ve muhasebeleştirme gibi yöntemlerle devletin gücünün tespit edilmesine dayanan “siyasi aritmetiğin” bir bilim olarak gelişmesi sivil toplumdaki üretkenlik zeminine dayandığı açıktır. Devlet yönetimindeki aklın her ne kadar devletin kendi doğasından kaynaklandığı düşünülse de bu akıl, sivil toplumdaki aklın bir türevi olarak kendisini “üretkenlik” olarak devlette göstermektedir. Özellikle sanayileşme sürecinde kırdan kentlere akın eden kitlelerin yönetiminde yaşanan güçlükler şunu göstermektedir: Devletin üretkenlik gayesiyle, hem nüfusun kentlerde oluşturduğu kaotik yapı sıkı çalışma ilişkileri aracılığıyla disipline edilmiş hem de egemen sınıfın sermayeyi azamileştirme hedefi gerçekleştirilmiştir. Devletin bireyi üretmesi ve yaşatması politik bir varoluşu gerçekleştirmek amacıyla değil sivil toplumu biçimlendiren gayri siyasi bir zeminden türemektedir.

Sivil toplumda hâkimiyet kazanan araçsal aklın yalnızca üretim ilişkilerinde ortaya çıkmadığını belirtmiştik. Kültür de bu aklın etkisiyle yeni bir biçimde kendisini gösterir. Gelişmiş endüstriyel toplumlarda yüksek kültürün “yüce değerleri ve ülküleri” maddi yapının gerçekliğiyle yok edilmiştir. Şan ve şeref kazanma gibi ülkülerin nihayetinde üretkenlik için bir değer taşımaması, yalnızca gerçekçi, somut çıkarının peşinde koşan bireylerin oluşturduğu yığın, kültürün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu kültür, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle homojen niteliğine kavuşmuştur. Bu kültür; kitlelerin davranışlarının tahmin edilebilir, hesaplanabilir ve biçimlendirilebilir olmasına olanak tanımaktadır. Örneğin; tüketim kültürü denilen şey, yığın üretimin dolayısıyla beliren bir yığın tüketim davranışı olarak gözlemlenir. Sermayenin azamileştirilmesi amacıyla üretimde araçsallaştırılan insanın şimdi de tüketim davranışlarıyla sistemi geri besleyecek kültürel niteliklerle donatılması olarak değerlendirebileceğimiz bu süreç tüketimle ihtiyaçlar arasındaki doğal bağın kopuşundan başkası değildir. “Ruhun, imgelemin ya da iç insanın yüce dünyasından aşağılara indirilip, uygulamalı terimlere ve sorunlara” dönüştürülen ülküler, yığın kültürü üzerinden bireylerin araçsallaştırılmasının bir göstergesidir (Marcuse, 1968, 93). Felsefenin bilimle beraber sonlandığını iddia eden pozitivist yaklaşımlarda görüleceği üzere düşünsel faaliyet ancak pratik yaşam için etkiye sahipse kabul edilir hale gelmiştir. Uygulamalı terimlerin kapsamı dışına çıkanları metafizik olarak değerlendirmek, bilginin endüstriyel üretim için kullanılabilirliğinin sınırlarından gelmektedir. Bu aynı zamanda sivil topluma yüklenen sınırlılığı göstermektedir. Sivil toplumu oikosun gayri siyasi araçsallıklarıyla donatmak, toplumsalı, zorunlulukların sınırlarına sıkıştırmak anlamına gelmektedir.

Sonuç

Sivil topluma ilişkin a priori bir özgürleşme savının gerçekliği bu çalışmada üç karşı sav üzerinden tartışmaya açılmıştır. Böylelikle özgürleşmeyi gayri siyasi bir kavrayışla tersine döndüren sivil toplumu açıklama girişimlerinin, oikosun zorunluluklarının toplumsala genişlemesinden ibaret olduğu görülmektedir. Ekonomi ve siyaset arasındaki ayrışmayla başlayan, çalışmanın toplumsal yaşamın merkezine yükselmesi ve araçsal aklın hâkimiyetiyle kapitalizmde sivil toplumun, iddia edildiğinin aksine zorunlulukların alanı olarak geliştiğini tespit etmek güç değildir. Bu çalışmada sivil toplumu normatif bir biçimde kabul etmenin gerçeklikten, tersine dönüş pahasına, bir kopuş olduğu açıkça görülmüştür. Sivil toplumu koşulsuz bir biçimde demokrasinin ve iletişimsel bir akılla farklı çıkarlara sahip bireylerin uzlaştığı bir alan olarak görmek, kavramı gerçekliğinden kopartarak maddi ekonomik yapı için herhangi bir engel teşkil etmeyen ideal bir toplumsallık kurgusu yaratmaktır. Örneğin “temsili demokrasinin krizi” temasına sahip, sivil toplumun normatif kabulünden hareket eden varsayımlarda gelişen teknolojik koşulların, küreselleşmenin vs. temsili demokrasiye olan bağlılığı azalttığı tespit edilir. Sivil toplumun normatif kabulünden sıyrıldığımızda, doğrudan demokrasi sorunu teknolojik olanaklara indirgenebilecek bir düzlemde açıklanamaz. Sivil toplumun oikosa özgü zorunluluklarla gayri siyasi bir alan olarak biçimlendirilişi, demokrasinin temsili bir niteliğe sıkışmasıyla sonuçlanacağı açıktır. Böylelikle temsili demokrasinin krizi; henüz doğuşuyla, sivil toplumdaki çelişkileri kapatan normatif idealleriyle başlamıştır. Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi koşulları modern sivil toplumda olduğu gibi oikosun yaşamın tümüne yayılmasıyla değil, polis’te iyi yaşama ulaşma amacının getirdiği zorunluluklarla sınırlandırılarak yaratılmıştır. Sivil toplumun tümüne sirayet eden oikosa özgü zorunluluklar, yurttaşlığın doğrudan gerçekleştiği zeminin kaybolmasına yol açarken, demokrasiyi normatif bir zemine taşımıştır. Oikosun Antik Yunan’da ve modern dönemde aldığı biçim arasındaki bağlantının kurulması, modern toplumsal yaşamda beliren sorunları normatif tartışma zemininden çıkartarak daha gerçekçi bir kavrayışın oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Notlar

1. Bu düşünce biçimi “Doğu Despotizmi” kavramında daha net görülebilir.
2. Aristoteles’te bu ayrım: “Aynı şekilde erkek eve erzak getirirken kadın onları güven içinde tutar”
3. Çalışan hayvan anlamına gelen ifade.
4. Bu yönetim biçimi, “bütün iktidar tanrıdan gelir” (omnis potestas a deo) düşüncesi üzerinde yükselir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Aristoteles. *Ekonomi*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Cendejas, José Luis. "Economics, Chrematistics, Oikos And Polis In Aristotle And St. Thomas Aquinas". *The Journal Of Philosophical Economics: Reflections On Economic And Social Issues*, 10/2, (2017).
- Demirovic, Alex "Hegemonya ve Sivil Toplum: Kamusal Kavramı Üzerine Eleştiri-ötesi Düşünceler". çev. İlker Ataç. *Praksis Dergisi* 10 (2011), 73-91.
- Dikmen, Ahmet Alpay. *Makine İş Kapitalizm ve İnsan*. Notabene Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2015.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Yapısal Dönüşümü*. çev. Tanıl Bora, Mithat Sançar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Halifeoğlu, Melek - Mehmet Yetiş. "Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Ve Kuramsal Kökenler/Gramsci, The State-Civil Society Dichotomy, And Theoretical Antecedents". *Mülkiye Dergisi* 37/1 (2013), 163-188.
- Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Marcuse, Herbert. *Tek Boyutlu İnsan*. çev. Seçkin Çağan. İstanbul: May Yayınları, 1968.
- Marx, Karl vd. *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. çev. Muzaffer Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2008.
- Marx, Karl. *1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*. çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları, 2015.
- Mumford, Lewis. *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990.
- Neocleous, Mark. *Sivil Toplumunu Yönetmek*. çev. Bahadır Ahıska. Ankara: Notabene Yayınları, 2015.
- Özlem, Doğan. "Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek". *Doğu Batı Dergisi: Hukuk ve Adalet Sayısı*, 13 (2001).
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. çev. Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.
- Wood, Ellen Meiksins. *Sermaye İmparatorluğu*. çev. Oya Köymen. İstanbul: Yordam Yayınları, 2016.
- Xenophon, Ksenophon. *İçinde The Shorter Socratic Writings "Apology of Sokrates to the Jury," "Oeconomicus," and "Symposium"*. çev. Robert C. Bartlett. Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1996.
- Yalazı Esra - Küçük Sultan Deniz. "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım". *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 9/2, (2015), 57-90.

Yetiş, Mehmet. "Marx ve Sivil Toplum". *Praksis Dergisi*, 10 (2011), 35-72.

Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma İdeolojisi: Genel Bir Değerlendirme

Social Protection Ideology of the United Nations: A General Evaluation

Ruhal SAMANLI

Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
ruhalsmnl7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4422-6242>

Doğa Başar SARIPEK

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
sariipek@kocaeli.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3525-5199>

Tuncay YILMAZ

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İnsan Kaynakları Bölümü
tyilmaz@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3167-4457>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayını ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Samanlı, Ruhal , Sariipek, Doğa Başar , Yılmaz, Tuncay .
"Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma İdeolojisi: Genel Bir
Değerlendirme". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan
2021): 122-145 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.867585>

Bildirim

Bu çalışma Ruhal Samanlı tarafından Kocaeli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı'nda
Doç. Dr. Doğa Başar Sariipek danışmanlığında hazırlanan
"Birleşmiş Milletlerin Afrika Sosyal Koruma Politikalarına
Etkisi" adlı tezden çıkarılmıştır.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 24.01.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 26.03.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma İdeolojisi: Genel Bir Değerlendirme

Öz

Geçmişten günümüze yaşam koşullarındaki değişim ve dönüşümler, yeni riskleri de gündeme getirmektedir. Her dönemin kendine özgü yapısı ile ilişkili ekonomik, sosyal ve siyasal riskler, sosyal koruma anlayışında da değişikliklere neden olmaktadır. Uluslararası sosyal koruma anlayışının çerçevesini çizen uluslararası söylem ve uygulamalar dönemin şartları altında oluşan düşüncelerin etkisi altında şekillenmektedir. Bu çerçevede uluslararası platformda güçlü ve etkili bir sosyal koruma aktörü olan Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma anlayışının da değiştiği söylenebilir. Birleşmiş Milletlerin sosyal koruma politikalarının oluşum ve gelişimi teorik ve felsefi bir zeminden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda bu çalışmada, Birleşmiş Milletler (BM) sosyal koruma ideolojisinin genel bir değerlendirilmesi yapılarak BM belgelerinde yer alan sosyal koruma vurgusu, geçirdiği aşamalar ve ideolojik değişimler üzerinde durulacaktır. Sonuç olarak bu değerlendirmeler ışığında; BM sosyal koruma ideolojisinin, insanı odağına alarak temel insan haklarını muhafaza etme anlayışından taviz vermeden, bireysel ve toplumsal ihtiyaçları göz önünde tutarak değişen sosyo-ekonomik koşullara uyum sağlamak için gereken esnekliği de gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Sosyal Koruma, Birleşmiş Milletler, Sosyal Riskler

Social Protection Ideology of the United Nations: A General Evaluation

Abstract

Changes and transformations in living conditions have brought about new risks. The risks associated with the unique economic, social and politic structure of each period also lead to changes in the understanding of social protection. International discourses and practices that outline the framework of international social protection take shape under the influence of thoughts considering the conditions of the period. In this sense, it is possible to assert that social protection approach of United Nations, as a strong and effective social protection actor in the international platform, has changed. It is not possible to consider the creation and development of United Nations' social protection policies without regarding a theoretical and philosophical ground. To this end, after making a general evaluation of the United Nations' social protection ideology, this study discusses the social protection emphasis in United Nations documents as well as their development paths and changes happened in time. As a result of these considerations, this study reaches the conclusion that United Nations' social protection ideology shows the necessary flexibility to adapt to changing socioeconomic conditions and takes into account individual and social needs without compromising the understanding of protecting basic human rights.

Keywords: Social Policy, Social Protection, United Nations, Social Risks

Giriş

Sanayi devrimine kadar yardımseverlik veya hayırseverlik adı altında dini kurumların, ailenin veya zenginlerin fakire yönelik cömert davranışlarının bir yansıması olan, belirsiz ve resmi olmayan koruma, sanayi devriminden sonra üretim ilişkilerinin değişmesi, yaşam koşullarını tehdit eden risklerin de boyut değiştirmesiyle kurumsallaşarak devletin sorumluluğunda olan sosyal sigortalarla birlikte ifade edilmiştir. Ancak çalışma ilişkilerine dayanan, çalışanın çalışmasının ve prim ödemesinin karşılığında sağlık hizmetlerinden yararlanmasını, aile yardımları almasını konu edinen sosyal sigortalar, kapsamının darlığı nedeniyle eleştirilmiştir. Eleştirenler, değişen sosyal risklerle birlikte bireyin ve ailesinin kapsamlı gereksinimlerinin karşılanmasını öngören ve insanın doğuştan gelen haklarıyla bağlantılı bir sistem önerisinde bulunmuşlardır. Önerilen sistemin hem gereksinimlere odaklanması ve hakları muhafaza etmesi istenirken hem de risklere göre esneyebilen bir yapıya sahip olması istenmiştir. Beklentileri karşılayacağı öngörülerek ortaya konan sistem Beveridge Raporu'yla sınırları çizilen ve sosyal sigortalardan daha kapsamlı olan sosyal güvenliktir. Sosyal sigortalar gibi çalışma esasına dayandırılan sosyal güvenlik, sadece sosyal risklerin neden olduğu gelir eksikliğinin ve gider artışlarının zararlarını göz önünde tutmuştur. Çalışma gücü ile ilgilenen sosyal güvenliğin beklentileri karşılama konusundaki yetersizliği, 1980 sonrasında modern koruma metodu olarak da isimlendirilen sosyal korumanın önünü açmıştır.

Nitekim sosyal koruma, temelinde sınırları Beveridge tarafından belirlenmiş sosyal güvenlik kriterleri olan, haklar ve gereksinimler doğrultusunda geliştirilmiş bir koruma sistemidir. Zamanla sosyal koruma, değişen sosyal risklerin zararlarının minimize edilmesinin veya ortadan kaldırılmasının amaçlanmasıyla popüleritesi artan sosyal politika konularından biri haline gelmiştir. Sosyal koruma; "insanın doğumundan ölümüne kadar tüm haklarının muhafazasını içeren, genel olarak elverişli koşullarda yaşama imkânı yaratan ve risklere karşı koruma sunan çalışmalar dizisi" olarak ifade edilebilir. Sosyal koruma; ekonomik, sosyal ve siyasal içeriğe sahip konuların birbiriyle zayıf ilişkisinden kaynaklı sorunların bireye ve topluma verdiği zararları azaltmaya veya ortadan kaldırmaya çalışır. İnsanı merkeze alan adil bir sistem önerisine sahip anlayışı ile insan onuruna yaraşır yaşam koşullarının oluşturulmasını amaçlar. Sosyal koruma, sosyal koruma aktörlerinin yürüttüğü programlar ile amaçlarına ulaşır. Sosyal koruma aktörleri de genellikle kısa dönemli programlar yerine uzun dönemli programları tercih eder.

Ekonomik, sosyal ve siyasal içerikli sorunların etkilerinin ulusal sınırları aşması küresel sosyal politikanın önemini artırmıştır. Bu anlamda küresel sosyal koruma aktörleri de sorumluluk almıştır. Küresel barışın sağlanabilmesini ulusal sınırları aşıp küresel hale gelen sorunların çözümüne bağlayan BM, küresel çapta sorumluluk alan sosyal koruma aktörlerinin en önemlilerinden biridir. Ortak güvenlik kaygısıyla kurulmuş olsa da ilerleyen zamanlarda sosyal politika konularına ağırlık vermiş ve küresel sosyal politika aktörlerinden biri haline gelmiş olan BM, her türlü ekonomik ve sosyal risklere karşı savunmasız olan ve hayatını devam ettirebilmek için gereksinimlerini karşılamak zorunda olan insanların yaşadığı bölgelere, ülkelere sosyal koruma kapsamında destek sunar. Genellikle hiçbir karşılık beklemezsizin yapılan yardımlar, kısmen de belirli şartların yerine getirilmesinin karşılığında yapılır.

BM, tüm çalışmalarını organları ve uzmanlık kuruluşları aracılığıyla yürütür. BM organları ve uzmanlık kuruluşları, küresel zirvelerin gündeminde yer alan ve küresel sorunların özneleri olan insanların gereksinimlerinin karşılanmasını ve haklarının kullanılmasını planlayan çalışmalar yürütür. Bu doğrultuda aynı ve nakdi içeriklere sahip planların yapılmasındaki esas düşünce, küresel sosyal barışın ve küresel kalkınmanın önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Öncelikle metinlerde sosyal koruma vurgusunun yapılmasına önem veren BM, kuruluş metninde ve uzmanlık kuruluşlarının hazırlamış olduğu metinlerde doğrudan veya dolaylı olarak sosyal koruma vurgusu yapmaktadır. Bütün metinlerinde insana verilen değeri açıkça ortaya koyan BM, çalışana ve çalışanın ailesine odaklanan dar anlamda sosyal koruma yerine çocuk, genç-yetişkin-yaşlı, işsiz, çalışan-çalışmayan, engelli, hasta, bakıma muhtaç, eğitimsiz, beceri düzeyi düşük, yoksul kişileri de kapsama aldığı geniş anlamda sosyal koruma modelini benimsemektedir.

Uluslararası sosyal koruma faaliyetlerini yürüten BM'nin hedef kitle ve konu seçiminde çoklu bakış açısı ile ilişkili olan ideolojiler etkilidir. Sosyal koruma, hem bireyin özgürlüğüne önem veren liberal düşünceleri benimseyen hem de toplumun ve geleneksel değerlerin muhafazasını önemseyen muhafazakâr düşüncelerin tesiri altında şekillenmektedir. Ancak sosyal koruma modelini etkileyen en etkili düşünce, kapitalizmin neden olduğu eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin yok edilmesi isteğidir. Bu durumda BM'nin çalışma planında hem rekabete, bireyin özgürlüğüne ve ailenin devamlılığına vurgu yapan düşünceler hem de kapitalizmin zayıf insani yönünün güçlendirilmesi gerektiğini belirten düşünceler belirleyicidir. BM'nin çalışma planlarının ortak noktası, insanın varlığını devam ettirmek ve yaşam döngüsünde karşılaşılabileceği risklere karşı güçlendirici görevi görmektir. Bunun için eğitim, sağlık istihdam ana başlıkları ile bu ana başlıkların altındaki alt başlıklara önem verilmektedir.

Genel olarak yaşam standardının yükseltilmesi ve toplumsal yaşama tam katılımı sağlamak için hayata geçirilen program ve politikalar olarak değerlendirilebilen sosyal koruma da eğitim, sağlık ve istihdam ana başlıkları ile sosyal uyumu sağlama çalışmalarına destek sunmaktadır. Klasik düşüncelerin sert mizacının yumuşamasıyla popüler düşüncelerin etkisinde kalan ve zaman zaman da farklı düşüncelere yaklaşan sosyal korumanın, sürekli gelişim söylemine paralel uygulamalarla bütüncül bir yapı sergilemeye çalıştığı görülmektedir.

Bu arka plandan hareketle, bu çalışmada öncelikle insan haklarını muhafaza eden sosyal koruma politikalarını üretme ve uygulama sorumluluğuna sahip aktörlere değinilmiştir. Daha sonra sosyal korumanın temelinde yatan düşünceleri anlamak açısından ideolojinin kavramsal çerçevesi ve sosyal koruma ile oluşturduğu bağ incelenmiştir. Son başlık altında ise BM metinlerinde yer alan sosyal koruma kavramının uygulamalara yansımalarının ideolojik altyapısı genel olarak değerlendirilmiş ve sosyal koruma anlayışının farklı ideolojik temeller ekseninde ne yönde değişimler geçirdiği tartışılmıştır. Konu teorik bir çerçevede ele alınacağı için araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş; ulusal ve uluslararası literatürden ve konuyla ilgili BM belgelerinden yararlanılmıştır.

1. Sosyal Koruma Olgusu ve Sosyal Koruma Sağlayan Aktörler

Doğum anından ölüm anına kadar insan, hayatı boyunca pek çok riskle karşı karşıya kalır. Yaşamın risklerle çevrelenmiş olması korumanın önemini artırmaktadır. Bu bağlamda risklerin ortadan kaldırılmasını veya iyi yönetilmesini konu edinen

modern koruma metodu olarak sosyal koruma karşımıza çıkmaktadır (Holzman-Jorgensen, 2001, 548; Devereux- White, 2010, 5-7).

Sosyal koruma; bireylerin ve ailelerin risklere karşı korunmaları için düzenlenmiş, yaşama koşullarını tehdit eden unsurların karşılanması için ihtiyaç duyulanların ve dayanışmanın kamu politikaları vasıtasıyla kamusallaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal koruma, risklerin ve ihtiyaçların bireylere ve ailelere yüklediği olumsuzlukların azaltılması veya ortadan kaldırılması için kamu veya diğer organlar tarafından gerçekleştirilen müdahalelerdir. Sosyal koruma, hedef kitlesi içerisinde yer alanların savunmasızlıklarının azaltılması için acil yardımlar (transferler) içerse de gerçekte yaşamın sonuna değin süren uzun dönemli programlardır (Holzman- Jorgensen, 2001, 548; Devereux- White, 2010, 5-7).

Sosyal koruma programlarının yürütülmesinde sosyal koruma aktörleri aktif rol alırlar. Kamu kurumları veya özel kuruluşlar, olumsuz koşulların iyileştirilmesi için müdahale etme sorumluluğunu alan sosyal koruma aktörleridir. Ayrıca kamusal otorite olan devletin sosyal korumayı organize eden, yürüten ve denetleyen misyonunun yanında kâr amacı gütmeyen gönüllü çalışmalarına sorumluluk almaktan vazgeçmeyen STK'lar, buldukları ülkenin yapısına uyum sağlamak ve kendilerini benimsetmek adına sosyal sorumluluk almaktan geri durmayan çok uluslu şirketler, modern hayatta önemli rolü olan piyasa ve genellikle insanların ilk başvuru noktası olarak duygusal yönü ağır basan ailelerin çeşitli müdahaleleri bulunmaktadır (Lund - Srinivas, 2000, 16).

Çalışma ilişkilerinin değişen yapısı, dönem dönem sosyal koruma aktörlerinin müdahalelerini artırmış veya azaltmıştır. Sanayi devrimi öncesinde beden gücüne dayalı çalışanlarla toprağın mülkiyetine sahip olanlar arasındaki çalışma ilişkisinin ortaya çıkardığı zorlu yaşam koşulları, insanların korunmasını gerektirse de resmi makamlar tarafından belirlenmiş bir korumadan söz edilememektedir. Bu dönemde hayırsever ve yardımsever olarak isimlendirilen kişilerin malının bir kısmını yoksul insanlarla paylaşmasına ya da duygusal yönü ağır basan aile ve akraba ilişkilerine dayanan bir koruma ilişkisinden bahsedilir. Diğer bir ifadeyle, koruma ilişkisi, hayırseverlik veya yardımseverlik yaklaşımının ya da aile dayanışmasının sonucunda meydana getirilmiştir. Yapılanlarla kişilerin ve ailelerin mali durumunu dengelemek ve risklere karşı savunmasızlıklarını azaltmak amaçlanmıştır (Lund-Srinivas, 2000, 16; Giddens, 2008, 37; Ginneken, 2005, 12; Kurşun – Rakıcı, 2016, 138; Ersöz, ts., 77-78).

Ancak sanayi devriminden sonra kırdan kente göçün artması, çalışma ilişkilerinin değişimi ve genel olarak anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile şeklinin benimsenmesi hayırseverlik ve yardımseverlik adı altında yapılan yardımları ve bu yardımların önemini azaltmıştır. Ancak sanayide çalışanların kötü çalışma şartlarıyla bağlantılı olarak kötü yaşam koşulları altında ciddi sorunlar yaşamaları hem çalışma gücünün azalmasına hem de gelecekte endişe edilmesine neden olmuştur (Şenkal, 2005, 227-228). Bu duruma ortam yaratan sermaye sahipleri ile emek arasındaki ilişki, yarından emin olma ihtiyacını belirginleştirerek korumanın önemini artırmıştır. Bu bağlamda kamusal koruma sorumluluğunun bir yansıması olarak sosyal sigortalar gündeme gelmiştir.

Sosyal sigortalar, devletin sorumluluğunu artırırken bireylerarası yardımlarla geliştirilen ilişkiyi yok edemese de azaltmıştır. Sosyal sigorta bir işte çalışıyor olanın

prim ödemesi karşılığında sosyal güvenceden yararlanabildiği sistemdir. Bu sistem, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve 19. yüzyılda Almanya'da Bismarck tarafından meydana getirilen uygulamalara dayandırılmaktadır (Ersöz, ts., 123). Ancak karşılıklılık esasına göre sosyal güvence sunan, evrensel yapıdan uzak duran ve çalışmayı güvencesiz bırakan yapısı bakımından eleştirilmiştir. Zamanla bir işte uzun süre çalışmanın imkânsız hale gelmesi ve işsizliğin artması sosyal güvencesiz insan sayısını artırarak sosyal güvenliğe duyulan ihtiyacın şiddetini artırmıştır (Erdut, 2004, 24).

Sosyal çıkarların korunması ve geliştirilmesi amacına yönelik sosyal güvenlik, Beveridge Raporu'yla sınırları çizilen, çalışan-çalıştıran ilişkisine dayanan ve çalışma ilişkileriyle birlikte çalışma gücünün korunmasını öncelikleri arasında tutan bir sosyal güvence sistemidir (Murat, ts., 66; Özsuca, 2013, 443). Bu durumda tüm insanların daha iyi yaşaması için dikkate alınması gereken tüm sosyal ve ekonomik riskler göz önünde tutulmamaktadır. Sonuçta sosyal güvenliğin, gelişmiş sosyal sorunların tamamıyla ilgilenmesi beklentisi hüsrana uğramıştır. Sosyal ve ekonomik risklerin birbiriyle ilişkisinin insan refahını etkileyen tarafıyla ilgilenen sosyal korumanın önemi artmıştır.

Öncelikle insana yaraşır hayat koşullarına odaklanan sosyal koruma, ekonomik sistemde var olmakla veya üretkenlikle bağlantısız bir şekilde insan onuru ile bağdaşmayan bir hayatın sürdürülmemesi gerektiğini savunan şemsiye bir kavramdır (Özsuca, 2013, 441). Her bireyin eğitim ve sağlık standartlarının yükseltilmesi, eşitliğin öncelikli hale gelmesi, üretilen refaktan pay almak, gelir ve diğer eşitsizliklerinin giderilmesi, asgari koşullarda yaşama olanağına sahip olmakla hem fiziksel durumu iyileştirme hem de insan onurunu muhafaza etme amacının sosyal koruma kapsamında olduğu söylenebilir (Ginneken, 2005, 5-7; Gomez, 1999, 62).

Genel olarak sosyal hakların korunması ve sosyal risklerin azaltılmasını benimsemiş modern sosyal korumanın, yoksulluğu azaltma amacı da vardır. İhtiyaçların karşılanmasına odaklanan sosyal korumayla yoksulluğun ve yoksunluğun şiddeti azaltılmak istenir. Çünkü ihtiyaçların karşılanmasına odaklanmamak, yoksunluğun ve yoksulluğun şiddetini artırarak, iktisadi ve sosyal hayattan uzak kalmaya neden olur (Sarıipek, 2017, 57; Bonnet vd., 2010, 67). Bu bağlamda modern koruma metodu olarak sosyal korumanın yoksulluğu doğrudan azaltabilecek yapısı, sosyal dışlanmayı da azaltabilecek güçtedir (Kapar, 2005, 5; Gülmez, 2011, 77).

Sosyal korumanın iktisadi ve sosyal hayattan mahrum kalanların sayısını azaltmak için birtakım araçları vardır. Sosyal koruma; farklı nedenlerle meydana gelmiş yoksulluğu azaltmak için araç olarak transferlerle kamu çalışma programlarını kapsayan sosyal yardımları, sigorta programlarını ve emeğin niteliğini artıran emek piyasası programlarını kullanır (Cook-Pincus, 2014, 4; Ginneken, 2005, 3-4).

Genellikle sosyal koruma araçları ekonomik sosyal konularla ilgilenir. Formel çalışanlarla, ailelerini kapsayan sigorta programları, geniş çerçeveli koruma imkanlarına sahip sosyal yardımlar ve emek piyasası programlarının konusu ekonomik ve sosyal meselelerdir. Ekonomik ve sosyal meseleler, sosyal yapıyı ve sosyal yapının bir parçası olan insanı etkiler (Kapar, 2003, 50).

Bu bağlamda sosyal korumanın insan hakkı, adalet ve yeniden dağıtım konularıyla yakından ilgilenişi sosyal yapının korunmasına yardımcı olur. Yeniden dağıtım, adaletin gözetilmesi ve korunması bireysel özerklikten ve bireysel gelişimden

başlayarak sosyal adalete ve sosyal bütünleşmeye dek olumlu etkilere sahiptir (Deacon, 2007,11-12).

Sosyal koruma öncelikle yaşamını devam ettirmek için bir başkasının maddi desteğine gereksinim duyanları hedef kitle olarak benimsemektedir. Daha sonra maddi ve manevi olarak sosyal risklerle karşılaşabilme ihtimali olan tüm insanları kapsamına almaktadır. Bu doğrultuda sosyal koruma; eğitim, sağlık ve istihdama dâhil olabilmek gibi temel başlıkları belirleyip; iyi koşullarda yaşamak için gerekli olan ilaç, tedavi, giyim, beslenme, ısınma, barınma, hijyenik koşullar gibi alt başlıkları içermektedir. İnsanların bilgi, beceri ve donanımlarının artırılarak gelecek dönemlerde kendi kendilerine yetebilmeleri hedeflenmektedir (Holzman-Jorgensen, 2001, 548).

Sosyal korumanın benimsediği ana ve alt başlıklar hem kamusal hem de kamu dışı sosyal koruma aktörlerinin planlarında yer almaktadır. Ancak kamunun belirli sorunlara yönelip birtakım sorunlara yönelmemesi alternatif sosyal koruma aktörlerinden STK'ların büyümesine zemin yaratmıştır. STK'lar bürokratik olmayan ve esnek yapıları, kâr amacına dayanmayan programları, fedakâr gönüllüleri ile hayırseverlik ve yardımseverlik kapsamındaki yardımlaşmada modern topluma entegredirler. Geleneksel koruma modelinin etkilerini barındıran ve günün koşullarına uyum sağlayan STK'lar piyasa dışı korumanın alternatif modeli olarak kabul edilir (Alp, 2009, 272-275).

Çalışma ahlakının güçlendirilmesi ile çalışmanın hem bir gereklilik hem de ahlaki bir tutum olarak algılanması piyasa dışı bağımlılıkları azaltma amacı taşır. Bu durumda çalışma ahlakının geliştiği toplumlarda üretimde yer almakla koruma imkanlarından yararlanmak arasında bir bağlantı kurulmuştur. Diğer bir ifadeyle, maddi ve manevi kazanç elde etme düşüncesinin gelişmesi, çalışma ahlakını kuvvetlendirip çalışmayı kutsallaştırmıştır. Çalışmayı merkeze almış bir yaşamın başlangıcı olan 20. yüzyıl ortalarından sonraki dönem, sosyoekonomik alanlarda yer almak için çalışmanın aracı rolünden yararlanan bir dönem olmuştur. Açıkçası tüketim malları, bir üretici olan bireyin emeğinin ödülü ve statüsünün işareti olmuştur. Fakat zamanla çalışmanın kutsal hali, çalışma ilişkilerinin sınır ötesi hareketliliğini etkilemiştir (Weeks, 2014, 58-75; Gomez, 1999, 154-265; Nagel-Robb, 2001, 228).

Bunun ardından sınır ötesi çalışma ilişkilerinin önemli ögesi olan çok uluslu şirketler gündeme gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin de sosyal koruma faaliyetlerinde sorumluluk almaktan kaçınmadığını söylemek gerekir. Açıkçası bulunduğu ülkede varlığını devam ettirmek için tavizler verebilen çok uluslu şirketler; sosyal riskleri göz önünde tutarak kimi zaman eğitim, kimi zaman sağlık programlarıyla varlığının gereğini yerine getirmektedir. Bu durumda buldukları ülkelerin ekonomik ve sosyal anlamda değişmesine katkı sunmaktadırlar. Genellikle çok uluslu şirketler; teknoloji ve bilgi transfer eden, ülkelerin istihdamına katkıda bulunan, yatırımları destekleyen, işgücünün niteliğini artıran, yeni teknikleri gündeme getiren yapılardır (Walt, 1998, 32; Aktan-Vural, 2006, 8-9). Bu bağlamda çok uluslu şirketlerin sosyal risklerin zararlarını azaltmaya yönelik çalışmaları küreselleşmenin pozitif yüzünün yansımasıdır.

Bu açıklamalar ışığında sosyal korumanın ve sosyal koruma aktörlerinin plan ve programlarının bir düşünsel arka planının olduğunu belirtmek gerekir. Bu noktada sosyal korumanın ideoloji ve sosyoekonomik yapıyla ilgili ilişkisi öne çıkar.

2. İdeoloji ve Sosyal Koruma İlişkisi

Düşünsel ve teorik temeli sağlam olan planlamalar, uygulamaya geçirildiklerinde arzu edilen hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır. Herkesin üzerinde anlaştığı ortak bir tanımı olmamakla birlikte daha çok siyasi yönü öne çıkan bir kavram olarak ideoloji, genellikle karşı tarafın düşüncelerini eleştirmek amacıyla kullanılır. Marks ve Engels'e göre ideolojiler, yanlışların, kötü fikirlerin doğru olarak kabul edilmesine neden olur ve olumsuzluk çağrıştırır. Diğer taraftan ideolojiler, evrensel fikirlerin arkasına gizlenen kişisel faydayı artırma arzusu olarak tanımlanır. Ayrıca amaçlara ulaşmak için araç niteliği taşıdığı da iddia edilir (Marks- Engels, 2013, 23).

Aydınlanma filozofları ise daha olumlu bakış açısıyla akılcı düşünmeye mâni olan tutku, önyargı gibi olumsuzlukların ideoloji ile yok olacağını belirterek aklın aydınlanma yaşayacağını düşünerek ideolojiyi aklın aydınlatıcısı olarak kabul ederler (Eagleton, 2015, 110; Hatipler, 2019, 412).

Bir kavram olarak ideoloji, 1789 sonrasında Destutt de Tracy tarafından kullanılmaya başlansa da düşünmenin ve düşünceler ile meydana getirilen planların çok daha uzun geçmişi vardır. Genel bir tanım yapmak gerekirse; ideoloji, temelinde inanç olan, dini öğelerle yakın ilişkisi olmayan insanları yönlendirebilme gücüne sahip ekonomik, sosyal, siyasi istekleri içeren fikirler olarak belirtilmektedir (Devran, 2010, 15).

İdeolojilerin toplumları harekete geçirme, uygarlığın gelişiminde itici güç olma ve benzersiz olma gibi temel özellikleri bulunur. Bu sebeple ideolojinin değişim ve ilerleme olgularıyla pozitif ilişki kurduğunu söylemek gerekir. Ancak bilinen değer yargılarının etkisinde kalmak ve değişimden uzak durmak ilerlemeyi zorlaştırır. İdeolojinin öznel değer yargılarıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini belirten Karl Korsch, Georg Lukacs ve Antonio Gramsci, sanayi devriminden sonra başlayan işçi hareketlerinin benzersiz bir ideolojiye sahip olmadığını iddia etmişlerdir. Bunun sonucunda eski usullerden uzaklaşamadıkları için menfaatlerini savunamadıkları öne sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle, emeğinden başka gücü olmayanlarla sermaye sahipleri arasındaki ilişkinin tamamen iyileştirilememiş olması, öykünülerek hazırlanan ideolojilere bağlanmıştır (Oskay, 1980, 206).

İdeolojiler ekonomik, sosyal ve siyasi konulardan etkilenmiştir. Hatta belirgin yatırım alanları da hem ideolojiyi etkilemiş hem de ideolojiden etkilenmiştir. Örneğin yatırım yapılan noktalar topraktan sanayiye ve sanayiden bilgiye doğru ilerlerken terimler de değişmiştir. Önceleri toprak sahibi olmak ve toprağa yatırım yapmak gücün simgesi iken sanayinin önemli olduğu zamanlarda makinaya, fabrikaya ve üretimi sağlayacak donanıma sahip olmak gücün simgesi haline gelmiştir. Günümüze gelindiğinde ise teknolojinin eriştiği noktada bilginin efendiliğinden söz etmek gerekir. Artık toprak sahibi olmak yerine bilgili olmak, var olmanın ve varlığın devam ettirilmesinin koşuludur. Ayrıca önceki zamanlarda üzerinde durulmayan eşitlik, adalet ve özgürlük isteği geleneksel yapıdan farklı olarak toplumsal hareketlerin önemsedığı konulardandır. Bu bağlamda her dönemin kendine özgü simgeleri dönemin ideolojisini ortaya koyarken; gücü, yaşam koşullarını ve kültürü etkilemektedir (Vogt, 2016, 370-371).

İdeoloji, ana kültürün ve alt kültürlerin oluşumunda başat role sahip olmuştur. Fransız Düşünür Louis Althusser, tasarlananlar ile gerçek hayata yansıyanlar

arasındaki ilişkiyi meydana getiren ideolojinin tarihinin olmadığını, geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olacağını ifade etmiştir.

Açıkça söylemek gerekirse, yaşamın devamlılığını sağlayan ve her alanda farklı biçimlerde olsa da var olan ideoloji, insanın yaşamını devam ettirmesinde gerekli olanlardır. Bu bağlamda benzer eğlence anlayışlarının, sanat zevklerinin, gelenek ve göreneklerin ve hatta tüketilen mal-hizmet-ürün alışkanlıklarının yakın dünya görüşü ile ilişkisi vardır (Seiter, 1986, 61-65; Schmid, 1981, 62; Khan vd., 2013, 329).

Bu anlamda ideolojinin bir tür sınıfsal yapı oluşturduğunu söylemek gerekir. Çünkü egemen sınıfın çıkarları ile egemen olmayan sınıfın çıkarları hiçbir zaman aynı olmamıştır. Benzer çıkar ilişkilerinin benzer yapıları ortaya çıkartması ve yakın özelliklere sahip toplum kümeleri oluşturması, ideolojilerin de farklılığını gündeme getirir. Bu doğrultuda benzer ideolojilere sahip olanlar bir arada olurken, sahip olmayanlar bir arada olmak istemezler. Örneğin belirlenmiş bir ideoloji ile kurulmuş bir televizyon kanalında veya bir radyo kanalında çalışanlar benzer ideolojilere sahiptir. Buralarda farklı ideolojiden olan kişi aykırı görüleceğinden ya uzaklaşır ya da uzaklaştırılır. Dolayısıyla ideolojiler insanları hem bir arada tutar hem de istemli veya istemsiz sınıf yaratır (Peet, 2002, 56-57).

Bazı ideolojilerin otoriteyi kabul edip ahlaki değerleri içselleştirmesi mümkündür. Benzer ideolojilerin benzer öznelere veya nesnelere saygı duyduğu belirtilir. Bu durum benzer ideolojik özelliklere sahip olanlar arasında olağan görülür. Yapılan bir araştırmaya göre ideolojik yakınlığı olan insanlar birbirine daha fazla değer verirler (Chambers vd., 2012, 47).

Bu bağlamda içinde yaşanan toplumun bakış açısıyla ideolojiler arasında güçlü bir bağ vardır. İçinde yaşanan toplumun zihinleri besleme gücü, birey odaklı olması veya olmaması, iç tutarlılığa sahip olması veya olmaması ideolojilerin esnemesinde belirleyicidir. Birey odaklı olan ve iç tutarlılığa sahip olmayanların çıkar ve güç ilişkileri doğrultusunda esnediği belirtilir. Esneyen ideolojiler; ekonomik, sosyal ve siyasi konularda yeni modellerin tercih edilmesinden yana tavır koyar. Böylece kimi olguların ahlaka, mantığa uygun olmayan tutarsızlıklarının üstünü örtmek mümkün hale gelebilir. Kimi zaman da koşullara uygun şekilde esnemelerle yenilenmek ve varlığını devam ettirmek mümkün hale gelir (Eagleton, 2015, 84; Mardin, 1992, 100-101).

Doğal olarak varlığını devam ettirmek isteyen otoriteler; yaptıkları veya yapacakları işlerin meşruiyetine anlam kazandırmak isterler. Otoritelerinin meşruiyetine anlam kazandırarak varlığını devam ettirmek isteyenler, ideolojilerin araç misyonundan yararlanıp toplumları manipüle ederler. Bu bağlamda kitleleri peşinden sürükleyen olayların, olguların ve savaşların arka planında bir ideolojinin yer aldığını belirtmek gerekir. Bu durum sosyal yapıyı etkileyen faktörlerin bir ideolojik temelini olduğunu ortaya koyar. Açıkça söylemek gerekirse; sosyal yapıyı etkileyen eğitim planları bir düşünce birikiminin sonucudur. Örneğin Güney Afrika'da 1970'lerin eğitim planlarının ideolojik oluşumunda ırk ayrımı vardır. Ancak 1994 sonrasında apartheid'in kaldırılmasının ardından ırk ayrımının sona ermesiyle eğitim planlarını oluşturan düşünce yapısı da değişerek bütüne hitap etmiştir (Orkin, 1995, 533).

Siyasi güç mekanizmalarının söylemleri, politikaları ve uygulamaları da ideolojik yapıyla ilişkilidir. Siyasi oluşumlarda ideolojik farklılıklar seçim propagandasında vaat edilenlerden başlayarak uygulamalarda ve önem verilen tüm konularda kendisini göstermektedir. Örneğin demokratik olmayan ve cinsiyet eşitsizliğinin yoğun olduğu ülkelerde kadınlara ve erkeklere sunulan ekonomik ve sosyal fırsatlar, haklar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilerletmektedir.

Ancak sağ ve sol spektrumda birbiri ile iç içe geçmiş siyasi güç odaklarına daha yakın durarak benzer söylemler üreten ideolojiler keskin sınırlar ile ayrılamamaktadır. Böylece belirgin bir farklılık görmek mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda birtakım faktörlerin tesiri ile ortaya çıkan uyumu ön planda tutan, uzlaşmacı ve eşitlik yanlısı düşünceler, katı ideolojilerin sonunun geldiği inancını oluşturmaktadır (Sanin-Wood, 2014, 214-222; Day, 2016, 354).

Modern toplumların devamlılığı için üretilen politikaların aniden gelişen olaylara ve durumlara hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu açıdan çağdaş toplumlarda rijit kuralların aksine esneyen yapıdan söz edilmektedir. Dogmatik ideolojilerin zamana uyum gösterememesi sebebiyle, daha uygulanabilir ve esnek kurallara sahip faydacı ideolojiler tercih edilmektedir (Oskay, 1980, 208; Eckstein, 1988, 792).

II. Dünya Savaşından sonra katı ideolojilerin gücünü yitirmesiyle bireysel faydanın artırılmasını öngören fikirler ön plana çıkmıştır. Bireysel faydayı ön planda tutan fikirler ekonomik, siyasi ve toplumsal dinamikleri etkilemiştir. Öncelikle toprağa dayalı olan ekonomik yapının yerini sanayinin almasıyla sermaye sahipleriyle emek sahipleri arasında geliştirilen ve kesintisiz üretime dayanan kapitalist ekonomik ilişki gelişmiştir. Daha sonra ekonomik ilişkileri belirleyen düşünce yapısı, siyasi yapıyı etkileyerek politika üretilmesine ve üretimden etkilenerek tüketime yönelen bir toplum yapısının oluşturulmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra faşist ideolojilerin gücünü yitirmesiyle bireysel faydanın artması ekonomik, sosyal ve siyasi dinamiklerin etkileyicileri olmuştur (Goldin-Reinert, 2010, 335).

Bu bağlamda düşünce yapısı ile yaşam standartları bağlantısı ihtiyaçlar ve menfaat ilişkisi ön plana getirilerek kurulmuştur. Geçmişte ihtiyaçlar, ekonomik, sosyal ve siyasi hakların zaman zaman dini ve mili duyguların içerdiği mücadelelerin merkezinde yer alan menfaat dürtüsü “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” söylemleri ile liberal düşüncenin ortaya çıkışına katkı sağlayan fizyokratlar, altın ve gümüşe dayalı zenginlik ile ticareti en yüksek noktaya koyan merkantilistlerin benzeştikleri noktalar olmuştur. İdeolojiler, bir önceki dönemin veya bir önceki düşüncenin eksiklerini gidermek veya bir öncekinde önemsenmeyen noktaları göstermek için ortaya çıksa da önemi değişmeyen unsurlar ihtiyaç ve menfaat olmuştur (Goldin-Reinert, 2010, 335).

Sosyal korumanın temelinde asgari yaşam standartları için gerekli olanları karşılama düşüncesi yer alır. Yaşamın devamı için gerekli olanları karşılayamayanların etkin ve yapıcı bir rol alamaması sosyal koruma faaliyetlerini gerekli kılar. Bu sırada bireyin hayatın her safhasında etkin ve yapıcı bir rol alması için öncelikle sosyal güvence ve gelir güvencesi garanti edilir. Daha sonra da kişinin eğitim, sağlık ana başlıklar ve alt başlıklar altındaki ihtiyaçlarına odaklanılır (Şenkal, 2018, 115; Sariipek, 2017, 45-46). Ancak sosyal korumanın adalet ile kurması

gereken ilişki için ihtiyaç ve menfaat ilişkisinden daha çok hak ve menfaat ilişkisi gerekli olmuştur.

Bu bağlamda toprağa bağımlı üretimin var olduğu günlerden beri hak ettiği değeri görememiş ve kötü koşullara maruz kalmış emek sahiplerinin talepleri, kapitalizmin doğduğu zamanlardan bugüne değin kısmen değişse de temelde aynı kalmıştır. Taleplerin en başında yer alan hak ve adalet kavramlarının önemsenmemesi evrensel fikirler ardında gizlenen salt menfaat dürtüsünün galip gelişindedir. Ancak geri plana itilen konuların bir gün çok korkunç hale gelmesi gibi kimi değerlerin geri plana itilmesi de sosyal yapı için bir felakettir.

Çünkü bir taraf, elde edilen kazancın büyük bir kısmıyla toplum içerisinde iyi koşullara sahip olurken, diğer tarafın elde edilen kazancın küçük bir dilimi ile yetinmesi beklentisi, hakkın gözetilmemesi ve adaletsizliğin adalet gibi kabul ettirilme çabasıdır. Adaletsiz dağıtımın sosyal sorunların doğuşundaki rolü sosyal çalışmaların ve özellikle sosyal korumanın ideolojik yapısının mihenk noktasıdır (UN, 2002, 65).

Bu kapsamda hak ve menfaat ilişkisinde öncelikle temel haklar dikkate alınır. Ekonomik, sosyal ve siyasal alanda belirlenmiş asgari standartlar hem bireyin menfaati hem de hak sahibinin hakkının korunması içindir (Sarıpek, 2017, 48). Rasyonel bir varlık olan insanın bireysel menfaatlerini artırması gerektiği realist bir düşüncenin söyleme dökülmüş halidir. Bu minvalde toplumun her kesimi için kapsamlı sosyal çalışmalar barındıran sosyal korumanın önemi savunulmaktadır. Yaşamın her aşamasında olumsuzluk çağrıştıran savaşta, krizde, kıtlıkta, doğal afette ve olumlu çağrışımları olan koşullar altında yaşamını devam ettirmekle yükümlü olan ve sosyal bir varlık olduğu gerekçesiyle tek başına yaşama imkânı olmayan birey için sosyal koruma, her düşünce sisteminin parçası olarak savunulmaktadır (UN, 2002, 65).

II. Dünya Savaşı sonrası dönem, insanın geleceği hakkında derin ideolojik tartışmaların başlangıcı olmuştur (Sutton vd., 1989, 37). Küresel misyonu nedeniyle derin ideolojik tartışmaları organize eden BM, geçmişten günümüze gelene kadar düşünce sistemlerindeki farklılıklara rağmen ülkelerin iletişiminin ve etkileşiminin arttığı son 75 yılda sosyal korumanın da en önemli aktörü olmuştur.

3. Bileşenleri ile Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma İdeolojisi

Sosyal koruma anlayışında küreselleşmenin etkisini inkâr etmek mümkün değildir. Küreselleşmeyle birlikte ekonomik, politik ve sosyal ilişkiler yoğunlaşırken piyasanın egemen olduğu ve piyasa temelli bir yaklaşımın benimsenmesinin ekonomik ve sosyal sorunları arttırdığı iddia edilmektedir. Küreselleşmenin yenilik ve yaratıcılıkla ilişkili söylemlerine karşın risklere açık hale gelen insan sayısını yükselttiği de öne sürülmektedir. Bu bağlamda Ekonomik ve Sosyal Konsey'e göre işini kaybeden ve düzenli gelirden mahrum kalan insan sayısındaki artış sosyal korumaya ihtiyaç duyan insan sayısını da artırmıştır. Bu durumda ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalanların tamamen kamusal sorumluluk alanına dâhil edilememesi küresel sosyal politika anlayışı doğrultusunda ortaya çıkan küresel sosyal koruma aktörlerini harekete geçirmiştir (UN, 2000, 4; Şenkal, 2003, 3-5; Şenkal, 2018, 23).

Ancak küresel sosyal koruma aktörleri, küreselleşmeden önce oluşmuştur. Küresel sosyal koruma aktörlerinin en önemlilerinden biri olan BM'nin kuruluşuna İkinci Dünya Savaşından sonra üçüncü büyük savaşın çıkmaması, barışın ve güvenliğin tesis edilmesi gerekliliği neden olmuştur. Ortak güvenlik kaygıları bağlamında kurulmuş olan BM, zamanla ajansları ve altı ana organı ile güvenlik konularının dışında ekonomik, sosyal ve siyasi konularda aktif olmaya özen gösteren bir örgüt haline dönüşmüştür. BM, çok çeşitli konularla ilgileniyor ve çok çeşitli hedef kitlelerinin sorunlarına dokunuyor olsa da özel ilgi alanını bireysel ve toplumsal risklerle mücadele gücü bulunmayanların ekonomik ve sosyal sorunları olmuştur. Bu doğrultuda çalışmalar yürütürken ajansların iş birliğinden yararlanmışır (Joseph-Nye, 1992, 84-85; Singh, 1955, 41).

Sosyal koruma politikaları kapsamındaki çalışmalarının bir kısmını Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) aracılığıyla yürüten BM, bölgesel seminerler ve teknik destekler ile dünya toplumunun genel sağlık düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır. Emeğin hakkını muhafaza etmekle tanınan Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ise sözleşmeleri ve tavsiyeleri kabul edilen önemli uzmanlık kuruluşu olarak vazgeçilmez yerini korumaktadır. Ekonomik konuların diğer sosyal, siyasi içerikli konularla bağı, gelişmişlik düzeyini arttırmaya yönelik teknik yardımları gerektirmektedir. Bu açıdan UNESCO, bilimsel ve kültürel faaliyetlere özen gösteren programlarıyla bilinç düzeyini ve niteliği arttırmaktadır. BM, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu aracılığıyla maddi ve teknik desteğe gereksinim duyanlara ilişkili politikalar sunmaktadır. BM, ajansları aracılığıyla yaşam standartlarının yükseltilmesini amaç edinen küresel bir örgüttür (Joseph-Nye, 1992, 84-85; Singh, 1955, 41; Deacon, 2007, 10).

BM'nin uzmanlık kuruluşları arasında yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. UÇÖ'nün sosyal korumayı beşerî sermayeyi geliştirme ve sosyal uyumu sağlama aracı olarak görmesi muhafazakâr kooperatist sosyal korumayı benimsemesiyle ilgiliyken, sosyalist sistemin çöküşünün ardından kuvvetlenen liberal söylemler Dünya Bankası'nın ana politika rehberi haline dönüşmektedir. Bu durum sosyal konulara yönelimde farklılıklar yaratmaktadır. BM'ye bağlı mali kuruluş olan Dünya Bankası, kredi ve koşul karşılığında sosyal konulara yönelirken; DSÖ ile UÇÖ ise sosyal gelişim için teknik yardımlar sunmaktadır. Uzmanlık kuruluşları, öncelikle kendi çabalarıyla risklerle mücadele etme imkânı olmayan ülkeleri hedef olarak belirlemektedir (Deacon, 2007, 26-27).

BM'nin kuruluşunda liberal düşüncenin etkili olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Liberalizm, karşılıklı ilişkileri artırarak ülkeleri birbirine bağımlı kılma ve küresel dengeleri koruma fikridir. Bu fikrin temelinde ekonomik bağ ile bağlanmış ülkelerin sosyal sorunlarının azalacağı inancı yer almaktadır. Ancak yenilikçi fikirlerini somut hale getirme çabasında olan BM'nin kendi içinde tutarlı bir ideoloji yaratmasına karşın küresel sorunlara müdahale ederken tutarlı bir ideoloji sergileyemediği de öne sürülmektedir (Therien, 2015, 225-226; Bertrand, 1995, 358; Joseph-Nye, 1992, 84; Burns, 1937, 130). BM, birey için maksimum özgürlüğü savunarak liberal temellere sahip olsa da bazı durumlarda var olanı muhafaza etmeye veya en akılcı olanı tercih etmeye yönelik ideolojik esnemeleri görülmektedir. Bu açıdan BM'nin sosyal koruma anlayışını iyi okumak gerekmektedir (Hijiya, 2003, 214).

BM'nin her kültürün, inancın tesiri altında ortaya çıkan ve sorun teşkil eden güncel konulara müdahale edebilecek yapıda olması dinamik ve esnek yapısıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda en kârlı olanın tercih edilmesi üzerine inşa edilebilen

realist düşüncenin ve insanların doğuştan eşit haklara sahip olduğunu, özgür bireyin sınırlandırılmayacağını, devlet otoritesinin asgari sorumluluklara sahip olduğunu belirten liberalizmin dengeleri sarsmayacak şekilde uygulamaya yansıtıldığı iddia edilmektedir. BM, ilkeleri ve düşünce yapılarıyla bütüncül bir bakış açısı ortaya koyarken zorluklarla karşılaşmasına karşın gelişim fikrini benimsemektedir (Therien, 2015, 225-226; Bertrand, 1995, 358; Joseph-Nye, 1992, 84; Burns, 1937, 130).

Gelişim fikri bağlamında BM, kuruluş anlaşmasında yer alan yaşam standartlarının yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal ilerlemenin sağlayıcısı olma taahhütlerine bağlı kaldığını gösterir. 1948 yılında yayınlanan BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde insanların yaşam standardını yükseltecek ve ekonomik gelişmeye katkı sunacak insan hakları belirtilmiştir. Bu bildiri, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde insan hakkının sistematik bir şekilde önemsendiğini göstermiştir.

Bireysel faydanın özüne değinen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, benimsediği hümanist ilkeler ile bireyin geleceğini kendisinin belirleyebileceğini, daha iyi koşullara sahip olması gerektiğini, siyasi ve ekonomik statü ile ilişkisiz özgür bir ruh ve bedene sahip olduğunu belirterek bireyselliği de vurgulamıştır (Şenkal, 2018, 24; İHEB, 1948).

Daha sonra 148 devletin katılımı ile 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni sosyal konulara önem veren bir belge olarak referans göstermek mümkündür. Bu sözleşmede insani koşullarda yaşamının, çalışmanın, eğitim ve kültürel haklardan yararlanabilmenin önemi ve sosyal koruma vurgusu yapılmaktadır. Sosyal koruma, son zamanların kapsamı geniş ve modern koruma metodu olarak vurgulansa da metin olarak uzun bir geçmişe sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir (ESKHS, 1976).

BM'nin sosyal korumayı vurgulaması, güvenlik ve ekonomi konularıyla ilişkili düşünce yapısının değişimi veya gelişimi bağlamında bir dönüşmenin sonucudur. Bu noktada bir üçgenin köşeleri gibi güvenlik, kalkınma ve insan haklarının birbiri ile ilişkili olan yapısı güncel konulardan etkilenirken, ideolojik yapıyı da etkilemiştir. BM'nin dünya ölçeğinde eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılması yönünde gerçekleştirdiği çalışmalar, sosyal demokrat içeriği ile dikkat çekmekte ve küresel sosyal demokrasiye yakın durmaktadır (Therien, 2015, 232; Cecchini, 2014, 26).

1990'lı yılların önemli olaylarından biri olan Soğuk Savaş hem dengeleri sarsmış hem de BM'nin düşünce yapısını etkilemiştir. Önceleri ekonomik iş birliğine önem verilirken daha sonra küreselleşmenin neden olduğu sosyal riskleri azaltmak için sosyal iş birliğine de önem vermeye başlanmıştır (Özaydın, 2008, 175). 1990 sonrasında küreselleşmenin etkisiyle çalışma ilişkileri, eğitim, sağlık ve yaşam standartlarında büyük değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Dönüşümle birlikte ekonomik risklerin yanı sıra sosyal riskler artmıştır. Ancak ülkelerin sorunlarını kendi sınırları içinde çözememesi veya çözmek için çaba sarf etmemesi uluslararası örgütlerin sorunları çözecek tavsiyeler sunmasına ve faaliyetler yapmasına zemin hazırlamıştır. Kimi zaman iç dinamiklerin göz önünde tutulmaması nedeniyle başarısız sonuçlara ulaşılsa da bir çabadan söz etmek mümkündür. Örneğin Dünya Bankası tarafından Brezilya, Meksika ve Şili için yapılan transferlerde farklı tesirler meydana gelmiştir. Transferlerden sonra Meksika ve Brezilya'da gelir dağılımında görülen büyük etkiye rağmen Şili'de gelir

dağılımı aynı şekilde etkilenmemiş ancak sınırlı bir iyileşme yaşanmıştır (Cecchini, 2014, 31-32).

1990'lı yıllardan sonra insan hakları ile sosyal ilerleme birlikte düşünülmüş, Kopenhag'da 1995 yılında başlayan sosyal içerikli gelişim zirvesi, insan hakları ve sosyal ilerleme konulu zirvelerin başlangıcı olmuştur. Ayrıca BM'nin 1990'lı yıllarda yaptığı ve ülkeleri taahhüt altına sokan yedi büyük zirvesi de sosyal konulara önem verilmesinin bir sonucudur (Çolak, 2019, 77).

1990'lı yıllarda sosyal ilerlemeye katkı sunacak konulara ve sosyal ilerlemeyi engelleyen sorunlara önem verilmiştir. Bu bağlamda ekonomik ve sosyal konuların en önemlilerinden biri olan yoksulluk önemsenmiştir. Bir tür insan hakkı ihlalinin sonucu olan yoksulluk, iktisadi ve sosyal hayattan yoksun bırakılan kişinin içinde olduğu kötü durumdur. Bu durumda olup hassas gruplar içerisinde yer alan aile üyeleri, kadınlar ve çocuklar sosyal ve ekonomik gelişim fikrinin başrolünde ve yoksulluk karşıtı çalışmaların hedefindedir.

Çünkü yoksulluğun tahrip edici özelliği, en çok kendini korumakta zorlanan ailelerle, kadın ve çocukların yaşam standardını düşürmektedir. Yaşam standardı düşen ailelerde çocuklar eğitime devam etmek yerine düşük ücretle ve yasal olmayan şekilde çalışmakta ve kadınlar da düşük ücretli, zor koşullarda veya ahlaka aykırı çalışma koşullarında çalışmaya zorlanmaktadır. Bu durumda iktisadi ve sosyal hayattan mahrum kalan veya iktisadi ve sosyal imkânlardan kısmen yararlanabilen insanlar sosyal koruma tabanlarını daraltmaktadır (Gökbayrak, 2017, 84; ILO, 2018, 10; Gülmez, 2018, 291).

Sosyal koruma tabanlarını daralttığı gerekçesiyle öne çıkan konularından birisi olan yoksulluk, BM ve ajanslarının ana gündem maddesidir. Bu doğrultuda ilk çalışmanın Dünya Bankası ve IMF ortaklığı ile hazırlandığı söylenebilir. 1987 tarihli "Dünya Bankası-IMF Kalkınma Komitesi" tarafından hazırlanan "Banka Politikası olarak Yoksulları Koruma" başlıklı metin ile yapısal uyum programlarının topluma yönelik maliyetlerini azaltmak ve yoksul hanelerin aynı ve nakdi kazancını doğrudan artırmak planlanmıştır (Erdoğan-Kutlu, 2014, 80). 1990 sonrasında yoksulluk konusuna daha fazla önem verilmiştir. 1991 yılında Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltma yöntemlerini içeren makale yayınlaması, 1992 yılında yoksullukla mücadele rehberi olabilecek yoksulluk el kitabının hazırlanması ve 1996 yılında geniş kapsamlı konu çerçevesi ile insani gelişme ağının oluşturulması örnek teşkil edebilir (Şenkal, 2018, 225-228).

BM de 1990 sonrasında daha eşitlikçi bir yaklaşımı tercih etmiştir. BM'nin Cenevre'de 2000 yılında gerçekleştirdiği sosyal politika ve sosyal gelişim konulu konferansında küreselleşmenin eşitsizliği artırmasının yoksulluğa neden olduğu belirtilerek sosyal adaletin sağlanmasıyla yoksulluk sorununa son verileceği ifade edilmiştir. Sosyal koruma anlayışının değişmesi gerektiği deklare edilmiştir. Sosyal korumanın nakit transferlerinden ibaret olmadığı vurgulanarak yatırımları ilerletmenin ve eşitliği sağlamanın sosyal korumanın öncelikli işlevleri arasında olduğu vurgulanmıştır. Bu konferans beyannamesi, BM sosyal koruma literatürünün ilk beyanıdır. Ancak doğrudan veya dolaylı olarak sosyal koruma vurgusu yapan konferanslar ve metinler de bulunur (Şenkal, 2018, 225-228).

BM metinlerinde, sosyal güvence veya sosyal güvenlik ile ilişkilendirilmiş sosyal korumadan bahsedilir.

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde madde 22-23 ve 25'de
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede madde 28'de,
- BM'nin Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesini Amaç Edinen Uluslararası Sözleşmesi'nde madde 11 ve 14'te,
- Uluslararası Alanda Her Türlü Irk Ayrımcılığının Yok Edilmesini Amaç Edinen Sözleşmede madde 5'te,
- Tüm Göçmen Çalışanların ve Ailelerinin Haklarının Korunmasını Amaç Edinen Uluslararası Sözleşmesi madde 27 ve 61'de,
- UÇÖ'nün Philadelphia Bildirgesi'nde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi madde 9'da kişilerin refahının sağlanması için gerekli koşullar, gereksinimler veya haklar belirtilirken; sosyal güvence, sosyal güvenlik veya sosyal koruma vurgusuna da yer verilmiştir (ILO, 2011; İHEB, 1948; EHİS, 2006; KYHTAÖÜS, 1979; HTIAÖÜS, 1965; PB, 1944; TGÇAHKUS, 1966).

BM, 2000 sonrasında geniş kapsamlı çalışmalar yapmaya başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra gelişim fikri ve sürdürülebilirlik ilişkisiyle sosyal hakların korunması ve sosyal risklerin azaltılması konuları önemsenmiştir. Yaşam standardının korunması için bugünün gereksinimlerini karşılarken geleceği düşünmeye özen gösteren ve farkındalık yaratma çabasında olan BM, geleceğin yok edilmemesi amacını taşıyan çalışmalara da sahiptir. Bu kapsamda sürdürülebilirliği kurumsal anlamda destekleyici belgelerden biri olan 25 Eylül 2015 tarihli "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çalışma metni yayınlanmıştır. Bu metin, 2000 yılının küresel seferberlik metni olan Binyıl Kalkınma Hedefleri üzerine inşa edilmiş ve kapsam olarak genişletilmiş bir metindir. Bu anlamda Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gelecek yıllar için belirlediği sekiz hedef detaylandırılarak on yedi hedefe çıkartılmıştır. Sürdürülebilir Kalkınmanın ideolojik arka planına bakılacak olursa; Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, daha çok ölçülebilir özelliğe sahip olan Binyıl Kalkınma Hedeflerinin tamamlanmamış olduğu işleri tamamlamak niyetiyle oluşturulmuştur. Ayrıca Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin, 2012 yılında Rio'da BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda doğduğu öne sürülmektedir (UNDP Türkiye, 10 Haziran 2020).

BM hedeflerinde çevrenin de korunması gerektiği belirtilmiştir. Dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan üretim, doğanın tahribatına yol açarak tüm ekosistemi riske atmaktadır. Canlı türlerinin yaşamını tehlikeye atarak, su kaynaklarının yetersizliğine, doğanın eski cömertliğinden mahrum kalmasına neden olan ekonomik ve politik yaklaşımlar, çevreci gruplar tarafından kaygıyla karşılanmaktadır. Bu kaygıya kayıtsız kalmayan BM, insanın korunması için çevrenin gözetilmesi gerektiğine vurgu yaparak doğayı koruma çağrısında bulunmaktadır. Bu bağlamda BM'nin 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirdiği uluslararası insan ve çevre konulu konferansta doğanın tahribatının düzeltilemez hale geldiğinin altı çizilerek durumun ciddiyeti vurgulanmıştır. Ayrıca Binyıl Kalkınma Hedeflerindeki çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması ilkesi ve Sürdürülebilir Kalkınmanın 17 Hedefi içerisinde su yaşamının, kara yaşamının ve iklimin korunması gerektiği belirtilerek insan yaşamı her açıdan korunmaya çalışılmıştır (Häk vd., 2016, 566; UNEP, 1972; BM Türkiye, 10 Haziran 2020).

Sosyal koruma politikalarının sorumluluğunu üstlenen ve sosyal koruma bileşeni olan UÇÖ, kurulduğu yıldan beri sosyal konuların öncüsü olan tek ajanstır. Temel sözleşmeleri ve tavsiyeleriyle hem çalışma ilişkilerini düzenlemek hem de kişilerin

korunmasına yönelik standartlar oluşturmaktadır. 1919'dan 1930'ların sonuna kadar kırdan kente göç edenlerin sosyal uyumu ile ilgilenen UÇÖ, 1940'larda yapısal uyum programlarıyla ilgilenip 1950 ve 1960'lı yıllarda sosyal politika çalışmalarını daha fazla önemsemiştir (Rodgers vd., 2014, 145-168). Ayrıca temel insan haklarına önem veren UÇÖ, Philadelphia Bildirgesi'nin içerdiği özgürlük, eşitlik, insan onuru gibi evrensel değerleri uluslararası kurala bağlamıştır (Gülmez, 2011, 42).

Bu anlamda UÇÖ, 1950'lerde ekonomi ve istihdam arasındaki ilişkiyi ele alarak, gelişmekte olan ülkelerle danışmanlık ve teknik iş birliği projeleri yapmıştır. BM Teknik Yardım Programı kapsamında olan yaklaşık 40 ülke mesleki eğitim sistemini daha ileri düzeylere taşımak için destek almıştır. 1970'lerde genç işsizliğinin nedenleri üzerinde durulmuştur.

1980'ler de küresel ekonomi adına zor yılların başlangıcı kabul edilmiştir. Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların liberalleşme eğilimlerini arttırırken UÇÖ'nün kuruluşunda etkili olan insani yön ve sosyal adalet anlayışı kapitalist yapının tamamen karşısında durmuştur. 1990'larda Soğuk Savaş'ın bitimi, SSCB'nin dağılması, Komünizmin çöküşü ve küreselleşmenin tesirinin artması gibi önemli değişikliklerle birlikte UÇÖ'nün çalışma programları genişleyip sorumlulukları artmıştır. 2000'lerde yeni sosyal risklere uyumlu olan sosyal diyalog, güvenceli esneklik gibi yeni kavramlar gündeme gelmiştir (Rodgers vd., 2014, 145-168).

Diğer taraftan, UÇÖ'nün sosyal koruma anlayışı da değişmiştir. 101. Uluslararası Çalışma Konferansında yapılan görüşmeler neticesinde oluşturulan "Tavsiye Kararı" ile doğumdan ölüme değin sosyal korunmanın gerekliliği belirtilmiştir. Bu bağlamda insana yakışır standartlarda işlerin olması gerektiği vurgulanmıştır. 1999 yılında insana yakışır iş kavramının hem kadınlar hem de erkekler açısından önemli olduğu belirtilerek, insana yakışmayan işlerin koruma ile alakasız olduğu gündeme getirilmiştir (Bierbaum vd., 2015, 6). Kısacası her insan için insanca çalışma, "gelecek yıllarda örgütün politikalarına kılavuzluk etmesi ve uluslararası rolünü tamamlaması gereken" bir paradigma olmuştur (Gülmez, 2018, 346).

Ayrıca UÇÖ, sosyal koruma tabanlarının oluşturulması ve sürdürülmesi için üyelere rehber olmayı üstlenmiştir. UÇÖ'nün çalışma hakkı kapsamında değerlendirdiği sosyal koruma, beşerî sermayenin geliştirilmesiyle de kopmaz bağı sahiptir. Çünkü UÇÖ'ye göre yaşamın başlangıcından itibaren temel sağlık hizmetlerine ve temel eğitim hizmetlerine erişebilen bireyler ve toplumlar temel ihtiyaç gelirini elde ederek asgari korumaya ulaşabilir (Bierbaum vd., 2015, 6).

UÇÖ, tavsiye ve sözleşmeleri ile çalışma hayatını düzenleme çabası içerisine girmiştir. Sosyal güvenliğin asgari standartlarını belirten 102 sayılı sözleşme ile sosyal korumanın asgari çerçevesini çizmiştir. Sosyal güvenliğin imtiyazlı bir hak haline gelmesi ve kapsamının yetersizliği sebebiyle sosyal korumanın gerisinde kalması nedenleriyle UÇÖ, 2012 yılından itibaren resmi internet sayfasında temel ilgi alanları bölümünde sosyal güvenlik başlığı yerine sosyal korumayı kullanmaya başlamıştır. Bu değişiklik, 202 Sayılı UÇÖ Raporunun alt başlığı olan "ekonomik iyileşme, kapsayıcı gelişme ve sosyal adalet inşası" ile ilgilidir. 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararı, sosyal güvenliğin sosyal koruma çatısı altında yer alarak 21. yüzyıl ihtiyaçlarına uyum sağlayabileceğini belirtir. 2002 yılında UÇÖ tarafından meydana getirilen "Küreselleşmenin Sosyal Boyutları Dünya Komisyonu Raporu" sonrasında başlayan üçlü diyalog neticesinde 2008 yılının altıncı ayının onuncu gününde 97. oturumu gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Konferansı

küreselleşmenin adil olmasını öngören sosyal adalet bildirgesi yayınlamıştır. Bildirge ile üye ülkelerin üçlü diyalog ekseninde ilerleme vizyonu kurumsallaştırılıp stratejiler oluşturulmuştur. Çalışanın kendisini koruyan çalışmaya dayalı sosyal güvenlik anlayışından toplumun tamamını kapsayan sosyal koruma anlayışına geçilmiştir. Açıkçası, sosyal güvenliğe çalışan haklarını kapsamanın da ötesinde geniş bir anlam yüklenmiş ve içerik kazandırılmıştır (Gülmez, 2018, 387). UÇÖ'nün yenilenme çabası olarak değerlendirilen bu çalışma, BM tarafından desteklenmiştir. Son yıllarda yaklaşık 136 ülkeye teknik yardımlar yapan UÇÖ'ye göre, küresel krize karşı etkili ve hızlı yanıt veren ülkeler yeterli sosyal koruma sistemine sahiptir (UÇÖ, 2008; Tokol, 2017, 55; UÇÖ 2014; Lund- Srinivas, 2000, 7).

Diğer BM ajansı ve sosyal koruma bileşeni sayılan DSÖ'de teknik yardımlar yaparak sosyal koruma faaliyetlerini yürütmektedir. DSÖ, sağlıkla ilgili standartlar belirleme ve uygulanmasına katkı sağlamak amacıyla olan sosyal koruma bileşenidir. Hayatın devam edebilmesi için vazgeçilemez öneme sahip sağlık, sosyal koruma çalışmalarının bir parçası haline gelmiştir. BM bünyesinde uluslararası sağlık konulu çalışmaları yürüten DSÖ, güçlendirilmesi gereken ve kırılgan grupta yer alan kişilerin sosyal koruma planlarından eşit ve eksiksiz olarak yararlanmasına özel önem vermektedir (DSÖ, 2018).

Bu kapsamda DSÖ, öncelikle risklerden etkilenebilecek insanlara yönelik çalışmalar yürütür. Sağlıklı toplumlar yaratılmasında etkili olan DSÖ, rotasını gelişme emarelerini çok yavaş gösteren Afrika kıtasına yönelterek anne ve bebek ölümlerinin önüne geçmek için transfer programlar oluşturmuştur. 2011 yılından 2013 yılına kadar düzensizlikler olsa da 2013 yılından 2015 yılına dek düzenli toplantılarla Burkina Faso'da aile planlaması çalışmaları yapılmıştır. Nijerya, Sierra Leone gibi diğer Afrika ülkelerinde de sağlıklı anne ve çocuklar amacına uygun çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar pozitif ayrımcı uygulamalar ile çocuk ve kadınların eşitsizlikler karşısında mağduriyetini azaltma çabası olarak kayıtlara geçirilmiştir (DSÖ, 2020). Ancak sağlık kapsamının ve kapsam boşluğunun bölgeler arasında dağılımı son derece eşitsiz ve dengesizdir: Batı Avrupa 'da sağlık kapsamında olanlar %99,7 iken, Afrika'da sağlık kapsamında olmayanlar %75,3 'tür (Gülmez, 2018, 323).

UNESCO da öncelikle eğitimle ilgili standartlar belirleme ve uygulanmasına katkı sağlamak amacıyla olan sosyal koruma bileşenidir. UNESCO, eğitimin yaşamları dönüştürme gücünden yararlanarak çalışmalar yapar. UNESCO, amaçlarına yönelik 2000 yılında yapılan eğitim konferansı ve 2002 yılında yapılan finansla ilişkili konferansı dikkat çekici çalışmalarıdır. Kalkınma sürecini başarıyla tamamlamış ve barış içinde yaşayan toplumlar oluşturma amacıyla olan UNESCO, kapsamlı eğitim politikalarına sahip tek BM ajansıdır. Bu kapsamda diğer ajansların raporlarına binaen savunmasızlıkları belgelenmiş bölgelerde eğitim ve sosyal koruma ilişkisine dayanan çalışmalar yürütür. Eğitimin yaşamları dönüştürme gücünden yararlanılmak istenir. Ayrıca (Gülmez, 2018, 292)'e göre, herkese fırsat eşitliği sunmanın en etkili aracı olan eğitim ve öğrenim düzeyinin yükselmesi özellikle kadınlar lehine eşitsizlikleri hafifletmektedir.

Diğer sosyal koruma bileşenlerinden biri olan Dünya Bankası da makroekonomik dengeleri korumaya çalışan riskleri ortadan kaldırmaktan daha çok riski yönetme taraftarıdır. Toplumsal bütünleşme yerine piyasanın rekabet ve etkinlik stratejileri ile uyumlu olması gerektiğini öne süren, liberal eğilimleri olan Dünya Bankasına göre sosyal koruma çok ayaklı yapıdır. Sosyal korumanın ilk ayağının temel

güvenceden oluştuğu belirtilmektedir. Diğer sosyal koruma ayağı ise özel uzmanlar tarafından finansmanının oluşturulmasıdır. En sonuncusu ayağı ise 1990'larda daha fazla önemsenen ve ekonomik-sosyal risklerle bağlantılı olan yoksulluğa yöneliktir. Dünya Bankası, yoksulluğun karşısında durup risklerin ortadan kaldırılması veya kaldırılamayan risklerin iyi yönetilmesini konu edinen ve yoksulluk karşıtı kamu harcamalarına destek veren politikalara sahiptir (Chalamwong-Meepien, 2012, 2).

Sonuç

Sanayi devriminden sonra sermaye sahiplerinin kazancını artırma dürtüsü ile hareket etmesi emeğinden başka kaynağı olmayan insanların haklarının ve gereksinimlerinin geri plana itilmesine neden olmuştur. Hakları ve gereksinimleri geri plana itilen insanlar, çalışma yaşamının zorlu koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde sadece çalışma yaşamı sorunları ve çalışma yaşamının sorunlarından etkilenenler önemsendiğinden çalışma yaşamının dışındaki riskler ve bu risklerden etkilenenler koruma kapsamına alınmamıştır. Bu bağlamda öncelikle ücretli çalışan insanların kamu güvencesi altına alınmasıyla ilişkilendirilen koruma; hastalık, mesleki hastalık ve yapılan işten kaynaklı sakatlık gibi sınırlı durumlarla ilgilenmiştir.

İnsanlar arasında süregelen çekişmeler, 1980 sonrasında küresel ilişkilerin artmasıyla ekonomik alanla sınırlı kalmayıp siyasal ve sosyal alana da yansımıştır. Bu bağlamda toplumsal yaşamın koşullarından doğan, insanların ve toplumun en üst düzeydeki amaçlarına erişememesine neden olan sosyal sorunlar birtakım riskleri de beraberinde getirmiştir. Şekil değiştirmiş sorunlar ve risklerle birlikte düşünce yapıları da değişmiştir. Bu değişimlerden etkilenenlerden biri de koruma olmuştur. Önceden sadece çalışma safhasını ilgilendiren konulardan ibaret olan koruma, çalışma safhasının dışındaki konularla da ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda korumanın hem konu alanı hem de hedef kitlesi genişlemiştir.

Böylece sosyal güvenliği de kapsayan bir yapı meydana getirilmiştir. Doğal olarak geniş kapsamlı koruma modeliyle ekonomik ve sosyal risklerin zararlarının ortaya çıkmadan önlenmesi ve kronikleşmesine fırsat verilmemesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan raporlar, belgeler ve yapılan programlar sosyal ön ekini alan koruma kapsamına dâhil edilmiştir.

Bireylerin temel ihtiyaçlarını ve temel haklarını kapsamına alan sosyal koruma; beslenme, barınma, hijyenik ortam içinde olma, temel eğitimden yararlanma, temel sağlık hizmetlerinden yararlanma, gelir sağlayıcı bir işte istihdam edilme, istihdam edilmeyi kolaylaştıran unsurlardan yararlanma ve nitelikli bir yaşam sürme ihtiyacını ve hakkını ön planda tutmaktadır. Riskleri önleme, risklerle mücadele etme gücü olmayanları korumaya alma, niteliklerin ve becerilerin geliştirilmesini sağlama, insanları ve toplumları olumlu anlamda dönüştürme işlevlerine de sahip olan sosyal koruma, ideolojik bir birikimin neticesidir.

Bu bağlamda sosyal koruma politikalarını yürütenler de bir ideolojik değişime maruz kalmıştır. Sosyal korumanın daimî aktörlerinden devletin birtakım risklerle mücadele edememesi, sorunların ve risklerin ulusal sınırları aşıp başka bölge ve ülkeleri etkilemesiyle sosyal korumanın küresel aktörleri harekete geçmiştir. Görev alanı geniş ve öngörülü olan BM, etkisi yüksek sosyal koruma aktörüdür. Organları ve uzmanlık kuruluşları/ajansları ile bütüncül bir görünüm sergileyen BM, sosyal koruma politikaları üreten ve sosyal koruma politikalarını ilgili bölgelerde yürüten bir örgüttür.

BM ideolojisinin zemininde liberalizm yer alsa da sosyal koruma politikaları, sosyal riskler ve sosyal haklar da BM ideolojisini hem etkilemekte hem de bu ideolojiden etkilenmektedir. UÇÖ'nün muhafazakâr kooperatist sosyal koruma anlayışı, DSÖ'nün sosyal gelişimi ön planda tutan, Dünya Bankası'nın liberal eğilimlerle toplumun ve piyasanın uyumunu önemseyen, UNESCO'nun ileri seviyede gelişimi öngören, IMF'nin belli oranlarda eşitliği benimseyen ideolojik yapısı küreselleşmenin yıkıcı etkilerine karşı iş birliği yapmaktadır.

Bu iş birliği, dönemin sorunlarından veya güncel konularından bağımsız değildir. Dönemin güncel ve popüler konuları toplumsal sorunların da etkileyenleridir. Dönemin sosyal risklerinden etkilenerek esnek bir yapıya sahip olan BM ve kuruluşları; liberalizm, muhafazakâr kooperatist veya sosyal demokrasi gibi ana düşünce yapılarına yakın politikalar üretip uygulamaya geçirseler de popüler konulardan ve ideolojilerden de etkilenmektedir. Çünkü sosyal koruma politikalarının esas amacı, insanı ve toplumsal yapıyı sosyal sorunlardan ve sosyal risklerden arındırarak sosyal hakların kullanımını kolaylaştırmaktır. Bu bağlamda BM'nin söylemlerini oluşturan belgelerin ve politikaların önemsedığı konu insandır. İnsanın doğumdan ölümüne değin daha iyi koşullarda yaşaması için gerek ihtiyaçlar gerek haklar çerçevesindeki sosyal riskler göz önünde tutulmaktadır.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can- Vural, İstiklal Yaşar. *Çok Uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.
- Alp, Salih. "Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör". *Maliye Dergisi* 156 (Ocak-Haziran 2009), 265-279.
- Bertrand, Maurice. "The UN. As an Organization A Critique of its Functioning". *European Journal of International Law* 6 /3 (1955), 349-359.
- Bierbaum, Mira vd. *A Social Protection Floor Index: Monitoring National Social Protection Policy Implementation*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2015. <http://library.fes.de/pdf-files/iez/12490.pdf>
- Bonnet, Florence vd. "Social Security in times of Crisis". *International Security Review* 63 /2 (2010), 47-71.
- Burns, C Delisle. "The Rise European Liberalism: An Essay in Interpretation". *International Affairs* 16/1 (January- February 1937), 129-131. <https://doi.org/10.2307/2602975>
- Cecchini, Simone. "Social Protection, Poverty and Inequality: A Comparative Perspective". *Journal of Southeast Asian Economies* 31/1 (January 2014), 18-39.
- Chambers, John R. vd. "Ideology and Prejudice the Role of Value Conflicts". *Psychological Science* 24 /2 (January 2012), 140-149. <https://doi.org/10.1177/0956797612447820>
- Cook, Sarah- Pincus, Jonathan. "Poverty, Inequality and Social Protection in the Southeast Asia: An Introduction". *Journal of Southeast Asian Economies* 31/1 (January 2014), 1-17.
- Çolak, Aytül. "Sosyal Politikanın Uluslararası Taraflarından Uluslararası Çalışma Örgütü ve Küreselleşme". *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 05/01 (2019), 73-84.
- Day, Martin V. "Why People Defend Relationship Ideology". *Journal of Social and Personal Relationships* 33/3 (2016), 348-360. <https://doi.org/10.1177/0265407515613164>
- Deacon, Bob. *Global Social Policy & Governance*. PDF: SAGE Publications, 2007. https://www.amazon.com/Global-Social-Policy-Governance-Deacon-dp-1412907616/dp/1412907616/ref=mt_other?_encoding=UTF8&me=&qid=
- Devereux, Stephen-Philip, White. "Social Protection in Africa: Evidence, Politics and Rights". *Poverty&Public Policy* 2/ 3 (2010), 53-77. <https://doi.org/10.2202/1944-2858.1078>
- Devran, Yusuf. *Haber- Söylem- İdeoloji*. E-Kitap: Başlık Yayın Grubu, 2010. <https://books.google.com.tr/books?id=xpReDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Haber+s%C3%B6ylem+ideoloji&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjYoc-6qcPuAhVD8xQKHTiRCxsQ6AEwAHoECAUQAg#v=onepage&q=Haber%20s%C3%B6ylem%20ideoloji&f=false>

- DSÖ, Dünya Sağlık Örgütü. *Outcome of The Second International Conference on Nutrition*. World Health Organization, 2018. [Outcome of the Second International Conference on Nutrition \(who.int\)](https://www.who.int/nutrition/conferences/second-international-conference-on-nutrition)
- DSÖ, Dünya Sağlık Örgütü. *The Work of WHO In The African Region*. Brazzavill: WHO Regional Director, 2020. [The Work of the World Health Organization in the African Region: Report of the Regional Director, 1 July 2019–30 June 2020 | WHO | Regional Office for Africa](https://www.who.int/african-region/publications/the-work-of-the-world-health-organization-in-the-african-region-report-of-the-regional-director-1-july-2019-30-june-2020)
- Eagleton, Terry. *İdeoloji*. çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Eckstein, Harry. "A Culturalist Theory of Political Change". *The American Political Science Review* 82/3 (September 1988),789-804.
- EHİS, Engellilerin Hakların İlişkin Sözleşme. BM, 2006. Erişim 09 Haziran 2020. [Convention on the Rights of Persons with Disabilities – Articles | United Nations Enable](https://www.unhcr.org/refugees/article/45c60735-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-articles.html)
- Erdoğan, Seyhan-Kutlu, Denizcan. "Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme". *Çalışma ve Toplum* 41/2 (2014), 63-114.
- Erdut, Zeki. "Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika". *Çalışma ve Toplum* 2/2 (2004), 11-37.
- Ersöz, Halis Yunus. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu. İstanbul Üniversitesi İktisat Lisans Programı, ts. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ao/sosyalsiyaset.pdf
- ESKHS, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler, 1976. Erişim 09 Haziran 2020. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>
- Giddens, Antony. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2008.
- Ginneken, Wouter Wan. *Managing Risk and Minimizing Vulnerability: The Role of Social Protection in Pro-Poor Growth*. ILO, 2005. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_1510.pdf
- Goldin, Ian- Reinert, Kenneth A. "Ideas Development and Globalization". *Canadian Journal of Development Studies* 29 / 3-4 (2010), 329-348.
- Gomez, Daniel Morales (ed.). *Transnational Social Policies: The New Development of Globalization*. London: Earthscan Publication, 1999.
- Gökbayrak, Şenay. "Değişen Refah Devletleri ve Sosyal Yardımlar". *Sosyal Güvenlik Dergisi* 7/1 (2017), 71-90.
- Gülmez, Mesut. *Uluslararası Sosyal Politika*. Ankara: Hatiboğlu yayınları, 3.Basım, 2011.
- Gülmez, Mesut. *Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti Politika-Hukuk-Uygulama (1919-2018)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

- Häk, Tomas vd. "Sustainable Development Goals: A need for Relevant Indicators". *Ecological Indicator* 60 (2016), 565-573.
- Hatipler, Mustafa. "Modernizm ve Post- Modernizm Arasında Sosyal Politika". *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* 4/2 (2019), 412-425.
- Hijiya, James A. "The Conservative 1960s". *Journal of American Studies* 37/2 (Ağust 2003), 201-227. <https://doi.org/0.1017/S0021875803007072>
- Holzmann, Robert- Jorgensen, Steen. "Social Risk Management: A New Conceptual Framework for Social Protection and Beyond". *International Tax and Public Finance* 8/4 (Ağust 2001), 529-556. <https://doi.org/10.1023/A:1011247814590>
- HTIAÖÜS, Her Türlü Irk Ayrımcılığını Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler, 1965. Erişim 09 Haziran 2020. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrımciligininOrtadanKaldirilmasinaDairSozlesme.pdf>
- ILO, International Labor Office. *World of Work Report*. ILO, 2011. [wcms_166021.pdf \(ilo.org\)](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_627045.pdf)
- ILO, International Labor Office. *Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi*. ILO, 2018. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_627045.pdf
- İHEB, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. Birleşmiş Milletler, 1948. Erişim 09 Haziran 2020. <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- Joseph, S.- Nye, Jr. "What New World Order?". *Council of Foreign Relations Foreign Affairs* 71/2 (Spring 1992), 83-96.
- Kapar, Recep. "Sosyal Korumanın Yaygınlaştırılması". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/4 (2003), 49-69.
- Kapar, Recep. "Kuşaklararası Sosyal Dayanışma". *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 24 (Ekim-Kasım- Aralık 2005), 5-12.
- Khan, Romana vd. "Ideology and Brand Consumption". *Psychological Science* 24/3 (2013), 326-333. <https://doi.org/10.1177/0956797612457379>
- Kurşun, Arzu- Rakıcı, Cemil. "Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* 2/2 2016, 135-156.
- KYHTAÖÜS, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler, 1979. Erişim 09 Haziran 2020. [OHCHR | Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women](https://www.un.org/en/treaties-and-legal-instruments/treaties-instruments/index.asp?id=1&tid=1&cid=1)
- Lund, Frances- Srinivas, Smita. *Learning From Experience: A Gendered Approach to Social Protection for Workers in the Informal Economy*. Cenevre: ILO, 2000.
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Marks, Karl- Engels, Friedrich. *Alman İdeolojisi*. çev. Tonguç Ok- Olcay Geridönmez. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2. Basım, 2013.

- Murat, Sedat. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ortak Ders Notu. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, ts. <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/sosyalsiyasetu150.pdf>
- Nagel, Stuart S.- Robb, Amy (ed.). *Handbook of Global Social Policy*. New York: Marcel Dekker Inc, 2001.
- Orkin, Mark. "Building Democracy in the New South Africa: Civil Society Citizenship and Political Ideology". *Review of African Political Economy* 22 / 66 (2007), 525-537.
- Oskay, Ünal. "Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 35/1-4 (1980), 197-253.
- Özaydın, Mehmet Merve. "Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 10/1 (2008), 163-180.
- Özşuca, Şerife Türcan. "Sosyal Güvenlik". *"Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2"*. Ankara: Aydoğdu Ofset, 2013.
- PB, Philadelphia Bildirgesi. ILO, 1944. Erişim 09 Haziran 2020. https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412361/lang--tr/index.html
- Peet, Richard. "Geography of Hegemony: From Socialist to Neoliberal Development in Postapartheid South Africa". *Antipode* 34/1 (2002), 54-84.
- Rodgers, Gerry vd. *Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Adalet Arayışı 1919-2009*. çev. Beyza Çelik. Ankara: Efil Yayınevi. 2014.
- Sanın, Francisco Gutierrez- Wood, Elisabeth Jean. "Ideology in Civil War: Instrumental Adoption and Beyond". *Journal of Peace* 51/2 (2014), 213-226.
- Sarıpek, Doğa Başar (ed.). *İdeoloji ve Sosyal Politika*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2017.
- Sarıpek, Doğa Başar. "İhtiyaç Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşım". *İnsan & İnsan* 4 /12 (2017),43-65.
- Schmid, Herman. "On the Origin of Ideology". *Work and Ideology* 24 /1-2 (January 1981), 57-73.
- Seiter, Ellen. "Feminism and Ideology The Terms of Women's Stereotypes". *Feminist Review* 22 (Spring 1986), 58-81.
- Singh, Sushil Chandra. "The UN. in Theory and Practice". *The Indian Journal of Political Science* 16 /1 (January- March 1955), 33-43.
- Sutton, Francis X. vd. "Development Ideology: Its Emerge and Decline". *Daedalus* 118 /1 (Winter 1989), 35-60.
- Şenkal, Abdülkadir. "Sosyal Politika ve Uluslararası Standartlar Sosyal Politika Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım". *Kamu-İş* 7/2 (2003), 2-33.
- Şenkal, Abdülkadir. "Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0/50 (2005), 225-258.
- Şenkal, Abdülkadir. *Küresel Sosyal Politika*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2018.

- TGÇAHKUS, Tüm Göçmen Çalışanların Ailelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler, 1966. Erişim 09 Haziran 2020. [Chapter IV. Human Rights \(un.org\)](#)
- Therien, Jean Philippe. "The United Nations Ideology: from Ideas to Global Policies". *Journal of Political Ideologies* 20/3 (2015), 221-243.
- Tokol, Aysen. Uluslararası **Sosyal Politika. Bursa:** Dora Basım Yayın Dağıtım, 3. Baskı, 2017.
- UÇÖ, Uluslararası Çalışma Örgütü. *Declaration on Social Justice for a Fair Globalization*. Switzerland: International Labour Organization, 2008. http://staging2.ilo.org/wcmsp4/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_099766.pdf
- UÇÖ, Uluslararası Çalışma Örgütü. *World Social Protection Report. International Labour Organization*, 2014. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf
- UN, United Nations. *Enhancing Social Protection and Reducing Vulnerability in a Globalizing World Report of the Secretary General*. Washington: United Nations Economic and Social Council, 2000. [Enhancing social protection and reducing vulnerability in a globalizing world : \(un.org\)](#)
- UN, United Nations. *Report of the World Summit on Sustainable Development*. New York: United Nations, 2002. [2002 Report.pdf](#)
- UNEP, United Nations Environment Programme. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. Stockholm: United Nations, 1972. [A/CONF.48/14/Rev.1 - E - A/CONF.48/14/Rev.1 -Desktop \(undocs.org\)](#)
- Vogt, Kristoffer Chelsom. "The Post – Industrial Society: From Utopia to Ideology". *Work Employment and Society* 30 /2 (2016), 366-376. <https://doi.org/10.1177/0950017015577911>
- Walt, Stephen M. "International Relations: One World, Many Theories, Foreign Policy". *Slate Group LLC*. 110 (Spring 1998), 29-32-34-36. <https://doi.org/10.2307/1149275>
- Weeks, Kathi. *Çalışma Sorunu: Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*. çev. Tamer Tosun. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- UNDP Türkiye, United Nations Development Programme Türkiye. "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları". Erişim 10 Haziran 2020. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
- BM Türkiye, Birleşmiş Milletler Türkiye. "Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarımız". Erişim 10 Haziran 2020. <https://turkey.un.org/tr/sdgs>

Televizyon Dizileri, Toplumsal Farkındalık ve Otizm: “Mucize Doktor” Dizisi Örneği

*Television Series, Social Awareness And Autism: The Case Of
“Mucize Doktor”*

İlkan YENER

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı
ilkkanayaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8360-0401>

Ekmel GEÇER

Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Yaşam Bilimleri Fakültesi
gecerekmel@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3367-2236>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yener, İlkan , Geçer, Ekmel . "Televizyon Dizileri, Toplumsal Farkındalık ve Otizm: “Mucize Doktor” Dizisi Örneği”.
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 146-162 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.766630>

Etik Onam

Bu çalışma Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 24.04.2020 tarihli toplantısında alınan kararlar etik açıdan uygun bulunmuştur. Evrak Doğrulama Tarih ve Sayısı: 02/05/2020-E.14173

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 08.07.2020
Kabul Tarihi/Date Accepted: 24.02.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Televizyon Dizileri, Toplumsal Farkındalık Ve Otizm: “Mucize Doktor” Dizisi Örneği

Öz

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), erken dönemde başlayan, dil gelişimi, davranış ve sosyal etkileşim gibi temel fonksiyonların gelişmesinde gecikmeleri de kapsayan karmaşık bir gelişimsel yetersizliktir. İlgili literatür incelendiğinde, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) çalışmalarının genellikle tıp, psikoloji veya eğitim bilimleri alanında yapıldığı gözlemlenmiş; ancak kitle iletişim araçlarının, otizmin farkındalığına yönelik sağlayabileceği katkının üzerinde araştırmacıların çok fazla durmadığı anlaşılmıştır. Çalışma, bu nedenle, dünyada gitgide sayısı artan ve henüz üç çeyrek asır önce tanımlanan OSB farkındalığına yönelik televizyon dizilerinin etkisini ortaya koyabilmek için gerçekleştirilmiştir. Çalışmada; televizyon dizilerinin, Gerbner tarafından oluşturulan Ekme Kuramından yola çıkılarak, tutum, davranış ve düşünce hayatımızı etkilemek suretiyle otizm konusunda farkındalık oluşturup oluşturmadığı irdelenmiştir. Bu bağlamda “Mucize Doktor” dizisi analiz edilerek bireyler üzerinde oluşturduğu etki değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına, 20 kişiden oluşan iki ayrı odak grubu yapılarak ulaşılmıştır. Zira odak grubu metodu, izleyici etkileşiminin anlaşılmasına yardımcı olan önemli araştırma yöntemlerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Nihayetinde çalışmada, televizyon dizilerinin OSB farkındalığına yönelik olumlu etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekme Kuramı, Medya Psikolojisi, Mucize Doktor, Otizm

Television Series, Social Awareness And Autism: The Case Of “Mucize Doktor”

Abstract

Autism Spectrum Disorder (ASD) is an advanced complicated developmental disability that begins in early childhood, including delays in the development of basic functions such as language development, behaviour, and social interaction. Autism Spectrum Disorder (ASD) studies are generally carried out in the field of medicine, psychology, or educational sciences in the literature. However, researchers have not focused much on the contribution that the mass media could make contributions to Autism Awareness. This study, revealing the awareness of television series about autism, examines whether and to what extent television series contribute to create awareness about autism by affecting our attitudes, behaviours, and point of views in the framework of Cultivation Theory created by Gerbner. In this context, by analysing the “Mucize Doktor” medical drama series, the effect of television production on individuals has been evaluated. The results have been reached applying two focus groups of 20 people in total. The study suggests that television serials create an important awareness regarding ASD.

Keywords: Autism, Cultivation Theory, Media Psychology, Mucize Doktor

Giriş

Son dönemlerde adını sıkça duyduğumuz *Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)* ya da yaygın kullanımıyla *otizm*; birden fazla gelişimsel bozukluğu içeren, erken çocukluk döneminde başlayan, iletişim, dil gelişimi, davranış ve sosyal etkileşim alanlarında temel fonksiyonların gelişmesinde gecikmeleri de kapsayan, ileri düzeyde karmaşık bir gelişimsel yetersizliktir (APA, 2013). İlk olarak 1943 yılında tanımlanan ve görülme sıklığı çok büyük bir hızla artan OSB, 1985 yılında her 2500 çocuktan 1'inde görülürken, 2001 yılında 250'nin 1'inde, 2013 yılında 88'in 1'inde, günümüzde ise her 68 çocuktan 1'inde görülmektedir. *Centers for Disease Control and Prevention'un* (Hastalıkları Önleme ve Kontrol Etme Merkezi) 2019 yılı verilerine göre ise sayı 59'da 1'e kadar düşmüştür (Şahin, 2019, 6). Aynı merkez verilerine göre yine otizm, erkek çocuklarda, kız çocuklara oranla 4,5 kat daha fazla görülmektedir (Aydın ve Özgen, 2018, 93).

Ülkemizde OSB ile ilgili yeterli istatistikler olmaması nedeniyle, Otizm Platformu'nun önceki yıllarda öngördüğü veriler temel alınarak, Türkiye'de 550.000 otizmlili birey ile 0-14 yaş grubunda 150.000 civarında otizmlili çocuk bulunduğu tahmin edilmektedir. Otizmlili bireylere aileleri, yakınları ve çevresi de dâhil edildiği zaman, ülkemizde otizmden etkilenen iki milyondan fazla insan olduğu söylenebilir (ODFED, 2019). Tohum Otizm Vakfı ve GFK (*Growth from Knowledge*) tarafından Türkiye'nin destekleriyle 2015 ve 2017 yıllarında 7 ayrı bölgede bulunan 15 ilde toplam 1.235 kişi ile yüz yüze görüşülerek "*Türkiye'deki Bireylerin Otizm Algısı ve Bilgi Düzeyi*" araştırması yapılmıştır. 2015 yılındaki araştırma katılımcıların %29'unun otizmi duyduğunu, 2017 yılındaki araştırma ise bu oranın %58'e yükseldiğini ancak otizmi duyduğunu belirtenlerin %82'sinin otizmin belirtilerini bilmediğini göstermektedir (Tohum, 17 Aralık 2019).

Otizimle ilgili veriler, medyada haberlerin yansıtış biçimleri ve toplumsal refleksin konumu, ulusal ve uluslararası seviyede farkındalığın anlamlı bir düzeye ulaşmadığına dair işaretler sunmaktadır (Bijie Bie & Lu Tang, 2015). Aksaray'da bir okulda yaşandığı iddia edilen bir olay üzerine –"Son dakika: Okulda skandal iddia! Veliler otizmlili çocukları yuhaladı." (Milliyet, 2019) ve "Otizmlili öğrencilere utandıran davranış: "Veliler, otizmlili çocukları yuhaladı" iddiası" (NTV, 2019) gibi başlıklarla– yazılı ve görsel basında yer alan haberlerin içerikleri incelendiğinde, otizmin hızla artmasına rağmen, toplumda yeteri kadar bilinmediğini ya da anlaşılmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, birçok çalışma herhangi bir konu hakkında farkındalık sağlamada kitle iletişim araçlarının olumlu etki yarattığını ortaya koymaktadır (Shrum, 1995, 411). Bu bağlamda çalışma; otizm konusu üzerinde George Gerbner tarafından, özellikle televizyonun etkisini ölçmek amacıyla, oluşturulan *Ekme (Yetiştirme) Kuramı (Cultivation Analysis)* çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Gerbner'in liderliğini yapmış olduğu bir grup bilim insanı tarafından 1967 yılında; kitle iletişim araçlarından televizyonun, toplumların, özellikle de bireylerin düşüncelerini ve hareketlerini nasıl ve ne yönde etkilediği konusunda bir araştırma yapılmıştır (Gerbner vd., 1967, 22). Kültürel göstergeler olarak da anılan bu araştırma sonucunda *ekme (yetiştirme) kuramı* oluşturulmuş ve bu kuram çerçevesinde kişilerin kendilerini yetiştirmesinde ve hayat standartlarını belirlemede televizyonun önemli bir yeri olduğu kabul edilmiştir (Gerbner vd. 1982, 28).

Gerbner'in Kültürel Göstergeler ve Ekme Kuramı'na göre, televizyon yalnızca gerçekliği sunmamakta bununla birlikte farklı bir gerçeklikte tasarlanmaktadır. Televizyon süregelen sisteme inancı artırırken aynı zamanda izleyenlere çeşitli temsiller sunarak bireylerin bilincinde stereotipler oluşturur (Güngör, 2011, 96; Shanahan ve Morgan, 1999). Ekme kuramcılarının göre; televizyon birey üzerindeki etkisini yavaş yavaş, derece derece, birikerek ve dolaylı bir biçimde göstermektedir. Bu nedenle de etkisini uzun dönemde göstermektedir. Televizyon yaptığı tekrarlarla izleyicilerde belirli bir dünya görüşü ortaya çıkarmakta; birey de uzun süreler boyunca kaldığı tesirden, farkında olmadan etkilenmektedir (Özçetin, 2014, 122).

Televizyon; sunulan programlar aracılığıyla izleyenlerde ortak bir iletler ve imgeler dünyası yaratarak tutumları eker ve yetiştirir. Televizyon yoluyla aktarılan bu imgeler, imajlar ve bilgi, sınırlı olduğundan gerçekliği tam anlamıyla aktaramamaktadır. Ayrıca yine kurama göre; televizyon izlemenin etkisinin, izleyicilerin davranışlarından daha çok tutumları üzerinde olduğu vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2014, 3). Televizyonu etki bağlamında değerlendirdiğimizde, bunu yayınlanan farklı tür ve formattaki programlar aracılığıyla izleyicilere çeşitli iletler sunarak sağladığı görülmektedir. Bu iletlerin televizyonda sunulduğu programlardan biri televizyon dizileridir (Yaktıl, 2005, 171).

Günlük hayatın bir parçası haline gelen televizyon dizileri, toplumsal ve kültürel yapıyı yansıtmakta ve zaman zaman da biçimlendirmektedir. TV dizileri, belli ölçülerde kişilerin yaşamlarına etki edebilen ve algılarında değişikliklere sebep olabilen yapımlar olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında televizyon dizilerinin insanların tutum ve davranışlarını değiştirebileceği çıkarımı yapılabilmektedir (Gerbner vd., 1967, 22).

Bu nedenle çalışmada, televizyonun bireyler üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla televizyon dizileri ele alınmış ve odak grup görüşmeleri sonuçlarından faydalanılarak, söz konusu yapımların, *Gerbner* tarafından oluşturulan *ekme (yetiştirme) kuramından* hareketle bireylerin tutum, davranış ve düşünce hayatını etkileyerek *otizm* konusunda farkındalık oluşturup oluşturmadığı irdelenmiştir. Çalışma kapsamında, spesifik olarak "*Mucize Doktor*" dizisinin bireyler üzerinde oluşturduğu etki değerlendirilmiştir.

Otizm; nedenleri ve tedavisi konusunda hâlâ bir sonuca varılamamış, gün geçtikçe sayısı artan gelişimsel bir bozukluktur. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun, içerikleri aracılığıyla otizm konusunda farkındalık oluşturmasındaki olumlu etkisi, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ise televizyon dizilerinin tutum, davranış ve düşünce hayatımıza etki ederek otizm konusunda farkındalık oluşturup oluşturmadığını ortaya koymaktır. Buna göre makalede şu soruya yanıt aranmıştır: Televizyon dizileriyle izleyicilerde otizmlili bireylere yönelik bir farkındalık oluşmakta mıdır? Bu sorunun cevabına ulaşmak amacıyla çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilerek veriler *odak grup görüşmeleri* yoluyla toplanmıştır.

Bir moderatör tarafından yönetilen ve bir yardımcı veya raportörün eşlik ettiği odak grup görüşmeleri katılımcıların küçük bir grup halinde bir oturum etrafında toplanması ve araştırmacının üzerinde çalıştığı konuyla ilgili görüşlerini bildirmesiyle gerçekleştirilmektedir. Odak grup görüşmeleri yoluyla veri toplamayı tercih eden araştırmacılar, bu yöntemle, bireyler arasındaki benzerlik ya da

farklılıklar ile ortak kültürel özellikleri anlamayı ve bireylerin farklı konulardaki düşünce, görüş ve tavırlarını açıklamayı amaçlamaktadır (Seggie ve Bayyurt, 2015).

20 katılımcı ile 12 Mayıs 2020 tarihinde tek oturumda gerçekleştirilen görüşme "Mucize Doktor" dizisinin birinci, üçüncü, yedinci ve on ikinci bölümünden kesitlerin katılımcılara izlettirilmesiyle toplamda 144 dakika sürmüştür. Görüşme süresince katılımcılara müdahale de bulunulmamış ve katılımcıların birbirleriyle etkileşimlerine de karışılmamıştır. Ses kayıt cihazıyla kaydedilen konuşmalar daha sonra çözümlenerek odak grup çalışması değerlendirmesine tabi tutulmuş, oturum sonunda gruba irdelenmiş olan konular özetlenerek varsa düzeltme yapma ve son söz hakkı verilerek, görüşme sonlandırılmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan odak grup görüşmesine Diyarbakır'da ikamet eden, farklı mesleklerle uğraşan ve 26 ile 34 yaş aralığındaki 20 katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcılar rastgele örneklem yoluyla, söz konusu diziyi izlediğini beyan eden ve görüşmeyi kabul edenler arasından seçilmiş olup demografik bulguları incelendiğinde 8'inin lisans, 6'sının ön lisans, 6'sının orta öğretim mezunu olduğu; 12'sinin kadın, 8'inin erkek bireylerden oluştuğu; yaş ortalamasının ise 30,2 olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar; K: 1, K: 2, K: 3... olarak kodlanmıştır. Bulgular kısmında sorulan sorular ve katılımcılar tarafından verilen cevaplar özetlenerek sunulmaktadır. Verilen yanıtlardan birbirine paralel olanlar ayrıca gösterilmemiştir. Çalışma, katılımcıların verdiği cevaplarla sınırlıdır.

1. Televizyon, Temsil ve Gerçeklik: Ekme Kuramı

Bireyler medya aracılığıyla ulaştığı bilgiyi; aldıkları eğitim, kişisel deneyimleri ve inanışları yoluyla olduğu gibi medyadan edindiği bilgilerle de anlamlandırabilmektedir. Bu anlamlandırma sürecinde ise temsil kavramı önemli yer tutmaktadır. Sözlük anlamıyla "*birinin veya bir topluluğun adına davranma*" (TDK, 2019) şeklinde tanımlanan temsil kavramını Hall; anlamı oluşturan ve aktaran bir "*anlamlandırma süreci*" olarak değerlendirmektedir (Çelenk, 2005, 81). Hall'e göre, bilgide asıl olan öge *temsildir*. Medya tarafından tasarlanan temsil, insanlar tarafından içselleştirildiği için sunulanın gerçek bağlamından koparılmayarak izleyiciye aktarılması önemlidir (Polat, 2018, 47).

Stuart Hall, temsili yansıtmaktan farklı görmektedir. Temsilde bir seçme, sunma, yapılandırma ve biçimlendirme söz konusudur. Sürekli olarak izleyiciye bir şeyler sunan televizyon, bir öykü anlatıcısı olarak zihinlerdeki imajların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Televizyonda izlenen seçilmiş, kurgulanmış ve anlatılmış bir görüntüdür. Stuart Hall, 'gerçek' anlamların asla sabit olmadığını, bilakis tartışmalı olduğunu ortaya koyar ve Hall'e göre bu inşacı temsil yaklaşımıdır (2005, 88).

Temsil edilecek olan durum, anlam ile çoğu noktada bağlantılıdır. Bu şekliyle anlamın ortaya çıkışı da bir süreç olarak değerlendirilebilir. Anlam bir ayna gibi değil, bir dil gibi işlev görür. Anlam bir 'şey' değil, bir pratiktir. Bu nedenle, Dünyayı farklı biçimlerde temsil etmede, hem dillerin nasıl anlam inşa ettiklerini hem de simgeleştirmenin nasıl işlev gördüğünü anlamamız gerekmektedir (Hall, 2002, 117). Temsilin sunumuyla birlikte temsil edilen meşrulaştırılabilmekte, bazen de farklı anlamlarda yeniden üretilmektedir. Bu nedenle medyada temsil söz konusu olduğunda objektif bir yaklaşım önemli bir rol oynamaktadır.

Temsiller ile bireylere ulaştırılan her bir durum gerçeği ifade etmese de gerçeğin yeniden oluşturulmuş hali de bir temsili ifade eder. Bu çerçevede ele alınan her bir

temsilin aslında bireylerde yeni tutum ve davranışlara yol açtığı görülmektedir. Bireyler medyada var olan temsilden bazen olumlu bazen olumsuz etkilenmekte ve etkilendiği şekliyle de gerçek hayatlarına yansıtılmaktadır (Varol, 2014, 309).

George Gerbner ve arkadaşları; televizyondaki temsilin izleyici üzerindeki etkisini *ekme kuramı (cultivation theory)* ile başka bir açıdan ele almış, aslında medyadan gelen mesajın bir anlamda izleyiciye daha fazla etki ettiğini belirtmişlerdir. 1967 yılında "*Kültürel Göstergeler*" adıyla anılan çalışmalarının ardından literatüre kazandırılan "*Ekme Kuramı*" ile izler kitlenin düşünce, tutum ve davranışlarında televizyon izlemenin etkisini araştırmışlardır. Ayrıca bu kişiler söz konusu kuramı, televizyonun bireylerde yeni davranış biçimleri oluşturduğu ve bireylerin düşüncelerini ve inançlarını etkilediği temel görüşü üzerine kurmuşlardır (Morgan vd., 2012).

Televizyonun uzun dönemde bireylerin gerçek dünya algılarıyla birlikte oluşan davranışlarıyla ilgilenen bir araştırma projesi olarak başlayan kültürel göstergeler projesinin ilk yıllarında, televizyonda sunulan şiddet merkeze alınmış olsa da zamanla birçok konuda araştırmalar yapılmış ve çalışmalar genişletilerek, farklı ülkeler ve kültürlerle yönelik karşılaştırmalar yapılması sağlanmıştır (Doruk, 2020, 200).

Bu nedenle Özer (2020, 15) bu kuramın; hem çalışmanın başladığı dönemde televizyon içeriklerine bağlı olarak izleyenler açısından etkisini ortaya koyması sebebiyle bir '*televizyon kuramı*' olarak nitelendirilmesini hem de projenin ilk yıllarından 1980'lere kadar televizyon ve şiddet ilişkisine odaklanmasından ötürü bir '*şiddet kuramı*' olarak değerlendirilmesini eleştirerek yetiştirme kuramının esasında bir hikâye anlatma (*story-telling*) kuramı olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Gerbner de insanlık için çok önemli gördüğü hikâye anlatımının zamanla önemli değişimler gösterdiğini ifade ederek televizyonu "*elektronik hikâye anlatıcısı*" olarak nitelendirmektedir (Kaya, 2019, 1441; Signorielli, 2005, 11).

Signorielli ve Morgan (2015) bu haliyle çağın en büyük hikâye anlatıcısı olan televizyonun sunduğu imgelerle; insanları, toplumları, sosyal hayatı ve gücü anlattığını belirterek kitle iletişim araçlarındaki değişimlere rağmen, televizyonun günümüzde hâlâ merkezi hikâye anlatıcısı konumunu koruduğunu savunmaktadır.

Etki geleneği içerisinde yer alan ekme kuramına göre; televizyon etkisini yavaş yavaş, üzerine ekleyerek ve uzun dönemde göstermektedir. Kuramda vurgu yapılan esas nokta ise televizyon izleyen bireylerdeki tutumların, davranışlarına nazaran daha çok etkilendiği yönündedir (Yaylagül, 2006, 64).

Ekme kuramını Gerbner üç bileşene dayandırmaktadır. Bunlar; *kurumsal süreç, mesaj sistem ve yetiştirme çözümlenmesi* olarak adlandırılmaktadır. *Kültürel Göstergeler Projesinde* mesaj sistem çözümlenmesiyle hafta içi akşam hafta sonu ise gündüz kuşağında yayınlanan televizyon programlarının çözümlenmesi yapılmaktadır. Yetiştirme çözümlenmesiyle de sosyal gerçeklik kavramlaştırması, farklı grupların televizyon izleme alışkanlıkları üzerinden değerlendirilmektedir (Öz, 2005, 75). Bu çerçevede; bir bakıma yetiştirme kuramının temel varsayımının, bireyin ne kadar televizyon seyrettiği ve televizyon yapımlarında sunulanların gerçekliğine olan inancının doğru orantılı olduğudur. Aslında çalışmada, Gerbner ve arkadaşları izleyicinin televizyonla olan ilişkisi oranında toplumsal gerçeklikten uzaklaşarak sosyal gerçekliği örten temsil gerçekliğine yaklaştığını ifade etmektedir.

Televizyonda yayınlanan programların geri planındaki *iktidar ve güç ilişkileri*, kuramın ilk bileşeni olan kurumsal süreç çözümlemesinde araştırılmaktadır. İkinci bileşen olan *mesaj sistem çözümlemesinde*; televizyonda yer alan içeriklerin neler olduğu, içeriklerde kullanılan söylem ve mesajlarla birlikte kültürel ve sosyal değerler bağlamında nelere öncelik verildiği sorularına cevap aranmıştır. Çalışmanın bağlamını oluşturan *yetiştirme çözümlemesinde* ise içeriklerin izleyenlerde algısal olarak ne tür bir değişikliğe neden olduğu irdelenmektedir.

Lasswell'in daha önce yapmış olduğu araştırmaları inceleyen ve medyanın aslında kültürel bir birleştirici olduğunu düşünen Gerbner ve arkadaşları, aynı zamanda medyanın kitle iletişim aracı olarak sosyalleştirici bir görev üstlendiğini de vurgulamaktadır. Bu haliyle medyanın izler kitle üzerinde bir ekme işlemi yaptığını ve bu sayede izleyicinin televizyon gerçeğini doğrudan özümlediğini ifade eden Gerbner'e (1967) göre; televizyon bireyler için bir zorunluluk değil, bir seçimdir. Bu nedendir ki televizyonun bireye ulaştırdığı gerçeklik, izler kitle tarafından kabul edilerek, özümsemektedir.

Ekme kuramına yönelik çıkarılan sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir:

- Kitle iletişim araçları, bireyler arasındaki ilişkileri sağlayan ve ortak bilincin oluşmasında katkısı bulunan kültürel ürünler sunmaktadır.
- Toplum, televizyonda sunulan gerçeklik ve süreklilik gösteren televizyon dersleriyle yaşamını devam ettirmektedir.
- Televizyonda tekrarlanarak kalıplaştırılan mesajlar aracılığıyla bireylere belli bir dünya görüşü iletilmektedir (Gökçe, 2002, 212)

2.Otizm: Kısa Bir Giriş

Genellikle hastalık olarak nitelenen Otizm Spektrum Bozukluğu ya da yaygın kullanımıyla otizm, tıp literatüründe ve uzman görüşlerinde "*yaygın gelişimsel bozukluk*" olarak tanımlanmaktadır (Hammel ve Hourigan, 2020).

OSB; 1943 yılında ilk olarak Amerikalı çocuk psikiyatristi Leo Kanner tarafından tanımlanmıştır. Kanner; otizmlili bireylerin çevreye karşı duyarsızlığını, otizmin en temel semptomu olarak değerlendirmiş ve otizmlilerin yaşamlarının başlangıcından itibaren diğer insanlarla ilişkiye girmede zorlandıklarını belirtmiştir. Otizmlili bireylerin sosyal etkileşim kurmada sınırlılıkları olduğunu ifade eden Kanner'dan sonra yapılan çalışmalarda da bu görüş geçerliliğini korumuştur (Arıcan, 2019, 8).

Otizm; doğumla birlikte göz göze gelmekten kaçınma, genel geçer durumlarda aynı dikkati gösterememe, işaret etme gibi çeşitli davranışlarda duyarsız kalma ve yetmeme durumuyla belirti göstermektedir (Aydın, 2008, 5). Daha tanımlayıcı bir ifadeyle otizm; toplumsal etkileşim ve iletişim bozukluğuyla birlikte sosyal davranış, dilsel ve algısal işlevler, aynı davranışlardaki sürekliliklerle kendini belli eden, yaş ilerledikçe belirtilerinde, görünüm ve şiddet bakımından kişiden kişiye değişiklikler gösterebilen, en hafiften en şiddetliye doğru çeşitli spektrum aralığı bulunan gelişimsel, nörobiyolojik bir bozukluktur (AÇSHB, 23 Aralık 2019)¹

3.Otizmin Televizyondaki Temsili: Mucize Doktor

Televizyon kanallarının ortaya çıkması ve izleyici çekme rekabeti medyayı farklı program türleri oluşturmaya yönlendirmiştir. 1950 yılından itibaren televizyon program türleri arasındaki etkinliğini artıran televizyon dizileri, hızla artan bir ivmeyle günümüzde en önemli televizyon yapımları haline gelmiştir. Çalışmanın

yapıldığı dönem olan 14 Aralık 2019 – 20 Aralık 2019 tarihleri arasındaki reyting oranları incelendiğinde hem Total’de hem de AB Grubunda ilk 10 programdan ortalama 4’ünün televizyon dizisi olduğu görülmektedir (Medyafaresi, 27 Aralık 2019). İzlenme oranlarına dönük yapılan araştırmalarda, özellikle *prime-time*² saatinde yer alan televizyon dizilerinin izlenme rekorları kırdığı hatta izleyicinin günlük gündemini bile belirleyebildiği gözlemlenmiştir (Karadaş, 2013, 69).

Çalışma kapsamında otizmlili bir doktoru anlatan ve “*Good Doctor*” adlı Güney Kore yapımı bir televizyon dizisinden uyarlanarak ülkemizde ekranlara gelen “*Mucize Doktor*”³ adlı dizi örneklem olarak alınmıştır.

Dizinin ana karakteri otizmlili bir doktordur. Taşrada doğmuş; ailesi tarafından reddedilerek yetimhanede büyümek zorunda bırakılmıştır. Ağabeyinin ölümünün ardından cerrah olmak ve insanların hayatını kurtarabilmek için tıp fakültesini kazanmış üstelik fakülteyi birinci olarak bitirmiştir. Sonrasında ise otizmlili doktorun İstanbul’da hizmet veren bir hastanedeki hayata tutunma ve hayallerini gerçekleştirme mücadelesini konu edinen “*Mucize Doktor*” dizisi, ilk yayına girdiği 12.09.2019 tarihinden itibaren yayınlandığı 15 bölümde Total ve AB Grubunda ilk sırada yer almıştır (Medyafaresi, 27 Aralık 2019).

Ekranlara geldiği ilk günden bu yana dizinin izleyici sayısında da artış olmuştur. “*Mucize Doktor*” dizisini izleyen seyirci sayısındaki artışı gösteren haftalık tablo aşağıda gösterilmiştir (Dizisi, 27 Aralık 2019):

Tablo 1: *Mucize Doktor* Dizisi İzleyici Sayısı

<i>Tarih</i>	<i>TV Dizisinin Adı</i>	<i>Bölüm</i>	<i>İzleyici Sayısı (Milyon)</i>
12.09.2019	Mucize Doktor	1	6.306
17.09.2019	Mucize Doktor	2	10.136
26.09.2019	Mucize Doktor	3	12.694
03.10.2019	Mucize Doktor	4	12.465
10.10.2019	Mucize Doktor	5	12.383
17.10.2019	Mucize Doktor	6	12.547
24.10.2019	Mucize Doktor	7	13.391
31.10.2019	Mucize Doktor	8	13.793
07.11.2019	Mucize Doktor	9	11.677
14.11.2019	Mucize Doktor	10	12.046
21.11.2019	Mucize Doktor	11	14.269
28.11.2019	Mucize Doktor	12	13.768
05.12.2019	Mucize Doktor	13	13.924
12.12.2019	Mucize Doktor	14	14.219
19.12.2019	Mucize Doktor	15	13.793

Verilere göre; ilk yayınlandığı tarihten bu yana gösterilen 15 bölümde izlenme oranlarında hep birinci sırada yer alması ve izleyen seyirci sayısına bakıldığında 15 bölüm ortalamasının yaklaşık 12,5 milyon izleyici olması “*Mucize Doktor*” dizisinin etki alanının genişliğini göstermektedir. Diğer yandan, söz konusu geniş etkileşim,

dizinin bu çalışmaya konu edilmesinin önemine ve farkındalık oluşturmadaki başarısına işaret etmektedir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Odak grubu katılımcıları *Mucize Doktor* dizisini seyredenler içerisinde seçilmiş olsa da araştırmancının görüşme kısmında katılanlardan öncelikle "Mucize Doktor" adlı dizi ve dizide yer alan karakterler hakkında kısaca bilgi vermeleri istenilmiştir. Verilen cevaplar katılımcıların diziyi takip ettiklerini, dizinin olay örgüsüne hâkim oldukları ve dizide yer alan karakterleri tanıdıklarını ortaya koymuştur. Bu sonuç araştırmancının güvenilirliği bakımından önemlidir. Katılımcıların, genel olarak, otizmlili bir doktorun, zorlukların üstesinden gelme mücadelesi olarak nitelendirdiği diziyeye ilişkin verdikleri cevaplar diziyi yakından takip ettikleri ve bu sayede otizmi daha iyi öğrendiklerini göstermektedir:

"Otizmlili bir doktorun sosyal hayata tutunma mücadelesini anlatıyor." (K1)

"Otizmlili birinin istediğinde neler yapabileceği" (K15)

"Otizmlili bir doktorun hayallerinin peşinden koşup cerrah olma yolundaki hikâyesi" (K2)

"Otizmlili Bir doktorun mesleğinde yaşadığı zorluklar" (K13)

"Dizide genel olarak Ali'nin doktor arkadaşlarıyla ve hastaları arasında geçenler anlatılmaktadır." (K3)

"Otizmlili bir doktorun başarısı" (K13)

"Otizmlili bir doktor olmanın zorlukları" (K4)

"Hayatın zorluklarıyla baş etmeye çalışan otizmlili bir doktorun hikâyesi anlatılmaktadır." (K6)

"Otizmin doktor olmaya mâni olmadığını anlatıyor" (K8)

"Bugüne kadar yapılanlardan farklı bir konuya otizme değinen bir dizi" (K16)

Dizide yer alan karakterler sorulduğunda katılımcılar, dizide, sevdikleri ve karakter olarak "iyi" olarak nitelendirilen rollerdeki karakterlerin isimlerini cevap olarak vermişler ve kötü karakterleri görmezden gelmişlerdir. Bu durum, katılımcılarda algıda seçicilik oluştuğunu göstermektedir. Karakterlere duygusal yaklaşım gösteren katılımcılar olumlu olarak etkilendikleri karakterlere ilgi göstermiş, olumsuz olarak nitelendirdikleri karakterleri ya görmezden gelmiş ya da ötekileştirmiştir. Şüphesiz bunda dizideki tekrar ve karakter rollerinin verilmiş biçimleri de etkilidir. Ancak televizyon yapımlarında genelde, izleyici kendini özdeşleştirdiği karakteri hatırlamakta ve onu daha sıklıkla anmaktadır. Dizilerde bireyler kendilerine yakın olmasa da bazen "kötü" karakterlerle de kendilerini özdeşleştirmektedir. Bu da bir bakıma onlarda "katharsis"⁴ oluşturmaktadır. Buna rağmen; odak grubu katılımcılarının dizideki karakterlerin çoğunu bilmesi hem katılımcıların seçilmesi konusundaki isabete işaret etmekte hem de katılımcıların diziyeye olan aşinalıklarını göstermektedir:

"Doktor Ali Vefa, Nazlı ve Ferman" (K1)

"Ali Vefa, Adil Hoca, Nazlı" (K15)

"Doktor Ali, Doktor Ferman, Doktor Nazlı, Doktor Demir" (K2)

"Doktor Ali Vefa, Nazlı, Güneş ve Selvi Hemşire" (K13)

"Ali, Nazlı, Ferman, Demir" (K4)

"Ali Vefa ve Adil Hoca" (K5)

"Ali Vefa, Nazlı ve Ferman Hoca" (K6)

"Doktor Ali Vefa ve Nazlı" (K8)

Katılımcılara, televizyon izleme sıklığı ve etki ilişkisi bağlamında, sırasıyla "Mucize Doktor" dizisini ne sıklıkla izledikleri ve diziyi takip etme nedenleri sorulmuştur.

Yalnızca bir katılımcının, çalışma koşulları nedeniyle, fırsat buldukça televizyondan takip ettiğini belirttiği diziyi, diğer katılımcılar her hafta izlediklerini ifade etmiştir. Diziyi sürekli olarak takip etmeleri katılımcıların dizi ile bağ kurduklarını, diziyi kabullendiklerini ve özümstediklerini göstermektedir. Dizinin hem katılımcılarca izleme sıklıkları hem de tablo1’de gösterildiği gibi genel anlamdaki her hafta artan bir ivme gösteren izlenme oranları, izleyici sayıları gibi diğer verilerle birlikte değerlendirdiğimizde bu durum dizinin etki alanının genişliğini ortaya koymaktadır:

“İstisnasız her hafta” (K2)

“Her hafta” (K13)

“Her hafta” (K3)

“İşten fırsat buldukça” (K13)

“Hiç ara vermeden her hafta” (K5)

“Her hafta, kesinlikle” (K7)

“Sürekli” (K12)

Diziyi neden takip ettiklerine yönelik sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar, bu yapımın farkındalık konusunda katılımcılara etki ettiğini göstermektedir. Otizmi hiç bilmediğini, bu dizi ile öğrendiğini ifade edenlerle birlikte; aslında otizmin bir engel olduğunu düşündüğü halde diziyi seyrettikten sonra otizmin hayatta bir engel teşkil etmeyeceğini belirtenler de olmuştur. Normal zamanlarda televizyon dizilerini seyretmediği halde *Ali Vefa* karakterini sempatik bulup diziyi seyretmeye başlayanlar da dizinin bu anlamda otizm hakkında bir bilgilendirme yaptığını belirtmişlerdir. Katılımcıların otizmi sürekli olarak vurgulaması, otizm hakkında bireylerde farkındalık oluştuğu yönünde bir sonuç çıkarmaktadır. Katılımcıların hemen hepsi dizinin bilgilendiren yönüne vurgu yapmış olsa da dikkat çeken katkılar aşağıdaki gibi olmuştur:

“Hayatımıza etki eden ve çok iyi bilmediğim bir konuyu, otizmi ilk defa işleyen ve bize otizmi öğreten bir TV dizisi olduğu için takip ediyorum” (K1)

“Günümüzdeki TV dizilerinden farklı bir formatı olması ve otizm konusunda bende farkındalık yaratması” (K2)

“Otizimli Doktor Ali Vefa karakterinin farklılığı ve sempatikliğinin bende otizme yönelik güzel duygular oluşturması” (K3)

“Otizmin bildiğimden farklı olduğunu gösterdiği için izliyorum” (K4)

“Otizmi bilmiyordum her bölümde daha çok öğreniyor ve şaşırıyorum” (K5)

“Konudan daha çok dizinin otizmle ilgili verdiği mesajlar benim ilgimi çekiyor” (K6)

“Dizi de Ali Vefa karakteri bana otizmi öğretiyor artık korkmuyorum” (K7)

“TV dizilerini normalde sevmiyorum. Ancak bu dizi çok etkileyici. Çünkü otizmi anlatıyor” (K8)

“Bu dizi çok farklı, çok hayatın içinden, Otizmi bugüne kadar kimse böyle anlatmadı” (K9)

“Otizm hakkında verdiği mesajlar hayatımı değiştirdi” (K10)

“Bilmediğim bir şeyi, otizmi işlemesi çok güzel” (K11)

Katılımcılara daha sonra dizinin kendilerinde oluşturduğu etki üzerine sorular sorulmuştur. Öncelikle diziyi izledikten sonra tutum ve davranışlarına yönelik bir değişim olup olmadığı sorular katılımcılar, dizinin kendilerinde tutum ve davranışsal değişiklik sağladığını belirtmiştir. Dizideki sahneler sayesinde otizimli bireylere karşı daha dikkatli davrandığını söyleyenlerin yanında, otizmi söz konusu yapım aracılığıyla araştırdıktan sonra otizimli bireyleri daha iyi anladığını belirtenler de olmuştur. Bunun sonucunda diğer “engelli bireylere” karşı da

tutumlarına daha fazla dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların arasında olan bir sağlık çalışanının dahi otizmi dizi ile daha iyi anladığını ifade etmesi yine dizinin başarısının kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıda aktarılan bu bağlamdaki cevaplar dizinin otizm farkındalığı konusunda olumlu etki yarattığı ve *Gerbner'in ekme teorisini* desteklediği tezini güçlendirmektedir:

"Otizm ve otizmlili bireylere yönelik bakışımın değiştiğini söyleyebilirim." (K1)

"Otizmlili insanlara karşı daha hassas yaklaşmamı sağladı" (K15)

"Otizmin bir hastalık olmadığını fark ettim ve buna göre bir tutum sergiliyorum. Artık otizmlili bireylerin diğer bireylerden ayırılmaması gerektiğini düşünüyorum" (K2)

"Otizmlili bireylerin davranışları ve insanların onlara bakış açısı hakkında bilgiler sunan dizi, yaşamda farklı bireylerinde olduğu, onlara doğal davranmanın gerekliliğini bir kez daha anlamamı sağladı" (K3)

"Otizmlili kişiler engelli olarak görülerek toplum tarafından dışlanıyordu. Bu dizi sayesinde toplum onları sahiplenerek yardımcı oluyor. Başarılı olabileceğini görüyor ve onların zekâlarının farklı çalıştığını da fark ettiler aynı benim gibi..." (K13)

"Otizmlili bireyleri tanıma isteği uyandırdı bende bu dizi" (K7)

"Otizmi çok farklı görüyordum. Diziyile bu görüşüm değişti. Aslında aynıyız" (K9)

"Sağlık görevlisi olmama rağmen otizmi bu dizi sayesinde öğrendiğimi söyleyebilirim." (K17)

Etkiyle ilgili diğer bir soruda katılımcılara "Mucize Doktor" dizisinin otizme yönelik bilgilerinde bir değişim sağlayıp sağlamadığı soruldu. Genel olarak otizmle ilgili daha önce çok bilgi sahibi olmadıklarını ya da farklı düşünceleri olduğunu belirten katılımcılar, etkiye yönelik bağlantılı sorulara tutarlı cevaplar vermişlerdir. Diğer sorularda verilen cevaplarda olduğu gibi bu soruda da kendilerinde dizi sonrasında otizm konusunda değişim yaşandığı görülmüştür. Özellikle otizm ile *down sendromunun* aynı olduğunu düşünerek semptomlar arasında daha önce fark göremediğini ancak bu yapıyı takip ettikten sonra daha da bilinçli olmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Verilen cevaplar katılımcılarda bilgi bakımından değişikliğe neden olmuştur. Bu olumlu durum otizmin farkındalığının oluştuğunu ortaya koymaktadır:

"Diziden önce kavram olarak bildiğim ama çok da hâkim olmadığım bir konuydu otizm. Şimdi dizi sayesinde, en azından down sendromu ile otizmi ayırt edebiliyorum." (K1)

"Otizmin bir hastalık olduğunu ve herhangi bir gelişim sağlayamadıklarını düşünüyordum. Diziyile bunun böyle olmadığını ve bir şeyler yapılabildiğini, bu sayede diğer bireylerden bir fark olmadan otizmlili bireylerin yaşamlarını idame ettiklerini gördüm." (K2)

"Otizmlili çocukların benim bildiğimin aksine çok zeki olduğu ve insanların onlara yakın davrandıklarında buna karşılık verebileceklerini öğrendim." (K13)

"Otizmi bilmiyorken dizi ile otizmlili bireylere gönülden bir sempati duydum. Onları anlayabiliyorum." (K7)

"Otizmi çok bildiğimi söyleyemem ama dizi sonrasında öğrendim" (K8)

"Dizinin her bölümünden sonra otizmi araştırıyorum" (K16)

"Otizmle ilgili literatürün dışında bir gerçeklik olabileceğini fark ettim" (K18)

Yukarıdaki anlatılarla paralel, görüşülenlere etki sorularıyla bağlantılı olarak otizmle ilgili daha önceki bilgilerinin, dizinin sunduğu bilgilerle farkları sorularak dizinin bireylerdeki bilgi düzeyine etkisi böylece başka bir açıdan sorulmuştur. Buradaki amaç otizm konusunda dizinin ne ölçüde ve nasıl etki ettiğini görmektir. Görüşülenler daha önceki cevaplarıyla tutarlı cevaplar vererek soruyu aşağıdaki

şekilde cevaplamışlardır. Verilen cevaplar diğer sorularda olduğu gibi otizm hakkında yanlış bilgilerinin olduğu ve dizi aracılığıyla daha doğru bilgilere ulaştıklarını belirtmişlerdir. Özellikle düşüncelerinin değiştiğini ifade eden katılımcılar dizinin etkisini vurgulamışlardır. Bu durumda dizinin otizm farkındalığına olumlu etki ettiğini göstermektedir:

“Otizmi bir hastalık olarak görüyor ve hiçbir türlü gelişme kaydedilemeyeceğini sanıyordum. Dizi ile bunun böyle olmadığını gördüm.” (K1)

“Otizmliler olan bireylerin daha dikkatli oldukları, insanın dikkatini çekmeyen detaylara odaklanmaları sayesinde farklı bakış açısı geliştirebildikleri” (K2)

“Otizmliler birinin doktor olabilecek düzeyde zeki olabileceğini düşünmezdim” (K13)

“Otizmliler bireylerin özellikle sosyal gelişim açısından bu kadar iyi olabileceğini düşünmüyordum. Kabul gördüklerinde normal bireylere oldukça yakın özellikler sergilediklerini görmüş oldum.” (K3)

“Maalesef otizmi zihinsel engel olarak görüyordum alakasının olmadığını öğrendim” (K11)

“Kendi adıma çok mutluyum. Hiç bilmediğim otizmi dizi sayesinde doğru öğrendiğime inanıyorum” (K19)

“Keşke daha önce de böyle çalışmalarını takip etmiş olsaydım. Yıllardır yanlış biliyordum otizmi” (K17)

Gerçeklik algısını görmek için katılımcılara *“Dizide sunulan otizmliler bir doktoru ve yaşadıklarını gerçekçi buluyor musunuz?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar genel olarak dizideki hikâyenin gerçek olabileceği yönünde beyanda bulunmuştur. Çünkü dizinin aslında farkında olunmayan bir konuyu izleyenlerin gündemine getirdiği ve otizmliler hakkındaki ön yargıyı kırdığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle, verilen cevaplar dizinin bireylerdeki gerçeklik algısına olumlu etki ettiğini göstermektedir.

“Diziden sonra bir araştırma yaptığımda ülkemizde otizmliler olarak çok büyük başarılar imza atan insanlar olduğunu gördüm. Ben gerçekçi buluyorum.” (K1)

“Ben böyle bir şey olabileceğini düşünüyorum.” (K15)

“Diziyi izledikten sonra kesinlikle otizmliler bir doktor olabileceğine inanıyorum” (K2)

“Otizmliler bir doktor, mühendis, sanatçı, sporcu ve öğretmen... Tabii ki olabilir. Bence gerçekçi.” (K3)

“İlk duyduğumda olur mu diye düşünmüştüm. Diziyi izleyince olabileceğine inandım.” (K13)

“Gerçek hayatta ne yaşadıklarını tahmin etmek zor bu yüzden yaşadıklarının gerçekçiliği için net bir şey söyleyemem ama dizide sunulduğu gibi otizmliler bir doktor olabilir.” (K4)

“Hayatın içinden, o yüzden gerçekçi bence” (K9)

“Reyting kaygısıyla üretildiği için tabii ki biraz farklı anlatıldığı noktalar olsa da yine de gerçekçilik konusunda ortalamanın üstünde” (K12)

“Otizm konusunda gerçeğe yakın işlediğini düşünüyorum diğer noktalarda tabii ki dizi sektörünün gerekliliklerine göre senaryo hazırlanıyor” (K18)

“Hastane ve ameliyat ortamı dışında gerçekçi buluyorum” (K17)

Yapılan görüşmenin sonunda katılımcılara, dizide sunulan şekliyle otizmliler bir doktorun olmasını nasıl karşılayacakları sorulmuştur. Katılımcıların aykırı bir görüş belirtmediği cevaplar dizinin pozitif etki yarattığını göstermektedir. Daha önce verilen cevaplarla örtüşen bir biçimde katılımcılarda dizinin bir farkındalık oluşturduğunu, otizmliler konusunda bir duyarlılık ve hatta sempati oluşturduğunu gözlemlenmiştir. Katılımcılar tarafından, aşağıda aktarılan biçimiyle, pozitif cevaplar alınmıştır:

"Her haliyle kabulümdür." (K1)

"Doktor olmasına gerek yok. Otizimli bir birey hayatıma farklı anlamlar katar." (K15)

"Olumsuz karşılamam" (K2)

"Belki zor olur bazı şeyler ama olsaydı olumsuz bir davranışım ya da tavrım olmazdı." (K13)

"Çok mücadele ederdim ve beraber başarırdık" (K4)

"Bu şekilde bir doktor ilk tercihim olur" (K10)

"Olması benim için sorun değil tam tersine isterim" (K18)

"Şu an değişik gelse de güzel olacağını düşünüyorum" (K17)

Sonuç

Araştırmada; toplum tarafından bilinmeyen ve/veya eksik/yanlış bilinen bir gelişimsel bozukluğun televizyon yapımları yoluyla izleyicide oluşturduğu farkındalık incelenmiş ve farkındalık oluşturmada dizilerin başarılı olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede, öncelikle literatür incelenmiş ve kavramlar tüm yönleriyle ele alınmıştır. Televizyon dizilerinin, ülkemizde otizm gibi bir konuya daha önce eğilmedikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine “Mucize Doktor” dizisi üzerine bir çalışma yapılmış ve yapılan çalışmada, dizinin bireyler üzerindeki etkisi Gerbner’in ekme kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Televizyon yapımlarının temsil kabiliyetini ölçümleyebilmek adına *Otizm Spektrum Bozukluğunu* konu edinen *Mucize Doktor* dizisi örneklem olarak tercih edilmiştir.

Makalede; ele alınan televizyon yapımının söz konusu farkındalık oluşturmadaki etkisi, odak grubu metodu aracılığıyla yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Dizinin bireyler üzerindeki etkisinin ölçülmeye çalışıldığı araştırmada; görüşülenlerin, dizideki karakterlere ve dizinin konusuna hâkim olması, diziyi sıklıkla izlemeleri göz önüne alınarak sorulara vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, bu programla bireylerde otizm konusunda olumlu bir bilgilenme süreci başladığı ve bireyler tarafından bu bilgilenmenin pozitif yönlü bir tutum ve davranışa dönüştüğü tespit edilmiştir.

Böylece mevcut çalışmada, *ekme kuramında belirtilen etkinin* katılımcılarda gözlemlenebildiği ve verdikleri cevaplar bağlamında yine katılımcılarda dizinin ana teması olan otizm hakkında açık bir aşinalık oluşturduğu anlaşılmıştır. İletilerin izleyicideki tedrici biçimde olan etkisi de katılımcıların *“ilk zamanlarda önemsemedim ama sonra otizm ile ilgili çok şey öğrendim.”* gibi ifadeleriyle desteklenmiştir.

Öte yandan Gerbner’in ekme kuramı çalışmasını temel alarak bu çalışmayı değerlendirdiğimizde;

- *Mucize Doktor* adlı televizyon dizisi, otizm konusunda farkındalık oluşmasına yönelik katkı sunduğu,
- Dizide sunulan gerçeklik, bireylerde tutum ve davranışta değişkenliğe sebep olduğu,
- Dizide tekrarlanarak kalıplaştırılan mesajlar aracılığıyla bireylere otizm hakkında iletiler sunulmaktadır. Bu da izleyicilerde otizm farkındalığına olumlu yönde etki sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Notlar

1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 9 Temmuz 2018’de Resmi Gazetede yayımlanan kararla birleştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır.
2. Televizyonun en çok izlendiği akşam 20.00-23.00 saatleri aralığını ifade etmek için kullanılmaktadır.
3. 12.09.2019 tarihinde yayınlanmaya başlayan dizi *MF Yapım* tarafından yapılmakta, yapımcılığını *Faruk Bayhan* üstlenirken yönetmen koltuğunda *Yusuf Pirhasan* oturmaktadır. Senaryosu Pınar Bulut ve Onur Koralp tarafından yazılan dizinin oyuncu kadrosunda *Taner Ölmez, Onur Tuna, Murat Aygen, Sinem Ünsal, Özge Özder, Reha Özcan* ve *Hazal Türesan* gibi isimler yer almaktadır.
4. Felsefi bir tür ruhsal dönüşümü ifade eder. Seyirci ya da takipçinin, sanatsal medya içeriği sayesinde (zenginlik, kahramanlar, güç) kendisini üzen yıkıcı ve olumsuz kaygılarından kurtularak duygusal bir boşalım yaşamayı anlamında kullanılmıştır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. "Otizm Spektrum Bozukluğu". Erişim: 23 Aralık 2019. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5616/otizm-spektrum-bozuklugu-kitabi-2016-indirmek-icin-tiklayiniz.pdf>.
- American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Washington. DC: DSM-V. 2013.
- Aydın, Aydan. Sembolik Oyun Testi'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Okul Öncesi Dönemdeki Normal, Otistik ve Zihin Engelli Çocukların Sembolik Oyun Davranışlarının Karşılaştırılması. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora tezi, 2008.
- Aydın, Diler-Özgen, Zübeyde Ezgi. "Çocuklarda Otizm Spektrum Bozukluğu ve Erken Tanılamada Hemşirenin Rolü". Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 7/3 (2018), 93-101.
- Arıcan, Galibiye Çetrez. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Sosyal Beceri Öğretiminde Sosyal Öykü ve Karikatür Sohbetleriyle Öğretim Uygulamalarının Karşılaştırılması. Edirne: Trakya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Bijie Bie-Lu Tang. "Representation of Autism in Leading Newspapers in China: A Content Analysis". Health Communication 30/9 (2015), 884-893.
- Bökeoğlu, Ömay Çokluk-Yılmaz, Kürşad-Oğuz, Ebru. "Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi". Kuramsal Eğitimbilim Dergisi 4/1 (2011), 95-107.
- Çelenk, Sevilay. Televizyon, Temsil, Kültür: 90'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri. Ankara: Ütopya Yayınları. 2005.
- Dizisi. "Mucize Doktor Reytingleri". Erişim: 27 Aralık 2019. <https://www.dizisi.info.tr/mucize-doktor/reytingleri/>.
- Gerbner, George-Larry, Gross-Michael, Morgan-Nancy, Signorielli. Living with Television: The Dynamics of the Cultivation Process. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1967.
- Gerbner, George-Larry, Gross-Michael, Morgan-Nancy, Signorielli. Charting the Mainstream: Television's Contributions to Political Orientations. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1982.
- Gökçe, Orhan. İletişim Bilimine Giriş: İnsanlar arası İlişkilerin Sosyolojik Bir Analizi. Ankara: Turhan Kitabevi. 2002.
- Güngör, Nilgün. İletişim Kuram Yaklaşımlar. İstanbul: Siyasal Kitabevi. 2011.
- Hall, Stuart. İdeoloji ve İletişim Kuramı, Medya, Kültür, Siyaset içinde (der. Süleyman İrvan). Ankara: Alp Yayınevi. 2002.
- Hall, Stuart. İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü, Medya, İktidar, İdeoloji içinde (Der. ve Çev.: Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat. 2005.
- Hammel, Alice-Hourigan, Ryan. Teaching Music to Students with Autis. Oxford: Oxford University Press. 2020.
- Karadaş, Nergiz. "Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili". Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi 2/2 (2013), 67-90.

- Kaya, Büşra. "Televizyonda Şiddet Gösterimi: George Gerbner ve Kültivasyon Analizi Üzerine". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019), 1441-1449.
- Medyafaresi. "Reyting". Erişim: 27 Aralık 2019. <https://www.medyafaresi.com/reyting>.
- Milliyet. "Son dakika: Okulda skandal iddia! Veliler otizmli çocukları yuhaladı" (16 Aralık 2019). <http://www.milliyet.com.tr/gundem/okulda-skandal-iddia-veliler-otizmli-cocuklari-yuhaladi-6073904>.
- Morgan, Michael-Shanahan, James-Signorielli, Nancy. Yesterday's new cultivation, tomorrow. *Mass Communication and Society* 18/5 (2015), 674-699.
- Morgan, Michael-Shanahan, James-Signorielli, Nancy. *Living with Television Now: Advances in Cultivation Theory & Research*. New York: Peter Lang, 2012.
- NTV. "Otizmli öğrencilere utandıran davranış" (16 Aralık 2019). <https://www.ntv.com.tr/saglik/otizmli-ogrencilere-utandiran-davranis>.
- ODFED-Otizm Dernekleri Federasyonu. Türkiye'de Otizm. Erişim: 16 Aralık 2019 <http://www.odfed.org/>
- Oğuz, Görsel Yaktıl. "TV Dizileri ve Kültürel İletilerin Yayılma Süreci Türk Televizyon Tarihinde Bir Fenomen: Bizimkiler Dizisi". *Kurgu Dergisi* 21 (2005), 169-182.
- Özçetin, Burak. "Hikayeler, Televizyon ve Yetiştirme: Gerbner'in Medyaya Karşısı". *İlef Dergisi* 1/2 (2014), 117-124.
- Özer, Ömer. "Yetiştirme Kuramı: Televizyonla Yaşamın İdeolojik Kültürel Sonuçlarına Yönelik Yapılan Araştırma". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2005), 75-108.
- Özer, Ömer. *Kamular Türkü Söyleyin: George Gerbner'in Yetiştirme Kuramı Bakımından Özgün Araştırmalar*. Konya: LiteraTürk Yayınları, 2020.
- Polat, Hıdır. "Geleneksel Medyada Temsil Sorunu: Alternatif Bir Mecra Olarak Yeni Medya". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi* 38/38 (2018), 45-58.
- Seggie, Fatma Nevra-Bayyurt, Yasemin. *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- Shanahan, James-Morgan, Michael. *Television and Its Viewers: Cultivation Theory and Research*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Shrum, Lj. "Assessing the Social Influence of Television: A Social Cognition Perspective on Cultivation Effects". *Communication Research* 22/4 (1995), 402-429.
- Signorielli, Nancy. *Violence in the Media: A Reference Handbook*. Oxford: Contemporary World Issues, 2005.
- Şahin, Candan Hasret. *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne-Babalara Ev İçi Güvenlik Becerilerinin Öğretimi: Karma Araştırma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Şahin, Özlem Doruk. "George Gerbner'in Yetiştirme Kuramına Özgün Bir Katkı: Kamular Türkü Söyleyin". *Etkileşim*, 6 (2020), 200-204.
- Tohum Otizm Vakfı. *Faaliyet Raporu: 2017*. Erişim: 17 Aralık 2019. https://www.tohumotizm.org.tr/wp-content/uploads/2018/06/tohum-faaliyet-aster_2017_web-1.pdf.

- TDK-Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük: Temsil. Erişim 21 Aralık 2019.
<https://sozluk.gov.tr/>.
- Varol, Sibel Fügen. "Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü".
The Journal of Academic Social Science Studies 26 (2014), 301-313.
- Yaylagül, Levent. Kitle İletişim Kuramları. Ankara: Dipnot Yayınları. 2006.
- Yılmaz, İlknur. "George Gerbner ve Elisabeth Noelle Neumann'ın Tv Araştırmasındaki
Yönteminin Karşılaştırılması". Medya Araştırmaları Dergisi (2014), 3.

“Çılgın Kalabalıktan Uzak”ta: Kullanıcı Olmayanların Sosyal Medyaya Bakışları Üzerine Bir İnceleme

Far from the Madding Crowd: An Analysis of Non-Users' Views over Social Media

İbrahim Hakan DÖNMEZ

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Halkla İletişim ve Tanıtım Bölümü
ihdonmez@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7107-1020>

Feyyaz FIRAT

Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü
ffirat07@yandex.com
<https://orcid.org/0000-0002-9694-0747>

Hasan YURDAKUL

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı
hasanyurdakull@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5606-6469>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Dönmez, İbrahim Hakan , Fırat, Feyyaz , Yurdakul, Hasan .
“Çılgın Kalabalıktan Uzak”ta: Kullanıcı Olmayanların Sosyal
Medyaya Bakışları Üzerine Bir İnceleme”. Akademik
İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 163-186 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.862186>

Etik Onam

Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik
Komisyonu'nun 29.09.2020 tarihli ve 10 sayılı toplantısında
alınan kararla etik açıdan uygun bulunmuştur.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 17.01.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.04.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

“Çılgın Kalabalıktan Uzak”ta¹: Kullanıcı Olmayanların Sosyal Medyaya Bakışları Üzerine Bir İnceleme

Öz

Bu çalışma; günümüzde sayıları gittikçe azalmakta olan, bilinçli şekilde sosyal medyadan uzak durmayı tercih etmiş bireylere odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, sosyal medya kullanıcı olmayanların gözüyle sosyal medyayı farklı bir açıdan değerlendirmek ve sosyal medyasız yaşam deneyiminin günümüzdeki durumunu anlamaya çalışmaktır. Sosyal medya kullanımının insan hayatının merkezine yerleşmiş olmasının birey ve toplum üzerindeki etkileri daha çok kullanıcılar üzerinden pek çok bilimsel araştırmaya konu olmaktadır. Bu çalışma dışarıda kalmayı tercih edenler üzerinden gerçekleştirildiği için çoğunluğu oluşturan diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışma nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden birisi olan derinlemesine görüşme yoluyla gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler tematik ve betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Çalışmaya dâhil edilen katılımcılar; eğitilmiş ve sosyoekonomik açıdan sosyal medya kullanabilme olanaklarına sahip olmasına rağmen hiç kullanmamış ya da daha önce kullanmış ama daha sonra tamamen terk etmiş kişilerdir. Toplam 9 katılımcıyla yapılan görüşme sonucunda katılımcıların; sosyal medyaya ilişkin algıları, sosyal medya kullanıcılarıyla ilgili gözlemleri, kendilerini konumlandıkları yer ve davranış boyutuna ulaşacak düzeyde içselleştirdikleri uzakta durma gerekçeleri ile ilgili elde edilen veriler kodlanarak temalara ayrılmış ve gruplandırılmıştır. Buna göre; katılımcıları sosyal medyadan uzak durmaya iten 4 temel neden olarak bağımlılık yapması, mahremiyet ve güvenliği tehdit etmesi, ilişkileri yapaılaştırması ve tüketim nesnesine dönüştürme riski dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Yeni Medya, Dijitalleşme, Mahremiyet, Tüketim.

Far from the Madding Crowd: An Analysis of Non-Users' Views over Social Media

Abstract

This study focuses on individuals whose numbers are decreasing and who have consciously preferred to stay away from social media. The aim of the study is to evaluate social media from a different perspective from the eyes of non-social media users and try to understand the current situation of life without social media. The effects of the use of social media in the center of human life on individuals and society are the subject of many scientific studies, mostly through users. Since this study is carried out on those who prefer to be excluded, it differs from other studies that make up the majority. The study was carried out through in-depth interviews, one of the data collection techniques of the qualitative research method, and the data obtained were analyzed through thematic and descriptive analysis. Although the participants were educated and had the opportunity to use social media in terms of socio-economic terms, the participants were those who never used or used it before, but then abandoned it completely. As a result of the interviews with a total of 9 participants, the data obtained regarding their perceptions of social media, their observations about social media users, the place where they position themselves and the reasons for staying away to the extent of their behavior were coded and divided into themes and grouped. Accordingly, the 4 main reasons that push the participants to stay away from social media are stated as addiction, threatening privacy and security, artificializing relationships and risk of turning them into consumption objects.

Keywords: Social Media, New Media, Digitalization, Privacy, Consumption.

Giriş

Bugün artık hem bireyler hem de kurumlar açısından elektronik iletişim ağlarının olmadığı bir yaşam dünyası düşünülemez. İnsanların birbirine elektronik ağla bağlandığı bu çağa, insanlık tarihiyle kıyaslandığında çok kısa sayılabilecek bir sürede geçilmiştir.² İletişim teknolojisindeki bu hızlı değişim, yüz yüze etkileşimden farklı yapıya sahip “*yeni eylem ve etkileşim formları ile yeni toplumsal ilişki türleri*” ortaya çıkartmış bulunmaktadır (Bauman, 2018, 35-37). Bu nedenle iletişim sahasının yeni medya ve platformlarıyla yakından ilgilenmesi söz konusu olmuştur (Bayraktutan, 2018, 13-19). Ama bu yeni ilişki biçimlerini analiz edip, bireysel ve toplumsal sonuçlarını bütüncül şekilde ortaya koyabilmek maalesef değişimin kendisi kadar çabuk gerçekleşmeyecektir. Zira değişim devam etmektedir ve insanların yeni iletişim teknolojileriyle etkileşim biçimleri henüz genellemeler yapmaya olanak sağlayacak bir stabillığe kavuşmamıştır.

Dijital gelişmenin sonucunda ortaya çıkmış yeni bir etkileşim formu olan sosyal medya, tıpkı geleneksel medyada olduğu gibi etki boyutuna ve mecranın doğasını anlamaya yönelmiştir. Bu çalışmanın farkı sosyal medya kullanmayanlara odaklanmasıdır. Özellikle, geçmişte de, literatürün medyanın insan/kullanıcı üzerine odaklanması bir refleks olarak sosyal medyanın kullanıcı üzerindeki etkisine odaklanan çalışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ayrıca bu fark sosyal medyanın doğasını anlamada önemli bir katkı sağlayacaktır. Sosyal medya kullanımına bilinçli olarak mesafeli olan kişilerin sunduğu gerekçeler sosyal medyanın/dijital alanın doğasını anlamada kullanıcı olanlara göre daha farklı bir bakış açısı sunacağı düşüncesi çalışma için önemli görülmüştür.

Ancak, iletişimle birlikte sosyal psikoloji, eğitim, siyaset, teknik gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına giren, pek çok farklı etkenle sosyal medyadan uzak kaldığını söylemek mümkündür. Bu etkenleri, tercihe dayanmayan (zorunlu) ve tercihe dayalı olarak iki ana grup ekseninde tasnif edebiliriz. Örneğin Bullinger ve Vie (2018) çalışmalarında buna benzer bir durumu ifade ederek sosyal medya mecralarında hiçbir zaman yer almayan ve daha önce sosyal medyayı deneyimleyip kullanmayı bırakanların olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim tercihe bağlı olmayan etkenlerin başında eğitim ve bilgi eksikliğinin doğurduğu yetersizlik gelmektedir. Dijital okuryazarlık belli düzeyde bilgi ve eğitim gerektirdiği için, halen okuma yazma bilmeyen bir kitlenin varlığı düşünüldüğünde bilgisayar okuryazarı olmayan (özellikle ileri yaşta) bir kesimin varlığı şaşırtıcı değildir. Ayrıca yaşam dünyasında az sayıda da olsa internetin ulaşmadığı bölgelerde yaşayan insanları altyapı eksikliğine bağlı nedenlerle sosyal medyadan uzak kesim kategorisinde değerlendirebiliriz.

Diğer gruba yani kişisel tercihe dayalı olarak sosyal medyanın dışında kalanlar içerisine öncelikli olarak sosyal medyayı kullanmış olup daha sonra sosyal medyadan uzak durma kararı almış bireyleri dâhil edebiliriz. Yaşamış oldukları deneyim (tatmin olmama, kişisel ya da sosyal problem yaşama, korku, kaygı vb.) nedeniyle zihinsel bir sorgulamanın sonucunda sosyal medyadan uzak durmayı tercih edenlerin yaşadıkları deneyimlerin bu araştırma açısından değeri tartışılmazdır. Teknik, ekonomik ve kültürel açıdan yeterli olmalarına rağmen, kendileri açısından rasyonel, duygusal ya da değerlere dayalı gerekçelerle bilinçli bir şekilde sosyal medyayı hiç kullanmamış olanlar da bu çalışmanın odaklandığı ikinci grubu oluşturmaktadır.

Sosyal medyadan kaçış konusu özelinde literatürde geniş bir boşluk bulunmaktadır. Her ne kadar uluslararası literatürde örneğin, teknofobi gibi çalışmaların olduğu görülse de özellikle teknolojiyi kullanma noktasında değil ama sosyal medya kullanma noktasındaki ayırım bu çalışma için önemli bir noktadır. Bu yüzden araştırmaya katılan katılımcıların teknolojik araçları kullandığını ancak sosyal medya kullanmadığını bir kez daha belirtmek gerekir. Ancak, yine de mevcut çalışmalar, sosyal medyadan kaçışla ilgili olarak toplumsal ve bireysel devinimlerin anlaşılmasında az da olsa yol gösterici olabilir. Özellikle Facebook özelinde yapılan çalışmalar sosyal medyadan kaçışla ilgili; gizlilik, verilerin izinsiz kullanımı, üretkenlik düşüşü, banallik, bağımlılık yapma özelliği, aile vb. dış baskılar, siber zorbalık, motivasyon kaybına yol açması, diğer iletişim araçlarının tercih edilmesi, kendi çevrimiçi sunumlarından hoşlanmama gibi nedenlere ulaşmışlardır (Baker & White, 2010; Baumer vd., 2013; Turan, Tinmaz, & Goktas, 2013).

Ayrıca sosyal medyayı bırakmanın doğurduğu etkilerle ilgili yapılan bir araştırmada 1000'in üzerinde kişiden 1 haftalık Facebook detoksu yapmaları istenmiş, ardından bu kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda Facebook kullanmayı bırakanların yaşam tatmin düzeylerinin arttığı ve pozitif duygular geliştirdikleri ortaya çıkmıştır (Tromholt, 2016, 661). Lepik ve Murumaa-Mengel, (2019, 1) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise 42 öğrenciye sosyal medya kullanmayı bıraktıkları 5 gün boyunca nasıl hissettiklerine dair sorular yöneltilmiş ve araştırma sonucunda, öğrenciler sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırdıkları için gerilim yaşadıklarını, belirli bir düzeyde endişe yaşadıklarını ve sıkıldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmanın belki de en çarpıcı sonuçlarından biri, sosyal medya kullanmaya ara veren bireylerin zaman akışının yavaşladığına dair bir algı geliştirdiklerini belirtmeleridir. Bullinger ve Vie (2018, 70) ise sosyal medya kullanan fakat daha sonra çeşitli sebeplerle kullanmayı bırakanların yanı sıra sosyal medyayı hiç kullanmayanları da araştırmalarına dâhil etmiştir. Sosyal medyayı hiç kullanmayanların günlük hayatlarında herhangi bir eksiklik duymadıkları, sosyal medyayı belirli bir süre kullandıktan sonra hesaplarını silenlerin ise kendilerini sosyal medya kullandıkları zaman yorgun hissettikleri ve hesaplarını kapatmalarından son derece gurur duydukları sonucuna ulaşmışlardır. Agadullina, Lovakov ve Kiselnikova (2020, 1) da benzer şekilde sosyal medya kullanımını sona erdirmenin, kişinin sosyal ve duygusal olarak yalnız hissetmesine sebep olmadığını bulmuşlardır. Görüldüğü gibi yapılan çalışmaların ortaya koyduğu sonuç, sosyal medya kullanıcılarının son derece rasyonel sebeplerle sosyal medya hesaplarını kapatmaya karar vermiş olmaları ve sosyal medya hesaplarını kapatmanın ya da kullanmamanın bir sonucu olarak çoğunlukla olumlu duygular geliştirdikleri yönündedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, genel anlamda dijitalleşme sürecine ilişkin kuramsal yaklaşımlar ele alınmış; ikinci bölümünde, sosyal medya özelindeki yaklaşımların teorik değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma tasarımı hakkında verilen bilgilerin ardından derinlemesine görüşmeyle elde edilen veriler tematik ve betimsel olarak analiz edilmiştir.

Bilinçli olarak sosyal medya kullanmayan bireylerin doğal olarak konu üzerinde kafa yormuş oldukları ve bunun sonucunda kendilerini farklı şekilde konumlandıkları varsayılmaktadır. Sosyal medya kullanmayan bireylerin; sosyal medyaya bakışları, sosyal medyanın sağladığı sosyalleşmenin dışındaki farklı sosyalleşme deneyimlerinin niteliği ve sosyal medya için ayrılacak zamanı

değerlendirme biçimleri bu araştırmada tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilecek bu öznel veriler, sosyal medya kullanıcılarının deneyimleri ile karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlayacağı için araştırmacılar açısından değer taşımaktadır. Bu çalışma sonucu elde edilen verilerin, hala incelenmemiş yönleri azımsanmayacak kadar az olan sosyal medya konusunda, iletişim ve sosyoloji alanında çalışan akademisyenlerin daha geniş perspektifle konuya yaklaşabilmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Teknolojik Dönüşüm ve Dijital Çağ

Teknolojik gelişmeleri bir yenilik olarak görmek, buluş olarak ifade etmek, bir ürünün toplumsal hayata girmesinin farklı şekilde ifade edilmesidir. Yenilik; toplumla bütünleştiği gibi birtakım problemleri çözer ve toplumun ihtiyaçlarını karşılar, ancak çoğu zaman öngörülemeyen sonuçlara da yol açar (Bauchspies, Croissant, & Restiuo, 2019, 65). Örneğin Gazzley ve Rosen'a (2019, 23) göre; teknolojideki yaratıcı yenilikler hayatımızı çok yönlü bir şekilde zenginleştirirken aynı zamanda beynimizin hedef odaklı işleyişini bozma tehlikesini de beraberinde getirir. Söz konusu bu durum teknolojinin iki yönlü (işletici ve nesne) yanını da göstermektedir. Özellikle insan değişkeninin teknolojinin her iki yönünde yer alması, teknik faaliyetin bir güç aracına dönmesini sağlarken, toplumun teknoloji etrafında örgütlenmesi sayesinde toplumdaki ilişkiler dönüşmektedir (Feenberg, 2010, 25). Teknoloji yenilikçi ve dönüştürücü olmak üzere iki yanlı bir öneme sahiptir (Milberry, 2010, 75). Nitekim Postman'ın (2016, 22) belirttiği dönüştürücü özellik sadece birey ve toplum üzerinde değil, bilim ve bilgi üzerinde de etkili olmuştur. Virilio (2003, 17) özellikle modern bilimin teknoloji ile beraber felsefi temellerden uzaklaşarak teknikleştiğini ve "teknolo-bilim" haline geldiğini ileri sürmüştür. Bu açıdan bilgi de teknik dönüşümle beraber araçsal ve sayısal olarak değerlendirilmektedir. Bilgi, mikro işlemciler üzerinden elektronik sinyallere ve bit'lere dönüşmüştür (Wayne, 2015, 57-58). Bugün bilgi artık daha çok teknolojik olanaklarla üretilmekte ve sembolleştirilmektedir (Castells, 2008, 20). Teknolojik gelişmeler toplumları bilgi toplumu veya enformasyon toplumu gibi kategorilere ayırmaktadır. Toplumsal yapıdaki teknolojik ilerlemeler, toplumun kontrol edilmesi açısından da yeni bir boyutu ortaya çıkartmıştır. Lyona'a göre; özellikle teknoloji etrafında şekillenen ve bilgi toplumu olduğunu düşünen yapılar, doğal olarak gözetlenmeyi de kabul etmişlerdir (Lyon, 2018). Tekno-iletişimsel mecraların yoğunluğu insanları içine çekmiş, iletişimi zamandan ve mekândan kopartarak yaşamın merkezine yerleştirmiştir (Bauman & Lyon, 2018).

Günümüzde iletişimin teknolojik gelişmelere bağlı dönüşümü, toplumun iletişimsel pratiklerinin de dönüşümüne hız vermiş; iletişimin boyutu, mecrası, etkinliği ve süresi gibi özellikler yeniden tarif edilmeye başlanmıştır. Bu açıdan toplumsal değişimin teknolojik olarak belirlendiği doktrini, iletişim çalışmalarında önemli bir yaklaşım olarak kendine yer açmıştır. Teknolojik determinist görüş; teknolojinin kendisini önemserken (Hartley, 2014, 225-226) diğer yandan iletişimdeki söz konusu teknolojik dönüşümün geleneksel ve mevcut güç ilişkilerini güçlendirerek toplumsal katmanlar arasındaki eşitsizlikleri arttırmakta (Kayıhan, 2018, 628) olduğuna yönelik görüşlerinin iletişim literatüründe önemli bir yeri vardır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin dijitalleşme ile beraber ürünlerin ve bilginin çoğaltılmasında, dağıtımında ve satışında, emeğin büyük bir bölümünü ortadan kaldırmış olması da altı çizilen konulardan birisi olmuştur (Wayne, 2015, 67).

Özellikle güç ilişkileri noktasında günümüzde elektronik temelli iletişim teknolojilerinin, toplumu mobil şekilde örgütleyerek farklı kontrol mekanizmalarını devreye alması (Bauman & Lyon, 2018, 15) son yıllarda gözetim bağlamı çalışmalarında ivme kazanan bir konu olmuştur. Diğer yandan tekno-iletişimsel dönüşümde enformasyonun hızı daha fazla iletişim istencini doğurmakta ve toplumsal farklılıkları yok ederek benzerlikleri ön plana çıkarmaktadır. Han'a göre; karşıtlık tekno-iletişimsel alanda sınırsız iletişime engel olacağından şeffaflık toplumu adına bir zorluk oluşturmaktadır ve ayrıca tekno-iletişim mecralarındaki sınırsız enformasyon ve iletişim özgürlüğü toplumu dijital gözetim nesnesi haline getirmede en önemli etkenlerdir (Han Chul, 2020). Teknolojik gelişmelerin iletişim alanındaki etkilerinden birisi olarak üzerinde durulan diğer bir konu ise toplumsal etkileşimin iletişim ağlarıyla yatay duruma geçmesiyle ilişkilidir (Castells, 2007, 246). İletişimin baş döndürücü dönüşümünün sadece teknik bir dönüşüme karşılık gelmediği açıktır. Toplumsal dönüşümdeki etkin rolü toplumun sadece yapısal alanlarında değil, düşünsel ve sembolik oluşum alanlarında da son derece etkili olmuştur. Nitekim yeni iletişim teknolojilerinin ritminin, duygulardan yoksun sembolik bir sosyal çevre oluşturduğu iddia edilmektedir (Pettman, 2017, 41). Sembolik iletişimin yeniden dizayn edilip, farklı iletişimsel mecralarda, toplumsal yaşamda olamayan sembolizasyonlarla yeni bir iletişimsellik oluşturduğu yönündeki tespitler de önemlidir. Bu noktada; duyguların olmayışı, yoğun bir enformasyonun oluşumu, buna koşut olarak bilginin zamandan ve uzamdan kopuşu, gerçekliğin ötesinde yeni bir gerçekliğin oluşumu gibi çok farklı bağlamların tartışıldığını literatürde görmek mümkündür. Ayrıca kamusal alan tartışmaları, tüketim ve toplumsal hareketler gibi konuların bu tartışmalarda önemli yeri vardır. Özellikle birçok çalışmanın kamusal dönüşümde, mahremiyet açısından negatif yönlere yaptığı vurgu dikkat çekici düzeydedir (Han Chul, 2020; Pettman, 2017; Virilio, 2003). Tüm bu ve daha birçok yeni medya konulu tartışmalar dikkate alındığında, içinde bulunduğumuz çağ, teknolojinin ve yansımalarının toplumu yeniden organize ettiği, dijital çağ olarak görmek mümkündür.

Özellikle dijitalleşme süreci her geçen gün yoğunlaşarak insan iletişiminin ve yaşamının merkezine oturmaktadır. Yaşam dünyasındaki pratikler, duygu ve düşünceler dijital alanın içerisinde daha yoğun, hızlı ve kolay şekilde yer almaktadır. Ancak insanlığın bu artan dijitalleşmeyle deneyimi, her zaman dijital alanın bir parçası olmasını da gerektirmemektedir. İletişim sürecinin dijital alanda sosyalleşme tabanında birleşmesi birçok kullanıcıyı cezbetse de bu dijital ortamların cazibesine kapılmayan veya bu ortamları deneyimleyip bu alandan uzaklaşanların olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda tartışılan teknolojik dönüşüm ve dijital çağ literatürü ikili bir bakış açısıyla (olanaklar ve tehditler) konuya yaklaşmış ve içinde bulunan çağ her ne kadar dijital bir çağın ilk evreleri olsa da dijitalleşmenin doğasının anlaşılmasında tıpkı literatürdeki ayırım noktaları gibi insanların bu alanda olması ve olmaması durumu söz konusu olup bu alanı kullananlar kadar kullanmayanlar da bize dijital alanın doğasını anlatır. Ayrıca bu literatür tartışmasında sosyal medyadan kaçanların sosyal medya alanı hakkındaki görüşlerinin de kuramsal bir zemine dayandığı ifade edilebilir.

2.Sosyal Medyadan Kaçış: "Dijital İntihar"

Günümüzde gerek sosyal medya platformlarının sayısında yaşanan artış, gerekse artan sosyal medya kullanıcı sayısı, sosyal medya kullanımının giderek bir "norm" olarak kabul edilmesini de beraberinde getirmiştir. Diğer yandan, belki de bu

normun bir gereği olarak sosyal medya kullanıcıları gün içerisinde sürekli olarak sosyal medya hesaplarını kontrol etmeye yönelik bir güdü tarafından harekete geçirilmektedir. Bu doğrultuda, Bullinger ve Vie (2018, 71), sosyal medyanın "*her zaman online*" olma anlamında yeni bir kültürel durum yarattığını ifade etmektedir.

Beer (2019, 55) dijital ortamın doğasını açıklarken, Simmel'in bireyin "*ayrışma iradesini*" temsil ettiğini ileri sürdüğü kapı ve "*bağlantı kurma iradesini*" temsil eden köprü kavramlarına başvurur. Bu doğrultuda telefon kullanımının diğerleriyle köprü kurma anlamında kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahip olmasının yanı sıra aynı işlevsellik "*kendisiyle köprü kurulan olma*" anlamında da kişiye rahatsızlık verebilmektedir (Beer, 2019, 55). Telefon özelinde verilen bu örneğin, fiziksel dünyadaki karşılığı, evinde huzurlu bir şekilde oturmakta olan bir kişinin "*kapısının*" gün içerisinde onlarca hatta yüzlerce kez iletişim kurma talebiyle çalınması olabilir. Sosyal medyada da kişinin içinde bulunduğu durum bundan farklı değildir. Sosyal medya ortamında gün içerisinde diğerlerinden gelen arkadaşlık, mesajlaşma ve konuşmaya yönelik bağlantı kurma talepleri, diğer bir deyişle kapalı "*kapının*" her gün bildirim sesleri ve titreşimler şeklinde defalarca kez çalınması kişide şiddetli bir bilişsel yorgunluk yaratmaktadır. Öte yandan, bağlantı kurma taleplerine tamamen kayıtsız kalmak da mümkün değildir. Bu noktada, ayrışma ifadesi olan kapının ardındaki huzurlu kişi, kendisini bir anda köprüde diğerleriyle bağlantı kurar halde bulmaktadır. Kısaca sosyal medya kullanımında kapı işlevini büyük oranda yitirmiş, köprünün kapıya egemen olduğu bir durum ortaya çıkmıştır.

Lepik ve Murumaa-Mengel, (2019, 3) sosyal medya kullanımının; bilgi bulma ve paylaşma, ilişkiler inşa etme ve yönetme, kişinin kendine dair kimlik inşası, bir topluluğa ait olma gibi sebeplerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Yoğun sosyal medya kullanımı bağımlılık olgusunu da görünür kılmaktadır. Bağımlılık; sıklıkla, belirli bir hastalık veya bununla bağlantılı kişisel ve sosyal problemler yaşanmasına sebep olan tekrarlanan alışkanlık kalıbı, öznel olarak deneyimlenen "*kontrol kaybı*" olarak tanımlanmaktadır (Marlatt, Baer, Donovan & Kivlahan, 1988, 3). Bu durum, akıllı telefon ve sosyal medya kullanımı bağımlılığı özelinde sürekli telefona bakma ve sosyal medyadan gelen bildirimleri görüntüleme "*takıntısı*" olarak kendini göstermektedir. Leung'a göre (2007, 93); bağımlılık genel olarak kontrol kaybı ve sürekli şikâyete maruz kalma, endişe ve aşırı istek, kaçış ve vazgeçme, üretkenlik kaybı gibi semptomlarla kendini göstermektedir.

Ayrıca, sosyal medya bağımlılığını ortaya çıkaran unsurlardan biri de "*gelişmeleri kaçırma korkusu*" olarak kavramsallaştırılan olgudur (Handa & Ahuja, 2020, 3). Gelişmeleri kaçırma korkusu, sosyal medya özelinde, diğerlerinin gündelik hayatlarında neler yaptığının takip edilmesi amacıyla ve çevrimiçi olmama durumunda diğerlerinin neler yaptığını dair habersiz kalmaya yönelik kaygının ortadan kalkması adına sürekli çevrimiçi olma arzusu olarak tanımlanmaktadır (Przybylski, Murayama, DeHaan, & Gladwell, 2013, 1841). Bu anlamda gelişmeleri kaçırma korkusu sosyal medya bağımlılığını tetikleyen etkenlerden biridir

Her ne kadar, Facebook, Twitter, Instagram, Whatsapp vb. sosyal medya mecraları milyonlarca kullanıcıya sahip olsa da özellikle son yıllarda sosyal medya hesaplarını kapatan kişilerin de sayısında artış yaşanmaktadır. Örneğin, 31 Mayıs 2010 tarihinde "*Facebook'u Silme Günü*" adı altında sosyal medyada kampanya başlatılmıştır. Bu hareketin sonucunda ise Facebook yetkilileri yaklaşık 40.000 kişinin hesabını sildiğini bildirmiştir (Baumer vd., 2013, 3257). Öte yandan, çeşitli

sebeplerden dolayı sosyal medya platformlarında hiçbir zaman yer almamış kişilerin var olduğu da unutulmamalıdır.

Genel olarak, sosyal medya kullanıcılarının, sosyal medya hesaplarını kapatmalarının, diğer bir ifadeyle “sosyal medyadan kaçmalarının” ardındaki nedenler, akademik çalışmalarda kategorize edilerek, söz konusu fenomen anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Karppi (2011, 1), sosyal medyadan çıkma durumunu “dijital intihar” olarak adlandırmaktadır. Bu kavramsallaştırmayı derinleştirmek gerekirse, sosyal medyadan ayrılan kişinin, “sosyal medya dünyası” açısından ontolojik olarak yok hükmünde olduğu, hatta sanal düzlemde kendisiyle iletişime geçmenin mümkün olmadığı bir ölü olarak değerlendirildiği ileri sürülebilir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta herhangi bir kullanıcının son derece ciddi bir karar olarak değerlendirilebilecek “dijital bir intihara” kalkışmasının ardında yatan nedenlerdir. Zira, Bullinger ve Vie (2018, 72) sosyal medya kullanmayanların kendilerini ailelerinden ve arkadaşlarından kopuk hissedebileceğini, durum bildirimlerini, aile fotoğraflarını ve sosyal etkinlik davetlerini kaçırabileceklerini vurgular. Bu noktada, “dijital detoks” kavramını anlamak, dijital intiharın iç dinamiklerinin de anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Dijital dünyadan ve sosyal medyadan kaçış konusuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan kavramlardan biri de dijital detoks kavramıdır. Dijital detoks, stresi azaltmak ve fiziksel dünyadaki sosyal etkileşime odaklanmak adına dijital ortamdan uzaklaşmayı ifade eder (Handa & Ahuja, 2020, 3). Dijital detoks, çeşitli ideolojiler, özel durumlar ve kişisel özellikler tarafından da biçimlenebilmektedir (Syvertsen & Svetsen, 2020, 101). Buradan hareketle, sosyal medya kullanımının da stres kaynağı olabileceği, bu stresten kaçınmak adına sosyal medya hesaplarının kapatılabileceği anlaşılmaktadır. Dahası, siber zorbalık (Turan vd., 2013, 141), gizlilik ihlalleri, verilerin izinsiz kullanımı, üretkenlik düşüşü, banallik, bağımlılık ve dış baskılar (Baumer vd., 2013, 3257) gibi sebeplerden bireyler sosyal medya kullanımlarını sona erdirmektedir.

Baumeister tarafından intihar davranışının anlaşılması için önerilen kaçış teorisine göre; elde edebileceklerinin çok ötesinde yüksek standart ve ideallere sahip olan bireyler, başarısızlığa uğramamak için kendi gerçekliklerinden ve kendiliklerinden kaçma eğiliminde olmakta, sanal oyunlarda ve sosyal medyada fazlaca zaman geçirmektedir (Lee, 2017). Her ne kadar Lee, kaçış teorisini gerçeklikten sanala kaçışı açıklamakta kullansa da tam tersi bir durum da söz konusudur. Sanal ortam kişinin gerçekliğinin önüne geçtiği bazı durumlarda bıkkınlık ve yorgunluk yaratmakta (Baker & White, 2010; Baumer vd., 2013; Turan, Tinmaz, & Goktas, 2013) ve bu durum da kişilerde dijital ortamdan uzaklaşmaya neden olabilmektedir. Özellikle bıkkınlık ve yorgunluk gibi insani duygular her ne kadar yaşam dünyasında hissedilse de sosyal medyada hissedilen yorgunluk, bıkkınlık dijital alanın doğası gereği kaçışı kolaylaştırmaktadır.

Sosyal medyadan kaçış nedenleri kadar sosyal medyadan kaçış biçimleri de değişkenlik göstermektedir. Bullinger ve Vie (2018, 70) sosyal medya kullanmayanları iki ayrı kategoride inceler; ilki, sosyal medyayı hiçbir zaman kullanmamış olanlar, ikincisi ise sosyal medyayı daha önce kullandığı halde çeşitli sebeplerden sosyal medya hesaplarını kapatanlar. Wyatt, (2003, 76) sosyal medya kullanıcısı olmayanlara dair 4 farklı tipoloji ortaya koyar. Bunlar, daha önce sosyal medya kullanan ancak daha sonra, (1) kullanmak istemeyen ve (2) uygulama

tarafından hesabı silinenler; hiçbir zaman sosyal medya kullanmamış olan, (3) direnişçiler ve (4) çeşitli sebeplerden sosyal medyanın dışında kalmayı tercih edenlerdir. Bazı çalışmalar ise sosyal medya kullanımı ve kullanmama durumu arasında net bir ayırım yapmanın güçlüğüne ortaya koymaktadır (Baumer vd., 2013, 3258). Öte yandan, Bruno (2017, 4-5) kaçıışı aktif ve pasif kaçış olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre; aktif kaçış, spor ve müzik gibi yaratıcılık içeren faaliyetlere yönelme anlamına gelirken, pasif kaçış ise kişinin telefon ve sosyal medya kullanmayı bırakmasıdır.

Sosyal medyadan kaçış olgusu, dijital bölünme kavramının da yeniden tanımlanmasını gerekli hale getirmektedir. Engellilerin, ileri yaşta olanların, internet altyapısına sahip olmayan coğrafi bölgelerde yaşayanların, alt sosyo-ekonomik düzeyde olanların ve dijital okuryazarlık yetisine sahip olmayan bireylerin yeni medya ortamından uzak kalmasına gönderme yapan bir kavram olan dijital bölünme fenomeni, tamamen kendi isteği doğrultusunda sosyal medyadan “kaçan” bireyleri de içerir hale gelmektedir. Lepik ve Murumaa-Mengel'in (2019, 2) ifadesiyle dijital bölünmenin “sahip olmayanlarına”, sosyal medyayı “istemeyenler” de dâhil olmaktadır.

Sosyal medyadan kaçanlar üzerine yapılan pek çok araştırma, sosyal medya kullanımının sonlandırılmasının bireyler üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Agadullina vd., (2020, 3) sosyal medya kullanımını bırakmak aynı zamanda kişinin sosyal karşılaştırma yapma olasılığını da azaltmakta, bu da diğerlerine yönelik imrenme ve kıskançlık gibi duyguların ortaya çıkmasını engellemektedir. Ayrıca, bu durum kişinin kendi yaşantısı ve ilişkilerinden daha fazla tatmin olmasını sağlamakta ve duygusal yalnızlık hissini azaltmaktadır. Özellikle yoğun sosyal medya kullanımının kişinin bilişsel düzeyinde yarattığı yorgunluğun sebebi olan “gelişmeleri kaçırma korkusu”, yerini “gelişmeleri kaçırma mutluluğuna” bırakmıştır (Syvertsen & Svetsen, 2020, 92). Sosyal medya kullanımını bırakan ünlü komedyen Thurston'un yaptığı açıklama yoğun sosyal medya kullanımının neden olduğu temel bir sorunu da özetler niteliktedir; “hiper-bağlantılı bir hayatı seçmek, yaşamlarımızla ilgili olarak sürekli bir şeyler paylaşmak aslında hayatı hiç yaşamamak gibi bir riski ortaya çıkarıyor” (Schoenebeck, 2014, 773).

3.Araştırmanın Tasarımı³

Dijital medya bugün eski metotların kendisine uyarlanması ya da kendine özgü yöntem ve tekniklerle yaklaşılması gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Bayraktutan'ın (2018, 17) belirttiği üzere, “dijital araştırmanın konusu olmayanlar da araştırılması gereken başka bir sorun” olarak önümüzde durmaktadır. Bu çalışma da dijital medyanın bir parçası olan sosyal medyaya, bu medyanın dışında kalanlar üzerinden katkı sunmayı hedeflemektedir. Tüm dünyada yaygın olarak kullanılan bir iletişim ortamının dışında olma tercihi ucu açık, kişi ve bağlama göre değişkenlik gösteren dinamik bir süreçtir. Bu nedenle araştırmada katılımcıların yaşam deneyimini derinlemesine kavramaya ve geniş bir yelpazede ayrıntılı olarak betimleyebilmeye olanak tanıyabilecek, onların özne konularını koruyacak bir veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşme tercih edilmiştir (Tekin & Tekin, 2006, 101). Araştırmanın özneleri nitel araştırma yönteminin, amaçlı örneklem tekniğiyle belirlenmiştir. Katılımcı olarak, kognitif açıdan yeterliğe sahip ve araştırmaya katılmak adına istek ve motivasyonu olan 30 yaş üstü ve 50

yaş altı farklı cinsiyet ve meslek grubundan 9 kişi belirlenmiştir. Sosyal medyadan uzak durmadaki bilinçli tercih araştırmanın önemli bir dayanak noktasıdır. Bu nedenle üniversite mezunu 30 yaş üstü insanlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Daha genç yaşta olanlar üzerine yapılmış çalışmalar genellikle kullanım alışkanlıkları üzerine olmaktadır. Zira genç yaş gurupları internetin içine doğan bir kuşağı temsil ettiği için kullanmayan birey bulmak mümkün olmamıştır.

Katılımcılarda, yaygın olarak kullanılan Twitter, Instagram ve Facebook vb. gibi geri bildirim ve kişinin kendi sosyal sermayesi dışındaki bireylere doğru genişleme potansiyeline sahip, sosyal medya ortamlarını hiç kullanmama şartı aranmıştır. Bu özelliğe sahip katılımcılara ulaşmak için bir ön araştırma yapılmış, belirlenen kişiler kendilerinin, çevresinin beyanı ve internet üzerinden isim araştırması yapılarak belirtilen kriterlere uyması durumunda çalışmaya dâhil edilmiştir.

Günümüzde böyle bir araştırmanın öznesi olabilecek birey sayısının azlığı, zaman ve bütçe sorunları nedeniyle ve derinlemesine görüşme tekniği için belirlenmiş belli kişi sayısı zorunluluğunun bulunmaması da göz önünde bulundurularak az sayıda ama daha ayrıntılı görüşme yoluna gidilmiştir. Katılımcı belirlenmesi sırasında farklı endişelerle çalışmada yer almayı reddedenler de olmuştur.

Çalışmada Whatsapp değerlendirme dışında bırakılmıştır. Bunun gerekçesi; Whatsapp’ın sosyal medya işlevinden ziyade, telefon iletişiminin internete dayalı bir versiyonu olarak kullanılması, genişliğinin ise telefondaki rehberle sınırlı olması, kendini gizleme ya da farklı isimle katılmaya fazla olanak tanımayacak biçimde işlemesi, sadece önceden oluşmuş, sosyal sermayenin katılımına dayalı olması gibi özellikleridir. Araştırmada dikkate aldığımız diğer mecralar yaşam dünyasında hiç tanışılmamış kişilerle tanışma olanağı sağlamakta ve herkese açık şekilde işlemektedir. Whatsapp bu özelliklere sahip değildir. Ayrıca YouTube karşılıklı paylaşım özelliği taşısa da yaygın biçimde arama motoru olarak kullanılmaktadır. Katılımcılara sadece arama motoru olarak herhangi bir video seyretmiş olmalarını sosyal medya kullanmama şartının ihlali olarak görülmemiştir. Ancak aktif olarak video üretip paylaşan ya da beğeni ve yorum yapması halinde sosyal medya kullanıcısı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşme pratikleri tercihen, şahsen araştırmacı aracılığıyla bireylerin kendilerini, deneyimlerini ve sosyal medyaya ilişkin düşüncelerini olabildiğince içten, rahat, ayrıntılı paylaşabilecekleri doğal ortamlarda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler, araştırmacılar tarafından olabildiğince sade ve açık uçlu yarı yapılandırılmış sorularla ve mümkün olduğunca az müdahale edilerek görüşmeler tamamlanmıştır. Ancak görüşmelerin diyalojik doğası gereği bazı müdahalelerle zaman zaman sorular genişletilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen verilerin yazılı çözümü yapılmıştır. Tümevarımcı bir anlayışla, odaklanılan konuya ilişkin katılımcıların, düşünceleri çözümlenen metinler tekrar tekrar okunarak belli temalar halinde kodlanıp gruplandırılmıştır. Toplanan verilerin sayısal açıdan sınıflandırılıp betimlenmesi ve genelleştirilmeye yönelik kaygılardan ziyade birey tarafından inşa edilmiş öznel gerçeklik, sosyal medyaya ilişkin tecrübe anlatısı, ilgili bağlam içinde kavranarak resmedilmeye

çalışılmıştır. Araştırmacıların ulaştığı sonuçların geçerliliğini betimlemelere dayandırması gerektiği için betimleme nitel çalışmalar açısından büyük önem taşımaktadır. Hem bu nedenle hem de katılımcıların tutum ve beklentilerini doğrudan yansıtabilmek adına elde edilen metnin içeriği temalar halinde gruplandırılarak sosyal bilimlerin nitel yorumsamacı geleneğin bir yöntemi olan betimsel analize tabi tutulmuştur. Görüşmelerde katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- Araştırma Sorusu 1: Sosyal Medyayı kullanmama nedenleriniz nelerdir?
- Araştırma Sorusu 2: Sosyal medya ve işleyişi hakkında genel bilgi ve düşünceleriniz nelerdir?
- Araştırma Sorusu 3: Çevrenizde sosyal medya kullanımı ve kullananlar ile ilgili gözlemleriniz nelerdir?
- Araştırma Sorusu 4: Kendinizi sosyal açıdan nasıl tanımlarsınız? (Kutlama, bir araya gelme, arkadaş buluşmaları, vb. etkinliklere yaklaşımı)
- Araştırma Sorusu 5: Sosyal medya kullanmayışınızla ilgili olarak çevrenizden nasıl bir tepki alıyorsunuz? (Ayrıcalıklı ve aşmış vb. bir kişi olarak pozitif bir tepki mi, asosyal, korkak ya da beceriksiz, çağa ayak uyduramayan, tutucu vb. negatif bir tepki mi?). Bu tepkiler karşısındaki tutumunuz genelde ne oluyor?

4.Bulgular

Özellikle etik hassasiyetler göz önünde bulundurularak ve daha rahat düşüncelerini ifade edebilecekleri değerlendirilerek katılımcıların isimleri gizli tutulmuş ve K1, K2, ...şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri ve görüşme ayrıntıları Tablo 1 de belirtilmiştir.

Tablo 1: Görüşmecilere Ait Demografik Özellikler ve Görüşme Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Meslek/Ünv.	Şehir	Kullanmamış	Bırakmış	Kayıt süresi (dk)	Görüşme Yeri
K1	32	Kadın	Akademisyen İletişim	Ankara	X		24	Dış Mekân (kafe)
K2	31	Erkek	Akademisyen İletişim	Ankara		X	34	İç Mekân (kendi ofisi)
K3	31	Erkek	Muhasebeci İktisat	Ankara		X	24	Dış Mekân (kafe)
K4	48	Kadın	Akademisyen İletişim	Ankara	X		21	İç Mekân (kendi ofisi)
K5	50	Erkek	Bürokrasi Hukuk	Ankara	X		20	İç Mekân (kendi ofisi)
K6	35	Erkek	Bürokrasi Mühendis	Ankara	X		13	İç Mekân (kendi ofisi)
K7	33	Kadın	Akademisyen İletişim	Ankara		X	20	İç Mekân (kendi ofisi)
K8	33	Erkek	Çalışmıyor İktisat	Ankara		X	22	İç Mekân (kendi evi)
K9	31	Erkek	Ajans Yöneticisi İşletme	Ankara	X		18	İç Mekân (kendi ofisi)

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında 30-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu yaş aralığı yukarıda da izah edildiği üzere araştırma için bilinçli olarak belirlenmiştir. Yine bilinçli tercihin en üst düzeyde

olacağı kesim iletişim sahasında yeni gelişmeleri doğal olarak yakından takip eden meslek gurubunun yine bu sahayı meslek olarak seçenler olduğu kabul edilerek dokuz katılımcının 4'ü iletişim alanındaki akademisyenlerden belirlenmiştir. Ayrıca bunların ikisinin daha önce de hiç sosyal medya mecralarını kullanmamış olmaları araştırma açısından değer taşımaktadır. Katılımcıların tamamının bir metropolde, başkentte yaşıyor olmaları teknolojik olanaksızlık ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Katılımcıların hem erkek hem de kadınlardan oluşması da sanal medya kullanımının kültürle ve toplumsal cinsiyetle ilgisine ilişkin veri elde etmeyi sağlayacağı düşünülmüştür. Çok fazla soru sorarak geniş kapsamlı yüzeysel bilgiler elde etmek yerine az sayıda soru belirlenmiş; araya girerek konuşmada ana tema ayrıntılandırılmaya ve derinlemesine bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. 5 katılımcı daha önce hiç sosyal medya kullanmazken 4 katılımcı daha önce kullanıp bırakmış ve son bir yıldır hiç kullanmayanlardan oluşmuştur. Bu durum hiç kullanmayanların sosyal medya hakkındaki düşünceleri ile sosyal medyayı deneyimleyenlerin düşünceleri arasında bir karşılaştırma olanağı da sağlayacaktır. Görüşmeler ortalama 23 dakika sürmüştür. Bu konuda kesin bir kural olmasa da sadece bir katılımcının görüşmesi yorum ve görüşleri kısa ifadelerle belirtmeyi tercih etmesi nedeniyle 20 dakikanın altında sürmüş, diğer görüşmeler yirmi dakika ve üzerindedir. Görüşmeler konunun dağılmaması adına olabildiğince sorular çerçevesinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar 30 ile 50 yaş aralığındadır ve ortalama yaşlarının 37 olduğu görülmektedir.

Görüşmelerin geneli dikkate alındığında yapılabilecek ilk tespit tüm katılımcıların sosyal medya konusu üzerinde kafa yormuş, bazı araştırmalar yapmış ve bazı bilgiler edinmiş olmalarıdır. Katılımcılar sosyal medyadan uzak olmalarına rağmen dijital kültürle iç içe olduklarını gündelik yaşamlarında yoğun bir şekilde dijital teknolojiden yararlandıklarını tekrar tekrar vurgulamışlardır. Dijital yerli ve göçmen gibi bir sınıflandırılmaya gidildiğinde bu kişileri; dijital yaşam dünyasının göçmenleri, sosyal ağ platformlarından kaçanlar, sosyal ağlara uyum sağlama konusunda gönülsüzler olarak ifade etmek mümkündür (Demirel, 2018, 28). Hemen hepsinin benzer olarak iletişim teknolojilerinden faydalandığına ilişkin benzer ifadelerine bir örnek teşkil etmesi açısından K5'in söylediklerini aktarmak uygun olacaktır:

“... Mesela mail adresim var. Mailleşiyorum işim gereği. Navigasyon programından yararlanıyorum. Her ne kadar geçmişte bir insanla muhatap olup ona adres sormanın hazzı daha da farklı olduğunu düşünsem de bugünkü iş yoğunluğu ve insanların meşguliyet durumunu düşündüğümüzde güzel bir kolaylık olduğunu düşünüyorum. Ama navigasyonda cihazla benim aramda bir iletişim var. Ben soruyorum o cevap veriyor. Mekanik bir ilişki. Üçüncü bir kişi için içerisinde değil. İnternet bankacılığını, cep telefonu bankacılığını kullanıyorum. Ama söylediğim gibi bu kullandığım alanların tamamı ikili ya da üçlü bir ilişki sistematiğine dayalı ve pratik ihtiyaçlarımı karşılamakta. Yani bir anda onlarca yüzlerce kişinin haberdar olabileceği dâhil olabileceği bir sistem değil bu kullandıklarım.”

Katılımcıların bir kısmının iletişim alanında uzman olmalarının bunda etkisi olsa da diğer katılımcıların da konuya ilişkin araştırma yaptığı ve belli bir birikime sahip olduğu görülmüştür. Tüm bunlar dikkate alındığında katılımcıların; sosyal medya kullanmama tercihlerinin salt ilgisizlik ya da yoğunluktan kaynaklanmadığı, ondan uzak durmayı bilinçli olarak tercih ettiklerini söylemek mümkündür. Görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, bu verileri 6 ana tema etrafında analiz etmek mümkün olmuştur. Bu grüplama içerisinde ilişki boyutu nedeniyle yan temalara da değinilmiştir. Temalar, katılımcıların sosyal medyayı

kullanmamalarına gerekçe gösterdikleri 4 unsur (bağımlılık tehlikesi, tüketim nesnesine dönüşme, mahremiyet ihlali ve ilişkilerin yapaylaşması), kendilerini konumlama biçimleri ve son olarak da yaşam dünyasındaki sosyallikle sosyal medya arasındaki bağa ilişkin verilerin yer aldığı bölüm olmak üzere 6 kategori altında ele alınmıştır. Katılımcıların büyük ölçüde ortak paydada bulunduğu 4 temel vurgu ve sorulan sorulara verilen yanıtlardan elde edilen 2 durum tespiti ile bu 6 başlık oluşturulmuştur.

4.1."Cazip ama Tehlikeli" Vurgusu

Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler dikkate alındığında hemen fark edilebilecek noktalardan birisi, sosyal medyayı kullanmayanların da bir zamanlar kullanmış olup terk edenlerin de güçlü biçimde sosyal medyanın tehlikelerini açıklarken cazibesinin de olduğunu itiraf etmeleridir. Cazibe bir nevi insani zaafların tehlikeyi görmelerinin önündeki perdeyi temsil etmektedir. Örneğin K6 bunu sigara bağımlılığı ile örneklendirerek ifade etmiş kendisinin hiç sosyal medya kullanmayı düşünüp düşünmediği sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

"Düşünmedik desem yalan olur bu kadar insan bunda ne buluyor diye. Ama çevremdeki kullananları ve sosyal medyayla uğraştıklarını görünce, çevreleriyle ve hayatla bağlarını kopardıklarını gördüm. Bu da beni hep ürkütmüştür. Mesela ben ömrümde hiç sigara da kullanmadım. Bu da öyle benim için. Bu kadar akli başında insanın bilinçsizce sigara tüketip kendine zarar vermesi gibi geliyor bana."

Her ne kadar sosyal medya kullanımında eğlence faktörü önemli bir rol oynasa da (Whiting & Williams, 2013, 362) eğlence, keyif, rahatlama, merak duygusunun tatmini vb. tüm olumlu özellikler kullanmayan ya da kullanmayı bırakmış katılımcılar tarafından tehlikeyi perdeleyen, insanların yaşayabilecekleri potansiyel olumsuzlukları görmelerini engelleyen unsurlar olarak da görülmektedir. Örneğin daha önce sosyal medya kullanıp terk etmiş olan K2 önceden sosyal medya takip etme nedeni olarak haz ve eğlence unsurunu öne çıkartmıştır. K9 ise cazibeyle birlikte gelen bağımlılığı kendi gözlemi olarak dile getirmiş ve bundan rahatsızlığını açıkça belirtmiştir:

"Ayrıca çevreme baktığımda telefonların ekranlarının açılmasının belki yüzde yetmiş nedeni sosyal medya. Ellerine aldıklarında kontrolün kaçtığını görüyorum. Büyük vakit kaybı olarak görüyorum. Toplantıda, ya da aile arasında telefona dalıp ortamdan uzaklaşıyor. Onları görünce hepten soğuyorum. İnsanların kendilerini bu şekilde kaptırdıklarının farkında değilmiş gibi geliyor."

K2 de sosyal medyadan ayrılmasına rağmen Instagram'ın cazibesine zor direndiğini kabul etmektedir. Hesaplarınızı silmek yerine daha az kullanmaya çalışmadınız mı? Böyle bir şeyi denemediniz mi? Sorusuna "Çünkü orda açık kalması bile beni tekrar girmeye çekebilirdi" diyerek cevap vermiştir. Twitter için de bilgi ortamı tanımlaması yapmakta, Twitter'ı özlediğini söylemektedir. Ama yine de şimdiki halinden mutludur. Çünkü sosyal medyanın kendisini yordüğünü şimdi daha iyi anladığını söylemektedir. Borges, (2018) bu durumu belki daha internet icat edilmeden yıllar önce sezmiş ve "Kum Kitabı" adlı öyküsünde ima etmiştir. Her açtığında karşısına daima farklı bir sayfa çıkan, son sayfası olmayan iki kapak arasında sonsuz bilgiye sahip olan bir kitabın eline geçmesiyle bunalıma giren ve kendini ondan bir türlü koparamadığı için uyku bile uyuyamayan, sonunda kurtuluşu bir kütüphanedeki binlerce kitabın arasına bulunmayacak biçimde bırakıp kaçmakta bulan kahramanla bu çalışmadaki katılımcılar arasında bağ kurmak mümkündür. Kendilerini esir alan bir cazibe kapısı ya da bir nevi "kum

kitabı” olarak sosyal medyanın yaşam dünyasında pek çok şeyi ellerinden aldığını düşünerek ondan kaçmayı başarmalarını bir “özgürlük” olarak tanımlamaları hikâye kahramanının durumuyla örtüşmektedir.

Ancak cazibe sadece anlık keyiften değil bir takım pratik faydalardan da kaynaklanmaktadır. K1 Sosyal medya uygulamalarının “hepsinde alternatif içerikler ve özgürleştirici içerikler” bulunduğunu ifade etmekte ama “bunların genel itibariyle azınlık” olduğunu düşünmektedir. K7 de “Twitter’ın toplumsal hareketler açısından olumlu olarak Arap Baharı olaylarında büyük bir etkisi olduğunu” ifade etmektedir. K6 her ne kadar kendisi kullanmamış olsa da korona döneminde sosyal medyanın insanlar açısından çok faydalı olduğunu söylemektedir.

K8 ise sosyal medyayı bir “gençlik kültürü” olarak tanımlamakta ve gençlerin, siyaset ve geleceklere dışında hemen her şeyi orada konuştuklarını olumlayarak ifade etmekte, yaşı gereği kendi neslinin sosyal medyaya kanalize olmakta zorluk çektiğini söylemektedir. K9 da sosyal medyanın yararlarını ifade ederek kendisinin bu yararlarla ilgili bir bağının olmaması nedeniyle kullanmadığını şu şekilde belirtmektedir:

“Bundan haz alanlar var, ticaridir reklam yapanlar var. Bir konum sahibidir. Duyuru yapmak istiyordur oradan duyuru yapıyordur. Popüler bir insandır kitlelerine ulaşmak istiyordur. Bunların hiç birisiyle bir korelasyonum olmadığı için kullanmadım. Sıradan bir insan olarak değerlendirdiğimde ihtiyacım olmadı.”

K5 özellikle bilgi bolluğunun iyi olsa da sonsuz bilgiyle karşı karşıya olmanın insanı sığlaştıracığı vurgusu yapmaktadır:

“Bu birazcık şu örneğe benziyor. İnsanoğlu her şeyi yemek ister. Ancak sınırlı bir midesi vardır. Sindirebileceği de bir potansiyeli vardır. Burada her şeyi yiyebilirsin indirebilirsin izlenimi doğuyor. Bu fikir için izlenim için de aynı. Hayır, her şeyi yemediğiniz gibi her bilgiyi öğrenme imkânımız da yok.....Ne kadar çok bilgiye maruz kalırsanız o kadar çok sığlaşırsınız.”

K8 ise bu haber ve insan bolluğunun yorucu olması nedeniyle oradan uzak kalmanın daha iyi olacağını; “Daha az habere maruz kalıyorum. Ama olması gereken de bu bence. Fazla haber insanı üzüyor ve yoruyor. Bu da mental anlamda insanın yaşam kalitesini düşürüyor ve yıpratıyor” şeklinde ifade etmektedir. Burada, yaşam dünyasında, sosyal yaşamın aslında olumsuz gibi görünen zamansal ve mekânsal kısıtlamalar nedeniyle insanın sınırlı zihinsel ve sosyal kapasitesini koruyucu bir etken olarak rol oynadığını düşünebiliriz. “Epeydir görüşemiyoruz iş hayatı işte bir türlü fırsat olmuyor” hepimizin bazen bazı dost ve yakınlarımız için sıkça kullandığı bir nazik kurtuluş argümanıdır. Neticede kalabalık modern dünyada iş ya da aile bağı nedeniyle biriken sosyal sermaye, insanın bir anda baş edemeyeceği kadar çılgın bir kalabalık sunmaktadır. Örneğin; düğün ya da cenaze gibi olağandışı durumlarda bir araya gelen büyük kalabalıkla bir anda ilgilenmenin eğlenceli olsa bile zorluğu herkes tarafından kabul edilecektir. Ancak bu zorluk ne denli yorucu olursa olsun nezaketten herkesle birazcık ilgilenme ve özür dileyerek başkalarına yönelme şeklinde birkaç saatte sonlanmaktadır. Kalabalık dağıldığında uzun bir dinlenme imkânı düşüncesi nedeniyle katlanılabilecek bir yoğunluktur. Bu çılgın kalabalığın istediği her zaman herhangi bir gerekçe ile sizinle irtibat halinde olabilmesi ve sosyal bağlar nedeniyle her paylaşımda bulunanın sizden belli bir seviyede karşılık beklediği düşüncesi oldukça rahatsız edicidir. Sizin o andaki durumunuz ne olursa olsun üzgün, ya da yoğun bir şekilde belli bir zaman içinde ona nezaket gereği tepki vermeniz sosyal bağın gereğince davranışta bulunmanız

zorunluluğu oldukça yorucudur. İşte katılımcılardan bir kısmının bahsettiği yorgunluk bu çılgın kalabalıktan gelen bitmez tükenmez etkileşim isteklerine yanıt verme ihtiyacından doğmaktadır. Sosyal medyayı kullanmayanların ya da kullanmayı bırakanların sözünü ettikleri dinginlik, rahatlık ve inziva hali yukarıda ima edilen zorunlulukların son bulmasından kaynaklanmaktadır.

4.2. “İlişkilerin Sığlaşması ve Yapaylık” Vurgusu

Tüm katılımcılar nitelikli sosyal ilişkilerin sosyal medyanın da etkisiyle sığlaşmaya başladığı yönünde bir inancı tekrar tekrar vurgulama ihtiyacı duymuşlardır. Örneğin K1 bu teknolojiye karşı olmadığını ama özellikle sosyal mecraların insanı doğadan ve doğaldan, yaşam dünyasından uzaklaştırmış olduğunu gördüğünü ifade etmektedir. K2 de bu nedenle sosyal medyayı sahte bir yer olarak gördüğünü belirtmektedir. K4 aynı düşünceyi şu cümlelerle ifade etmektedir:

“İnsanların sahte bir gösteri dünyasında nedenini – sonucunu düşünmeden kendilerini teşhir ettiklerini ve bu yeni bireysellik çağında kendilerini çok özel zannettiklerini düşünüyorum. Yani bir yanılısama içerisindedeler. İnsanların bu mecralarda “mış gibi” yaptıklarını düşünüyorum.

K5 ise insani boyuttan uzaklaşma olarak değerlendirmektedir. Ona göre sanal ortamda anında iki parmağımızla her şeyi kolaylaştırırken onları değersizleştirip basitleştiren bir yan görmektedir:

“Sosyal Medyayı sanal, duygusuz, hissiz görüyorum, dolayısıyla insana ait bir alan gibi görmüyorum onu. Yani insan ilişkilerinde ve iletişimin de bir insanilik, etki tepki ilişkisi vardır. Burada sanki boşluğa sesleniyormuşsun gibi hissediyorum. Dolayısıyla çok insani hisse dair bulmuyorum onu.

Bu nedenle K5 bu iletişim sistemini çok anlık ve sığ görmektedir. Bunu somutlaştırmak için konferans örneğini vermektedir:

“Bir konferansa giderseniz bir zihni hazırlık süreciniz vardır. Konu şudur, şu kişiyi dinleyeceğim. Onunla ilgili ön bilgileriniz vardır. Yani bir bütün içerisinde bir hazırlık süreci yaşarsınız. Ama gelişigüzel sosyal medyada dolanırken gördüğünüz bir şeye ne kadar da güzel söylemiş dersiniz. Evet, gerçekten o anda harika söylemiş olabilir, yüzbinlerce insan da paylaşmış olabilir ama arkasında zihni bir hazırlık süreci olmadığından bu tüketilen bir meta haline geliyor çok kolay tüketiliyor ve aslında çok değerli olan fikirler tutumlar keşifler herhangi bir tüketim malzemesine dönüşüp yüzbinlerce insanın içtiği bir kola, içtiği bir sigara kadar etkisizleşebiliyor. Yani kalıcılığı olacağına inanmıyorum ben.”

K6 da her ne kadar reklamcılık işindeki başarısını sosyal çevre edinmeye bağlı görse de sosyal medyanın kendisini gerçek anlamda çevre edinmesinin önünde bir engel olarak görmektedir. Değer verdiği insanla yüz yüze konuşup sohbet etmek ona daha anlamlı ve derinlikli gelmektedir. Bu bağlamda bir merak duyduğunu konuyla ilgili bazı okumalar da yaptığını dile getirerek aklında kaldığı kadarıyla okuduğu bir bilgiyi paylaşmıştır. Aslı “dugsendrom”⁴ olan bir teoriyi şu şekilde aktarmıştır:

“Geçenlerde ördek teorisi diye bir teori hakkında bir yazı okudum. Ondaki bahsetmek istiyorum. Mesela bir aile dışarı çıkmaya karar veriyorlar. Kadın biraz hazırlanırken geç kalıyor. Hazırlığın uzun sürmesi erkeği kızdırıyor. Aralarında gerilim oluyor. Sonra trafikteki yoğunluk sinir katsayılarını daha da artırıyor. Film beklentilerini karşılamadığı için daha da mutsuz bir akşama dönüşüyor. Neşeleri kaçmasına rağmen sosyal medyaya koydukları film izlerken bir gülümseme karesi ve altına yazdıkları bir cümlelik mesaj onları takip edenler tarafından gıptayla karşılanıyor ve belki de ‘görüyor musun bak onlar ne kadar mutlu mesut gezerken biz evde kös kös oturuyoruz’ algısı oluşturuyor. Ördek teorisi denme nedeni de ördeğin suyun üzerinde sakin ve mutlu görünmesine rağmen su

altında ayaklarının büyük bir çaba içerisinde o görüntünün altında debelenip durmasıymış. Bu tip yazıları okumak benim düşüncemin doğruluğunu zihnimde pekiştiriyor açıkçası. Yani insanların paylaştıkları sadece görünmesini istedikleri kısım. Gerçeği yansıtan bir doğallık değil yani.”

K7 ise bir bilinçlenme olarak sosyal medyadan uzaklaşma durumunu tarif etmektedir:

“Kendimi fark ettiğim anda aslında sosyal medyayı kullanmayı bıraktım. Yani normal olan benle, sosyal medya kullanıcısı olan ben sanki iki farklı insana dönüşüyordu. Normalde yapmadığım şeyleri yapmaya başlıyordum. Merak etmek gibi... Yoruldum açıkçası (vurgulu bir şekilde ifade ediyor).”

K8 de neredeyse benzer bir duyguyu ifade etmektedir. Ona göre bazı şeyler sosyal medya aracılığıyla etrafa farklı şekilde ifade edilmeye çalışılıyor. Yani insan farklı şey paylaşırken aslında farklı bir şey yaşamaktadır. Bu nedenle paylaşılan fotoğraflardaki görüntüyü samimi bulmamaktadır. Quian Uiroga (2017, 8); siber dünyayı, bizi giderek yabancılaştıran, bizi insan yapan şeyden yani tefekkürden uzaklaştıran bir mecra olarak tanımlamakta ve insanların ona yönelmesini içinde yaşadığımız çağın bireyin zihnine hücum eden enformasyon hercümercinin sonucu olduğunu söylemektedir. Katılımcılar sosyal medya eleştirisi yaparken aslında içinde yaşadığımız çağın da bir eleştirisini yapmaktadırlar. Çünkü sosyal medyaya ilişkin eleştirilerini yaparken sosyal medyayı ortaya çıkaran ve onu inşa edenin yine kullanıcılar olduğunun bilincindedirler. Nitelikli bir sosyal ilişkinin ortadan kalkmaya başladığı endişesi sosyal medya üzerinden ve günah keçisi olarak yine o gösterilerek dile getirilmektedir.

Kısaca tüm katılımcıların ortak şekilde ifade ettiği şey; hesapları kapattığında büyük bir rahatlama hisseden K8’in özetlediği gibi *“bir insan sosyal bir varlık olsa da sosyal medya kullanması onun gerçekten sosyalleşmesi anlamına”* gelmemektedir.

4.3. “Kullanırken Kullanılma”: Tüketim Vurgusu

Bir diğer tespit; katılımcıların çoğu tarafından sosyal bilimlerde her akademisyenin az çok dağarcığında bulunan eleştirel yaklaşımların ana argümanlarının bir şekilde dile getirilmiş olmasıdır. Özellikle sosyal medya platformlarının merkezi olmayan yapıları ve sundukları çoklu iletişim ortamları, kullanıcıların aktivitesini kalıcı hale getirirken aynı zamanda kullanıcıları tüketici olmaya itmekte ve hatta üreten tüketici (empatik işçi) olmasını doğurmaktadır (Fuchs, 2018, 72-73). Söz konusu bu durum belirli tüketim biçimlerini pekiştirirken kişileri de belirli stereotipler etrafında toplamaktadır. Katılımcılar tarafından da tek tip insan ve tüketim odaklı yaşamın nedenlerinden birisi olarak sosyal medya görülmekte ve sermaye tarafından sömürülüp kullanılan pasif bireylere dönüşmüş olma vurgusu dile getirilmektedir. Tüketimin bir nesnesi durumuna düşmeyi bir rahatsızlık düzeyinde kavramak, üniversite eğitimi tamamlamış bireyler dikkate alındığında yadırganacak bir durum değildir. Ancak az çok çoğu insan tarafından dile getirilebilecek bu durumun yaşamın seyri içerisinde bu araştırmanın katılımcılarında olduğu gibi radikal bir davranış biçimine dönüşmesi önemlidir. Pek çok kişi; reklamların, ya da büyük firmalar tarafından hiç de gizlenmeksizin insanları tüketime sevk eden girişimlerinin farkında olsa ve bunu dile getirirse de incelikli stratejiler karşısında ciddi bir direniş göstermekte zorlanmaktadır. Oysa sosyal medyaya karşı direnç gösteren katılımcılardan bazılarının açıkça bu duruma da bir karşı çıkış sergiledikleri görülmektedir. Örneğin K1 konuşmanın en başında bu durumu açıkça dile getirmektedir:

“Daha başka yönü sosyal medyada inananların kendilerini birer metaya dönüştürmektedir. İnsanlar pasif izleyici gibi görünse de aslında tüketimin bir parçası oluyorlar. Kullanıcılar üretirken aynı zamanda tüketiyor da. Kendileri de üretilen ürün haline geliyor. Reklam verenlerin ürünü haline geliyor. Reklam verenlerin kişilerin kişisel bilgilerinden konuşarak kullanıcıyı bir ürüne dönüştürmektedir.”

Tüketimin gayriihtiyari biçimde bir parçası durumuna düşme durumunun bir örneğini K3 şu şekilde vermektedir:

“Örneğin bir mekâna gidildiğinde mekânda fotoğraf çekmek için uygun bir yer aranyor ya da fotoğraf çekmeye uygun mekân seçiliyor. Önceden bir masa üç tane sandalye bir yeterken insanlara bu yetersiz gelmeye başladı. Çünkü mekânın görseelliği o mekânın topluma hangi sınıfa hitap ettiği ile özdeş olmaya başladı. Yemeklerin ve içeceklerin fotoğrafları çekiliyor çünkü her şey pazarlanıyor.”

Bir iletişim akademisyeni olan K4 belli bir bilgi birikimine sahip olarak insan psikolojisini de işin içine katarak şu şekilde açıklamada bulunmaktadır:

“Sosyal medyanın diğer geleneksel medya türleri gibi tüketimi ve rekabeti teşvik ettiğini düşünüyorum. Burada rekabeti de olumsuz anlamda tüketim rekabeti anlamında kullanıyorum. Tüketim ideolojisini inceleyen çalışmalarda, özellikle insanların yakın çevresi, komşuları ya da arkadaşlarında gördükleri şeye sahip olmak için satın aldıkları ifade edilir. Bol bol giysi, yemek, takı, ev vs. ile ilgili fotoğrafların paylaşıldığı bu mecraların bir nispet aracı olarak kullanıldığını; bir görgüsüzlük, bazı durumlarda bir aşağılık kompleksinin yansımaları bu mecralarda görmek ya da okumak da mümkün oluyor böylece.”

Bu aslında ideolojik bir duruş ve karşı çıkıştır. Çağın sorunlarıyla ilgilenen entelektüel insanların büyük iddialarını taşıyan ama kendinden emin bir yaklaşımı barındırmaktadır. Bu aşağıdaki bölümde katılımcıların kendilerinin durumunu diğer insanlardan daha üst düzeyde görmelerine neden olacak bir düşünce yapısına sahip olmalarını anlamada kolaylık sağlayacaktır. Katılımcıların sekiz tanesi konu hakkında konuşurken son derece iddialı ve sorgulayan bir yaklaşım içinde olmuşlardır. K5 de bunlardan birisidir:

“Büyük mekanizmaların inşa etmek istediği bir insan olmak istemiyorum. İdeolojik, ticari, sosyolojik, felsefi amaçları düşününce bu teknoloji beni derinden rahatsız ediyor. Salt bir teknolojik gelişme olarak göremiyorum her mühendislik gelişmesinin arkasında bir düşünce sistemi olduğuna inanıyorum bir amaca hizmet ettiğini düşünüyorum.”

Sadece K6 ironik biçimde *“ben sıradan bir insanım”* takipçiye falan ihtiyacım yok diyerek dolaylı şekilde her şeyin farkında olduğu inancını dolaylı olarak ifade etmiştir.

4.4.Sosyal Medya Kullanmamak Bir Ayrıcalık mı? Katılımcıların Kendilerini Konumlandırma Biçimleri

Bu konumlandırmayı anlamayı sağlayacak en önemli gösterge katılımcıların sadece kendileri için değil diğer insanlar adına da endişe duyarak fırsat buldukça bu konuda uyarıda bulunmaya istekli olmalarıdır. Tüm katılımcıların istekli bir biçimde görüşmeye katılmaları bu görüşmeyi bir fırsat olarak görerek kendilerine biçtikleri misyon gereği sık sık uyarıda buldukları araştırmacılar tarafından gözlemlenmiştir. Yani katılımcıların sahip oldukları konumu genel bir yaşam bakışı içerisine yerleştirerek içselleştirilmiş bir davranış oluşturduklarını, bir duruş sergilediklerini söylemek mümkündür. Katılımcıların bu tercihleri nedeniyle kendilerini ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmiş olmaları, diğer kullanan kesimi sıradanlıkla ve zavallılıkla suçlamaları, hatta kendilerine ilişkin eleştirilerini bile kendi ayrıcalıklarının bir parçası olarak değerlendirdiklerini düşündürmektedir.

Örneğin K1 sosyal medya kullanan insanları kölelikle ve yapaylıkla suçlayarak eleştirisini şöyle dile getirmiştir:

“Boş zamanımı birçok kişinin yaptığı gibi geçirmenin de bir esaret olduğunu düşünüyorum. İnsanların paylaşımlarının sahte olduğunu düşündüğüm için sosyal medyayı kullanmak istemiyorum. İnsanların paylaştıkları içeriklerin kendilerini göstermek için yaptıkları reklam olarak görüyorum. Dolayısıyla benim kendimi pazarlamaya ihtiyacım yok.”

Konumlandırma noktasında anlayışımızı güçlendiren yanıtlar, daha çok katılımcılara insanların “size bakışları ne şekilde olmuştur?” sorusunda görülmektedir. Örneğin K1 kendisini eleştirenleri ve destekleyenleri şu şekilde tanımlamaktadır:

“Neden kullanmıyorsun diyenler eğitimsiz, diğerleri eğitilmiş insanlar gibi bir ayrım yok. Daha derinlikli insanların, tüketmek yerine üretmekten yana olanların, hayata karşı sıradan değil de farklılaşmış, özgün olan insanların daha beni anlamaya yönelik olduklarını düşünüyorum.”

K5 de benzer bir vurguyu daha incelikli olmaya çalışarak şu şekilde ifade etmektedir:

“Herkesin kendi çevresine göre değerlendirmeleri değişiyor. Benim burada görebildiğim kadarıyla bazen beceriksizlikle suçlanıyorum, bazen gıpta ediliyorum ama en az aşmıştık meselesi. Yani bunu anlayabilen düzeltiyorum, o şekilde değerlendirme yapan çok az insan var. Böyle bir değerlendirme yapması için kendisinin de kullanmıyor ya da kerhen kullanıyor olması lazım.”

Hatta K5 daha da ileri giderek çılgın kalabalığa kendisini kaptıran kitleler adına endişe duyduğunu, onlara acıdığını üst bir perdeden söylemekten çekinmemektedir:

“Her türlü dayatmanın insanı köleleştirdiğini kendinden uzaklaştırdığını insanlıktan uzaklaştırdığını düşünüyorum. İtiraf edeyim biraz da acıyor ve üzülüyorum, Bazen de öfkeleniyorum. İnsanların bu derece sığ bir ilişkiye bir olay bu derece ucuz ve basit bu derece manipülasyona açık olmamalı. Bunu büyük bir tehlike ve salgın olarak görüyorum. Öyle bir salgın ki değil aşısını üretmek ne ki tam tersine o hastalığı daha da derinleştirmek için sürekli bir devinim ve evrimleşme olduğunu düşünüyorum ve bu noktada kaygılıyım özellikle sevdiğim için.”

K6 daha net ve çekincesiz şekilde aynı bakışı ortaya şu şekilde koymaktadır:

“Kendini bilen özellikle gelir seviyesi yüksek, okuma düzeyi yüksek, medeni insanlar, yani sosyal medyanın Türkiye’deki kullanımına bakıp anlayan insanlar bu konuda bana destek veriyorlar ama bunun dışında, ya orda Ahmet varmış, amcaoğlu varmış, ondan birisinin profiline bakayım gibi şeyler yapan insanlar ‘Yav kardeşim bu çağda bunu kullanmayan mı kaldı’ diyor.”

K8 bunu bir yabancılaşma biçimi olarak ama “yurtdışı” ve “uzay” tabirlerini kullanarak negatif duruma karşı bir yabancılaşma olarak ifade etmektedir:

“10 kişilik bir arkadaş grubunda sadece siz kullanmıyorsunuz. Diğer herkes kullanıyor. Haliyle bu sizin ilişkilerinizi yıpratıyor. Sanki uzaydan gelmiş gibi oluyorsunuz onlara karşı. Araya mesafelenme giriyor. Sanki siz yurt dışına çıkmışsınız ya da uzaya gidip dönmek gibi.”

K9 bir mühendis olarak teknik anlamda kendisini çağa uygun konumlandırmış olsa da kendisindeki bir üstünlük olarak ulaştığı yerden baktığında insanlar adına üzüntüsünü inançlı bir biçimde dile getirmektedir:

“Mühendisim ve dijital çağda yaşıyoruz sosyal medya dışında yoğun kullanıcıyım. Ama sosyal medyaya bakışım nedeniyle onun dışındayım yani. Uluslararası toplantılarının

üniversite eğitiminin online verdiği bir dönemde zaten dijitalin dışında olmam düşünülemez. Ben aslen internetin ve sosyal medyanın bilinçli kullanılmadığını düşünüyorum. Telefon ve tabletin ilkokul, anaokullarına kadar indiği bir dönemde insanlar çabuk kaplıyorlar kendilerini. İnsanların kullanmaktan çok kullanıldığını görmem beni ürpertiyor. Kendim için olmasa da ilerde çocuklarıma, yakın çevreme ne olacağına ilişkin endişe duymuyor değilim. Ben belki bahane olarak yoğunluğu görüp bunlara mesafe koyabiliyorum ama şu an çocuklarda böyle bir durum yok. Bu işe daha çok adapte olan bir nesil geliyor. Onlar adına çekiniyorum.”

Yukarıdaki bölümde ele alındığı gibi teknolojik güçler tarafından insanların sömürülüp dizayn edilmesi anlayışı, kullanıcıları pasif bireyler olarak görme ve kendisini sosyal medyaya karşı direnen insan olarak daha üstte konumlandırmalarının bir göstergesidir aslında. Bu bir art niyetten ziyade çağın getirdiği hızlı değişime kolayca ayak uydurmak istememekten ve bu konuda belki de diğer insanlardan daha fazla duyarlı olmaktan kaynaklanmaktadır. Sosyal medya ve dijital teknoloji, öylesine hızla dünyayı sarmış durumdadır ki bundan uzak kalmak neredeyse imkânsız ve zor bir hal almıştır. Sosyal medyanın çekiminden kendisini uzak tutmayı başaranlar tarafından, K2 ifadesiyle neredeyse “inziva”ya çekilmiş bir münzevi ya da ermiş bir bilge konumunu kendilerine biçmiş oldukları görülmektedir. Belki katılımcılar da türlerinin son örnekleri olarak kendilerini görmekte ve aileleri de dâhil olmak üzere kimsenin bu gidişten kendilerini kurtaramayacaklarının farkındadırlar.

4.5. Anti-sosyallik ve Sosyal Medya İlişkisi

Katılımcıların sosyal medyadan uzak durmaları yaşam dünyasında da sosyal olmamalarından kaynaklanıyor ve tüm argümanları bu asosyalliği örtmek için ortaya koyuyor olabilirler mi? Böyle bir çalışmayla bu iddiayı ortaya atmak zor olacaktır. Zira kendisini sosyal olarak tanımlamayan bir insanın bile aile, iş ve arkadaş çevresiyle sınırlı da olsa bir ilişkisi söz konusudur. Sosyal medya kullanımı ve yaşam dünyasındaki sosyal kişilik arasında bağ kurabilmek yine de daha geniş kapsamlı nicel çalışmalar yoluyla mümkün olacaktır. Bu çalışma kapsamında sorulan sorulara verilen yanıtlara bakıldığında katılımcıların dördü sosyal, beşi ise yaşam dünyasındaki sosyallik açısından kendilerini düşük ya da orta düzeyde yani asosyal kişiler olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu yanıtlar değerlendirildiğinde katılımcıların sosyal medya kullanmamaları ile yaşam dünyasındaki sosyallikleri arasında anlamlı bir bağ görülmemiştir.

Teker teker ifadelerle baktığımızda yaşam dünyasındaki sosyallik ve asosyallik durumlarının, katılımcılar tarafından farklı gerekçelere dayandırıldığı görülmektedir. K1 yaşam dünyasında da sosyal olmadığını açıkça şöyle ifade etmektedir:

“Ben çok sosyal bir insan olmadığımı düşünüyorum. Ama sevdiğim insanlarla vakit geçirmeyi çok seviyorum. Sevdiğim insanlarla saatlerce bile sohbet etmekten sıkılmam. Sevdiğim insanlarla 4-5 saatin nasıl geçtiğini anlamam. Ben çokta insanları seven biri değilim. Çünkü sırf insanlarla vakit geçirme için vakit geçirmem. Yapay geliyor bana. Örneğin 20-30 arkadaşım olacağına 4-5 -10 tane arkadaşım ile daha kaliteli zaman geçirmeye çalışıyorum.”

K2 de neredeyse K1 ile benzer şeyleri söylemekte ve ilişkisinde niteliğe vurgu yapmaktadır:

“Normal hayatta kimi insan hiç yalnız kalmaz kimi insanda yalnız kalmayı sever. Ben biraz daha izole kalmaya yakın biriyim. Çok fazla insan pek sevmiyorum. Bölünüyorum

kafam dağılıyor. Çevremde görüştüğüm 5-10 kişi benim için yeterlidir. Sosyal medyadaki gibi 100 kişi 200 kişi ile yapmam yani. O kadar sosyal değilim. Her gün dışarı çıkamam.”

K5 de aynı nitelikli ilişkiyi sosyal medyanın sığılığı üzerinden eleştirerek ifade etmektedir:

“Genel değerlendirme ile asosyal de denebilir. Dürüst olmak gerekirse 3-4 puan ancak verebilirim kendime. Burada da aynı problem var çünkü. Sahici olmayan kalabalıkların bulunduğu bir ortamda benim için bir şey ifade etmiyor. Samimi ve içten ortamları tercih ediyorum. Yani nefret ettiği bir insanı haset ettiği bir insanı ‘ay çok güzelmiş’ şeklinde yeni yaşında kutlu olsun” demek benim tercihim değil.”

K8 ve K9 da kendilerini asosyal olarak tanımlamaktadır. K9 un sosyal olmama gerekçesi ise iş yoğunluğudur.

K3, K4 ve K7 ise sosyal olduklarını, yaşam dünyasında sosyalleşmeyi sevdiklerini ifade etmektedirler. Aynı şekilde K6 da yaptığı reklam ajansı ile uyumlu şekilde sosyal bir insan olduğunu ama dijital sosyalleşmenin kendisini tatmin etmeyeceği gerekçesi ile yaşam dünyasındaki sosyalliğe önem verdiğini ifade etmektedir:

“Yaptığım işi ve yetiştirilme tarzını göz önünde bulundurursam 10 üzerinden on diyebilirim. Sosyal medyayı kullanmaktansa gelip sizinle konuşmak bana daha samimi geliyor. Ortam atmosfer, karşıdakinin jest ve mimikleri daha çok anlam ifade ediyor.”

Castells’e (2007, 10) göre; genel olarak tüm kültürel yapılarda, bireylerin toplumsal ilişkiler pratiklerindeki becerileriyle yeni medya araçlarını ve ortamlarını kullanma pratikleri benzerlik gösterir; yeni medya araçlarındaki artan kullanım becerileri toplumsal alana katılım düzeyini artırır ve böylece aile, dostluk, akrabalık ilişkilerinde yoğunlaşma düzeyi artar. Ama yine de Castells, mevcut kanıtların internet ile sosyalleşme kalıpları arasında ya hiç ilişki olmadığını ya da olumlu bir birikimsel ilişki olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Bu çalışmada da katılımcıların farklı şekillerde kendilerinin yaşam dünyasındaki sosyallikleri üzerine yaptıkları değerlendirmeler dikkate alındığında sosyal medya ve sosyallik açısından anlamlı bir paralellik olmadığı görülmektedir. Ancak katılımcıların neredeyse tamamının sosyal ilişkilerde nicelikten daha çok niteliğe vurgu yapmaları sosyal medyaya ilişkin eleştirilerinin temelini oluşturması açısından benzerlik taşımaktadır.

4.6.Güvenlik ve Mahremiyet Vurgusu

Belki de dijital medya ve sosyal medya ile ilgili yapılan araştırmalarda en fazla üzerinde durulan konu ve eleştirilen husus; birey mahremiyetinin korunmaması ve güvenlik endişeleri olduğu görülmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarına yönelik olarak gizlilik ve mahremiyet anlamında kişilerin endişe ve farkındalık düzeylerinde bir artış olduğu ifade edilmektedir (Chang & Heo, 2014, 80).

Çocuk istismarından, dolandırıcılığa pek çok güvenlik endişesinin yanında devlet otoritesi ve ticari firmalar tarafından bilgilerin istek dışı kullanılmasına ilişkin yapılan tartışmaların katılımcılar tarafından bilindiği ve bunun sosyal medyayı kullanmama yönünde bir etkisinin olduğu görülmektedir. K3 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bilişim sistemlerinin devlet tarafından kontrol edilmesidir. Ayrıca devletin gücünün pekiştirilmesine yönelik bir kullanımından dolayı rahatsızlık hissettim. Aynı zamanda devletlerin şirketlerle olan bağlantısıyla da ilintili durumları hissetmem ve gözlemlemem ve şirketlerin ticari amaçları için data toplamak amacıyla hareket ettiklerini gözlemem

sosyal medyadan çıkma kararında etkili oldu. Bu düşüncem de Wikileaks kararları da etkili oldu.”

K4 ise kişisel boyutta mahremiyet vurgusu yapmaktadır:

“Kişilerin özel hayatlarının sergilendiği bu platformlar ilgimi çekmiyor. Ne kendi özel hayatımı sergilemeyi ne de başkalarının özel hayatına dahil olmayı isterim...Sosyal medyanın birtakım uygulamalarının insanların mahremiyetini ortadan kaldırdığına inanıyorum...Son olarak da güvenilir mecralar olarak görmüyorum.”

K5 sosyal mecranın kişinin iradesi dışında bilgi yayılımına dikkat çekerek bundan rahatsızlığını dile getirmektedir:

“Sosyal mecrada ya da medyada ki sizin muhatabınız direkt mesaj yazdığınız kişi değil, onun da ilintili olduğu herkes. Yani kontrolünüz dışında bir paylaşım alanı gibi geliyor bana bunun da insanın kişi mahremiyetini çok ihlal ettiği düşüncesindeyim.”

K6 günümüzde bireylerin de eskiden olduğu gibi mahremiyetlerini önemsemediğini bir örnekle anlatmakta ve durumu eleştirmektedir. Kültürel anlamdaki bu değişim onun için rahatsızlık vericidir:

“Annem ve babam hatıra kalsın diye eskiden stüdyoda birer fotoğraf çektirmişler. Fotoğrafçı babama isminizi verin de fotoğrafa kaydedip arşivleyeyim belki tekrar istersiniz demiş. Babam adını söylemiş. Annemin adını da isteyince babam çekmiş ona da kendi adını yazdırmış. Ama şu anda benim annem ve babam neredeyse el ele tutuştuklarında bunu çekip paylaşacak konumdalar. Artık eskiden mahremiyet dediğimiz şey bugün mahremiyet olarak görülüyor. Beşeri ortama göre sosyal medya insanı daha cesaretli kılıyor bence. Bu yüzden güvenlik ve mahremiyetin hesap edildiğini zannetmiyorum.”

K9 bir mühendis olarak sahip olduğu bilgilere dayanarak güvenlik açısından sosyal medyayı tehdit olarak gördüğünü ifade etmektedir:

“Bilgilerin saklanması konusunda güven duymama yetecek kadar biliyorum. Neticede kişisel hesaplara bilgilerin girilmesi söz konusudur. Sonradan onların depolanması izlenmesi bana pek mantıklı gelmiyor. Dijital çağda da bunlar olmadan bu işler yürüyor. Bunun da farkında olan bir insanım az çok.”

Katılımcıların üst başlıkta yer alan sosyal ilişkileri sığlaştırma, bağımlılık yaparak insanı esir alma gibi hususlara göre mahremiyet konusuna daha gerilerde değinmiş olmaları dikkat çekicidir. İnternetin her tür kullanımının güvenlik ve mahremiyete ilişkin risklerinin bilindiği ama fayda zarar hesabı yapıldığında gündelik yaşama getirdiği kolaylıklardan dolayı bu çelişkili durumun kanıksandığı söylenebilir. Katılımcılar en azından bir zaruret olmaması nedeniyle sosyal medya kullanmayarak bu riskten kaçınmış olmaları düşüncesiyle diğer nedenleri pekiştirici bir etken olarak gördükleri söylenebilir.

Sonuç

Sosyal medyaya ilişkin ortaya konmuş olan çalışmaların çoğunlukla kullanıcılar üzerinden ilerlediği düşünülürse hiç kullanmamış ve kullandıktan bir süre sonra kullanmamayı seçmiş kişiler üzerinden sosyal medyanın nasıl algılandığının araştırılmış olması bu çalışmanın özgün yanıdır. Zira kullanıma karşı direnme ve kullanmaktan vazgeçme bir irade ve tercih sonucu ortaya çıkan bir eylemdir. Tutum düzeyinden eylem düzeyine geçmiş olan katılımcılardan daha net ve somut veriler elde edilmesi çalışmadan elde edilen sonuçları daha da değerli kılmaktadır. Ancak sosyal medyayı kullanmayan bireylerin yaklaşımlarındaki sübjektif yön, değerlendirme yaparken dikkat edilmesi gereken bir husustur. Katılımcıların sosyal

medyayı kullanmamayı gerekçelendirdikleri ifadelerden elde edilen bulgular daha önce yapılan araştırmalarla ve kuramsal yaklaşımlarla paralellik taşımaktadır.

Elde edilen bulgular sosyal medyanın dört olası tehlikesi etrafında kümelenmiş görünmektedir; bağımlılığın getirdiği zaman kaybı ve iş verimliliğini düşürme, tüketimi artırma, sosyal ilişkileri sığ ve yapaylaştırma, güvenlik ve mahremiyetin ihlali. Ancak bunun dışında yine yukarıdakilerle bağ kurulabilecek aile ve arkadaş ilişkilerini olumsuz etkileme, yaratıcılığı öldürme gibi yan sorunlar da katılımcıların verdikleri yanıtlar içerisinde bulunmaktadır. Katılımcıların belirlenen tema çerçevesinde vermiş olduğu yanıtların dijital teknolojiye ilişkin önceden elde edilmiş deneyimleri de içermesi verilerin değerlendirilmesine olumlu katkı sunmaktadır.

Her ne kadar sosyal medyayı kullanmama yönünde tercihte bulunmuş olsalar da katılımcıların genelde dijital teknolojiden olumlu şekilde bahsetmesi ve sosyal medyanın faydalı yönlerinin de olabileceğini ifade etmesi önemli tespitler arasında yer alır. Ayrıca katılımcıların, sosyal medyanın insanın eğlenme ve haz alma açısından yüksek bir imkân sunduğunun farkında olduğu görülmektedir. Bu hazdan uzak durmak oldukça güçlü bir direnç göstermekle mümkündür. Bu da katılımcıların çoğunun doğrudan ya da imalı olarak kendilerini ayrıcalıklı görmelerini beraberinde getirmektedir.

Katılımcıların tercihlerinde yukarıda tespit edilen eleştirel unsurlar, güçlendirici bir etki sağlasa da bu unsurların tek etken olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Katılımcılar sosyal medyayı, bütüncül şekilde dünyaya bakışlarının oluşturduğu değerler sistemi perspektifinden var olmasını istedikleri ideal yaşam biçimine ilişkin bir tehdit görmektedirler. Katılımcıların görüşmelerdeki genel yaklaşımı bu tespiti doğrular niteliktedir.

Sosyal medyayı hiç kullanmamış olanların sonradan terk edenlere göre daha genel değerlendirmelerle, hızlı teknolojik dönüşümlerin ortaya çıkarttığı durumlardan birisi olan sosyal medyaya daha güçlü şekilde eleştiri yönelttiği görülmektedir. İnsanlığın uzun tecrübelerle elde ettiği var olan sistemi tehdit ettiği düşüncesinden kaynaklanan kaygılar, sosyal medyaya ilişkin düşüncelerinin belirleyici bir unsur olarak görüşmelerin büyük bir kısmında kendini göstermektedir. Daha önce kullanmış ama terk etmiş katılımcıların ise daha rasyonel bir tavırla görüşlerini dile getirdikleri görülmektedir. Onlar için sosyal medyanın iyi ve cazip yönleri vardır ama onunla baş etmek ve sağlıklı bir biçimde yararlanmak zor ve yorucudur. Bu yorgunluğun en temel nedeni yaşam dünyasındaki sosyallikteki ilişki biçiminin sosyal medyada da benzer şekilde yürütülmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Zaman içerisinde sosyal medya ilişkilerinin yaşam dünyasındaki sosyallikten farklı bir kültür olarak yerleşmesiyle dönüşeceği öngörülebilir. Sosyal medyayı terk eden katılımcıların ileride tekrar kullanmaya başlama konusunda açık kapı bırakmaları bu öngörüye destekler bir durumdur.

Notlar

1. Araştırmaya dâhil olan katılımcılar ve konuyla ilgili bilgiler dikkate alındığında, incelenen temaya en uygun ifadenin bu olduğu düşüncesiyle Thomas Hardy'nin (1984) ünlü romanının adı çalışmanın başlığında ödünç alınmıştır.

2. Bir teknolojik yenilik, 50 milyon kişi tarafından kullanılmaya başlandığında topluma nüfuz etmiş sayılmaktadır (akt. Gazzley & Rosen, 2019, s. 130). Ancak teknoloji ürünleri için bu ifade sadece belirli bir süre anlamlı olmuştur. Örneğin; radyonun bu seviyelere ulaşması otuz yıldan fazla bir süreç

almış, telefonun topluma yayılması yirmi yıl sürmüş, televizyon gibi bir icat on üç yılda topluma yayılmış, cep telefonlarının topluma yayılması on iki yılı bulmuş, ancak bundan sonraki süreçte internet bu algoritmayı değiştirerek topluma sunulduğu andan itibaren dört yılda topluma nüfuz etmiştir (Gazzley & Rosen, 2019: 130-131). Daha sonra web siteleri, popüler ağlar, bir, iki yıl gibi bir sürede 50 milyon kullanıcı sayısına ulaşmıştır.

3.Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 29.09.2020 tarihli ve 10 sayılı toplantısında alınan kararlar etik açıdan uygun bulunmuştur.

4.*Stanford Ördek Sendromu* gerçeklikle sosyal medyada dingin ve huzurlu görünümün örtüşmediğini ifade etmek için ördeğin su yüzeyinde görünüşü ile su altında ayaklarıyla görüntüyle hiç te uyuşmayacak biçimde çaba harcamasından yola çıkılarak konmuş bir isimdir. Ayrıntı için: (<https://www.stanforddaily.com/2018/01/31/duck-syndrome-and-a-culture-of-misery/>)

Kaynakça

- Agadullina, Elena - Lovakov, Andre & Kiselnikova, Natalia. “Does Quitting Social Networks Change Feelings of Loneliness Among Freshmen? An Experimental Study”. *Journal of Applied Research in Higher Education* (2020).
- Baker, Rosland K. - White, Katherine M. “In Their Own Words, Why Teenagers Don’t Use Social Networking Sites”. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14/6 (2010), 395-398.
- Bauchspies, Wenda vd. *Bilim, Teknoloji ve Toplum*. Çev. Beno Kuryel, Ümit Tatlıcan, - Bekir Balkız. Ankara: Phoenix Yayınları, 2019.
- Bauman, Zygmunt. *Retropya*. Çev. Ali Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.
- Bauman, Zygmunt - Lyon, David. *Akışkan Gözetim*. Çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Baumer, Eric P. S., vd. Limiting, Leaving, and (re)lapsing, An Exploration of Facebook Non-Use Ractices and Experiences. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 3257–3266. Paris, France, Association for Computing Machinery, 2013.
- Bayraktutan, Günseli. “Sunuş-Tavır, Merak, Araç: Doğru Yol Boyunca Yürümek”. *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. ed. Mutlu Binark. 13-19. İstanbul: Schola Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Beer, David. “The Comforts and Discomforts of Connection”, *The Quirks of Digital Culture*. 55-79. Emerald Publishing Limited, 2019.
- Borges, George Luis. (2018). *Kum Kitabı*. Çev. Ersoy Canpolat. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Bruno, S. Frey. “Digitization, Measurement and the Unmeasurable”. *CESifo Working Paper*. No. 6783(2017).
- Bullinger, Cory - Vie, Stephanie. “After a Decade of Social Media: Abstainers and Ex-Users.” *Social Writing/Social Media, Publics, Presentations, and Pedagogies Perspectives on Writing*. Ed. Walls Douglas - Stephanie Vie. 69-89. Colorado: University Press of Colorado, 2018.
- Castells, Manuel. “Communication, Power and Counter-power in the Network Society”. *International Journal of Communication*, 1 (2007), 238-266.
- Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Kimliğinin Gücü*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Chang, Chen-Wei - Heo, Jun. “Visiting The Ories That Predict College Students’ Self-Disclosure on Facebook”. *Computers in Human Behavior*, 30/1 (2014), 79-86.
- Demirel, Serkan. “Dijital Teknoloji Aracılığıyla Çocuk Özneleşmesinin Olanakları”. *Doğubatu Düşünce Dergisi-Dijital Çağ*, 86 (2018), 13-39.
- Feenberg, Andrew. “Eleştirel Teknoloji Teorisi”. *Teknoloji ve Toplum, Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma*. Çev. Cumhur Atay. Ed. Guido Ruivenkamp, Joost Jongerden - Murat Öztürk . 23-47. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010.
- Fuchs, Christian. “Google Kapitalizmi”. *Yeni Medya Kuramları*. Çev. Çağla Çavuşoğlu. ed. Filiz Aydoğan 71-83. İstanbul: Der Yayınları, 2018.

- Gazzley, Adam - Rosen, Larry. *Dağınık Zihin Yüksek Teknoloji Dünyasında Kadim Beyinler*. Çev. Aysun Babacan. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Han Chul, Byung. *Şeffaflık Toplumu*. Çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Handa, Meenakshi - Ahuja, Parul. "Disconnecto Detox: A Study of Smartphone Addiction Among Young Adults in India". *Young Consumers, ahead-of-print/ ahead-of-print* (2020).
- Hardy, Thomas. *Çılgın Kalabalıktan Uzak*. Çev. Nihal Yeğınobalı. İstanbul: Can Yayınlar, 1984.
- Hartley, Peter (2014). *Kişilerarası İletişim* (Çev. Ülkü Doğanay, Melike Aktaş Yamanoglu, Burcu Şimşek, Pınar Özdemir, Halise Karasalan Şanlı - İnan Özdemir Taştan. Ankara: İmge Kitapevi, 2014.
- Karppi, Tero. "Digital Suicide and The Biopolitics of Leaving Facebook." *TRANSFORMATIONS Journal of Media & Culture*, 20 (2011), 1-18.
- Kayıhan, Bahar. "An Analysis of Marx's Legacy in The Field of Communication Studies." *tripleC*, 12/2 (2018), 628-238.
- Lee, Yeonggeul. *Exploringthe Role of Escapism in the DSM-V Criteriafor Internet Gaming Disorder: A Meta-analytic Investigation*. University at Albany. Department of SocialWelfare, 2017.
- Lepik, Krista - Murumaa-Mengel, Mari. "Students on a Social Media 'Detox', Disrupting The Everyday Practices of Social Media Use." *Infomation Literacy in Everyday Life* ed. Serap Kurbanoglu, Sonja Spiranec, Ünal Yurdagül, J.oumana Boustany, E.sther Grassian, Diane Mizrachi - Lorie Roy. 60-69. Springer, 2019.
- Leung, Louis. "Linking Psychological Attributes to Addiction and İmproperuse Of The Mobile Phone Among Adolescents in Hong Kong". *Journal of Childrenand Media*, 2/2 (2008) 93-113.
- Lyon, David. *Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek*. Çev. Gözde Soykan. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2018.
- Marlatt, G. A., Baer, J. S., Donovan, D. M., & Kivlahan, D. R. (1988). "Addictive Behaviors: Etiology and Treatment." *Annual Review of Psychology*, 39 (1988), 223-252.
- Milberry, Kate. "Wiki Tarzı, Değişim Tasarlamak, Demokrasi Uygulamak". *Teknoloji ve Toplum Yıkıcı Bir Direniş ve Yeniden Yapılanma* Çev. Cumhuriyet Atay. Ed. Guido Ruivenkamp, Joost Jongerden - Murat Öztürk. 47-81. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010.
- Pettman, Dominic. *Sonsuz Dikkat Dağınıklığı Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak*. Çev. Yunus Çetin. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Postman, Neil. *Televizyon: Öldüren Eğlence*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Przybylski, Andrew K. vd. "Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missingout." *Computers in Human Behavior*, 29/4 (2013), 1841-1848.

- Schoenebeck, S. Y. (2014, Nisan 26). *Givingup Twitter for Lent: How and Why We Take Breaks from Social Media*. 773-782. Toronto, Ontario, Canada, Associationfor Computing Machinery.
- Syvertsen, Trine - Svetsen, Trine. "Managing the Problem Disconnection and Detox." *Digital Detox: The Politics of Disconnecting*. 73-97. Emerald Publishing Limited, 2020.
- Tekin, Hasan Hüseyin - Tekin, Hasan. "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme." *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/13 (2006), 101-118.
- Tromholt, Morten. "The Facebook Experiment, Quitting Facebook Leads to Higher Levels of Well-Being". *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19/11 (2016), 661-666.
- Turan, Zeynep, Tinmaz, Hasan - Goktas, Yüksel. "The Reasons for Non-Use of Social Networking Web Sites by University Students." *Comunicar*, 21/41 (2013), 137-145.
- Uiroga, Rodrigo Quaian. *Borges ve Bellek*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- Virilio, Paul. *Enformasyon Bombası*. Çev. Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Wayne, Mike. *Marksizm ve Medya Araştırmaları Anahtar Kavramlar, Çağdaş Eğilimler*. Çev. Barış Cezar. İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
- Whiting, Anita - Williams, David. "Why People Use Social Media: A Uses and Gratifications Approach". *Qualitative Market Research*, 16/4 (2013), 362-369.
- Wyatt, S. Sallay. "Non-usersalsomatter: Theconstruction of usersandnon-users of the Internet." *Now Users Matter: The Co-construction of Users and Technology*. 67-79. Cambridge: MIT Press, 2003.

Tetikte Hayatlar: Epileptik Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadığı Sorunlar ve Baş Etme Becerileri ^{doi}

Lives On Alert: The Problems and Coping Skills Experienced By Those Who Care For Epileptic Individuals

İhsan KUTLU

Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü
ikutlu@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5668-3491>

İrem DEMİREL

Sosyal Çalışmacı, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü
iremdml.32@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7645-6720>

Gözde KAZAN

Sosyal Çalışmacı, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü
gozde_kazan1754@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5851-5400>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Kutlu, İhsan , Demirel, İrem , Kazan, Gözde . "Tetikte Hayatlar: Epileptik Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadığı Sorunlar Ve Baş Etme Becerileri". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 189-211 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.755479>

Etik Onam

Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 06.05.2020 tarihli ve 23 sayılı toplantısında alınan "04" nolu kararla etik açıdan uygun bulunmuştur. Etik Onam Evrak Doğrulama Kodu:
<http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BENFB7804>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 20.06.2020
Kabul Tarihi/Date Accepted: 10.04.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Tetikte Hayatlar: Epileptik Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadığı Sorunlar ve Baş Etme Becerileri

Öz

Konu ve Amaç: Hastalıklar hastayı ve hasta yakınlarını ekonomik, duygusal, psikolojik ve sosyal yönden etkilemektedir. Bu çalışmanın konusu olan epilepsi hastalığı da hem epileptik bireyin hem de ona bakım verenin yaşam kalitesini ve sosyal işlevselliğini kısıtlayan bir hastalıktır. Bu çalışma, epilepsi hastalarına bakım verenlerin yaşadıkları sorunları ve bu sorunlarla baş etme becerilerini konu edinmiştir. **Gereç ve Yöntem:** Epileptik bireylere bakım veren 10 kişiye amaçlı ve kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış olup yarı yapılandırılmış soru formuyla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Sonrasında bu görüşmeler deşifre edilerek analiz edilmiştir. **Bulgular:** Epileptik bireylere bakım veren kişilerin hastalık sebebiyle ekonomik, sosyal, psikolojik sorunlar yaşadığı; ancak bu sorunlarla mücadele edebilmek için de çeşitli baş etme mekanizmaları geliştirdikleri görülmüştür. **Sonuç:** Epileptik bireye bakım verenlerin yaşam kalitesinin düştüğü ve sosyal işlevselliklerinde azalma meydana geldiği gözlenmiştir. Hastalığın özelliği sebebiyle bakım verenlerin hayatları iki kelimeyle özetlenmiştir: tetikte hayatlar.

Anahtar Kelimeler: Epilepsi, Baş Etme Becerisi, Bakım Verme, Bakım Veren Yükü

Lives On Alert: The Problems And Coping Skills Experienced By Those Who Care For Epileptic Individuals

Abstract

Subject and Purpose: Diseases affect the patient and his relatives economically, emotionally, psychologically and socially. Epilepsy disease, which is the subject of this study, is a disease that limits the quality of life and social functionality of both the epileptic person and the caregiver. In this study, the problems of caregivers of epilepsy patients and their ability to cope with these problems were considered. **Material and Method:** 10 people who care for epileptic individuals were reached with the purposeful and snowball sampling method and interviews were conducted using a semi-structured questionnaire. These interviews were then decoded and analyzed. **Results:** It was found that people who care for epileptic individuals experience economic, social and psychological problems due to the disease, but they also develop various coping mechanisms to cope with these problems. **Conclusion:** It has been observed that the quality of life of the caregivers of the epileptic individual decreases and their social functionality decreases. Due to the nature of the disease, the lives of the caregivers are summarized in two words: lives on alert.

Keywords: Epilepsy, Coping Skills, Care Giving, Caregiver Burden

Giriş

Hastalık insan hayatını etkileyen en önemli olgulardan biridir. Her ne kadar bireysel ve medikal bir tecrübe olarak algılsa da hastalıklar doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin yaşayışlarında köklü değişikliklere neden olur. Bu bağlamda bireyler; medikal, ekonomik, ruhsal ve sosyal açıdan hastalıklardan etkilenmektedir. Kişiler; medikal açıdan devamlı ilaç kullanımı gibi belli bir tıbbi bakıma ihtiyaç duyar hale gelebilir, ekonomik açıdan işini kaybedebilir ya da yüksek bakım masrafı sebebiyle mevcut maddi imkânlarını zorlayabilir, ruhsal ve psikolojik açıdan ümitsizlik duygusu veya yetersizlik hissi gibi olumsuz bireysel tecrübelerle yönelebilir, sosyal açıdan aile ya da arkadaş çevresiyle iletişim sorunları yaşayabilir ve sosyal bağları zayıflayabilir. Bu çerçevede hastalıklara doktor-hastane-tedavi üçgeni gibi sadece medikal bir perspektiften değil bütüncül olarak yaklaşılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle hastalık ve sağlık olgusu sosyal, ekonomik ve psikolojik değerlendirmelere muhtaçtır.

Hastalığa ilişkin geliştirilecek olan kapsamlı bakış açısı, hastaların yakın çevresindeki kişilerin de bu olgudan etkilendiğini göz önüne almak durumundadır. Özellikle aile üyelerinden birinin mevcut aile sistemi içerisindeki işlevselliğini kaybedecek şekilde herhangi bir hastalığa yakalanması ailenin tüm sisteminin yeniden kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda hasta kişinin yaşadığı sorunların yanı sıra hastayla ilgilenen ve ona bakım veren kişiler de zaman zaman çeşitli sorunlar yaşayabilmektedir. Yani mikro düzeyde hastalar; mezo düzeyde aileler ve hastanın yakın çevresi hastalıktan etkilenmektedir.

Epilepsi hastalığı özelinde hastalıkla ilgili çalışmalara bakıldığında hastalığın daha ziyade tıp alanının uzmanları tarafından biyomedikal odaklı çalışılmış olduğu görülmektedir. Yani konuyla ilgili literatürde hastalığın doğasına ve tedavi araçlarına ilişkin çalışmaların yoğun olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan epilepsinin hastalardaki psikososyal etkisi üzerinde duran çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kısmen de olsa hastaların sosyal çevreleriyle olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Ancak hastaların sosyal çevrelerinin özellikle de bakım verenlerin hastalık sebepli yaşadığı sorunlara değinen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Literatürde bakım verme ve bakım yükü bağlamında farklı hastalıklara ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Fakat epilepsi özelinde bakım verenlerin bakım verme yükleri ve yaşadıkları diğer sorunlarla ilgili pek fazla çalışmaya rastlanmamıştır.

Epilepsi hastalığı özelinde hastalığın hem hasta bireylerde hem de hastaların yakın çevresindeki kişilerde önemli yaşantısal sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, epileptik bireylere bakım verenlerin yaşadığı sorunlar ve bu sorunlarla baş etme becerilerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

1.Kavramsal Çerçeve ve İlgili Literatür

Hastalıklar; bireylerin kendi yaşamlarını doğrudan etkilediği gibi insanların toplumsal hayat içerisindeki rollerini ve bu rollerden beklenti içerisinde olanları da etkilemektedir. Dolayısıyla hem hastalar hem de hastaların yakın çevresindeki kişiler hastalık tecrübesine göre yaşantılarını sürdürmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda hasta birey ne yaşarsa doğrudan veya dolaylı olarak aile de bu süreçten etkilenir ve sağlık alanında hastayı ele alırken aile ayrı tutulmaması gereken bir sistem olarak kabul edilir (Hallaç - Öz, 2014, 143). Epilepsi hastalığının ve epileptik

bireylerin genel özellikleri dikkate alındığında ise hastalık ve aile süreci ayrıca önem kazanır.

Epilepsi Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dünya çapında yaklaşık 50 milyon insanı etkileyen beyin kronik ancak bulaşıcı olmayan bir hastalığıdır. Bu hastalık tekrarlayan nöbetler şeklinde görülür ve hastalıkta vücudun bir kısmı veya tüm vücut istemsiz hareketlere maruz kalabildiği gibi, bilinç kaybı ve bağırsak veya mesane fonksiyonunun kontrolü de kaybedilebilir (WHO, 03 Nisan 2021). Epilepsili bireylerde hastalık sebebiyle nöbetlere bağlı kazalar, fiziksel hastalıklar, psikolojik ve sosyal sorunlar, cinsel problemler ve stres daha yüksek seviyede bulunabilir (Görgülü - Fesci, 2011, 27).

Çocukluk çağındaki kronik hastalıkların ailenin ve çocuğun uyumunu etkilediği bildirilmektedir (Uysal - Ercan, 2005, 68). Bu bağlamda epilepsi hastalığının bu özelliklerine bağlı olarak hem hastanın rollerinde hem de ailedeki diğer bireylerin rollerinde değişiklik meydana gelir. Örneğin, aile içerisindeki epilepsili çocuk için aile içi ilişkiler bütünüyle yeniden düzenlenir. Aile bireylerine epilepsili çocuğun korunması için görev verilir. Böylelikle çocuğun korunması aşırı düzeyde artar ve etkinlikleri kısıtlanır. Sonuç olarak çocuk bağımlı hale gelir (Türkbay vd. 2000, 23). Bununla birlikte çocukluk çağı epilepsisinde; “çocuklarına ilk kez kronik hastalık tanısı konan çocuk ve ergenlerin aileleri birçok yönden etkilenirler. Aileler; suçluluk, çaresizlik, kaygı, utanma, kızgınlık veya perişan olma gibi duygular hissedebilir ve bu durum da çocuğun sağaltımını olumsuz olarak etkileyebilir” (Pitts'ten akt. Fazlıoğlu vd. 2010, 193).

Epilepsi hastalığı aile içinde ekonomik sorunlara yol açtığı gibi (Arpacı, 1999, 80) psikolojik, duygusal ve sosyal sorunlara da yol açmaktadır. Hasta ve hastaya bakım veren ailesi toplum tarafından ötekileştirilmekte ve epilepsi hastalığıyla damgalanmaktadır. Bu da epileptik bireyin istihdam sorunuyla karşılaşmasına, evlenmek istediğinde sorun yaşamasına, hasta erkekse askerlikte zorlanmasına ya da askerlikten muaf tutulmasına sebep olmaktadır (Bek - Gökçil, 2007, 12-14; Kaplan, 2018, 132).

Dünyada epilepsi hastaları ve onlara bakım verenlerin toplamı 100 milyondan fazladır ve epilepsi hastayı ve ailesini yaşamlarının en az bir noktasında etkilemektedir. Bu şekilde bakıldığında epilepsi bağlamında büyük bir evrensel halk sağlığı sorunu oluşmaktadır. Epilepsi; yaşam kalitesini etkilediği gibi hem hastayı hem de hastaya bakım veren kişileri korku, depresyon, damgalanma, düşük benlik saygısı, yaşam tarzında, sosyal hayatta ve istihdamda daralma şeklinde etkileyebilir (Reynolds'tan ve O'Dell ve diğerlerinden akt. Karakis vd., 2014, 1).

Hastalığın hem hasta kişiyi hem de aileyi bu şekilde etkilemesine rağmen insanlar çeşitli baş etme becerileri kullanarak bu sorunların üstesinden gelmeye çalışır. Örneğin, ailelerde çocuğun epilepsi tanısı aldığı durumda anne ve babalar farklı tepkiler sergilerler. İki için de stres faktörünün benzer olmasına rağmen annelerin ağlamaya, sorunu yok saymaya ve başka aktivitelerle kendisini meşgul etmeye yöneldiği görülürken babalar problemleri durumdan kaçmaya dönük davranışlar gösterirler (Stephan'dan akt. Fazlıoğlu vd., 2010, 200).

Epilepsi hastalarına bakım verenlerdeki bakım yüklerinin incelendiği nicel bir çalışma, 122 hasta yakını ile gerçekleştirilmiş olup araştırmada Zarit Bakım Verme Yükü Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre; eğitim, yaş, cinsiyet gibi sosyodemografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit

edilememiştir. Ancak epilepsinin süresi ve ailede bir başka üyenin de epilepsili olma durumuna bağlı olarak bakım verme puanları arasında anlamlı farklılığa ulaşılmıştır. Epilepsi süresi uzun olanlarda ve ailede bir başka epilepsi hastası bulunduğu durumda bakım verme yükünün arttığı görülmüştür (Sedef, 2017).

Yine aynı ölçeğin kullanıldığı bir başka çalışma epilepsili bireylerin ebeveynleriyle gerçekleştirilmiştir. Buna göre bakım verenlerin “cinsiyet, akrabalık durumu, eğitim düzeyi, çalışma durumu, aylık gelir, epilepsi ve bakımı hakkında eğitim alma ve ailede bakıma gereksinim duyan başka kişinin varlığı” ile birlikte “epilepsili çocukların eğitim düzeyi ve başka kronik hastalığın olma durum”larının bakım yükünü etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca “çocuğun yaşı, tanı süresi, hastaneye yatış sayısı, bakım verme süresi ile bakım yükü arasında ilişki olduğu” da ulaşılan sonuçlar arasındadır (Sarpdağı, 2018, 52).

“Uzun süreli bakım verme sağlık, sosyoekonomik durum, psikolojik durum gibi yaşam kalitesinin göstergeleri olan alanları etkileyen bir süreçtir. Bakım verenin yaşadığı yük, depresyon, anksiyete, tükenmişlik, fiziksel sağlıkta azalma, sosyal izolasyon ve ekonomik güçlükler”e yol açmaktadır (Atagün vd., 2011, 517). Epilepsili bireylere bakım verenlerde sosyal işlevselliğin görece daha düşük ve anksiyete riskinin daha yüksek olduğu bildirilmektedir. Yine epilepsinin bakım verenlerde duygudurum değişikliğine yol açtığı ve yaşam kalitesini etkilediği de görülmüştür (Arslan, 2016, 27).

Epilepsi tanısı olan çocukların anneleriyle yapılan bir başka araştırmada toplam 60 anne ile çalışılmış olup annelerin yaşam doyumları ve başa çıkma tutumları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda yaşam doyumuyla “çocuğun epilepsi tanısı alma yaşı, yıllık nöbet geçirme sayısı, annenin eğitim ve çalışma durumu ile ailede epilepsi tanısı olan başka bir kişinin varlığı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır”. Bununla birlikte ekonomik düzeyi düşük olanlara göre orta düzey ekonomik duruma sahip olan annelerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Başkale vd., 2019, 271).

2.Yöntem

Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı'nın 06.05.2020 tarihli ve 23 sayılı toplantısında alınan "04" nolu kararla etik açıdan uygun bulunmuştur. Epileptik bireylere bakım verenlerin yaşadığı sorunları ve baş etme becerilerini konu alan bu araştırma nitel bir çalışma olup fenomenolojik olarak ilgili kişilerin konuya dair tecrübelerini keşfedici biçimde yansıtmayı hedeflemektedir. Bakım verenlerin yaşantısının bazı yönlerine ait verilerin elde edilebilmesi amacıyla katılımcılar için hazırlanan soru formu aracılığıyla mülakat gerçekleştirilmiştir.

Mülakatın içeriğinde yer alan soru formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; yaş, cinsiyet, eğitim, medeni hal gibi demografik bilgileri içeren katılımcı profilinin belirlenmesi amacıyla yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise katılımcıların hastalık sürecindeki bazı sorunlarına ve geliştirdikleri baş etme mekanizmalarına odaklanılmıştır.

Araştırma için mülakat yapılan 10 katılımcıdan dördü Sakarya'da, ikisi Ankara'da, ikisi Konya'da, biri Tekirdağ'da ve biri de İstanbul'da yaşamaktadır. Araştırmada epileptik bireye bakım verenlerin, kendilerinin yanı sıra sosyal çevrelerinde yer alan

ve epilepsi sürecini deneyimlemiş olan bakım verenlere yönlendirilme sonucu amaçlı ve kartopu örneklem kullanılmıştır. Epilepsi hastası bireye bakım veren farklı sosyoekonomik düzeydeki 10 aile ile görüşülmüştür. Mülakat yapılan kişilerin seçiminde hiçbir sosyodemografik ayırım (eğitim, gelir durumu, cinsiyet farkı, toplumsal statü vs.) gözetilmemiştir.

Araştırmada tüm katılımcılara görüşme formundaki sorular sorulmuş, sorulara cevap verilmesinde herhangi bir sıkıntı yaşanmayıp mülakatı yüz yüze gerçekleştirilen katılımcıların davranışları gözlenmiştir. Telefonla ve yüz yüze yapılan görüşmeler katılımcıların izinleri dâhilinde ses kaydına alınmıştır. Katılımcıların tümü çalışmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı'ndan etik kurul izni alınmıştır (06.05.2020 tarihli ve 23 sayılı toplantısındaki "04" nolu karar).

Tüm ses kayıtları dinlenilerek deşifre edilmiş ve sorulan sorulara göre alınan cevaplar ortak başlıklar halinde derlenmiştir. Katılımcıların genel özelliklerinin gruplandırılarak verildiği kısmın yanı sıra katılımcıların ifadeleri yer yer blok halinde verilmiştir. Bulgular arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda mevcut durumun yansıtılması yönüyle betimsel bir analiz yapılmıştır.

3.Bulgular ve Yorum

3.1.Sosyodemografik Bilgiler

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin genel bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Genel Özellikleri

	Görüşme Yapılan Kişi			Hastanın Yaşı
	Yaş	Eğitim	Yakınlık Derecesi	
Katılımcı 1	50	Üniversite	Annesi	24
Katılımcı 2	36	Ortaokul	Annesi	10
Katılımcı 3	46	Üniversite	Annesi	10
Katılımcı 4	59	İlkokul	Annesi	30
Katılımcı 5	46	İlkokul	Annesi	15 / 22
Katılımcı 6	19	Lise	Torunu	64
Katılımcı 7	45	İlkokul	Annesi	15
Katılımcı 8	22	Üniversite	Torunu	69
Katılımcı 9	20	Lise	Kızı	44
Katılımcı 10	47	İlkokul	Annesi	27

Görüşme yapılan tüm katılımcılar kadındır ve bu kadınların yaşları 19-59 arasında değişmektedir. 1 ve 4 numaralı katılımcıların 50 yaş üzerinde; 3, 5, 7, 10 numaralı katılımcıların 40-50 yaş aralığında; 2, 6, 8, 9 numaralı katılımcıların da yaşlarının 19-36 yaş arasında olduğu öğrenilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılardan dördü ilkokul mezunu, biri ortaokul mezunu, ikisi lise, üçü de üniversite mezunudur.

Katılımcı bakım verenlerin çoğunun evli olduğu yalnızca 4 numaralı bakım verenin eşinin vefat etmiş olduğu öğrenilmiştir. 2 ve 7 numaralı katılımcıların evlilikleri

akraba evliliği şeklinde gerçekleşmiştir. Görüşme yapılan kişilerden yedisi epileptik bireyin annesi, ikisi torunu, biri ise kızıdır. Epileptik bireylerin yaşlarının 10 ve 69 arasında olduğu görülmektedir.

3.2.Bakım Verenlerin Hastalığa Yönelik İlk Tepkileri

Katılımcılar hastanın ilk nöbeti sonrasında hasta kişinin öldüğünü zannettikleri, bilgi ve farkındalıkları olmadığı için durumu kabullenmekte zorlandıklarını, şaşkınlık, korku, hasta kişiyi kaybetme korkusu umutsuzluk, derin üzüntü, panik, endişe, hayal kırıklığı gibi duygular hissettiklerini ifade etmişlerdir:

“...Öldüğünü düşündüm. Epilepsiye dair bir bilgim yoktu. Böyle bir hastalık olduğunu bile bilmiyordum. Ta ki başımıza gelene kadar.” (K2)

“...hayal kırıklığına uğruyorsunuz. ...üzülüyorduk, kahroluyorduk ama bir taraftan da doktorlara gidip çare arıyorduk...” (K3)

“Çok korktum. Çünkü oğlanda vardı kızda da çıktı diye çok korktuk, üzüldük ailecek. Perişan halde hastaneye gittik. Çok zaman geçti, bu sürede sinirlerimiz eşimle çok yıprandı. Eşimin bu konuları açınca bile çok sinirleri bozuluyor. Ben de aynı şekilde. Ailecek üzülüyorsun tabii biz de isterdik normal çocuklarımız olsun, normal aile yaşantımız olsun. İsterdik tabii ama olmadı. Gerçekten insanın sinirleri bozuluyor.” (K5)

“...nöbet geçirirken olduğu için çok korkmuştum, anneannem gözlerimin önünde ölecek zannettim. Ben anneannemi çok seviyorum, sanırım gözlerimin önünde ölmüş olsaydı bunu hiçbir zaman atlatamazdım...” (K6)

Epilepsinin toplumsal olarak bilinirliğinin fazla olmamasına paralel biçimde katılımcıların çoğu hastalığa dair bilgisi olmadığını ve bu sebeple de bocaladığını ifade etmiştir. Fakat 2 numaralı katılımcı farkındalık düzeyini artırmasıyla duruma daha kolay adapte olduğunu ifade etmiştir:

“...İnternet üzerinde araştırıp ne olduğunu öğrenince biraz daha sakinleştim.” (K2)

Duygusal dışavurum, hastalığın ilk öğrenilmesi aşamasındaki kadar yoğun olmamakla birlikte hastalık süresince devam etmektedir. Katılımcılar bu doğrultuda şunları ifade etmiştir:

“Aldık ama bu hala üzüldüğümüz gerçeğini değiştirmiyor.” (K6)

“Sadece bir gün sinirlendim ve ağzımdan “Sen zaten yarım bir çocuksun” diye bir cümle çıktı. Ama sonra senelerce bunu o da ben de unutamadık, hala aklıma geldikçe hüzünlenirim, ağlayasım gelir (gözleri doldu). Sonra da hep dikkat ettim. Zorlanmadım. Çünkü bu evladımın bir eksiği değil, sadece bir hastalık.” (K10)

3.3.Epileptik Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadığı Sorunlar

Epilepsi hastalığı, bakım verenleri; ailedeki üye sayısına, üyelerin ihtiyaçlarına, hasta bireyin tedavi sürecindeki gereksinimlerine ve bakım vereninin bütçesine bağlı olarak ekonomik yönden zorlamaktadır. Hastalık sürecinde meydana gelen ihtiyaçlar; bakım verenlerin karşılamaları gereken ev ve diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarının olması, çalışan bakım verenlerin yardım bağlanma kriterlerine uymayacak düzeyde maaşa sahip olmaları ihtiyaç duydukları maddi yardımlardan yararlanamamalarına ve geçimlerini zor sağlamalarına sebep olmakta bu durum da karşılaşılan zorluklara dair yaşanan stresin düzeyini artırıp bakım verenleri yıpratmaktadır:

“Özele gidince EEG, doktor muayenesi, ketojenik diyeti, ilaçları, vitaminleri, derken bayağı maliyetli olmuştu. Duygu bütünleme, konuşma terapisinin eğitimleri derken bayağı zorlanmıştık. İkimiz çalıştığımız için herhangi bir aylık alamıyoruz. Devletten ilaçların çok az bir tutarı olarak yararlanıyoruz. Yurtdışından gelen bir vitaminin kutusuna 500 lira verdiğimi hatırlıyorum.” (K3)

Hastalık sürecinde; ilaç masrafları, hastaların katılmalarının faydalı görüldüğü terapiler, ketojenik diyetin içerdiği besinler ve evdeki diğer aile üyelerinin ihtiyaçları ekonomik anlamda bakım verenlerin durumunu belirleyici olmaktadır. Görüşme yapılan 3 numaralı katılımcı ketojenik diyetin gerektirdiği besinler dolayısıyla ekonomik olarak zorlandıklarını ifade etmiştir:

“Diyet bittikten sonra rahata bir nevi kavuşacağız. Diyet gereği her ay 5lt hakiki zeytinyağı ve tereyağı alıyordum. Mecbur çocuğa onlarla yemek yapıyordum. Her akşam et yemek zorunda. Masraflı şeylerdi yedikleri yani. Vitaminleri çok pahalıydı. Bayağı bir zorluk çektik. Ama şu anda Allah’ıma çok şükür diyet bitecek bir ay sonra normal hayata döneceğiz. Ha gene aynı şeyleri yiyecek ama miktarı daha az olacak. 30-40 gr değil de 5 gr yiyecek mesela...” (K3)

Hastalık boyunca nöbetlerin şiddeti ve sonrasında yaşanan süreç hasta için adaptasyon sıkıntıları meydana getirmekte; hastanın bakım verenlerine bağımlı hale gelmesine, sosyal işlevselliğini ve yaşam kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır. Bakım verenler de hastalığın en az hastayı etkilediği kadar bu süreçten etkilenmekte; hayatlarını hasta bireyin ihtiyaçlarına ve isteklerine göre şekillendirmektedir. Görüşme yapılan katılımcılardan; epileptik bireyin çocuk olması dolayısıyla söylenen her lafı anlamaması, diyetlere ve tedavi planına uymaması, yaşlı olan epileptiklerin süreç içerisindeki sıkıntıları çözüp ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamaması ve alta kaçırmadan dolayı bez kullanım gerekliliğinin hastanın mahcubiyetine sebep olması dolaylı olarak da bakım verenlerin hastanın durumuna üzülmeleri ve epileptiklerin genel anlamda bakım verenlerine bağımlı olması sonucunda bakım verenlerin de hastalık sürecinden duygusal ve fiziksel olarak etkilendikleri bilgisi edinilmiştir:

“...Çocuk yaptığım yemekleri yemek istemiyordu. Abur cubur yemek istiyor, ağlıyordu. O zamanlar çok bunalmıştım. 2 seneye yakın zorlu anlar yaşatmıştı. Sonradan alıştık. Marketten geçemiyorduk. Çarşıya gidemiyordum. Yiyecekleri canı istiyordu, ağlıyordu, bağırıyordu. Ben ağlıyordum, o ağlıyordu. Çocuk istiyordu. Alamayınca ne kadar zor bir şey. İstiyordu ama yiyemeyeceği bir şey olduğu için almıyordum...” (K3)

“Ama beni en çok üzen nokta bez bağlanmasına yardım etmemi istememesi. ‘Bezini değiştirdiğim çocuk bana bez takıyor’ deyip üzüyor, haliyle ben de üzüyorum. Bir de kullanması gereken çok fazla ilaç olduğu için üzüyorum, bu kadar hastalığı, halsizliği olduğu için. Bu beni kötü hissettiriyor...” (K8)

Bakım verenlerin; hastalığın gidişatından, hasta kişinin hayatını kaybedebilmesinden, epileptik bireylerin geleceğini nasıl şekillendireceklerinden, hayatlarını hasta kişiye göre uyarlayıp kendilerine zaman ayıramamaktan, hastalığa dair yetersiz bilgi ve deneyimden, çevrelerinden gördükleri yetersiz sosyal destekten, hasta kişiye kendilerinden sonra kimin bakacağından, hastalık sürecinin oluşturduğu yükten dolayı zaman zaman duygusal anlamda zorlanmalar yaşadığı ve kendilerini yorgun, tükenmiş, tüm çabalarına rağmen yinelenen nöbetler sonrasında yıkılmış, yaşamlarında yapacaklarına dair

enerjileri kalmamış, çaresizlik içinde hissettikleri, korku, derin üzüntü duydukları öğrenilmiştir:

“...Bir anne olarak benim çocuğum hep böyle mi olacak diye ileriki yaşantısını düşündükçe endişelendim. Bu hastalık devam edecek mi, kaç yaşına kadar olacak?” (K1)

“...Bazen gerçekten çok yoruluyorum. 46 yaşındayım ben, şu an ona destek olabiliyorum ama benden sonra Allah’ım kimseye muhtaç etmesin...” (K3)

“...Çok korkuyordum hastalığı aşamazsam, ne yapacağım diye onu kaybederim diye çok korkuyordum İlk geçirdiği zaman bir hafta böyle hamur gibi oturduğum yerden kalkamayacak kadar kötü oldum. Uyumaktan, uyanırsam oğlumu nasıl bulacağımdan korkuyordum...” (K4)

“Çok yorgun hissediyorum. O kadar çok yorgunum ki mesela 80 yaşındaki biri benden daha dinç, heyecanlı hayata daha güzel bakıyordur. Ben gerçekten çok yorgunum. Tükendiğimi hissediyorum ama yine de çocuklarım için mücadele ediyorum. Ama hani bir nedenden dolayı tekrarlanıyor ya bu hastalık o zaman baştan aşağı yıkılıyorsun. Tam diyorsun ki ‘bitti’; normal hayata alışıyorsun. Sonra bir bakıyorsun ki tekrarlamış hastalık. ‘Her şey boşuna mıydı?’ diye tamamen yok oluyorsun.” (K5),

“Fiziksel olarak değilse bile insan çok yıpranıyor ve yorgun hissediyor.” (K7)

“...Birazcık korku var içimde açıkçası. Hani her an bir şey olabilir. Bir kriz ya da nöbet anında ne yaparım, ne yapabilirim bilmiyorum. Çünkü teori ve pratik farklı şeyler. Okuduğumuzu yaşamak kolay değil çoğu zaman...” (K8)

“Babamı kaybetmekten korkuyorum. Psikolog bunları aşmam gerektiğini, insanları kaybedebileceğimi söylüyor ama olmuyor. O bizim canımız. Hastalığının başladığı ilk günden beri çıkmazda hissediyordum. (K9)

Yalnızca, 2 ve 9 numaralı katılımcılar süreç içerisinde sosyal çevrelerinin olumsuz tepkilerine maruz kaldıklarını ifade etmiştir:

“Eşimin ailesi ‘Ne yaptınız? Kimin ahını aldınız da, Allah bunu sizin başınıza verdi de bu geldi başınıza?’ dedi. O yüzden onlarla görüşmüyorum.” (K2)

“Ama babamın ailesi destek olmayı bırakın aksine kötülük yaptılar babamın nöbetlerinin tetiklenmesinde neden oldukları için nefret duyuyorum onlara. Annemin ailesi de ne destek oldu ne köstek. Anlayacağınız ateş düştüğü yeri yakıyor, kimse başına gelmeden farkına varamıyor.” (K9)

Katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda bakım verenler; hasta kişinin nöbet sonrası ve hastalık sürecindeki durumuna bağlı olarak kendi ihtiyaçlarını giderememe durumunun olmasından, nöbet geçirme olasılığına ve sıklığına bağlı olarak ebeveynlerin kendilerini hastanın yanında bulundurma gerekliliğini hissetmesinden, sürekli hasta ile birlikte olma sonucunda bakım verenlerin kendi günlük işlerinin aksaması ve kendilerine sınırlı düzeyde kalan boş zamanlarını sadece dinlenmeye ve kalan işlerini halletmeye yönelik ayırmalarından, gittikleri yerde hasta kişinin rahat edememesi durumundan ya da gittikleri yerdeki insanların hastaya yönelik olumsuz dönütler yansıtmasından, gidilen yerlerde epilepsi hastası olmayan kişilere rastlanılmasından dolayı hastanın durumuna daha çok üzüldüklerini, tüm yaşamlarını hastaya göre ayarladıklarını, süreçle tek başlarına

mücadele edip fiziksel, psikolojik anlamda yıprandıklarını ve bu yüzden topluma daha az katıldıklarını ifade etmişlerdir:

“...Vaktimi çocuğumla geçirirdim.” (K4)

“İşten güçten yetişemediğimiz için pek ilişkide olamıyoruz insanlarla. Gidilecek yere gidemiyorsun. Aradaki bağı biz kopartıyoruz aslında. Karşı taraftan bir şikâyetimiz yok. Fırsat bulamadığımızdan, gittiğimiz yerde çocuk rahat durmayacak diye rahat hissedemediğimiz için çıkmıyoruz bir yerlere. Görüştüğümüz kişiler az, bundan dolayı Biz hala daha ailecek diyorum bunu normal bir aile olmadık. Çocuklarımızı şöyle bir alıp ne bir özel hayatımız oldu ne özel bir yere gidebildik. Çocuklarımızı yanımıza alsak yaramazlık yapıyorlar, evde bıraksak ‘Hasta mı oldular? Başlarına bir şey mi geldi?’ diye gittiğimiz yerde rahat edemiyorduk. Gittiğimiz yerlere de içim tutmadı sonraki zamanlarda. Çünkü gittiğin yerde çocuğunun dengi olanları gördükçe üzülyorsun. Benimki de ‘Sağlıklı olsaydı, arabayı bile alıp kaçsaydı’ diye onu bile diliyorsun mesela. Bu düşüncelerden dolayı kimseye gidesim gelmiyor.” (K5)

“...Birileri bize gelince erkenden uyuduğu oluyor ya da biz birine gidince erkenden kalkmak zorunda kalıyoruz. Bir de ilaç saatleri, her şeyi yiyememesi de en büyük etkendi çok fazla insanların evine gidememesinde...” (K8)

“Biz yazları çoğunlukla tatile çıkmayız mesela, babam ehliyet alamadığı için hiçbir zaman düzenli olarak tatile gidemiyoruz. Yani merkeze bile gidemiyorsun ehliyeti olmadığı için. Daha çok evin içindeyiz onun gidebileceği yerlere kısıtlı şekilde gidebiliyoruz. Pek fazla kimseyle iletişimde olamadığımız az sayıda konu komşu geliyor sormaya. Biz babamın durumundan dolayı çıkamıyoruz konu komşuya olur olmadık yerde rahatsızlanır bir şey olur diye. Ailece daha çok babam açısından bakıyoruz her şeye.” (K9)

Daha az sayıda kişiyle etkileşim kurup durumlarından daha az sayıda kişinin haberdar olmasına sebep olan bakım verenler; bu durumu yetersiz sosyal destek olarak anlayıp, sosyal çevrelerine karşı daha keskin bir tavır takınmaktadır. 2 numaralı katılımcının ifadesi bu yargıyı desteklemektedir:

“...Artık o kadar gözünüz açık oluyor ki bir sürü şeyi yaşadktan sonra. Size yaklaşip ilişki kurmak isteyen kişilerin ne niyetle yaklaştığını hemen anlayabiliyorsunuz. Karşıdaki kişi bir şey dese bile ne amaçla size o cümleyi kurduğunuzu o kadar çok şekilde kafanızda kuruyorsunuz ki. Mesela ‘Ayy kıyamamm!’ dediğinden birinin acıdığını anlıyorsunuz. Hemen savunmaya geçiyorsunuz. ‘Benim çocuğumun acınacak bir şeyi yok; kıyamam ne demek?’ diyorsunuz. O ‘Ayy’ kelimesi kullanılmasın diye gard alıyorsunuz.” (K2)

Toplumdaki bireylerin; hastalığa dair yeterli olmayan bilgi ve farkındalık düzeyi, hastalığı bulaşıcı zannetmesi, hasta kişilerin geçirdikleri nöbet esnasındaki hareketlerine (gözlerin kayması, bağırma, kasılma, altına kaçırma) şahit olan kişilerin duruma dair tepkilerini belli etmesi gibi durumlar sonucunda ya da hasta kişiye acıyarak yaklaşılması gibi durumlar sonucunda bakım veren katılımcılar kendilerini dışlanmış ve çaresiz hissetmektedir:

“İnsanların sözde bir şeyi yok ama davranış şekilleri rahatsız ediyor. Üzülyyorsunuz haliyle.” (K2)

“...Açıkça kimseden dışlanma görmedim ama hissedebiliyordum. Mesela bir yere gittiğimizde çocuk uslu durmadığında agresif durduğunda etraftakiler öyle bir kötü bakıyorlar ki sanki hani Allah onu öyle yaratmamış da ben kendi isteğimle onu öyle dünyaya getirmişim gibi.” (K5)

“...Bazı arkadaşları bayılıp düşeceğini sanıp arkadaşlığını falan bitirmişler onunla hatta buna erkek arkadaşı da dâhil. Tamam, bayılıp düşmüyor ama. Ayrıca bayılıp düşse ne olacak? İnsanlığından, sevgisinden, zekâsından kaybetmiyor ki bu çocuk. Hem insan başka insanı sadece insanı da değil başka canlıyı dışlar mı?” (K10)

Görüşme yapılan katılımcıların; sosyal çevrelerinden yeterli maddi ve manevi destek görmedikleri, 2 numaralı katılımcının sosyal çevresindeki bireylerin duyarsız davranışlarıyla karşılaştığı, 1 numaralı katılımcı ihtiyaç duyduğu sosyal desteği çevresinden görmesine karşın katılımcıların çoğunun süreçle yalnız başlarına mücadele ettiği öğrenilmiştir:

“...Eş dost destek oluyorlar ama biz kendi başımıza atlattık, gerek maddi gerek manevi olarak. Destek oluyorlar ama o kadar çok değil. Herkes sonuçta kendi hayatına devam ediyor.” (K1)

“Onun durumuna göre bazılarını mesafe koyduk, bazılarıyla samimi olduk. Benimle gayet iyi olan ama çocuğumun durumundan dolayı soğuk davranan ‘Aa çocuğunu getirmeseydin iyiydi, sen de rahat rahat otururdun’ diyenlere ben de ‘Benim çocuğumu kabul etmeyeni ben de etmem’ diyordum. Çocuğum olmasaydı bazen ben ne yapardım diye düşünüyorum.” (K2)

“Herhangi bir destek almadık, bütün her şey aile içinde yaşandı. Ne olursa olsun birbirine kenetli ve sorunları kendi içinde çözen bir aileyiz. Ekonomik olarak herhangi bir sıkıntımız yok, manevi olarak da birbirimize yetiyoruz.” (K6)

“Maddi destek almadık. Manevi desteği ailemizden ve yakınlarımızdan aldık. Ama sonuçta bir yerde herkes kendi derdiyle uğraşiyor. Yalnız ve çaresiz hissettiğim anlar da oldu, oğlumu birine emanet edip işlerimi rahatça gördüğüm zamanlar da oldu. Bazı doktorlar da gerçekten çok ılımlı ve pozitifler. Manevi destek almasak çok daha zor olurdu.” (K7)

Epilepsi hastasına sahip aileler hastalığın gidişatı üzerinde önemli rol oynamakta ve yaşamlarının tüm düzenini hasta bireye göre uyarlamaktadır. Görüşme yapılan tüm katılımcılar; bütün hayatlarını hastaya göre organize ettiklerini, çalışma hayatlarına, gerçekleştirmek istedikleri sosyal aktivitelere durumdan dolayı kısıtlıklar getirdiklerini, boş zamanlarının olmadığını ve tüm önceliklerini hasta kişi olarak belirlediklerini ifade etmişlerdir:

“...İstedığınız gibi gezemiyorsunuz. Eve kolay kolay misafir kabul edemiyorsunuz. Siz bir yere gidemiyorsunuz. Her anlamda ilk olarak onu düşünüyorsunuz. Gittiği yerde rahat edebilir mi? Çocuklar ona nasıl bir tepki verecek? Onun daha iyi vakit geçirebileceği yerlere gidiyorsunuz. Kimseyle görüşmek istemiyorsunuz. Herkesin nasıl davranacağını ya da bizim çocuğın onlara nasıl davranacağını bilmediğimiz için zarar verir mi zarar görür mü diye hep düşündük.” (K2)

“...Bir yere oturmaya gitsem attı mı, vurdu mu, kırdı mı diye düşünüyordum ve çocuğum diyet yapıyordu. Üç sene boyunca da bir yere götüremedim bir yerde bir şey görür canı çeker gözü kalır, ağlıyor istiyor diye çünkü yiyemiyordu her şeyi. Hem

diyete hem de rahat durmadığı için bir yere gidemiyordum. Bıraksam evdekileri rahatsız ediyor. Hayatımda hiçbir yere gidemiyorum. Sosyal değilim...” (K3)

“Eşim oğlumun yattığı odada yatıyor ki çocuk uykusunda nöbet geçirmesin, geçirirse yanında olsun diye ben de hasta kızımın yattığı odada yatıyorum, nöbet geçirirse tek başına kalmasın diye.” (K5)

“Benim babam mesela hiçbir yere tek gitmedi. Annemsiz hiçbir yere adım atamazdı. ...biz de ona uyum sağlıyoruz. Onu yalnız bırakmıyoruz. Sürekli beraberiz. Gideceğimiz yerlere birlikte gidiyoruz. Nöbet geçirme ihtimaline karşı hep tetikteyiz. Hayatımızın her şeyini ona göre ayarlıyoruz.” (K9)

Hastalık bakım verenlerin tüm hayatını şekillendirmekle birlikte onlara fazladan sorumluluklar da yüklemektedir. Görüşme yapılan bakım verenlerden; süreç içerisinde küçük yaştaki epilepsi hastalarına tuvalet eğitimi verirken zorlandıkları, yaşlı epileptiklere bez bağladıkları, ketojenik diyete dair hastaların uyumlarını sağlamaya çalışıp ilaç takiplerini yaptıkları, sadece hasta kişinin gidebildikleri yerlere gittikleri, sürekli hastayı nöbet riskine karşın göz önünde tuttıkları, çalışmak isteyen bakım verenlerin hastadan dolayı bu isteklerine ket vurdukları, hasta kişi dışındaki aile üyelerinin de ihtiyaçlarına yetişmeye çalıştıkları ve kalan zamanlarında da günlük işlerini yaptıkları öğrenilmiştir:

“...Sürekli gözümüzün önünde tutmaya çalışıyorduk. Bu da yapmam gereken bazı işlerden feragat etmeme sebep oluyordu...” (K1)

“...Çalışmak istiyordum, çalışamadım. Çünkü çocuğum rahatsız olunca ve öteye beriye götürdüğüm için çalışma imkânım yoktu... Tuvalet eğitimi tam 3 senede alıştırdım ona zor zahmet. 3 sene boyunca da bir yere götüremedim. Bir yerde bir şey görür, canı çeker, gözü kalır, ağlıyor istiyor diye çünkü diyetten dolayı yiyemiyordu her şeyi...” (K3)

“...Telefonumda ilaç saati için alarm var. Evde olmasam dahi arayıp sorarak kontrol ederim. Değişiklikler daha çok annem ve benim üzerimde oldu, anneannemi yalnız bırakmamak için yapmamız gereken şeyleri yapmadığımız ya da ertelediğimiz zamanlar oldu, daha da dikkatli yaşar olduk.” (K6),

“...altına kaçırma problemi var, bazen bez bağlamamız gerekebiliyor.” (K8)

Epilepsi sürecinin görüşme gerçekleştirilen tüm katılımcıları sosyal, ekonomik ve özellikle psikolojik yönden etkilediği saptanmıştır. Hastalığın başlangıcından sürecin gelişimine kadar deneyimlenenlerin aracılığıyla bakım verenlerde meydana gelen değişim, panik, anksiyete, hasta kişiyi kaybetme korkusu, diğer aile üyelerini ihmal etmişliğin sonucu olarak suçluluk duyma, hastalığa dair çevreden yeterli sosyal destek görememe sonucunda süreçle ve beraberinde gelen zorluklarla tek başına mücadele etme, çevrenin olumsuz geribildirimleri, dışlanma içerikli davranışlar, sevdikleri kişinin durumu, hasta kişi için daha fazlasının yapılmak istenmesi fakat gelecekteki durumu sadece hastalığın belirlenmesi gibi çeşitli örnekler bakım verenleri psikolojik anlamda yıpratmıştır. 7 ve 10 numaralı katılımcıların ifadeleri bakım verenlerin sürece dair yaşadıkları duygusal durumu özetlemektedir:

“...Sürekli onun için endişeleniyordum, kendimi yiyip bitiriyordum. Elimden daha fazla şeyin gelmesini o kadar isterdim ki... Hastalık süreci beni çoğunlukla endişeli ve diken üstünde olunca kızılmayacak şeylere bile kızabilen biri haline getirdi.

Çevremdekilere ilgimi, sevgimi göstermeye fırsat bulamayıp bir de gerginliğimi yansıtıyordum onlara. Onlara bunu yaşattığım için çok üzgünüm.” (K7)

“...Çünkü sürekli kızım hakkında endişe duymaya başladım. Ya nöbet geçirse ya umulmadık bir yerde olursa ya çevresi onu dışlarsa diye. Sürekli kızımı arayıp sormaya, halini kontrol etmeye, moralini, yemek yiyip yemediğini, uyumasına dikkat edip etmediğini sormaya başladım ve bunları alışkanlık haline getirdim.” (K10)

Psikolojik açıdan yıpranan bakım verenlerin bu durumu aile içi ilişkileri de etkilemektedir. Evde diğer aile üyelerinin yaşantılarının da hastaya göre organize edilmesi zaman zaman aile ortamında ihtiyaçları karşılanamayan, yeterli ilgiyi göremeyen bireylerin; hasta bireye yönelik kızgınlık, bakım verene yönelik küskünlük, öfke duyguları yansıtmasına sebep olmaktadır. 2 numaralı katılımcının ifadesi bu açıklamaya örnek teşkil etmektedir:

“...Kızım için büyük oğlumu çok ihmal ettim. Beni en çok üzen şey oydu. Çok pişmanım. ‘Senin bir tek çocuğun o değil. Bir tek onun için değil benim için de yaşamak zorundasın.’ diye ağlayarak bunu suratıma haykırmasını asla unutamıyorum. Oğlum çocukluğunu yaşamadan gençliğini yaşadı diyebilirim. Ona haksızlık ettiğimi düşünüyorum, çok rahatsız hissediyorum bu durumdan dolayı...” (K2)

Bakım sorumluluğunun eşit paylaşılması, ekonomik durum, bakım verenlerin üstlendikleri bakım yükü, bakım veren aile üyeleri arasındaki iletişimin niteliği, aile ortamı üzerinde etkili olmaktadır. Çevrelerinden sosyal destek alan, eşleri ya da ailedeki diğer üyeler tarafından süreç içerisinde desteklenen katılımcılar hastalıkla mücadele etmelerinin daha kolay olduğunu ifade etmiştir:

“...Herkes onunla ilgileniyor. Tek başıma bakamazdım yani. Çocuklarım falan da hasta çocuğa daha fazla ilgi göstermemi kıskanmaz, onlar kocaman adamlar çünkü. Hatta kendileri de ilgilenirler. Eşim de sağ olsun ilgilenir. Akşamları ben ders çalıştıgımda çocuğu oyalar...” (K3)

“...oğlumun hastalık sürecini hep kardeşlerimle, onların desteğiyle atlattım.” (K4)

3.4.Epileptik Bireylere Bakım Verenlerin Baş Etme Becerileri

Hastalık farklı ekonomik düzeye sahip bakım verenleri farklı şekillerde etkilemektedir. Çünkü epilepsi sürecinde; alınması gereken ilaçlar, ketojenik diyetin içerdiği beslenme planındaki yiyeceklerin belli günlerde belli miktarda alınma zorunluluğu, (et, balık ve tavuk gibi besinlerin bol zeytinyağlı ve tereyağlı şekilde tüketilmesi) bakım verenlerin yardım almaması ya da ailede diğer üyelerin mevcut ihtiyaçlarının ortaya çıkması bakım verenlere ekstra yükümlülükler getirmektedir. Görüşme gerçekleştirilen katılımcıların çoğu süreç içerisinde kimseden maddi destek almadıklarını, kendi başlarına sıkıntılarını giderdiklerini, yalnızca 2 ve 5 numaralı katılımcılar sağlanan maddi destekten yararlandıklarını ifade etmiştir:

“Eşim asgari ücretle çalışıyor. Bir de kızımın evde bakım maaşı var. Yani kötünün bir üstü durumdayız.” (K2)

“22 yaşındaki oğluma 18 yaşından sonra sosyal yardımdan maaş bağlandı.” (K5)

Hasta kişiye bakabilmek adına çalıştıkları işlerinden ayrılan bireyler daha çok yarı zamanlı işlerde ya da evde satabilecekleri ürünler üzerinden işler yürütmektedir. Bunu gerçekleştiren 7 ve 10 numaralı bakım verenlerin ifadeleri şu şekildedir:

“Çalışmıyordum çocuğuma baktığım için. Ama içim de rahat değildi sadece eşim uğraştığı için. Ben de el işi yaparak destek oldum ona. Benim durumumda olanlar, evde otururken bir şeyler yapıp satabilir. Üç kuruş, beş kuruş demesinler gerçekten su serpiyor.” (K7)

“Yaptığım örgüler çok beğenilir çevremdekiler tarafından. Sonra bir gün arkadaşım aracılığıyla birinin çocuğuna hırka ördüm, onu görüp çok geri dönüt aldım. Böyle böyle derken artık bunu iş olarak benimsedim kendime hem elimiz de rahatladı biraz da olsa.” (K10)

Hastalık süreci hasta ve bakım verenleri açısından zorlu bir durum olmakla birlikte epileptik birey adına üzülmeye, hasta kişiyi kaybetme korkusu, çevreden epileptik bireyi incitecek davranışların varlığı, yetersiz sosyal destek ve hastalığın bakım verenlere yüklediği maddi ve manevi sorumluluk sonucunda görüşme yapılan bakım verenlerin yorgunluk, derin üzüntü hayal kırıklığı çaresizlik ve karamsarlık yaşadıkları bilgisi edinilmiştir. Ancak bakım verenler bu durum karşısında çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir:

“En başta düşünüyorsun, bu benim başıma niye geldi diye, sonra üzülyyorsun ama olabileceği etrafta da buna benzer olan vakaları öğrenince, özellikle eşimin geçirdiği epilepsi sürecini kayınvalidemden dinleyince o da geçebileceğine dair insanı rahatlatıyor. Bu da bir teselli şekliydi benim için...” (K1)

“Çocuklarla kaynaşsın diye parka, yüzme havuzuna, sinemaya, at binmeye havalar ısınınca sürekli gidiyoruz. Ne kadar kalabalık o kadar iyidir diye, alışsın diye hep çıkarıyorum. Ne kadar insan içine girerse o kadar faydalı ona. Onu bir yerlere götürmek için yaptığım yürüyüşler bana da iyi geliyordu bir yandan.” (K2)

“Ben Allah’ıma güvenip dayanıyorum. Allah-ü Teala bana bunu verdiyse beni çok sevdiği için böyle bir rahatsızlık verdi çocuğuma. Beni böyle sına. Ben şuna inanıyorum: ‘Bu dünyada böyle çocuklarla ilgilenen iyi bakan eğitimiyle bakımıyla güzelce ilgilenene Allah öbür tarafta bunun mükâfatını verecek.’ Ben buna inandığımdan dolayı huzurluyum, rahatım. Belki bu dünyamda çok rahat değilim, her istediğim şey istediğim şekilde olmuyor ama inşallah öteki dünyamız böyle olmayacak. Dinen bu şekilde inanarak motive oluyorum.” (K3)

“...Bugünlerin de geçeceğini söyler. Hep annem yani, ‘Geçecek inanıyorum, babanız iyileşecek, baban gitmeyecek’ diye bizle konuşur...” (K9)

Hasta yakınları, bireyin hastalığı süresince en çok psikolojik ve duygusal açıdan zorlanmaktadır. Genellikle hasta kişiye bakımı veren aile üyesi anne olduğundan kişi hem hastaya bakım vermekte hem de evin diğer işleriyle meşgul olmaktadır. Bütün evin sorumluluğu anneye yüklendiğinden kişi duygusal açıdan zorlanmakta ve bu da psikolojisini yıpratmaktadır. Yıpranmayı azaltmak ve denge durumuna ulaşabilmek için katılımcıların bazı teknikler kullandığı bilgisi edinilmiştir:

“Anneannemin gül bahçesi var. Çiçekleriyle konuşur sıkıntısını atmak için. Ben de ondan öğrendim bunu, bunaldıkça çiçekleri sularken onlarla konuşup rahatlıyorum. Sıkıntı çeken herkes bunu yapabilir bence, gerçekten rahatlatıyor.” (K6)

“Bazen her şeyi herkesle konuşamıyorsun, yakınlarının bile seni anlamadığı, dinlemediği zamanlar oluyor. Ağlayamıyorum da. Ben de derdimi sosyal medya kullanarak atıyorum. Herkes yapabilir bunu, kim ne diyor diyen yok nasılsa.” (K9)

Epileptik bireye bakım verenler; yeterli sosyal destek görememe sonucunda, insanlara hastalık sürecini anlatmanın onları daha çok yıpratacağı düşüncesiyle, damgalanma dolayısıyla hastalığı kendi içlerinde yaşamakta ve kendilerini toplumdan izole etmektedir. Bazı bakım verenler de süreci çevredeki kişilerle paylaşmamasına karşın ilişkide olduğu hastanın durumundan, karşı tarafın rahatsız olabileceğinden dolayı kişilerin de evine gitmemektedir. Bu duruma ilişkin katılımcıların tecrübesi ve tavsiyesi şu yönde olmuştur:

“Dışarıya çocuğum böyle ne yapsam diye çok dillendirmedik, yansıtmadık. Daha çok içimizde yaşadık. Bazı şeyleri herkesle paylaşmamak gerek. Çünkü kimin ne niyetle neyi sorduğunu bilemiyorsunuz. Bazı insanlar sırf konuşmak için bile sizin enerjinizi tüketebiliyor.” (K1)

“Hastayı ne kadar topluma katarlarsa o kadar gelişir. Sakın eve hapsedmesinler. Saldırganlaşıyor çocuk sonra evdekilere karşı. Bizim gibi bakım verenler de topluma ne kadar karışır, o kadar faydalı oluyor. Evet, fırsat yaratmak çok zor ama evde durunca da sürekli kendinizi dinliyorsunuz. Hep hastalık süreci oluyor kafanızda.” (K2)

Ailenin herhangi bir ferdinde ortaya çıkan sorun bütün aileyi etkilemektedir. Hastanın ihtiyaçlarına yetişen ve sürece dair kendi duygusal çatışmalarıyla baş etmeye çalışan bakım verenler bilerek ya da bilmeyerek yaşadıkları sıkıntıyı diğer üyelere aktarmaktadır. Görüşme yapılan katılımcılar benzer sorunların yaşandığını düşündükleri epileptik bireye sahip ailelere yaşadıkları sorunlar karşısında; sabretmelerini, aile içinde yaşananların hasta kişiye fazla yansıtılmaması gerektiğini, hastayı kabullenip alttan almalarını, süreç içinde dua etmelerini ve hiçbir zaman pes etmemelerini önermişlerdir. Ayrıca tüm katılımcılar isyanın çözüm olmadığını ve panik yapmanın her şeyi daha da kötüye götüreceğini, bu yüzden özellikle nöbet gibi durumlarda daha sakin olunması gerektiğini de dile getirmiştir.

“Çocukların yanında tartışmamaya çalışıyorduk elimizden geldiğince, benim durumumda olanlar buna dikkat etsinler. ...Panik yapmasınlar, sakın kalmalarını öneririm. Çocuğun üstüne gitmemelerini öneririm, çocukla inatlaşmasınlar ama her dediğini de yapmasınlar. Bazen görmezden gelsinler. Konuyu değiştirsinler, yanından uzaklaşsınlar, çocuğun dikkatini dağıtacak bir şeyler bulsunlar.” (K1)

“Evde sorunlar çıkacaktır illa ki. Sonuçta ilginizin ve enerjinizin çoğu hastaya gidiyor. Bu yüzden ne olursa olsun sabırlı olmalarını öneririm. Bir de isyan etmesinler, isyan da hiçbir şeyin çözümü değil.” (K2)

“Allah’a isyan etmesinler. Çocuğa ne yapabilir, nasıl yararlı olabilirim diye geçti günümüz. Onlar da öyle yapsın. Çocuklarımız rahatsız diye morallerini bozmasınlar. Çünkü sen moralli olacaksın ki çocuk da moralli olsun.” (K3)

“Çok sabırlı olmaları gerekiyor. Yıkılmasınlar nöbetler tekrarlasa bile.” (K5)

“Kesinlikle bu hastalığa sahip kişiyi suçlamak gibi bir hataya düşmesinler.” (K9)

“Ne yaşanır, yaşansın özellikle olumsuz bir durumsa hasta kişiye çok fazla belli etmemelerini tavsiye ederim çünkü ne olursa olsun insanın morali bozuluyor ister istemez. Daha ılımlı ve daha alttan alan taraf olmalarını tavsiye ederim.” (K8)

“Sakın evladına kötü davranmasın, dertleşsin, yanında olsun.” (K10)

Hastalığın etkisiyle duygusal baskı ve stres hissedilen bakım verenlerin süreç içerisinde isyan etmenin, stresli ve sınırlı olmayı çözüm yolu olarak seçmenin herhangi bir işe yaramadığını görmeleri sonucu kendilerini maneviyata teslim edip rahatladıklarını deneyimlemeleri sonucunda bunu da benzer durumdaki ailelere önermişlerdir:

“Duaya sığınıyorsun başka yapacak bir şeyin yok. Allah’ım iyileşsin diye dua ediyorsun. Onlar da dua etsinler. Sonuçta Allah her şeyin en iyisini bilir.” (K1)

“Allah’a sığındık. Hastalık ondan geldi sonuçta. Derdi veren Allah dermanını da verir.” (K3)

“Biz edebildiğimiz kadar vaktimiz oldukça Allah’a tevekkül ederiz. Arada ‘Bu niye başıma geldi?’ dediğim zamanlar olmuyor değil. Bunun bir faydası olmuyor. Çünkü Allah’tan gelene bir şey yapamıyorsun, kabulleniyorsun.” (K5)

“Biz birbirimize ve Allah’a sığındık. İncanın kuvvetli olmasının iyi bir şey olduğunu düşünüyorum.” (K6)

“Sadece uzun uzun dua ettim, hala da ediyorum. Hiç isyan etmedim. ‘Allah’tan geldi bu da.’ dedim. Başka da yapılacak bir şey yok zaten.” (K10)

Her bireyin yaşadığı durumlara ilişkin rahatlama amacıyla kullandıkları baş etme yöntemleri kişilerin yaşına, hayat algısına ve kültürel düzeyine göre farklılık göstermektedir. Maneviyata sığınan çoğu bakım verenin aksine 2 ve 9 numaralı katılımcıların baş etme yöntemi bu açıklamaya örnek teşkil etmektedir:

“Sigaraya sığınıyorum.” (K2)

“Çok alakasız olacak ama din haricinde Twitter’a ve ciddi boyutta biber turşusu yemeye sığındım diyebilirim. Turşu yiyerek ve tweet atarak huzur buluyorum.” (K9)

Epilepsi hastalığında bireyin ve ona bakım verenin, hastalıkla mücadele etmesine yardımcı olan en büyük etken çevreden gördüğü destektir. Görüşme gerçekleştirilen katılımcılar süreçle her ne kadar kendi başlarına mücadele etseler de onlara manevi desteği verenlerin aileleri ve yakın çevreleri olduğunu bu destek kaynaklarının da onların üstlendiği bakım yükünü hafiflettiğini ifade etmişlerdir:

“Ağırlıklı olarak biz kendimiz bu durumla baş etsek de kendi ailem bir şekilde yardımcı oldu.” (K1)

“Manevi zorluklarımı kardeşlerim sayesinde gideriyordum. Yeğenlerim, kardeşlerim yanımda oldular. Hep arayıp soruyorlardı. Zor günlerimizi Allah’a şükür çok güzel geçirdik, onlarla birlikte.” (K4)

“Bütün her şey aile içinde yaşandı. Ne olursa olsun birbirine kenetli ve sorunları kendi içinde çözen bir aileyiz. Manevi olarak da birbirimize yetiyoruz.” (K6)

“Manevi desteği ailemizden ve yakınlarımızdan aldık.” (K7)

“Manevi olarak insanlar yanımda oldular. Kimse hastalığıyla ilgili ona kötü bir tavırda ya da söylemde bulunmadı, hastalığın farkındaydılar ama hasta değilmiş gibi davrandıkları için gayet normal devam ediyor hayatına babaannem.” (K8)

Katılımcılar arasında yalnızca K9 manevi destek olarak profesyonel yardım aldığını ifade etmiştir:

“Manevi olarak da benim bayağı psikiyatri geçmişim var.”

3.5.Epileptik Bireye Bakım Verenlerin Genel İstek ve Önerileri

Görüşme yapılan katılımcılar kendilerine yönlendirilen ne gibi isteklerinin olduğu sorusuna bu hastalığı hiç yaşamamış olmak istedikleri ve hastalığın bir an önce geçmesini istedikleri yanıtını vermiştir:

“Hiç böyle bir nöbeti, hastalığı yaşamamış olmasını isterdim. O zaman zaten kökten sorun çözülecekti.” (K1)

“Bu yaşadıklarımın bir hayal olup hiç yaşanmamış olmasını isterdim.” (K2)

Katılımcıların çoğunun hastalığın yaşanmamış olması isteğine rağmen sadece 5 numaralı katılımcı çevreye dair istek ve beklentisini farklı bir şekilde ifade etmiştir:

“Toplumdaki insanların böyle çocuklara acıyarak bakmamasını isterdim. Çünkü görüyorsun insanların bakışını. Hasta olanlara normal insanlara sana bana davrandıkları gibi davransınlar. Kızım minyon tipli yaşıtlarına göre. Onun da akranları gibi olmasını isterdim. Oğlumun da kocaman bir delikanlı olmasını isterdim ki arabayı alsa da kaçıp dolanıp gelse diye. Oyuncakla oynayacağına büyük arabayla gidip gelmesini isterdim. Ne isteyeceğim hayattan başka?” (K5)

Katılımcılardan K9 diğer katılımcılardan farklı olarak kendisine yönlendirilen ne gibi isteklerinin olduğu sorusuna “Dünyaya gelmemiş bunları hiç yaşamamış babamın çektiği sıkıntılara hiç şahit olmamış olmak isterdim. Kimse hasta olmasın, kimse sevdiklerini kaybetmesin isterdim. Herkesin kalbine sevgi ve merhamet isterdim. Kimsenin kimseyi hor görüp dışlamamasını isterdim.” yanıtını vermiştir.

Epilepsi hastalığı, halk dilinde sara ve yalnızca nöbetleri olan bir hastalık olarak bilinen ve toplumun bu hastalığa dair farkındalığı ve fikir sahibi olmadığı bir hastalıktır. Hastalık sürecini her boyutuyla yaşayan bakım verenler zaten zorlu olan sürecin daha da zor hale gelmemesi için epilepsi hakkında toplumun ve benzer durumdaki bakım verenlerin bilgi sahibi olması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Okuyup araştırıp daha bilinçli oluyorsun. Herkes genel olarak hastalıklar hakkında bilgi sahibi olmalı.” (K1)

“Hastalığı öğrendikten sonra ailece bununla ilgili araştırma yaptık, hasta olan tanıdıklara ulaştık ve hastalık hakkında bilgi edindik. Bilinçlenmek bir hastaya bakımdaki en önemli adımdır, epilepsi hastasına sahip aileler bu hastalık hakkında araştırma yapıp bilgi edinmeli.” (K8)

Katılımcılara yönlendirilen “Epilepsi hastalığına dair toplumdaki eğitimleri ve faaliyetleri yeterli buluyor musunuz, yeterli bulmuyorsanız bunun için ne önerirdiniz?” sorusuna katılımcıların çoğu böyle faaliyetlerden haberdar olmadıklarını, bu nedenle yeterli bulmadıklarını ve daha çok tanıtıcı faaliyet olması gerektiği yanıtını vermiştir.

“Bilgimiz yok açıkçası. Anne babalar bilgilendirilebilir. Hatta halkın biraz daha bu hastalığı bilmesi mesela toplum içinde epilepsi nöbeti geçiren birini görünce yapılması gerekenleri öğrenmesi güzel olur.” (K7)

“Hiç haberimiz yok. Duymadığımızı göre yetersiz buluyorum. Yeteri özeni göstermiş olsalar senelerdir babam hasta; illa ki duymuş olurduk. Daha çok tanıtıcı faaliyet yapılmalı demek ki.” (K9)

“Böyle şeylerin olması güzel daha da arttırılrsa etkinlikler hatta medyadan, aynı zamanda sosyal medyadan da sürekli olarak bu tanıtımlar, hastalara nasıl davranılacağı ve moral verileceği konusunda bilgilendirmeler arttırılrsa çok daha güzel olur bence.” (K10)

4.Tartışma

Epilepsili bireylere bakım verenlerin yaşadığı sorunlar ve baş etme becerilerinin incelendiği araştırmanın bu kısmında araştırma kapsamında ulaşılan bulguların literatürdeki farklı çalışmalarla birlikte değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Öncelikle epilepsi nöbetlerinin karakteristik belirtilerine rağmen bakım verenlerin ilk etapta durumu tam olarak kavrayamadığı/anlayamadığı anlaşılmıştır. Çalışmanın örnekleme olan 10 bakım veren katılımcı ile gerçekleştirilen görüşme sonrasında elde edilen bulgulara göre tüm katılımcıların ilk nöbete şahit oldukları an; korku, şaşkınlık, panik, sevdikleri kişinin öldüğünü zannetme; hastalığı öğrendikten sonra da derin üzüntü, ağlama, hayal kırıklığı, isyan etme, karamsarlık ve çaresiz hissetme gibi duygulanım ve tutumlar yansıttıklarının saptanması da bakım verenlerin epilepsinin farkına varmalarındaki duygusal tepkilerine örnek teşkil etmektedir.

İlk nöbetin epilepsi dışında farklı durumlar olarak anlaşılması sonucuna başka bir çalışmada da rastlanmıştır. Özaydın Aksun'un çalışmasında 23 katılımcının yalnızca dördü ilk nöbeti sara olarak değerlendirebilmiştir. Bunlar dışında hastanın öldüğü, ölüyor olduğu, kalp krizi geçirdiği, felç geçirdiği gibi düşünceler ilk nöbetle karşılaşıldığında düşünülen şeyler olmuştur. Yine aynı çalışmada ilk nöbette hissedilen en yoğun duygunun korku olduğunun bildirilmiş olması bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (2011, 12, 14). Bir başka çalışmada ise çocuklarının nöbeti esnasında 48 annenin yüzde 47,9'unun (n=23) üzülüp ağladığı; yüzde 41,7'sinin (n=20) çocuğunun öleceğinden korktuğu saptanmıştır (Alçı, 1996, 62).

Epilepsi öğrenildikten sonra hastanın ve bakım verenlerin hayatı birçok alanda farklılaşmaktadır. Epilepsi hastalığı sonucunda gelişen nöbetler hasta bireyin günlük yaşantısındaki her aktivitesini nöbet riskine göre ayarlamayı gerekli kılmakta, bireyin nöbet riskine karşın sürekli panikte olmasına ve sosyal yaşantısına dair kaygı geliştirmesine sebep olarak sosyal işlevselliğine ve yaşam kalitesine olumsuz etki etmektedir.

Hastalık sadece epileptik bireyi etkilemekle kalmayıp bakım verenlerini de etkilemektedir. Epilepsinin etkisiyle görüşme yapılan bakım verenler; hasta kişinin durumundan dolayı bir yere gidemediklerini, boş zamanlarının olmadığını, hastanın nöbet riskine karşın sürekli tetikte olduklarını, bazı epileptiklerin tedavi planında yer alan ketojenik diyeteye uygun besinleri temin etmeleri sonucunda ekonomik açıdan zorlandıklarını (yemeklerin tereyağlı ve zeytinyağlı şeklinde pişirilmesi, belli günlerde hastanın et, tavuk, balık yemesi gerekliliği), hastalığa dair bilgisi ve duyarlılığı olmayan kişilerin varlığından dolayı sosyal açıdan izole edildiklerini, çevrelerinden ve yakınlarından yeterli sosyal destek görmediklerini, iş hayatlarına kısıtlılıklar getirdiklerini, hasta kişiye bakım vermekten dolayı bazen kendi rutin işlerine yetişemediklerini, gösterdikleri tüm çabaya rağmen yinelenen nöbetlerin kendilerinde tükenmişlik yarattığını, hastaya ayrılan ilgi ve zamanın ailedeki diğer üyeler arasında zaman zaman çatışma çıkardığını, tüm hayatlarını hasta bireyin rahatına ve durumuna göre organize ettiklerini ifade etmeleri epilepsi hastalığının

bakım verenleri fiziksel, sosyal, ekonomik, psikolojik açıdan çok yönlü şekilde etkilediğini desteklemektedir. Bu etkilemede; hasta kişinin nöbetlerinin sıklığı ve şiddeti, bakım verenlerine olan bağımlılık düzeyi, hastalığın süresi, bakım verenlerin hastayla olan yakınlığı rol oynamakta olup aynı zamanda bu faktörler hastanın özerkliğinde ve bakım verenlerin algıladığı bakım yükü üzerinde etkili olmaktadır.

Epilepsiyle birlikte bakım verenlerin yaşadığı sorunlara ilişkin bulgular farklı araştırmalarla örtüşen sonuçlara sahiptir. Örneğin epilepsinin getirdiği ekonomik yük bağlamında -farklı bir araştırmada- Zarit Bakım Yükü Ölçeği'ndeki "Kendi harcamalarınızdan kalan paranın yakınınızın bakımı için yeterli olmadığını düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların yüzde 31,2'sinin (n = 122) "hiçbir zaman" yanıtını verdiği görülmüştür (Sedef, 2017, 20). Bu tespite göre kişilerin yüzde yetmişe yakınının farklı sıklıklarda ekonomik olarak sorun yaşadığını dile getirmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle kişilerin aynı seviyede olmasa da ekonomik yükü karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır.

Sedef'in (2017, 20) araştırmasında katılımcılara yöneltilen "Geleceğin yakınına getirebileceklerinden korkuyor musunuz?" sorusuna aldığı cevaplarda yalnızca yüzde 17,3 oranında katılımcının "hiçbir zaman" yanıtını vermiş olması diğer katılımcıların büyük oranda bu konu hakkında endişe duyduğunu göstermektedir. Epilepsili çocuğu olan ebeveynlerle yapılan farklı bir araştırmada ebeveynlerin hafif düzeyde umutsuzluk yaşadığı da tespit edilmiştir (Sarpdağı, 2018, 36).

Buradaki nitel bulgulara paralel biçimde hastalıkla birlikte hasta yakınlarının yaşadığı anksiyete ve depresyonun incelendiği nicel bir araştırmada ilgili kişilerde bu durumların görece daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte hasta yakını olan grupta ruhsal sağlık ve genel sağlık algısının anlamlı şekilde düşük olduğu da saptanmıştır (Arslan, 2016, 24-25). Bir başka çalışmada ise epilepsili çocuğu olan annelerle yapılan araştırma bulgularına göre annelerin yüzde 60'ında farklı düzeylerde depresyon; yüzde 55'inde farklı düzeylerde anksiyete tespit edilmiştir (Akıncı, 2014, 22).

Hastalık sürecinde bakım verenler zaman zaman duygusal baskılar yaşamaktadır. Çünkü bakım verme süreci zaten bakım alan ile bakım veren arasında asimetrik bir güç dengesi yaratmakta olup bakım verenin tüm yaşamını hastaya göre uyarlamasına, hastanın da bedenini, sağlığını bakım verenine teslim etmesine sebep olmaktadır. Aradaki bu dengesizlik bakım veren için duygusal baskı, yoğun sorumluluk ve kısıtlanma hissettirmekle beraber bakım alan için de mahcubiyet, içe kapanma ölme ihtimaline karşın aile üyelerine karşı duygularını belli etmeme gibi durumların meydana gelmesi üzerinde etkili olmaktadır.

Yaşlı epileptik bireylerin bez bağlanma nedeniyle mahcubiyet hissetmesi; çocuk epileptik bireylerin hastalığın etkisiyle daha yaramaz ve inatçı olması, bakım verenlerini dinlememesi, hastalığını kullanıp her dediğini yaptırmaya çalışması; yetişkin epileptik bireylerin diğer aile üyeleri ile arasına, hastalıktan dolayı ölebileceğini düşünüp onlara daha da acı çektirmemek için, duygusal duvarlar örmesi gibi durumlar bakım alan ile bakım veren arasındaki güç dengesizliğinin etkisiyle meydana gelen durumlara örnek teşkil etmektedir.

Sedef'in (2017, 20) çalışmasında katılımcıların yalnızca yüzde 30,3'ü bakım verilen kişinin kendilerine bağımlı olduğunu hiçbir zaman düşünmediğini dile getirmiştir. Yine aynı araştırmada "Yakınınızın sizi tek dayanağı olarak görüp, sizden ilgi

beklediğini düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcıların yüzde 83,6’sı farklı sıklıklarla bu konuya olumlu cevap vermiştir. Araştırmamızdaki bulgularla örtüşecek şekilde katılımcıların epilepsili yakınlarının kendilerine bağımlı olduğuna ilişkin bir düşünce farklı sıklıklarda da olsa bulunmaktadır. Bu bağlamda hastalar ve bakım verenler arasında zorlayıcı bir ilişki durumunun geliştiğini ifade etmek mümkündür.

Bakım verenler, hasta bireye yönelik olumsuz tepkilerini zaman zaman dizginleyememektedir. Bunda hastanın davranışlarının, hastalık sürecinin zorlu ve baskılayıcı yapıda olmasının, nöbetlerin her çabaya rağmen tekrarlanabilme ihtimalinin ve bakım verenlere yardımcı bir bakım verenin olmayıp onların bu hastalık sürecinde yalnız başına kalıp tüm yükü kendi başlarına üstlenmesinin etkisi bulunur ve bu durum da bakım verenlerin olumsuz duygu dışavurumlarına sebep olmaktadır. Sedef’in araştırmasında katılımcıların yüzde 46,8’i bakım verdikleri epilepsili bireylerin yakınındayken kendilerini –farklı sıklıklarda- gergin; yüzde 37,8 kızgın hissettiğini bildirmiştir. Bu noktada hastalık etkisiyle zor/olumsuz bir tecrübenin kişilerin başına geldiği dile getirilebilir (2017, 20). Annelerin epilepsili çocuklarının hastalıklarıyla ilgili duygularının araştırılmasını da içeren bir başka çalışmada ise annelerin yarısının çocuğunun geleceğiyle ilgili endişe duyduğu; yüzde 28’inin üzüldüğü ve kendini suçladığı; yine aynı oranda bunalma gibi duygular yaşadığı tespit edilmiştir (Alçı, 1996, 69).

Bakım verenlerin olumsuz duygu dışavurumlarını şekillendiren en önemli etken onlara yeterli destek veren bir sosyal çevrenin olmaması ve hastalık sürecinde bakım verenlerin yalnız başlarına kalmasıdır. Görüşme yapılan tüm katılımcıların; kendi yaşlarında kavrukluklarını, gördükleri desteğin çoğu zaman yetersiz kaldığını, herkes gittikten sonra yine bir başlarına kaldıklarını, ateşin düştüğü yeri yaktığını ifade edip kendilerini anlayan hastaya ve hastalığa duyarlı insanların olmasını dilemeleri sosyal desteğe duydukları ihtiyacı göstermektedir.

Hastalığın maddi ve manevi yükünün yanı sıra bakım verenler yaşadıkları duygusal yükü de kendileri dışında bireylerle paylaşmaya, sıkıntılarını anlatıp rahatlamaya ihtiyaç duymaktadır. Bazı bakım verenler şanslı olurken bazıları da sürecin zorluklarını kendi başlarına göğüslemektedir. Yeterli sosyal destek görememenin yanı sıra toplumdaki insanların epilepsiyeye dair bilgilerinin ve farkındalıklarının düşük olması bakım verenlerin izolasyonuna sebep olmaktadır. Bu durum hastalıkla boğuşan bakım verenlerin ayrıca çevredeki insanlarla mücadele etmesine de yol açmaktadır. Görüşme yapılan katılımcılar karşılaştıkları sosyal destek ve dışlanma durumlarına yönelik olarak; hastalıktan çok sayıda kişiyi haberdar etmeyip kendi içlerinde yaşadıklarını, dışlayan insanlara karşı keskin şekilde davrandıkları ve ilişkilerini sonlandırdıklarını; yetersiz sosyal destek durumlarında da sürecin baskısıyla dua etme, bunu bir manevi imtihan olarak görme, umursamama, kendi durumlarından daha kötü olanları düşünüp şükrettiklerini ifade etmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada epileptik bireylere bakım verenlerin; yaşadığı sorunların neler olduğu, sorunlarla nasıl başa çıktıkları ve kendilerince ne gibi önerilerinin olduğu araştırmaya konu edilmiştir. Araştırma kapsamında on katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve ulaşılan veriler analiz edilmiştir.

Sonuç olarak epilepsinin; çok boyutlu, yineleyen ve zor bir hastalık süreci olduğu, hastalığın sadece hasta bireyi değil hasta yakınlarını doğrudan ilgilendirdiği ve

etkilediği bu çalışmayla derinlemesine ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmayla epilepsili kişilere bakım verenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik yönlerden çeşitli zorluklar yaşadığı doğrudan kendi ifadeleriyle dile getirilmiştir.

Hastalığın belirsiz vakitlerde gerçekleşen nöbetler içeren özelliği göz önüne alındığında; bu çalışma sonunda epileptik bireylere bakım verme sorumluluğunu üstlenmiş kişilerin yaşantılarını tetikte hayatlar şeklinde nitelendirmenin mümkün olduğu görülmektedir. Bu niteliksel ifadeyle birlikte özellikle epilepsili hastalara bakım verenlerin yaşadığı zorlukları konu edinen yeni çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Ayrıca çalışma kapsamındaki bulgulara dayanarak şu öneriler getirilmiştir:

- Epileptik bireye sahip aileler uygun iş ve istihdam olanaklarıyla ekonomik olarak desteklenmeli,
- Hastalık hakkında toplumsal farkındalık oluşturulmalı (ilkyardım bilgisi vb.),
- Hasta yakınlarında görülen anksiyete, depresyon gibi durumlara karşı bu kişilere profesyonel psikolojik destek sağlanmalı,
- Hastaların ve hasta yakınlarının sosyal izolasyona ve dışlanmaya maruz kalmaması için sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sosyal destek sağlanmalı ve
- Hastalara ve ailelerine hastalık süreciyle ilgili eğitimler verilmelidir.

Kaynakça

- Akıncı, Ayşe. *Epilepsi Hastalığı Olan Çocukların Annelerinde Depresyon ve Anksiyete*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, 2014.
- Alçı, Emine. *Epilepsili Çocukların Okul Yaşantısına İlişkin Karşılaşılan Güçlükler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Arpacı, Baki. "Epilepsili Hastanın Ekonomik Yönü". *Epilepsi Dergisi* 5 / 2 (1999), 80-84.
- Arslan, Güven. *Epilepsi Hastalarının Yakınlarında Anksiyete Depresyon ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri*. Düzce: Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, 2016.
- Atagün, Murat İlhan vd.. "Kronik Hastalıklarda Bakım Veren Yükü". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 3 / 3 (2011), 513-552.
- Başkale, Hatice vd.. "Epilepsili Çocukların Annelerinin Yaşam Doyumu ve Başa Çıkma Tutumları". *Güncel Pediatri* 17 / 2 (2019), 265-278.
- Bek, Semai - Gökçil, Zeki. "Epilepsi ve Askerlik". *Epilepsi Dergisi* 13 / 1 (2007), 12-16.
- Fazlıoğlu, Kerim vd.. "Çocukluk Çağı Epilepsisinin Aileye Etkisi". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2 / 2 (2010), 190-205.
- Görgülü, Ülkü - Fesci, Hatice. "Epilepsi İle Yaşam: Epilepsinin Psikososyal Etkileri". *Göztepe Tıp Dergisi* 26 / 1 (2011), 27-32.
- Hallaç, Saliha - Öz, Fatma. "Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 6 / 2 (2014), 142-153.
- Kaplan, Cengiz. "Epilepsi Hastalarında Evlenme ve Çocuk Sahibi Olma Sorunsalı". *Epilepsi Dergisi* 24 / 3 (2018), 132. 10.14744/epilepsi.2018.66049
- Karakis, Ioannis vd.. "Caregiver Burden in Epilepsy: Determinants and Impact". *Hindawi Publishing Corporation* (2014), 1-9. <http://dx.doi.org/10.1155/2014/808421>
- Özaydın Aksun, Zerin. *Epilepsi Hastalarının Yakınlarının Nöbet Sırasındaki Davranışları ve Bunun Epilepsi Hakkındaki Bilgilerle İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, 2011.
- Sarpdağı, Yakup. *Epilepsili Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Bakım Yükü ve Umutsuzluk Düzeyinin İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği ABD, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Sedef, Nesibe Neşe. *Epilepsi Hastalarına Bakım Verenlerin Bakım Verme Yükünün İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik ABD, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Türkbay, Tümer vd.. "Epilepsili Çocuklarda Bilişsel, Davranışsal ve Duygusal Sorunların Gözden Geçirilmesi". *Epilepsi Dergisi* 6 / 1 (2000), 22-27.
- Uysal, Serap - Ercan, Tuğba. "Epilepsi, Spor, Psikososyal Yaşam". *Türk Pediatri Arşivi* 40 (2005), 68-71.

WHO, World Health Organisation. "Epilepsy". Erişim 03 Nisan 2021.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/epilepsy>

Etik Kültürünün Geliştirilmesinde Sivil Toplumun Rolü

The Role of Civil Society in Improving Ethical Culture

Fatih ALTUN

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi,
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü
fatihaltun75@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5464-0909>

Hürü AKALIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
huruakalin95@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6017-5505>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Altun, Fatih , Akalın, Hürü . "Etik Kültürünün Geliştirilmesinde Sivil Toplumun Rolü".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 212-229 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.860683>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 13.01.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 10.04.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Etik Kültürünün Geliştirilmesinde Sivil Toplumun Rolü

Öz

Etik, bireylerin toplumsal hayatta gerçekleştirdiği davranışları doğru-yanlış, iyi-kötü çerçevesinde sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda toplumsal hayatta bireylerce etik ilkelere uygun davranışların geliştirilmesi tüm toplumun huzuru için gereklidir. Kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları nezdinde etiğe aykırı davranışların denetlenmesini sağlayan mekanizmalar bulunmaktadır. Tüm bu mekanizmaların yanına da özel sektörden ve devletten bağımsız olarak var olan sivil bir alan bulunmaktadır. Bu sivil alanın ögesi olan sivil toplum örgütleri, üçüncü bir sektör olarak, toplumun her kesiminden bireyleri gönüllülük esası ile bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir. Yaptıkları çalışmalarla toplumda insanların yaşam kalitelerinin artmasına katkı sağlamayı, etik faktörlere ve değerlere saygıyı geliştirmeyi hedeflemektedirler. Kamu ve özel sektöre yönelik denetim rolü de olan sivil toplum örgütleri toplumsal hayatta etik ihlallere karşı bir ses konumdadır. Etik ihlallere karşı bilincin oluşması ve etik davranışların toplum geneline yayılmasıyla kültürel olarak bireylerin etik davranışları içselleştirmesi sivil toplum örgütleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı etik kültürünün oluşmasında sivil toplumun rolünü incelemektir. Çalışmada öncelikle etik ve etik kültür kavramı, daha sonra sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları ve son olarak da etik kültürün geliştirilmesinde sivil toplumun rolü literatür üzerinden ele alınmıştır. Yapılan değerlendirmelerde; kamu ve özel sektörden bağımsız üçüncü bir sektör olarak nitelendirilen sivil toplum alanı, toplumun genelinde bireyler özelinde ortaya çıkan etik ihlallere karşı bir bariyer görevi gördüğü ve etik kültürünün oluşturulmasında aktif bir rol oynadığı görülmüştür. Sonuç olarak; sivil toplum örgütlerinin toplum üzerindeki dönüştürücü rolü, etik olan davranışlarını toplumsal hayatta bireylere kazandırmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik Kültür, Sivil Toplum, Sivil Toplum Örgütleri

The Role of Civil Society in Improving Ethical Culture

Abstract

Ethics limits the behavior of individuals in social life within the framework of right-wrong, good-bad. In this context, the peace of the whole society must develop behaviors by ethical principles by individuals in social life. There are mechanisms for auditing unethical behaviors before the public and private sector institutions and organizations. In addition to all these mechanisms, there is a civilian area that exists independently of the private sector and the state. As a third sector, non-governmental organizations, which are an element of this civil field, have a structure that includes individuals from all segments of society voluntarily. They aim to contribute to the increase in the quality of life of people in society with their work and to develop respect for ethical factors and Values. Non-governmental organizations, which also have an audit role for the public and private sectors, are in a voice against ethical violations in social life. With the formation of awareness against ethical violations and the dissemination of ethical behaviors throughout the society, individuals culturally internalize ethical behaviors are realized through non-governmental organizations. In this context, the aim of this study is to examine the role of civil society in the formation of ethical culture. In the study, firstly the concept of ethical and ethical culture, then civil society and non-governmental organizations, and finally the role of civil society in the development of ethical culture were discussed through the literature. In the evaluations made, it was seen that the civil society area, which is defined as a third sector independent from the public and private sectors, acts as a barrier against ethical violations that occur in the general society and plays an active role in the creation of an ethical culture. As a result, it can be said that the transformative role of non-governmental organizations on society plays an important role in bringing their ethical behaviors to individuals in social life.

Keywords: Ethical Culture, Civil Society, Non-Governmental Organizations

Giriş

Toplumsal hayatta bireyler her zaman için doğru-yanlış, iyi-kötü ayrımını yapmak istemişlerdir. İnsanların bu arayışı karşımıza etik kavramını çıkarmaktadır. Etik kavramı, bireyin toplumsal hayatta gerçekleştirdiği ve çevresinde yaşayan insanları da etkileyen sonuçları bulunan, davranışları ve eylemleri düşünme süreçlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda etiği üç biçimde ele almak mümkündür. Birincisi; felsefenin bir alanı olarak, iyinin ne olduğunu ve insanların ideal davranışlarının neler olduğunu çözümlenmektedir. İkincisi; toplumun genelinde insanların iletişim halinde olduğu düzlemde, nelerden kaçınmaları ya da neleri yapmaları gerektiğine çerçeve kazandırmaktır. Üçüncüsü ise, profesyonel anlamda bir mesleği icra eden bireylerin uyması gereken kuralları ifade eden mesleki etik uygulamalardır (Yıldırım ve Kadioğlu, 2007, 76). Bir bireyin etik karar vermesi; davranışı meydana getirecek yolları ve davranışın sonuçlarını düşünerek kendi değerlendirme sürecinden geçirerek seçim yapmasıdır (Özdemir, 2009, 132). Bireyin etik karar vermesi süreci; adalet, haklar, dürüstlük ve hakkaniyet ilkelerini göz önünde bulundurmasını da içermektedir (Kıranlı ve İlğan, 2007, 150). Etik davranışın özünde; insanların seçimlerimize saygı duymasını istediğimiz gibi başkalarının da seçimlerine saygı duymak, insan haklarının göz önünde bulundurulmasına duyarlı olmak ve farklılıklara saygı gibi her bireyi ilgilendiren ve her bireyin davranışlarını gerçekleştirirken göz önünde bulundurması gereken temel noktalar mevcuttur. İnsanların davranışlarını etik ilkelere göre gerçekleştirmesi, zaman zaman kişisel çıkarlar ve kişisel düşünceler çerçevesinde sekteye uğrayabilmektedir. Bu bağlamda toplumsal hayatta farklı alanlarda etik ihlaller artabilmektedir. Bu nedenle toplumsal hayatta ortaya çıkan etik ihlallere dikkat çekilmesi ve bu ihlallerin geniş bir kamuoyuna duyurulmasında sivil toplum örgütleri önemli bir işleve sahiptir.

Sivil toplum; otoritenin karşısında yer alan, özerk bir yapısı bulunan, gönüllü örgütlenmelerden oluşan ve devlete hukuki zeminde bağlı olmanın dışında herhangi bir bağımlılığı olmayan bir alandır (Keser ve Hışım, 2016, 220). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere aslında sivil toplum kavramı halkın kendisini ifade etmektedir. Halk bir taraftan örgütlenmelerle otoritenin almış olduğu kararları sorgularken diğer bir yönden toplumsal hayatta var olan ihlaller ve sorunlar karşısında sesini çıkarmaktadır. Otoriteyi denetleme görevi demokrasinin sağlanmasıyla ilgiliyken, toplumsal hayatı düzenleyici bir rolünün varlığı da gözden kaçırılmamalıdır. Toplumsal hayatı düzenleyici görevi, etik kuralların yerleşmesine katkı sunmaktadır.

Literatüre bakıldığında, etik ve sivil toplum kavramları üzerine ayrı ayrı çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Özellikle etiğin sağlanması üzerine daha çok kamuda bulunan uygulamalardaki etik aksaklıklar üzerine durulmaktadır (Çevikbaş, 2006; Özdemir, 2008; Kaplan,2009; Bozkurt, 2010; Gökçelik, 2010; Koçak ve Yüksel, 2010; Yaman, 2010; Usta, 2011; Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011; Yıldız Özsalmanlı ve Pank, 2013; Önen ve Yıldırım, 2014; Özgür, 2016; Uzun, 2017; Uzun, 2018; Uzun, 2019; Kayacı, 2019; Aydın ve Demirtaş, 2020; Özkal Sayan, 2020). Bu noktada etik kültür ve sivil toplum ilişkisini değinen bir çalışmaya rastlanılamaması, bu çalışmanın özgünlüğünü ifade etmektedir. Çalışmanın amacı ise etik kavramını irdeleyerek, etik kültürün oluşmasında sivil toplumun sahip olduğu işlevleri belirtmektedir. Çalışmada sırasıyla; etik ve etik kültür kavramı, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları ve son olarak da etik kültürün geliştirilmesinde sivil toplumun rolüne değinilmiştir.

1. Etik Kavramı

Etik kavramı, kökeni itibarıyla “ethos” sözcüğünden türetilmiştir. İnsanların birbirleri ile kurdukları ilişkilerin ahlaki açıdan iyi-kötü ve doğru-yanlış ayırımına işaret etmektedir (Akdoğan, 2003, 6). Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre ise “töre bilimi, çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” anlamına gelmektedir (TDK, 2020). Kuçuradi (2001) etiği, bireylerin birbirlerine karşı sergiledikleri tutum ve davranışlara odaklanan bir felsefe alanı olarak ifade etmiştir. Diğer taraftan, sosyal yaşamda kendine özgü değer ve normları oluşturduğuna dikkate çekmektedir (Kuçuradi (2001, 16). Bu yönüyle etik, bireylerin gerçekleştirmiş oldukları eylemleri ve bu eylemleri sınırlayan normları araştırmaktadır. Bireyin diğer insanlarla nasıl yaşayacağı üzerine bir düşünme eylemidir (Usta, 2011, 40). Bireylerin toplumsal hayatta doğru-yanlış, ödev-yükümlülük ve toplumsal sorumluluk kavramları üzerine düşünmesine olanak sağlamaktadır (Gökçe ve Örseli, 2011, 48).

Bilimsel bir çerçevede felsefe alanı olan etik, sadece düşünsel anlamda değil uygulama alanında da kendisini göstermektedir. Bu anlamda bir bilim alanı olarak, insan toplulukları ve her birey için genel geçer kabul edilen kuralları ifade etmektedir (Özlem, 1997, 336). Özü itibarıyla etik, bireye sosyal hayatta rehber konumundadır (Taner ve Elgün, 2015, 100). Rehberlik ederken ise bireyin her türlü faaliyeti kapsam içerisinde değildir. Etiğin odağı ahlaki eylemler olmaktadır. Pieper (1999) etiği, hayatta yönümüzü bulmamıza yarayan pusulaya benzetmektedir. Pusula ile etiğin aynı işleve sahip olduğunu, etiğin de pusula gibi bireyi doğru kabul edilen davranışları yapmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir (Pieper, 1999, 29).

Etik sözcüğünün genel anlamda iki farklı kullanımının olduğundan söz edilebilir. Birinci kullanımı; davranışta bulunan kişinin, yapması istenen eylemleri sorgulayarak, düşünerek toplumsal yaşamda beklenen iyiyi gerçekleştiren ve bu gerçekleştirme eylemini süregelen hale getirmek anlamına gelmektedir. Alışkanlık haline getirme eylemini karakter kavramı karşılamaktadır ve süregelen bir şekilde erdemli olma vurgusu bulunmaktadır. İkinci kullanımda ise “alışkanlık, töre görenek” anlamlarını ifade ederek, töreye ve geleneklere uygun davranarak ve ahlak yasasını göz gönünde bulundurarak davranış sergilediğinde, etiğin gerektirdiği gibi davranış gerçekleştirilmiş olmaktadır (Uzun, 2009, 19). Etiğin temel çerçevesi toplumun bireyden beklemiş olduğu ahlaki davranışların özünü araştırarak, “iyi olan nedir?” ve “iyi olmak için ne yapmalıyız?” gibi sorulara cevap bulma çabası vardır (Elçi ve Alphan, 2006, 143). Etik, bireye neyin yapılması gerektiği yolunu çizerken neyin yapılamayacağı noktasında da yol göstermektedir (Kirel, 2000, 2). İnsanlarda kendi çıkarlarına odaklanmış bir davranış söz konusu değilse yaşadığı çevredeki bireylere karşı göz önünde bulundurduğu yükümlülüklerle ilişkin etik bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu noktada bireyden beklenen, çıkarları ile etik davranış gerçekleştirme arasında bir denge sağlamasıdır (Fukuyama, 2005, 57). Bireyin gerçekleştirmiş olduğu davranış eğer ki insanlara zararlı etkiler bırakıyor ise ve toplumda hâkim olan genel ahlak kurallarına ters ise etik olmayan davranış olarak nitelendirilmektedir (Töre, 2006, 15). Diğer bir deyişle, bireyin kendi inançları ve toplumda var olan normlar tarafından kötü ve yanlış olarak nitelendirilen davranış söz konusudur. Etik, bireyin davranışlarını şekillendirdiği gibi, toplumda var olan örgütlerin ve toplumsal hayatın işleyişine de etki etmektedir. Bu yönüyle etiğin farklı yönlerinden söz edilebilir. Bireysel boyutta; etik ilkelerin uygulanması, birey

merkezli oluşunu göstermektedir. Mikro boyutta; bireyin etik ilkeleri davranışlarına uygulaması, bireysel boyutu ön plana çıkarmaktadır.

Toplumda aynı amaca hizmet etmek amacıyla bir araya gelen kişilerin aynı davranışları gerçekleştirilmesi örgütsel boyuta işaret etmektedir. Aynı amaca hizmet etmek gayesinde olan bireylerin ortak davranışları gerçekleştirmek istemeleri etik ilkelerin örgütlerce uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Etiğin toplumsal boyutunda ise insanların toplumsal hayatta uyumlu bir şekilde yaşaması ve toplumda bir uzlaşının sağlanması vardır (Gül, 2008, 3). Bu bağlamda etik her boyutu ile toplumsal yaşamı düzenlemektedir. Etik davranışların toplumsal hayatta tüm bireyler tarafından benimsenerek uygulanması, toplumda var olan kültürün etik davranışları benimsemesi ile mümkündür.

2.Kültür ve Etik Kültürü

Kültür; toplumun ortak paydasını ifade eden, toplumdaki bireylerin davranışlarına yansıyan ve yayılan, toplumun genelinin kabul etmiş olduğu değerleri ve algıları ifade etmektedir (Sarıoğlu, 2008, 103). Bir diğer ifade ile kültür, bireyden bireye aktarılan yaşam biçimi olarak ele alınabilir. Bireyin sosyal yaşantısında edinmiş olduğu her algıyı, değer ölçülerini, alışkanlıklarını ve zihniyetini içermektedir. Bu sebeptendir ki, kültür, bir toplumu diğer toplumdaki farklı kılmaktadır (Kınay, 2006, 19). Kültür özellikleri bakımından somut ve soyut niteliği ifade etmektedir. Bireyin toplumsal hayatta sahip olduğu bütün araç ve gereçler somut kültürü, birey için çevresindeki olay ya da durumlara yüklediği anlamlar ve değerler ise soyut kültürü ifade etmektedir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998, 33).

Hofstede kültürü; farklı toplumları birbirinden ayırt etmeye yarayan zihinsel bir programlama olarak tanımlamaktadır. Programlama ilk olarak ailede başlamakta ve içinde bulunulan okul, arkadaş çevresi, çalışma ortamı gibi ortamlardan beslenerek yaşanan toplumda şekillenmektedir. Hofstede'e göre kültür; öğrenme ile oluşmakta ve bu öğrenmede sosyal ortam etkili olmaktadır (Hofstede, 1980, 4). Kültür, gelenek-görenek anlamında "*ferdin izlemesi gereken ahlaki ölçütler*" olarak ele alınırken; etik ise davranış kuralları niteliğinde "*fertlerin doğru şekilde nasıl hareket edeceğini tarif eden ve açıklayan prensipler, değerler bütünü*" olarak tarif edilebilir (Görmez vd., 2009, 298). Bu tanımlamadan da hareketle, kültürle etiğin birbirini destekler bir bağlantısının olduğu anlaşılmaktadır. Davranışları şekillendiren etik kurallar, kültürün unsurlarıdır. Çünkü kültür ve etik; birbirlerinin karşılıklı olarak oluşmasında ve biçimlenmesinde doğrudan etki sahibidir. Etik ilkeler; evrensel değerlerden beslenerek tutum ve amaçları açıklayan, alınan kararların bunlara uygunluğu için rehberlik eden kültürel yapı taşlarıdır (Uluğ, 2009, 7). Dolayısıyla ilke ve değerler sistemi uzun zamanlı birikimler şeklinde oluşur; toplumsal ve örgütsel süreçler vasıtasıyla benimsenebilir olduğunu söyleyerek kültürün, tutumları tarif etmede ahlaki şifreleri içeren bir kaynak olduğu belirtilebilir. Bu açıklamalardan hareketle de etik mefhumunun, insanın hangi eylemlerinin iyi hangilerinin de kötü olduğu ile ne şekilde davranması gerektiği hususunda parolaları içerdiği ifade edilebilir (Ay, 2005, 32). Etik kodların öğeleri incelendiğinde; bu kodların fertlere ödev ve sorumluluk yüklediği, bireyin vicdanında iyi niyeti meydana getirdiği ve etik bakımından kendini kontrol etme konusunda tesir ettiği; hatta insan tutumlarında iyi, doğru, fedakârlık ve onur olarak vurgulanabilecek yönlendirici nitelikler taşıdığı görülmektedir (Cevizci, 2002, 7). Bu kodların ortaya çıkması, fertlerin içinde yaşadığı toplumla ve o toplumun kültürüyle doğrudan bağlantılıdır.

Kültür ise, fertlere kalıtım yoluyla aktarılmadığı veya doğada hazır bulunmadığı, dolayısıyla da toplum-insan ilişkisinde pozitif-negatif ve maddi-manevi her şeyin genel adıdır ve de bireylerin birbirleriyle ve tabiatın diğer unsurlarıyla olan münasebetlerini incelemektedir (Pehlivan, 1998, 8-9). Dolayısıyla etik davranışların/tutumların, her zaman kültürle iç içe olduğu belirtilebilir. Diğer bir söylemle kültür; soyut niteliğiyle bireylerin duyum, kavrama, akıl ve davranma süreçlerini biçimlendirerek kişisel, toplumsal ve örgütsel kültür açıdan etiğe uygun davranışlara tesir etmektedir. Dolayısıyla bu açıdan etik; kültürün alt bir boyutu olarak görülebilmektedir (Görmez vd., 2009, 298). Dolayısıyla etik ilkeler; genel anlamda kültürel değerlerden esinlenen, kurumsal ve toplumsal yapı içerisinde çalışanların davranış şeklini ve amaçlarını belirleyen ya da açıklayan, aldıkları kararların uygunluğu için rehberlik eden kültürel yapı taşlarıdır. Kültürler birbirleriyle sürekli ilişkili olduğundan aralarında net bir ayırım belirlemek zordur. Tüm bunlardan çıkarımla da genel anlamda etik kültürü içeren; değer, ilke ve kültür yapısı uzun zamanlı birikim ve kazanımla ortaya konabilmektedir. Sonrasında ise toplumsal ve örgütsel süreçler vasıtasıyla benimsetilebilir (Uluğ, 2009, 7). Bireyin ortaya koyduğu davranışının etiğe uygunluğu sadece bireyin kişisel etik ve değerleri aracılığıyla değil, toplumun genel kanısı çerçevesinde şekillenmektedir. Bir diğer deyişle; ortam ve toplumsal bakış etik uygunluk üzerinde etkilidir

Kültür; öğrenilebilen bilgi, davranış ve alışkanlıkları barındırdığı için etik kurallar ve standartlar da aynı oranda kültür içerisinde öğrenilebilme ve uygulanabilmeye olanak bulmaktadır. Kültürel öğeler ve etik ilkeleri birlikte değerlendirecek olursak, nesiller boyu aktarılabilen bir özelliği barındırmaktadır. Önemli olan bireylerin kültürlerinde etik ilkeleri benimsemesidir. Kültür toplumdan topluma farklılık göstermektedir fakat etik ilkeler evrensel bir niteliğe sahiptir. Günümüzde var olan teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan küreselleşme ile bireyler arasında ortak bir bilinç oluşması durumu söz konusudur. Geniş bir perspektiften düşündüğümüzde, küreselleşme dünyada oluşacak ortak bir bilinç ve değerler yargısının oluşmasına imkân oluşturmaktadır (Akdemir, 2004, 48). Bu yönüyle kültür kavramının daha çok yerel kaynaklı, fakat etik kavramının evrensel olduğu düşünülse de aslında günümüz toplum yapısında bu küreselleşme ile birlikte toplumsal hayatta etik bir kültür yapısının oluşması mümkün hale gelmektedir. Bütün toplumların, bünyelerinde kültürel farklılıkları barındırsalar da etik ilkelerde ortak paydayı paylaşmaları gerekmektedir.

Toplumsal hayatta etik değerlere göre davranış geliştirmek hemen olacak bir şey değildir. En temelde bu davranış, ailede başlayan ve bireyin yaşadığı çevreden etkilenecek şekilde şekillenen bir süreci barındırmaktadır. Tüm bu süreçte etik değerlere, bireyler tarafından içselleştirildiği ölçüde toplumsal hayatta ideal olana ulaşılacaktır (Kayacı, 2019, 66). Bu yönüyle de etik ilkeler ve standartlar noktasında ortak bir algıya sahip olan toplumlarda toplumsal bütünleşme büyük ölçüde sağlanacaktır. Toplumsal hayatta etik değerler göz önünde bulundurularak davranış geliştirilmesi, en özeldir bireyin daha sonrasında ailesinin ve geniş ölçekte toplumdaki diğer bireylerin huzurunu sağlamada önemlidir. Mikro ölçekte birey, davranışlarını etik ilkelere uygun şekilde gerçekleştirir. Makro ölçekte ise davranışların toplum tarafından benimsenmesi ve uygulanması noktasında sivil toplum örgütlerinin büyük bir işlevi vardır.

3.Sivil Toplum

Sivil toplumun ne ifade ettiğini anlamak için kavramın ne şekilde ortaya çıktığını bilmek yerinde olacaktır. Bu anlamda ilk olarak Aristoteles'in çalışmalarında ifade edilmiştir. O dönemde insanların yönetimi için gerekli olan usulün, şehir devleti olduğu belirtilmiştir. Devlet; insanların yönetilmesi için yasaların varlığı çerçevesinde özgür ve eşit yurttaşların siyasal toplumu şeklinde tanımlanmıştır (Onbaşı, 2003, 13). Devlet ile sivil toplum özdeş görülmektedir.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde sivil toplum kavramı ise yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Keane'ye göre (1993, 49); temel olarak, sivil toplum anlayışı devletin var olmasını meşru kılmaya yönelik iken, devlet de sivil toplum bünyesinde bağımsız toplumlar var olmasına araç konumdadır. İkinci bir değişim olarak; sivil toplum ve devleti birbirinden ayrı olarak değerlendiren bir düşünce tarzı gelişmiştir. Üçüncü gelişme olarak; sivil toplum ve devlet ayrımında devlete karşı düşünce zayıflamaya başlamıştır. Üçüncü aşamaya tepki olarak ortaya çıkan gelişim ise, devletin elinde bulunan müdahalenin sivil toplumu yavaş yavaş etkisiz bırakacağı yönündedir (Keane, 1993, 49-52).

Sivil toplum kavramı üzerine birçok düşünür tanımlar ifade etmiştir. Tocqueville, toplum hayatının devamlılığı için toplumsal gücün bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumda var olan gücün ise kontrol edilmesi gerektiğini ve bunun için sivil alana olan ihtiyacı ifade etmektedir. Sivil alanda var olan derneklerin ve örgütlerin bu denetim mekanizmasının ana faktörü olduğunu savunmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin devletle bireyler arasında bir denge unsuru oluşturduğunu ve gönüllük esasıyla hep var olacağına dikkat çekmektedir (Tocqueville, 1994, 99). Benzer şekilde Rousseau da insanların güçlerini bir araya getirerek direniş oluşturabileceklerini ve bu şekilde meydana gelen bir sivil alanın varlığına işaret etmektedir. (Rousseau, 1999, 47). Hayek ise sivil toplumu ifade ederken, bireyin özgür oluşunu ve sınırlı devlet alanının varlığını vurgulamaktadır. Bireylerin sivil alandan güç olarak devleti sınırlayabileceğini ifade etmektedir (Hayek, 2014, 167). L. Diamond sivil toplumu; *"gönüllülük esasında kendi kendini inşa eden ve aynı zamanda devamlılığını sürdüren devlet sisteminden farklı yapı olarak çalışmalarını yürüten bir alan"* olarak değerlendirmektedir (Diamond, 1994,5). Yine benzer şekilde White da sivil toplumu; *"devletle özerk bir ilişkisi bulunan toplumda var olan gönüllü üyeleri çıkarlarını ve değerlerine uygun olarak çalışmalar yürütülen bir yapı"* olarak tanımlamaktadır (White, 1994, 379).

İlk olarak Aristoteles'in çalışmalarında karşımıza çıkan, sivil toplum kavramı devlet ile aynı anlama sahiptir. Bu noktada sivil toplumun ortaya çıkışı tarihsel bir süreci kapsamaktadır. Bu tarihsel süreç içinde dört dönemden bahsetmek mümkündür. Her dönemde sivil toplum kavramının devletle ilişkisini görmek mümkündür. İlk dönemde; sivil toplumun devletle özdeşleşen anlamında bir değişim meydana gelmiştir. İkinci dönemin önemi; toplum içindeki grupların kendilerini devletten bağımsız bir noktaya konumlandırmalarıdır. Üçüncü dönem; sivil toplumun bir özgürlüğü içerdiği, toplumda olan çatışmaların önleyici gücün devlet olduğu düşünülen bir dönemdir. Son dönemde ise devletin sivil toplumu baskılarıyla boğacağından korkulmaya başlanmasını ifade etmektedir (Keane, 1993, 47- 48). Söz konusu aşamalardan geçen sivil toplum anlayışı her dönemde toplumsal hayatta kendine bir yer edinmiştir. Sivil toplum algısında yaşanan bu değişimlere bakıldığında ise, Türkiye'de Batı'daki anlayışa benzer bir sivil toplumun varlığı tartışma konusu olabilmektedir. Türkiye'de kültürümüz ekseninde bir sivil toplum

anlayışı gelişme göstermiştir. Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında sivil topluma ilişkin çalışmaların olduğu görülmektedir. 1980'li yıllarla birlikte sivil toplum vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Günümüzde de demokrasinin sürekliliği için sivil toplumun gerekliliği vurgulanmaktadır (Gözübüyük, 2010, 103-104).

Tüm bu süreçlerin yanında günümüz toplumlarında var olan sivil toplum anlayışına bakacak olursak, sivil toplum demokrasi ile birlikte düşünülmektedir. Sivil toplumun nasıl daha fazla işlevsel hale gelebileceği düşünülürken demokrasinin gelişmesi ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, sivil toplum devlete karşı bir kontrol mekanizması şeklinde değerlendirilmektedir (Gözübüyük, 2010, 91). Kontrol mekanizması açısından bakıldığında, sivil toplum ve demokrasi birbirini gerektiren bir ilişkiye sahiptir. Demokratik bir toplumda demokratik bir sivil toplumun oluşacağı kanısı vardır (Akpınar, 1997, 62). Demokrasinin var olmasında yönetici otorite olan devlet ile sivil toplumun birbiriyle ilişkisini kuran olgu ise katılımdır. Bu bağlamda sivil toplum, devlet ile birey arasında bir noktada konumlanmaktadır (Alp ve Adıgüzel, 2019, 38). Sivil toplumun varlığı; toplumsal yaşamda uzlaşının olduğu, toplumsal anlamda bir bütünlüğün ve katılımın büyük ölçüde gerçekleştiği bir durumu ifade etmektedir.

Sivil toplum, merkezî otorite arasında bir alan olmasında iki işleviyle ön plana çıkmaktadır. Birincisi, toplumda hâkim olan siyasi otoritelerin vermiş oldukları kararlarda toplumun tepkilerini dile getirmesi, ikincisinde ise siyasi otoritenin uygulamış olduğu politikaların toplum tarafından benimsenmesi noktasında üstlendiği roldür (Arslan, 2001, 127). Bu nokta da sivil toplum mekanizması, toplumun sesi olduğu gibi devletin de sesi olma işlevine sahiptir. İki yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bunun yanı sıra sivil toplum, toplumsal farklılaşmaya farklı fikirlerin hukuki zeminde tartışılmasına da olanak sağlamaktadır (Çaha, 2001, 45).

Toplumsal hayatta sivil toplum düşüncesinin var olabilmesi ve toplumda devletten bağımsız bir alanın oluşturulması için, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak belli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bunun için; Hukuk Devleti'nin varlığının yanı sıra devletin ekonomik, sosyal ve iktisadi faaliyetleri sırasında minimum düzeyde kendini göstermesi gerekmektedir. Adalet, güvenlik ve savunma faaliyetleri devletin tekelinde olmalı diğer alanlar ise sivil unsurların kontrolünde olmalıdır (Yıldırım, 2003, 229). Bir diğer ifadeyle; toplumsal hayatta farklılıklara yer var ise, farklılıklar olmasına rağmen örgütlenmeler sağlanabiliyorsa, farklı fikirde olan bireyler gönüllü bir katılımı bir araya gelip aynı sorunlar için endişe duyuyor ise ve toplumda hayat bulan farklılıklar ve örgütlenmeler bir denetim mekanizmasına dönüşüyorsa sivil toplum düşüncesinden bahsedilebilmektedir.

Sivil toplumun işlevlerine değinecek olursak, otorite konumunda olan iktidarı kontrol edebileceği bir mekanizmanın varlığı gerekmektedir. Vatandaş; katılım gücü ile neler yapabileceğini bilmeli ve demokratik davranışların geliştirilmesinde katkılar sunmalıdır. Toplumsal hayatta her zaman farklı fikirler var olmuştur ve var olmaya devam edecektir. Sivil toplum düşüncesi, zıt kutuplardakiler arasındaki birliktelik duygusunu geliştirme işlevini yerine getirmelidir (Yıldırım, 2003, 229). Tüm bu özellikler toplumun ilerlemesinde ekonomik ve sosyokültürel açıdan başat bir faktör konumundadır.

4.Sivil Toplumun Bir Ögesi Olarak Sivil Toplum Örgütleri

Günümüzde sivil toplum kendinden çok daha fazla söz ettirmeye devam ederek göreceli de olsa yüksek bir sosyal etki gücünü elinde bulundurmaktadır. Bunun da yanı sıra toplumda destekleyici sosyoekonomik ve sosyopolitik ortamların varlığı ve özel sektör ile ilişkilerin olumlu yöne evrilmesi, gelişime açık bir toplum yapısını ifade etmektedir (Akmeşe, 2013, 220-221). Sivil toplumun düşüncesinin toplumsal hayatta yer bulmasının en önemli faktörünün sivil toplum örgütleri olduğu bir gerçektir.

Sivil toplum fikrinin toplumsal hayattaki yürütücüsü diyebileceğimiz sivil toplum örgütleri devletin dışında kalan alan olarak tanımlanmaktadır. Maddi bir kazanç kaygısında olmayarak gönüllülük esasıyla yürüttüğü faaliyetlerinde toplum yararı için çalışma amacı bulunmaktadır. Yaptıkları her faaliyette hiçbir dış otoritenin etkisi altında kalmama, devlet hiyerarşisi içinde yer almama ve siyasi oluşumların içerisinde bulunmama gibi özellikleri barındırmaktadırlar (Özden, 2008, 15). Sivil toplum kuruluşları devletten ayrılan sivil bir alan olmasına rağmen, hukuksal düzenlemelere uyarak toplumun ortak faydasını önceleyerek hareket ettikleri için ulusal ve uluslararası hukuk kurallarına bir aykırılık oluşturmamaktadır (Öner, 2001, 58-59). Bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşuna üye olan bireyler arasında eşit pozisyon olduğunu söylemek mümkündür. Bu eşitlik sivil toplum örgütlenmesini diğer örgütlenmelerden ayırmaktadır (Tekeli, 2000, 114). Bu eşitlik sayesinde bünyesinde bulunan üyeleri arasında her fikir rahatça tartışılıp üzerine yeni kararlar alınabilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, “*hükümet dışı örgütler*” olarak da nitelendirilmektedir. Ayrıca “*üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar veya baskı grupları*” şeklinde de ifade edilebilmektedir. Genel bir perspektiften bakıldığında ise, sivil toplum kuruluşları “*belirlemiş oldukları alanlarda çalışmalar yapan ve otorite ile hukuki zemin dışında bir bağı olmadan var olan her türlü örgütlenmeyi*” ifade etmektedir. Dar perspektiften ise “*sosyal ve ekonomik kalkınmaya dolaylı veya doğrudan katkı sağlamak hedefiyle gönüllülük, bağımsızlık, kâr amacı gütmemek ve toplum çıkarını ön plana alarak çalışma yapma esasında olan kuruluşlardır*” (Velioğlu, 2009, 34). Toplumda ortaya çıkan bir sorunun çözümü için birlik ve dayanışma büyük önem arz etmektedir. Bu birlik ve dayanışma ruhu ile insanlar sivil toplum örgütleri aracılığıyla bir araya gelmektedirler. Belli bir sorun için bu noktada sivil toplum kuruluşları kamuoyu oluşturma işlevini yerine getirmektedir. Oluşan kamuoyu ile toplumda ortaya çıkan soruna karşı bir farkındalık oluşmakta ve böylece çözümler noktasında harekete geçme durumu gerçekleşmektedir (Özer, 2008, 92). Toplumsal hayatta sorunların çözümü için faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri ortaya koymuş oldukları her faaliyette en büyük kuvveti toplumun sorunu için toplumun gücünü kullanmak olmuştur. Toplumda meydana gelen değişimlere göre; kaynakları harekete geçirerek, kitlelere ulaşmayı ve toplulukları bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır (Marshall, 1999, 388). Özellikle, devletin eksik kaldığı noktada, bu noktaların ifade edilmesinde ve toplulukların örgütlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu noktada toplumun bilinç düzeyinin artmasında, farklılıklara saygının gelişmesinde aktör bir konumdadır.

5.Etik Kültürünün Geliştirilmesinde Sivil Toplum

Sivil toplum, toplumda meydana gelen değişimlere göre kaynakları harekete geçirerek, kitlelere ulaşmayı ve toplulukları bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır

(Marshall, 1999, 388). Özellikle, devletin eksik kaldığı noktada, bu noktaların ifade edilmesinde ve toplulukların örgütlenmesinde önemlidir. Bu noktada toplumun bilinç düzeyinin artmasında, farklılıklara saygının gelişmesinde aktör bir konumdadır.

Etik kültür ise, etik ilke ve davranışların toplumun kültürü tarafından benimsenerek toplum genelinde kabul görmesi şeklinde ifade edilebilir. Etik tutumlar her zaman toplumda hâkim olan kültürel yapıdan etkilenmektedir. Bu bağlamda bireyden beklenen etik davranış, bireyin sahip olduğu kültürel eylemleri ve inançları bünyesinde barındırmaktadır (Türegün, 2019, 103). Bireyin sosyal yaşantısına etik kuralların yerleşmesi için kültürel olarak etiği ne şekilde algıladığı göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bir toplumun kültürel özellikleri dünyayı ne şekilde algıladığının bir sonucudur (İbrahimoglu vd., 2014, 1117). Bu anlamda toplumda etik dışı olarak adlandırılan davranışlar bir anda ortaya çıkan bir durum değildir. Etik dışı davranışların ortaya çıktığı iklimi değerlendirmek, sistemsal olarak etik davranışları destekleyen kuralların varlığı ve bu kurallara karşı duyarlılığın artırılması için çalışmak gereklidir (Eryılmaz, 2008, 9). Toplumsal yaşamda liyakate uygun davranılmaması, işe alma ya da terfi etme gibi konularda veya diğer farklı kayırmacılık ve haksızlıklar, aktif hizmet veren kurumlarda ortaya çıkan yozlaşma ve yolsuzlukların oluşması tüm toplumun ahlaki ve etik değerlerini olumsuz etkilemektedir (Alper Ay ve Oktay, 2020, 157). Etik ihlallere karşı, “etik komitesi kurulu, etik görevlileri, ombudsman, etik eğitimi, sorun bildirme sistemleri, sosyal raporlama, dış denetim, etik ve sosyal denetim gibi yapıların oluşturulması gerektiği” ifade edilmektedir. (Küçükoglu, 2012, 184). Her kurumda farklı uygulamalar olsa da kamu ve özel sektör kendi içerisinde etik konusunda denetim mekanizmaları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kamu ve özel sektörün dışında üçüncü bir sektör olarak değerlendirilen sivil toplum alanı etik kültürün toplum geneline yayılması ve toplumda benimsenmesi için roller üstlenmektedir.

Bir toplumda otoritenin karşısında var olan sivil alanı ifade eden sivil toplumun yapısında, çoğulculuk bulunmaktadır (Tuncay, 2019, 55). Farklı düşüncelerin ve farklı kimliklerin varlığı bu alanın zenginliğini ifade etmektedir. Bu anlamda farklı düşünce ve kimlikler sivil toplum örgütlerini oluşturarak seslerini duyurmaktadır. Etik kültürün oluşturulmasında, bu çoğulcu yapı katkı sunmaktadır. Farklı fikirlerin toplumsal hayatta yer bulması yaşanan her olayın farklı açılardan irdelenebilmesine de olanak tanımaktadır. Sivil toplum yapısının bir ögesi olan sivil toplum kuruluşları ne alanda hizmet vermekte ise o alanda toplumsal bilinç oluşturmak için çalışmalar yürütmektedir. Etik davranışların toplumsal hayatta bir kabul görmesi ve kültür yapısına dönüşmesi için bu bilinç çalışmalarının katkısı oldukça önemlidir. Sivil toplum örgütleri ile insanlar ortak paydada buluşarak bir araya gelmektedir.

Bu noktada toplumda olası bir etik ihlalin yaşanması durumunda, insanlar sivil toplum örgütleri ile kamuoyuna seslerini duyurabilmektedirler. Bireyler sivil toplum örgütleri ile aracılığıyla etik ihlaller karşısında seslerini duyurarak kendi çıkarlarının ötesinde toplumun çıkarları için hareket etmiş olmaktadır. Ayrıca bir birey etik ihlaller konusunda tek başına sesini duyurmazken, sivil toplum örgütleri sayesinde daha güçlü ve sesini duyurabilir konuma gelmektedir.

Öte yandan, toplumsal yaşamda değişmelerin olmasıyla birlikte, ihtiyaçlar da değişmektedir ve devlet eliyle her şeye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Bu noktada sivil toplum örgütleri, toplumsal hayatın içerisinde yer alan bireylerden oluşması sebebiyle devletin eksik ya da yetişemediği noktada büyük bir rol

üstlenmektedir (Bulut vd., 2017, 31-32). Bu bağlamda sivil toplum örgütleri etik kültürün oluşması noktasında toplumda etiğin nasıl yer bulacağı konusunda politika yapıcılara yardımcı bir rol üstlenmektedir.

Bireyin kendi özelinde gerçekleştirdiği etik dışı davranış toplumun genelini etkilemektedir. Bu nedenledir ki, toplumda etik dışı davranışlara karşı sessiz kalmak huzursuz bir toplumsal hayatı kabullenmek demektir. Bu noktada bireylerin davranışlarını gerçekleştirirken, “benden bize, tekilden çoğula” şeklinde bir anlayış gerçekleştirmesi gerekmektedir. Sivil toplum örgütleri de bu anlayışın gerçekleşmesinde bir araç olmalıdır (Özler vd., 2010, 188). Sivil toplum örgütleri etik kuralların hayata geçirilmesinde örnekler oluşturacak bir konumu temsil etmektedirler.

Sonuç

Yerel oluşumlardan, bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları toplumda ön plana çıkan taleplere yönelik faaliyetlerini şekillendirmektedir (Keijzer ve Bossuyt, 2020,788). Toplumda ortaya çıkacak etik ihlallerin önlenmesi noktasında da toplumun taleplerine ses olma konumunda bulunmaktadır. Aynı zamanda toplumsal yaşamda etik kültürün benimsenmesi adına yönetsel mekanizmalarla iş birliği içinde olma gibi olanakları vardır.

Sivil toplum örgütleri; bireylerin toplumsal hayatta yaşanan etik ihlallerin önüne geçmesine ve etik kültürün toplumsal yaşama yayılması için bireylerin –konuşup durmanın ötesine geçerek– açık yüreklilikle etik ihlalleri dillendirecek mekanizmalar kurarak etik anlayışın toplumsal hayatta benimsenmesine olanak sağlamaktadır (Öner ve Şen, 2020, 591). Böylelikle etik ilke ve değerlerin toplumsal hayatta benimsenmesi, sahiplenilmesi ve yaşamın her alanına yansması toplumda birlik ve bütünlüğün sağlanması noktasında iyileştirici olacaktır.

Toplumsal hayatın en küçük üyesinin birey olduğu düşünüldüğünde; birey, davranışlarını etik ilkelere uygun düzenler ise toplumun genelinde etik ilkelere uygun bir yaşama biçimi benimsenmiş olma ihtimali artacak ve toplumsal uzlaşma sağlanmış olacaktır. Mikro ölçekte bireyin davranışlarında etik uygunluk ararken, toplumdaki bireylere verilen hizmetleri oluşturan kamu ve özel sektör kurumlarının da aynı oranda hizmetlerinde etik ilke ve uygulamaları yerine getirmesi gerekmektedir. Özel ve kamu sektörünün kendi yönetim yapısında farklı uygulamalar bulunmaktadır. Ama kamu ve özel sektörden bağımsız üçüncü bir sektör olarak nitelendirilen sivil toplum alanı, tüm bunları denetleyen ve toplumun genelinde ve bireyler özelinde ortaya çıkan etik ihlallere karşı bir bariyer konumdadır.

Toplumsal hayatta sivil toplum bilincine sahip bireylerin örgütlenmesi sonucu oluşan sivil toplum örgütleri farklı görüşleri bünyesinde barındırarak toplumsal hayatta meydana gelen her olaya karşı eleştirel bir gözle yaklaşarak kamuoyu oluşmasında öncülük etmektedir (Özkul, 2017, 22). Bireylerin kendi düşüncelerine uygun bulduğu sivil toplum örgütlerince toplumsal hayattaki farklılıkları birey bazından örgüt bazına taşıyarak geniş kitlelere duyurulmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda etik ihlallerin ortaya çıkması durumunda, bunun geniş kitlelerce fark edilmesi ve çözüm yoluna gidilmesine dönük çalışmalarla toplumda yer alan etik kültürünün oluşmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal hayatta sivil alanın aktörleri olarak adlandırabileceğimiz sivil toplum örgütleri toplumu sosyokültürel, bireysel ve iktisadi olarak birçok yönden etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bu bağlamda sivil toplum örgütleri; toplumda bireylerin bireylere ve devlete karşı, devletin de aynı ölçüde bireylere karşı sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır (Kanberoğlu ve Yıldırımçakar, 2019, 44-45). Toplumsal hayatta etik ilkelere uyulması ve etik ilkelerin toplumun geneline yayılması noktasında, bireylere ve devlete ait sorumlulukların ifade edilmesi noktasında çalışmalarını yürütmektedir. Toplumsal hayatta var olan etik sorunları netleştirmek ve bu alanda yapılması gerekenlerin denetlenmesi adına önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Toplumda bireylerin sorunlarını dile getirerek sistemlerin doğru işlemesi adına çalışmalar yürütmektedir (Yeşildal, 2020, 41). Bu anlamda toplumda var olan sistemlerin, etik ilkelere uygunluğunu denetlemesi ve denetlenmesine yönelik girişimleri desteklemesi açısından sivil alanın varlığı önem arz etmektedir.

Sivil toplum düşüncesinin var oluşu toplumda var olan sorunlara yönelik taleplerin kitlelerce duyulması adına kimsenin söyleyemediğini söyleme, eleştirilemeyi eleştirme ve bu yolla da bir denetim sağlama yönünü bünyesinde barındırmaktadır (Kutlu vd., 2021, 163). Bu yönüyle kamu kurumlarının topluma yönelik etik ihlallerine karşı, özel sektörün kendi bünyesinde yer alan çalışanlarına ya da topluma karşı bulunduğu etik ihlallerde eleştirel bir bakış açısıyla işbirliği içerisinde bulunması yönüyle toplumsal hayatta etik kültürün tüm alanlarda sağlanabilmesine olanak bulunmaktadır.

Sivil toplum örgütleri; kamusal alanda ortaya çıkabilecek etik ihlallerden doğrudan etkilenenin toplumun kendisi olmasından hareketle, toplumun zararına olabilecek/olan veya toplumun onaylamadığı eylemleri kamuoyu oluşturma işlevi ile engelleyebilmektedir. Sivil toplum devletin hiyerarşisinde yer almadan devleti belirli bir mesafeden izleyen bir yapılanmaya sahip olması nedeniyle olası etik ihlallerin dışında farklı bir perspektife sahiptir (Demir, 2018, 263). Küreselleşme ile birlikte çok kültürlü ve çok sesliliğin giderek arttığı günümüz toplumlarında, çok kültürlülüğün ve çok sesliliğin ortak paydasında etik ihlallere karşı birliktelik oluşturulması ve etiğin tüm toplumsal yaşamda dikkat edilen bir husus olmasında sivil toplum örgütleri önemli bir rol üstlenmektedir. Sivil toplum örgütleri; otoriteleri denetleyen bir konumda olmasının dışında, toplumun içerisinde sorunlara doğrudan maruz kalan bireylerden oluştuğu için bütün aksaklıkları bilen ayrıntılı değerlendirmeler yapabilen bir konumdadır. Bu yönüyle etik konusunda hem toplumdaki insanların hem de otoritelerin davranışlarını kontrol edebilmektedir. Etik anlayışın kültürel olarak benimsenmesi bir anda olacak bir durum değildir. Bir süreci barındırmaktadır. Bu noktada, etik minvalinde sivil toplum örgütleri her geçen gün daha doğru olan davranışlarını toplumsal hayatta bireylere kazandırmak için uğraş vermelidir.

Kaynakça

- Akdemir, Müslim. Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2004), 43-50.
- Akdoğan, Habib. Muhasebe Meslek Etiğinin Kamunun Aydınlatılmasındaki Önemine Meslek Mensuplarının Yaklaşımları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2003.
- Ay, Canan. İşletmelerde Etiksel Karar Almada Kültürün Rolü, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 12/2 (2005), 31-52.
- Akpınar, Ayşenur. Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 1997.
- Akmeşe, Fatih. Sivil Toplum ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Yeri, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2/4 (2013), 202-225
- Ak, Bihter Güngör. Türkiye' nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Sivil Kuruluşlarına Etkileri ve Katkısı, *II. Ulusal Sivil Toplum Kongresi Bildiriler Kitabı*. Çanakkkale, 2005.
- Alp, Ahmet - Adıgüzel, Vefa. Bir Barış Konsepti Olarak: Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, Özel Sayı* (2019), 37-48.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. Sivil Toplum İşbaşında, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, 2001.
- Arslan, Osman. Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2001.
- Aydın, Semra - Demirtaş, Fatma. Kamu Görevlileri Etik Sözleşmesi Maddelerinin Değerlendirilmesi (Odak Grup Çalışması), *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi (ULED)*, 1-1 (2020), 1-10.
- Alper Ay, Ferda - Oktay, Semanur. Etik Çöküşe Yol Açan Nepotizm ve Uygulamalarının Örgütsel Güvene Etkisi: Bir Üniversite Hastanesinde Hekimler ve Hemşireler Üzerine Araştırma, *İş Ahlakı Dergisi*, 13/1 (2020), 135-168.
- Bulut, Yakup vd., Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi, *Strategic Public Management Journal*, 3/6 (2017), 23-38.
- Bozkurt, Cevdet. Yolsuzlukla Mücadele Boyutuyla Etik ve Etik Kültürü, *Denetim*, 5 (2016), 44-53.
- Cevizci, Ahmet. Etiğe Giriş, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, (2002).
- Çaha, Ömer. Türkiye' de Sivil Toplumun Oluşumu ve Gelişimi, Liberalizmin İncelenmesi, Ankara: Friedrich Naumann Vakfı Yayınları, (2001).
- Çevikbaş, Refat. Yönetimde Etik ve Yozlaşma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20/1 (2010), 265-289.

- Demir Alp, Konur. Toplumsal Uzlaşıda Devlet Yönetimi ile Toplum Arasındaki Fren-Denge Unsuru: Sivil Toplum Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme, 8/1(2018), 247-271.
- Diamond, Larry. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation. Journal of Democracy, (1994).
- Elçi, Meral - Alpkın, Lütüfhak. Etik İklimin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkileri, *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 24/1 (2006), 141-170.
- Eryılmaz, Bilal - Biricikoğlu, Hale. Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik, *İş Ahlakı Dergisi*, 4/7 (2011), 19-45.
- Eryılmaz, Bilal. Etik Kültürü Geliştirmek, *Türk İdare Dergisi*, 80/459 (2008), 1-13.
- Fukuyama, Francis. Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması (Çev: Ahmet Buğdaycı), İstanbul: Şefik Matbaası, (2005).
- Gökçe, Orhan - Örseli, Erhan. Kamu Yönetiminde Etik ve Etik Dışı Davranış Algısı. *İş Ahlakı Dergisi*, 4/7 (2011), 47-63.
- Gökçelik, Özlem. Etik Kavramının Kamu Yönetimi ve İç Denetim Bağlamında Değerlendirilmesi, *Denetim*, 5 (2016), 54-63.
- Görmez, Kemal. ve diğerleri. Etik, Kültür ve Toplum, (Ed. Ş. Korkusuz ve G. Keylan), Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Kamu Etiği Akademik Araştırmaları, Cilt 2, 294-365. Ankara: KGEK, 2009.
- Gözübüyük Tamer, Mine. Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2010), 89-105.
- Gül, Hasan - Gökçe, Hakan. Örgütsel Etik ve Bileşenleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13/1 (2008), 377-389.
- Güvenç, Bozkurt. İnsan ve Kültür. (9.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- Haviland, A. William vd., (çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). Kültürel Antropoloji. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.
- Hayek, F. Kölelik yolu (Çev. T. Feyzioğlu vd.). Ankara: Liberte Yayınları, (2014).
- Hofstede, Geert. Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values, California: Sage Publication, 1980.
- Kaplan, Çetin. Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Çalışanlarının Etik Kavramını Algılayışları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2009), 343-355.
- Kayacı, Müslüm. Kamu Yönetiminde Etik Bağlamında Güvenlik Hizmetleri Etiğine Bir Bakış, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2/1 (2019), 50-69.
- Kanberoğlu, Zafer - Yıldırımçakar, İsmail. Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4/7 (2019), 30-47.
- Keane, John. Sivil Toplum ve Devlet, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (1993).
- Keser, Hayri & Hışım, Selin. Demokrasilerde Sivil Toplumun Rolü, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/2 (2016), 201-224.

- Keyman, E. Fuat, İçduygu, Ahmet. *Citizenship In A Global World European Questions and Turkish Experiences*, London: Routledge, 2005.
- Keijzer, Niels ve Bossuyt, Fabienne. *Partnership on Paper, Pragmatism on The Ground: The European Union's Engagement With Civil Society Organisations*, *Development in Practice*, 30/6(2020), 784-794.
- Kınay, Sibel. *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Yönetimsel Etik İlkelere Bağlılık Düzeylerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi.(Yüksek Lisans Tezi.)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetim Bilim Dalı, Ankara, 2006.
- Kıranlı, Semra - İlğan, Abdurrahman. *Eğitim Örgütlerinde Karar Verme Süreçlerinde Etik*, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2007), 150-162.
- Kirel, Çiğdem. *Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, (2000).
- Koçak, Süleyman - Yüksel, Gülçin. *Türk Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu* *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2010), 73-96.
- Kuçuradi, İoanna. *Açılış Konuşması. 1. Uluslararası Etik Kongresi Kitabı*, Ankara: ODTÜ Felsefe Bölümü, 2001.
- Kutlu, Önder. Kahraman, Selçuk & Dinçer, Selçuk. *Demokratik Kamu Politikalarına Sivil Toplum Katkısı: Konya STK Platformu Örneği*, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28/1 (2001), 139-167.
- Kurt, Süleyman - Taş, H. Yunus. *Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar*, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4/8 (2015), 199-214.
- Küçükkoğlu, Mübeyyen. *Etik Değerler ve Etiğin Kurumsallaşması*, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2012), 177-185.
- İbrahimoğlu, Nurettin vd., *Relationship Between Culture & Ethic: A Research in terms of Cultural Diversity*, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 143 (2014), 1117-1119.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev.: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Onbaşı, Funda. *Sivil Toplum*, İstanbul: L&M Yayınları, 2005.
- Önen, S. Mustafa - Yıldırım, Ali. *Kamu Yönetiminde Etik Denetimi: OECD Ülkeleri Örneği*, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5/1 (2014), 103-126.
- Öner, Şerif. *Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları*, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10/2 (2001), 51-67.
- Öner, Şerif - Şen, Lütfi Mustafa. *Belediye Sivil Toplum İlişkileri: Yasal - Kurumsal Mevcut Durum ve Plan Vizyonu*, 3/3(2020), 579-593.
- Özdemir, Erkan. *Pazarlama Araştırmasında Etik Karar Alma*, *Ankara Üniversitesi SPF Dergisi*, 64 (2009), 119-144.

- Özdemir, Murat. Kamu Yönetiminde Etik, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7 (2008), 179-195.
- Özden, Kemal. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları, (Ed. Ali Coşkun) Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim, Ankara: Seçkin, 2008.
- Özer, M. Halis. Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/26 (2008), 86-97.
- Özgür, Bünyamin. Kamu Yönetimi Denetçilerinde Etik Kültürün Geliştirilmesi, *Denetim*, 5 (2016), 17-32.
- Özkal Sayan, İpek. Etik ve Kamu Etiği: Eleştirel Bir Bakış, *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 12/2 (2020), 147-174.
- Özkuş, Osman. Demokratik Hakların Gelişmesinde Sivil Toplum Düşüncelerinin Katkıları, *Emek ve Toplum*, 6/14 (2017), 11-24.
- Özlem, Doğan. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları, 1997.
- Özler, Derya vd., Teorik Çerçeve de Whistleblowing-Etik İlişkisi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2 (2010), 169-194.
- Özsalmanlı Yıldız, Ayşe - Pank, Çiğdem. Kamu Yönetiminde Etik Açısından Algılama Yönetimi ve Önemi, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2013), 47-61.
- Pehlivan, İnyet. Yönetimsel, Mesleki ve Örgütsel Etik, Ankara: Önder Matbaacılık, 1998.
- Pieper, Annemarie. Etiğe Giriş. (Çev. Veysel Atayman ve Gönül Sezer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009.
- Rousseau, J.J. Toplum sözleşmesi. (A. Erenuluğ, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi. (1999).
- Sabuncuoğlu, Zeyyat - Tüz, Melek. Örgütsel Psikoloji, 3. Basım, Bursa: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1998.
- Svara, James H. The Ethics Primer for Public Administrators in Government and Nonprofit Organization, Arizona: Jones and Bartlett Publishers, 2007.
- Şan, Mustafa Kemal. - Bilen, Mahmut. "Yoksulluk Sorunuyla Mücadelede Bir Strateji Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Deniz Feneri Örneği. I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Demokrasinin Gelişmesi ve Katılım Sağlanması Açısından Sivil Toplum Kuruluşları Bildiriler Kitabı, 197-212, 2004.
- Taner, Bahar - Elgün, Rıza Feridun. Çalışanların Etik İklim Algılarının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/1 (2015), 99-114.
- Talas, Mutafa. Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektif, *TÜBAR-XXIX Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bölümü*, (2011), 388-401
- Tekeli, İlhan. Kuramsal Yaklaşımlar, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar Etik-Deprem, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2000.
- Teegen, Hildy vd., The Importance of Nongovernmental Organizations (Ngos) in Global Governance and Value Creation: An International Business Research Agenda, *Journal of International Business Studies*, 35 (2004), 463-483.

- Tocqueville, Alexis. De. Amerika'da demokrasi, (İ. Sezal ve F. Dilber, Çev), Ankara: Yetkin Yayınları. (1994).
- Töre, Esra. The Effect Of Organizational Climate And Organizational Commitment On Unethical Behavior At Work (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Tuncay, Tarık. Sivil Toplum Örgütlerinin İşlevleri, Tarık Tuncay (Ed.). Sivil Toplum Örgütleri içinde (42-59), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2019.
- Türegün, Nida. Etik Algısının Kültürel Boyutlar Açısından Değerlendirilmesi: MINT Ülkelerindeki Öğrenciler Üzerine Bir Çalışma, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8/3 (2019), 102-119.
- Uluç, A. Vahap. Birey ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'de Demokrasi Sorunu. *Mukaddime*, 0/6 (2012), 1-19.
- Uluğ, Feyzi. Yönetim ve Etik. (Ed. F. Uluğ ve diğerleri), *Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri* 1, 1/3-15, Ankara: TODAİE, 2009.
- Usta, Aydın. Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2011), 39-50.
- Uzun, Ruhdan. İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar. Ankara: Dipnot Yayınları, 2009.
- Uzun, Yaşar. İç Denetim ve Dış Denetim Faaliyeti Olarak Etiği Denetlemede İzlenebilecek Yaklaşımlar, *Ombudsman Akademik*, 6/11 (2019), 73-111.
- Uzun, Yaşar. Kamu Sektörü Denetiminde Yeni Bir Bakış: Etik Denetimi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20/1 (2018), 144-161.
- Uzun, Yaşar. Kamu İdarelerinde Etik Yönetim Altyapısı ve Değerlendirilmesi, *Ombudsman Akademik*, 3/6 (2017), 107-141.
- Velioğlu, Mehmet. Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi Üzerindeki Etkileri, (*Yüksek Lisans Tezi*) Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale, 2009.
- White, Gorge. Civil Society, Democratization and Development: Clearing the Antinomial Ground, Democratization, (1994).
- Yaman, Adem. İç Denetçinin Yeni Rolü; Etik Liderlik, *Denetim*, 5 (2016), 9-16.
- Yavuz, Cavit. Ve Kaynar, İbrahim. Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42 (2015), 183-196.
- Yeşildal, Ali. Sivil Toplum ve Yerel Yönetimlerde Katılım: Yönetişim Temelli Bir Yaklaşım, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 20/2 (2020), 31-44.
- Yıldırım, Gülay. ve Kadioğlu, Selim. Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları, *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 29/2 (2007), 75-84.
- Yıldırım, Murat. Sivil Toplum ve Devlet, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/2 (2003), 226-242.

The European Union and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons

Avrupa Birliği ve Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması

Adviye Damla ÜNLÜ

Dr. Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
damla.unlu@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5902-4096>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Ünlü, Adviye Damla . "European Union and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (April 2021): 230-245 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.867503>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 24.01.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 15.04.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

The European Union and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons

Abstract

United Nations General Assembly (UNGA) adopted the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW) on July 7, 2017. The Treaty is a legal instrument that highlights the humanitarian aspect of nuclear disarmament and provides an alternative to the disarmament approach of the Non-Proliferation Treaty (NPT). Because this Treaty sought to eliminate nuclear weapons, nuclear-weapon states (NWS) and states whose security is based on nuclear deterrence, criticized it for weakening the NPT. However, particular states and supranational nongovernmental organizations, such as the International Campaign for the Elimination of Nuclear Weapons (ICAN) opposed nuclear proliferation by carrying out an active, vigorous campaign to ban nuclear weapons and accomplish the goals of the TPNW. Here, two opposing sides emerged on this rather current issue. This study examines the potential of the European Union (EU) which has members from both sides and has policies towards non-proliferation and controlling nuclear weapons since its foundation, to lead and advance the movement of the ban of nuclear weapons, namely the TPNW process. The study intends to determine the strengths and weaknesses of the EU in its support and contribution to the TPNW process, conducting a further discussion on the issue.

Anahtar Kelimeler: Non-Proliferation Treaty (NPT), Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW), Nuclear Disarmament

Avrupa Birliği ve Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması

Öz

Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması (TPNW), Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 7 Temmuz 2017 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Antlaşma ile Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasının (NPT) merkezinde olduğu nükleer silahsızlandırma yaklaşımına alternatif, insani boyutu vurgulanan yeni bir yasal araç geliştirilmiştir. Bu araç, nükleer silahların tamamen yasaklanmasını öngördüğünden özellikle nükleer silah sahibi ve güvenlik anlayışı nükleer caydırıcılığa dayanan ülkeler tarafından eleştirilmiş ve NPT'yi zayıflattığı öne sürülmüştür. Diğer yandan, Nükleer Silahların Kaldırılmasına Yönelik Uluslararası Kampanya (ICAN) başta olmak üzere ulusüstü sivil toplum kuruluşları ile nükleer karşıtı ülkeler, nükleer silahların yasaklanması yönünde aktif ve güçlü bir kampanya yürütmüştür. Bu durumda oldukça güncel olan bu konuda iki taraf oluşmuştur. Bu çalışma, her iki taraftan aktörlerin üyesi olduğu ve kuruluşundan itibaren nükleer silahların kontrolü ve yayılmasının önlenmesi yönünde politikaları olan Avrupa Birliği'nin (AB), nükleer silahların yasaklanması hareketine, diğer bir deyişle TPNW sürecine öncülük etme ve ilerletme potansiyelini analiz etmektedir. Çalışma, AB'nin TPNW sürecine destek ve katkı sağlaması bağlamında güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve bu kapsamda bir tartışma yürütmektedir.

Keywords: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT), Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması (TPNW), Nükleer Silahsızlanma

Introduction

In recent years, external threats, plans for modernization of nuclear weapons, proliferation crisis, the American perspective of transatlantic relations, aggressive policies of Russia, and ineffective NPT review conferences led to more attention being paid to nuclear non-proliferation by the European governments and the EU. Pressure from civil society and developments such as framing nuclear disarmament as a humanitarian issue also pushes the EU to discuss nuclear disarmament. The “humanitarian turn” on nuclear disarmament took place within the TPNW's signature and its recent entry into force (Davis Gibbons, 2018). This development increased the importance of the distinction between nuclear non-proliferation and disarmament. The fundamental difference between these two concepts is that the former approves the de facto ownership of nuclear weapons by some State-Parties, the latter envisages “irreversible elimination” of weapons by all Parties (Graham, 2020, 235). The EU has an approach to nuclear non-proliferation and control of nuclear weapons since its establishment. However, the prohibition within the context of disarmament is a relatively current and highly controversial issue on the agenda of the EU and world politics.

Before the intense debates had taken place regarding the ban of nuclear weapons, the EU approach of non-proliferation was to support the multilateral institutions and international norms. The EU has supported nuclear non-proliferation, and consequently, the elimination of nuclear weapons eventually in the NPT's context. Although the goal of eliminating nuclear weapons has been pursued by the EU, the prohibition of nuclear weapons with a new legal instrument has not yet found enough support from the EU and the member states. One of the principal reasons for this is that the member states have different positions regarding the governance of nuclear weapons. Therefore, the EU lacks a common position on the issue. An obstacle to a common position is that France is one of the countries with nuclear weapons. The other one is that the United States (US) has nuclear weapons deployed in four member states, the Netherlands, Germany, Belgium, and Italy.

The first position formed within the framework of these determinants is the Europeanization of France's nuclear weapons and the elimination of US nuclear weapons deployed in the EU. The second one is to support the traditional nuclear deterrence policy of NATO, which is based on a military doctrine that the possibility of using nuclear weapons as retaliation will deter an enemy attack. And lastly, to support gradual disarmament within the framework of Article VI of the NPT or new humanitarian approach and legal instrument, namely the TPNW. In this context, this study aims to analyze the EU's potential to lead and advance the nuclear disarmament movement, the process of TPNW, by specifying the strong and weak sides of the EU on nuclear prohibition beyond the scope of non-proliferation. The study is divided into four sections. The first section gives an overview of the process leading to the signing of TPNW and its actors. Besides, distinguishing features of TPNW from similar treaties and NPT are discussed. Afterward, fundamental criticisms of anti-TPWN countries and NATO are presented. The third section examines the historical development of the nuclear non-proliferation policy of the EU. The fourth and last part of the study discusses the EU approach to nuclear prohibition. Based on this discussion, the study analyzes the EU's strengths and weaknesses in its potential support and contribution to the prohibition of nuclear weapons and a nuclear-free world.

1.The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons

Global nuclear disarmament is one of the long-standing objectives of the United Nations (UN). In line with this objective, the initial resolution of the UNGA was adopted in January 1946, called for a commission to overcome the problems posed by atomic energy (UNGA, 1946, 9). The resolution aimed to monitor the atomic energy use only for peaceful aims and prevent atomic weapons from becoming part of national armament.

Following the first resolution of the UNGA, the signing of the NPT in 1968 has directed the nuclear weapons issue for a long time. The Treaty became effective on March 5, 1970, from this date, the NPT has been at the center of the disarmament regime on a global scale by providing the normative foundation to the non-proliferation governance and contributing to the prevention of proliferation (Bourantonis, 2015, 44-45). Within the context of the NPT, non-nuclear-weapon states (NNWS) agreed not to attain and develop nuclear weapons. NPT nuclear-weapon states (NWS) agreed to assist in the development of nuclear energy with peaceful objectives and work to achieve disarmament (Hincu, 2015, 474-475). It gave the NWS the right to have a nuclear arsenal but also required them to continue negotiations in good faith on effective measures to halt the nuclear arms race and to disarm (NPT, 1968).

Article VI of the NPT that requires gradual disarmament became the key reference point for opponents of nuclear disarmament. However, NWS did not show a tendency to disarmament and did not create a perception in this direction. The modernization of weapons and the expansion of nuclear power have come to the fore. As a result, it has become imperative to create a new normative and legal framework relying on the criticism of anti-nuclear weapon states and civil society by emphasizing potential humanitarian outcomes of the risk of possession and use of nuclear weapons.

Figure 1: Nuclear Forces in the World, January 2019

Source: (SIPRI, 2019).

The normative and legal framework for nuclear disarmament was established on July 7, 2017, when a significant part of the UN member states adopted the TPNW.

The origins of the TPNW in terms of the effectiveness of civil society mobility and the development of the idea of a complete ban on nuclear weapons are based on various previous agreements. The first of these is the prohibition of biological weapons with the “Biological Weapons Convention” that became effective in March 1975. The “Chemical Weapons Convention” banned another weapon of mass destruction (WMD) on April 29, 1997. They were followed by the ban on landmines with the “Anti-Personnel Mine Ban Treaty (Ottawa Convention)” on March 1, 1999, and the prohibition of cluster munitions under the “Cluster Bombs Convention” on August 1, 2010.

Alongside the mobility of civil society and the aforementioned Conventions signed over the years, another factor influencing the process leading to the signing of the TPNW was the ineffectiveness of the NPT review conferences. At the conference held in May 2010, State-Parties at the conference expressed their concern about the humanitarian consequences of any use of nuclear weapons (Final Document, 2010, 19). After the review conference, three humanitarian conferences were organized. Before the first conference, Switzerland delivered the first humanitarian joint statement in the representation of 16 states at the Vienna NPT meeting in 2012. In March 2010, Norway hosted the first humanitarian conference. Mexico held the second one in 2014. Vienna hosted the third conference in 2014. Collectively, these humanitarian meetings and joint statements “became generally described as the humanitarian initiative” (Afina et al., 2017, 2-3). At the last conference, Austria made a pledge that called for all states to specify and set effective legal measures for the prohibition of nuclear weapons (Federal Ministry, December 9, 2014, 2). On December 7, 2015, 138 states in UNGA voted to form an open-ended group to work on legal provisions to achieve nuclear disarmament (UNGA, 2015, 3).

The working group adopted a report recommending a UN conference convened in 2017 open to all states on August 19, 2016. It also called for the attendance of nongovernmental organizations. In the First Committee of the UNGA on October 27, 2016, 123 states voted in favor of a resolution to begin negotiations. Based on this resolution, the conference was convened in March 2017 (UNGA, 2017). It was organized in New York City by two sessions. To preside over sessions, the Ambassador of Costa Rica to the UN in Geneva, Elayne Whyte Gómez was elected President (Afina et al., 2017, 2).

Along with intensified global concern on the potential effect of nuclear weapons, the frustration of many non-nuclear members of the NPT gave impetus to the TPNW. NNWS do not acquire nuclear weapons in keeping with the NPT, while the five NPT-recognized NWS do not tend to progress to the elimination of weapons. Furthermore, the NPT has other shortcomings. Firstly, the normative reach of the NPT does not include the non-signatory states since the NPT regime is treaty-based. Secondly, the status of North Korea under the NPT is not clear. North Korea retreated from the NPT in 2003, but NPT review conferences did not determine its legal status, and still, it is listed as a State-Party on the UN website that shows the status of the Treaty (UN, January 05, 2021).

Thirdly, it is generally accepted that Article VI is legally contentious and arguably weak to oblige NWS to eliminate their weapons (Thakur, 2017, 72-73). In this context, a new instrument as the TPNW could play a significant role in the process of nuclear weapons’ loss of legitimacy (Ritchie, 2013, 44). The central objective of

the TPNW is to ban having nuclear weapons by any states that are the party of the Treaty.

TPNW has several distinctive features, and foremost among them is that it frames the possession and use of nuclear weapons as a humanitarian issue before and during the negotiations. In this context, it added a humanitarian dimension to nuclear prohibition, which was not emphasized in the same way before. This new approach emphasized the urgency of owning nuclear weapons and addressing the human consequences of potential use and encouraged states to take steps (Docherty, 2018, 2).

Besides the humanitarian dimension, TPNW has other distinguishing features. Above all, conducting the negotiation and adaptation process of the Treaty by the NNWS made a difference in the status quo of the nuclear disarmament process which was traditionally managed by the NWS. The participation and support of civil society in the process is another prominent feature of TPNW. Also, the attendance of people directly damaged by nuclear weapons has had unprecedented importance in the process (Ruff, 2018, 2). Negotiations of the Treaty took place under the sponsorship of the UNGA and it was adopted by an overwhelming majority that provides the TPNW high credibility. In this context, boycotting states lost their credibility, and their action to prevent the ban of the most destructive weapons brought their sincerity to achieve NPT Article VI into disrepute (Ruff, 2018, 4). Although the NWS opposed and boycotted the negotiations, on July 7, 2017, the TPNW was adopted by 122 votes to 1, with one abstention. The nine NWS did not attend the conference. NATO members that commit to the nuclear deterrence policy also did not participate. The Netherlands became an exception that voted against the Treaty.

2.Criticism of the Treaty

As previously stated, civil organizations and NNWS mainly organized the initiative of nuclear disarmament. However, the NWS opposed the humanitarian initiative, criticizing it for undermining the NPT and destabilizing nuclear politics (Ritchie - Egeland, 2018, 1). While states were signing the Treaty, the US, France, and the United Kingdom (UK) declared that they do not approve the Treaty and will not be a party to it. They stated they did not accept the claims regarding the compatibility and contribution of the treaty with customary international law. The three countries have repeated their continued adherence to the NPT and declared their determination to maintain and advance the NPT (Permanent Mission of France to the United Nations, 2017).

Earlier in this joint declaration, the “United States Non-Paper,” delivered to the members of NATO on October 17, 2016, called on allies that were part of the working group to vote ‘no’ to the negotiations for a nuclear ban treaty (Hamel-Green, 2018, 441). These initial statements reflect a traditional security approach based on nuclear deterrence. Nevertheless, the joint statement was self-contradictory because the US emphasized its commitment to the NPT, Article VI while stating that it never be a party to the TPNW. On July 9, 2016, NATO also reiterated its position on nuclear prohibition. It emphasized allies’ commitment to implementing the NPT and its disarmament objective by adding the “conditions for achieving disarmament are not [currently] favorable” (NATO, 2016).

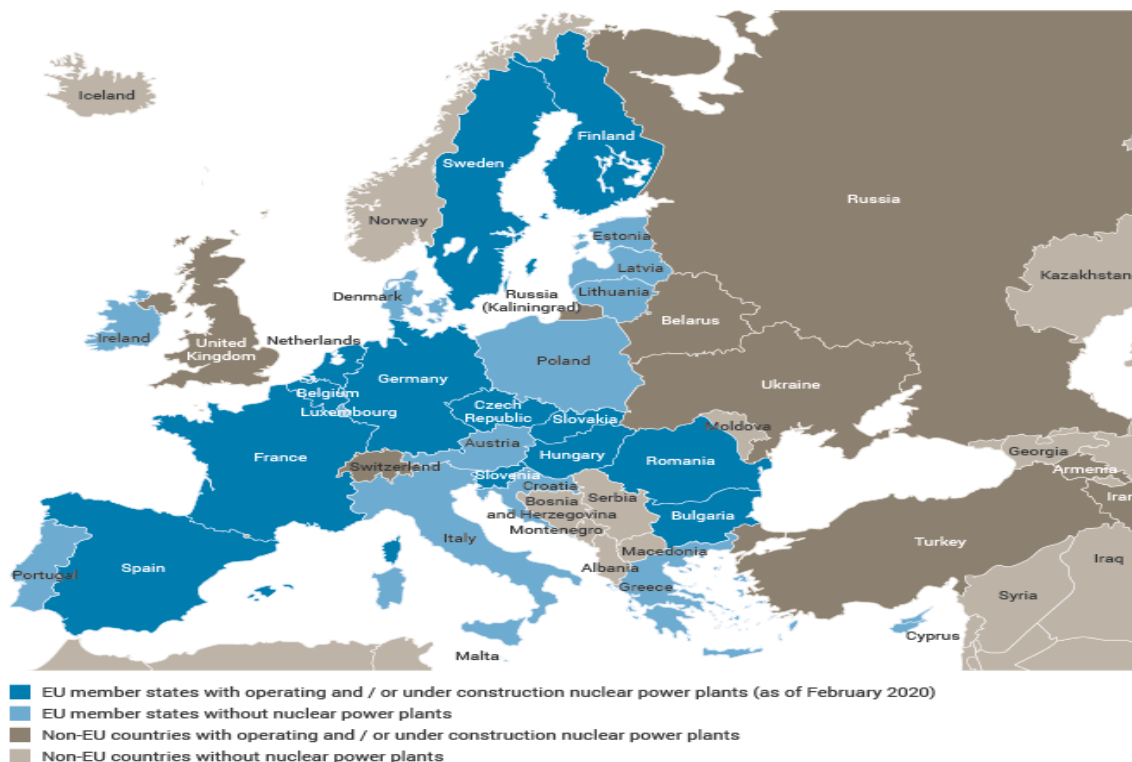
Despite the criticism and blocking efforts, the Treaty entered into force with the ratification by the 50th state, Honduras, on October 24, 2020. It became fully legal for all countries that had ratified or acceded to it by January 22, 2021. After the ratification by the 50th state, a NATO statement was released regarding the Treaty's entry into force on December 15, 2020, and it reiterated NATO's position and its opposition to the TPNW (NATO, 2020).

There has been a powerful opposition to TPNW, notably by NATO and NPT-recognized NWS. Their criticism has been legitimized largely on the grounds of adherence to the NPT and nuclear deterrence. Nonetheless, the entry into force of the Treaty despite serious criticism is a sign that there is also a strong anti-nuclear front against these countries that include both NNWS and civil society.

3.Non-Proliferation Policy of the European Union

Regarding non-proliferation, the EU has sui generis features. Firstly, there is one NWS state, and the many member states may have nuclear weapons if they prefer. Secondly, there are diverse opinions on the use of nuclear power between member states. While some member states have commitments to neutrality and disarmament, others do not. Finally, member states have different opinions on transatlantic relations and their relationship with NATO. These features reflect different positions of states on nuclear weapons-related issues and bring the EU to be considered as a microcosm of the multilateral world (Kobia, 2008, 32-33). This consideration, fundamentally based on the divergent standpoints of member states on the non-proliferation and prohibition, highlights the importance of the EU's actorness and position in the nuclear disarmament movement.

Figure 2: Nuclear Forces in the World, January 2019

Source: (World Nuclear Association, 2020)

The origin of the EU's non-proliferation policy lies in the European Atomic Energy Community (EURATOM), which was established in 1957 by the Treaty of Rome.

EURATOM had a clear non-proliferation function and also aimed to foster the development of nuclear energy by controlling the process. The real impetus for the advancement of non-proliferation occurred in the 1980s, especially with the decision to establish a working group in the framework of the European Political Cooperation (EPC). While EURATOM took responsibility to deal with proliferation in the Union, the working group was dealing with promoting non-proliferation in external relations (Portela, 2003, 4). After the Cold War, the strengthening of multilateral approaches towards non-proliferation and disclosure of the Iraqi nuclear program compelled the Union to get more involved in the issue. A third factor that strengthened the EU's role was closer coordination between the member states in terms of foreign policy with the establishment of the CFSP. With the signing of the Treaty on the European Union, "arms control, non-proliferation, and disarmament" became separate initiatives within the scope of the CFSP (Portela, 2003, 3). Other developments at the beginning of the 1990s were France's accession on the NPT in 1991 and the first statements of the European Council on non-proliferation at the Dublin (1990) and Luxemburg Summits (1991).

The EU took no major steps regarding the non-proliferation between 1994 and 2003 (Kobia, 2008, 35). In the 1990s, the most important step of the EU was its support for the NPT's extension. With the contribution of the EU's initiatives on this issue, in the 1995 review and extension conference, decisions on the indefinite extension and strengthening the review process for the NPT were taken, and the final document was adopted in the 2000 review conference. During the 2000s, the EU slowly took steps to the advancement of its non-proliferation policy. Firstly, the European Council at the Thessaloniki Summit adopted the "EU Strategy against the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" in 2003. Strategy confirmed the EU's commitment to a multilateral non-proliferation and disarmament framework (The Council of the European Union, 2003, 6). Thereafter the adaptation of the Strategy, the EU became a significant reference point and has contributed to the non-proliferation regime (Blavoukos et al., 2015, 229). Moreover, as a part of implementing the Strategy, the EU introduced a non-proliferation clause to insert into bilateral agreements to mainstream non-proliferation in its external relations. Besides, the EU intensified its role in the crisis of proliferation as in the cases of Iran and North Korea (Portela, 2015).

The Council Decision adopted on March 29, 2010, explained the position of the EU on non-proliferation as it stated the NPT is emphasized as the "cornerstone of the global nuclear non-proliferation regime" (The Council of the European Union, 2010, 8). In the same year, the "EU Non-Proliferation Consortium" was founded with the Council Decision as a step to implement the 2003 Strategy. The CFSP budget funds the Consortium that includes four core members and 73 independent research institutions. Although external security threats and proliferation crises raised the importance of the non-proliferation policy, funds to non-proliferation declined in the process of time. Besides, the EU Global Strategy 2016 rarely mentioned the word "non-proliferation" and there were "three occasions in the 60-page document, four references to arms control and two mentions of disarmament" (Grip, 2017, 8). These can be considered as a loss of momentum in the promotion of non-proliferation.

4.The European Union Approach to Prohibition of Nuclear Weapons

Although the EU has a non-proliferation policy for long years and supports the advancement of the NPT, it does not have a joint position towards the prohibition of

nuclear weapons. There are various reasons behind this. One of the significant reasons is the divergent views of the EU member states on prohibition. The UK and France traditional supporters of the gradual nuclear disarmament in the scope of NPT, relatedly they support nuclear deterrence policy to achieve national security. Among NATO members, 21 of them are the EU member states, and all of them are part of the nuclear deterrence policy of NATO. And also Germany, the Netherlands, Belgium, and Italy host US tactical nuclear weapons.

EU member states that are members of NATO have boycotted the TPNW negotiations. They did not take part in the conference outside the Netherlands. Austria, Ireland, Cyprus, Malta, and Sweden, EU member states but not NATO members, voted in favor of TPNW at the 2017 UN Conference. Austria, Ireland, and Malta signed and ratified the Treaty. Member states that are not NATO members as Sweden remained under pressure not to sign the Treaty. After the threat of the US Ambassador to NATO and the US Secretary of Defense to Sweden on the ground of partnership with NATO, Swedish Foreign Affairs Minister, Margot Wallström, declared Sweden take its decision after an independent assessment on January 2, 2018 (EPRS, 2018, 4).

On July 12, 2019, she announced the decision not to sign the TPNW. A survey shows% 78 percent of Swedish people believe Sweden should sign the Treaty (Olof Palme International Center, 2019). Finland is also not a NATO member, however, did not take part in the negotiations and did not vote for the TPNW. Therefore, public opinion in Finland is in favor of the Treaty that a survey shows 84% of Finns support signing up the TPNW (The Peace Union of Finland, 01 January 2021). In the Netherlands and Germany, as in many NATO members, a significant number of citizens and non-governmental organizations support TPNW. This creates a difficult situation and dilemma for the governments to overcome. Given this situation in the context of NATO, it seems likely that NATO will face a new crisis if the supporters of the TPNW become politically strong enough to ensure the signing of the agreement (Perkovich, 2020).

Figure 3: Vote on The TPNW

EU Member State	NATO Member	EU Member State	NATO Member
Netherlands	✓	Lithuania	✓
Ireland	x	Luxembourg	✓
Cyprus	x	Hungary	✓
Malta	x	Denmark	✓
Austria	x	Belgium	✓
Sweden	x	Germany	✓
Finland	x	Poland	✓
Greece	✓	Portugal	✓
Spain	✓	Romania	✓
France	✓	Slovenia	✓
Croatia	✓	Slovakia	✓
Italy	✓	Bulgaria	✓
Czechia	✓	Estonia	✓
Latvia	✓	United Kingdom	✓

Absent-For-Against

Source: (EPRS, 2018)

Ian Manners defined the EU as a normative power by arguing the EU promoting the principles of the UN system (Manners, 2002; 2008, 46). Since then, the ability of the EU to the promotion of values and norms to third countries and world politics is a matter of discussion. Nuclear disarmament is considered as another field “in which the EU has deployed its normative power” (Hincu, 2015, 475). Therefore, the EU’s role as a global actor is promising on the issue of nuclear disarmament and diffusion of the new humanitarian disarmament norm.

Although the first effect after the entry into force of the Treaty was limited, approval by 100 states constituted the psychological threshold according to Thakur (Thakur, 2017, 86). Ratification by the key states, especially by NATO members, accompanied by pressure from European civil society, could strengthen the TPNW and also the global nuclear disarmament movement. The humanitarian initiative that includes some EU member states focuses on the humanitarian outcomes of the continuation of global politics that is based on the possession of nuclear weapons. This initiative stigmatizes nuclear weapons and NWS, which may contribute to the elimination of nuclear weapons. TPNW may persuade NWS and its supporters to comply with norms against nuclear armament (Sauer - Reveraert, 2018, 19).

Traditionally NPT review conferences provide a significant ground for the advancement of nuclear disarmament in the norm diffusion process. Before the conferences, the EU generally reiterates its commitment to multilateralism and international forums and tries to achieve a common position. Therefore, the EU stated its commitment to ensuring the achievement of the 2020 review conference. The EU PrepCom pointed out the significance of nuclear disarmament by emphasizing the need to expand the nuclear arms reduction treaty (New START) between the US and Russia, an active dialogue between Russia and the US on the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty, ratification of the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, urgent deliberations on a Fissile Material Cut-off Treaty (European Union, 2018, 4-8).

There were also other PrepComs of distinct groups and states as Nordic countries, Austria, and ICAN that supported the TPNW directly. The Nordic countries (2018, 2-3) stated that they have different perspectives on the TPNW negotiations, however, they agree on the humanitarian outcomes of the use of weapons putting humanity at constant risk. Although they have different positions on TPNW, they are united on the humanitarian dimension of the Treaty. Austria PrepCom also highlighted that nuclear weapons pose a risk to humanity and evaluated the TPNW as a contribution to the fulfillment of Article VI of the NPT (General Debate Statement Austria, 2018, 2). This discourse was developed against criticism of anti-TPNW countries that the TPNW undermined the NPT regime. The Austrian committee stated that the NPT is fully compatible with the TPNW. ICAN’s PrepCom (2018, 2), which has one of the biggest contributions in the process of signing the TPNW, applauded the states that signed and ratified the agreement and urged everyone else to follow their lead. These statements show a powerful will for the prohibition process. In this context, Nordic countries, Austria, other non-NATO members among the EU member states, civil society organizations may advance the issue of disarmament in the EU and contribute to achieving a concerted action. Besides, the EU has the potential to lead the international community towards nuclear disarmament.

The EU to be an effective actor on the issue should show institutional will alongside supports of member states. In this process, the European Parliament came into

prominence among the EU institutions by recommending to take further steps for nuclear disarmament. In this respect, the European Parliament recommended opening negotiations on the formation of a legally-binding tool for the elimination of nuclear weapons in 2017 (EPRS, 2018, 4). Another recommendation was issued in 2020, and it urged the Union “to adopt a common EU position as regards the NPT Review Conference” (European Parliament, 2020, 5). It pointed out that the conference takes place in a challenging international environment where nuclear weapons and delivery vehicles are being modernized or planned to be modernized. In return, High Representative of the Union Josep Borrell assured the members of the European Parliament that the EU works to prevent the increase of polarization between the member states and to establish a common ground between them (Borrell, 2020).

After the conclusion of the Brexit process, France has become the only NWS in the EU. And the fact remains that 21 EU member states are also NATO members. That makes nuclear disarmament essentially a European issue along with the possibility of Europe's destruction in the event of a conflict and Europe's preference to effect change through rules-based processes (Tuomioja, 2020). This is a very significant reason to discuss and keep the future direction of the EU in terms of nuclear weapons on the agenda. Because of the divergent opinions of member states, the nuclear weapons policy of the EU is discussed aloud to prohibit deepening of dissent.

There are different scenarios for the future of nuclear weapons in the EU. Among them, Europeanization of the French nuclear weapons, delegitimization and elimination and maintenance of the status quo come into prominence (Sauer, 2020, 12). Regarding the first scenario, the President of France stated the nuclear forces of France have a deterrent effect, especially in Europe, and “they strengthen the security of Europe through their very existence” (Macron, 2020). With this speech, Macron reiterated France's commitment to nuclear deterrence. However, it has a European dimension, autonomous from transatlantic relations. It is possible for France to Europeanized its nuclear weapons, in case of supports from other states, notably Germany. However, instead of taking a step further to disarmament, replacing the US nuclear deterrent role with France would strengthen the NNWS's growing perception that disarmament is not the ultimate goal of the NWS in the context of Article VI of the NPT, and deepen insecurity (Jasper and Portela, 2010, 163). This perception and insecurity find its response in societies as well. The growing anti-nuclear tendency in Europe is another powerful obstacle for the development of a European deterrent. Polls show that majority of public opinion is in favor of the idea of nuclear disarmament and supports their countries to sign the TPNW. Support for TPNW is at the level of 60-70% in Sweden, Finland, Italy, Germany, France, and Belgium (Fihn-Högsta, 25 November 2020).

Public opinion and the dynamism of civil society raise the importance of the subject in domestic politics. For instance, there is a positive reference to TPNW in the declaration published after the establishment of the coalition government in Belgium (ICAN, 05 January 2021). This is important as it is the first positive reference made by a NATO member country to TPNW, and it shows that the issue was approached in the formation of the coalition government. Also, 56 politicians from 20 NATO members, Japan and South Korea, including two former NATO Secretary Generals, Javier Solana and Willy Claes, and former head of states, prime ministers, and foreign and defense ministers, called on their governments to sign

the Treaty (Gladstone, 2020). In the signature campaign organized by ICAN, the number of parliamentarians who made the same call reached over 1600 (ICAN, 04 January 2021). All these developments indicate increasing support for TPNW in the European public and political circles. The growing support for the TPNW makes it unlikely for governments and the EU to ignore the nuclear disarmament movement.

Conclusion

The prohibition of nuclear weapons is a current issue that gets strength from civil society, public opinion, and NNWS. Against the global anti-nuclear movement, which has existed for a long time and whose primary aim is nuclear prohibition, there are NWS and a traditional understanding of security based on nuclear deterrence. In this respect, although the inurement of the TPNW is a significant achievement for the anti-nuclear movement, it is early to say whether it promises a nuclear-free world.

In the TPNW process, the EU member states are among the most influential states, Austria being the leading. They are expected to shape the norm against nuclear armament and to strengthen the nuclear disarmament agenda based upon Article XII of the TPNW that call State-Parties to encourage non-State-Parties to join the Treaty.

Figure 4: Strengths and Weaknesses of the EU to Advancement of the TPNW Process

Strengths	Weaknesses
Member States Supporting TPNW	Lack of a Common Position
Enduring Commitment to Multilateralism	Commitment to the Nuclear Deterrence
Change in Discourse from Proliferation to Prohibition	Prohibition not being a Priority Issue
Public Support for the Prohibition	

There are instances of the advancement of some policy areas by the leading of particular EU member states. Sweden is leading by example for the adoption of feminist foreign policy. Germany and Denmark are leading states for prioritizing green transition. Austria and other TPNW supporting states have the potential to achieve the normative and then political transformation on nuclear disarmament, despite their quantitative weakness.

The commitment of the EU to multilateralism is another strength in advancing the TPNW process. This commitment is constantly emphasized on non-proliferation, as it is expressed and practiced in various subjects such as trade and the environment. Besides, discourse on non-proliferation has developed to discourse on nuclear prohibition within time. The European Parliament comes to the fore in this discursive transformation. The activism and support of European citizens and civil society accompanied Parliament's institutional efforts to prohibition. Considering the determining role of public opinion and civil society in the policymaking process in the EU, it can be evaluated as a significant pressure tool. Divergent opinions of the member states on nuclear prohibition and the lack of a common position in foreign relations are among the obstacles for the EU to support and contribute to the TPNW process. Besides, EU member states against the TPNW create a dichotomy between the NPT and the TPNW as other anti-TPNW states. The EU member states

supporting the NPT against the TPNW are NATO members, and they express their commitments to NATO's understanding of security, which is based on nuclear deterrence. Finally, nuclear disarmament is not one of the priorities of the EU. Despite the potential destructive outcomes of the use of nuclear weapons for the European continent and the world, it is not among the priority issues on the agenda of global politics for the moment.

References

- Afina, Yasmin et al. *Negotiating of a Nuclear Weapons Prohibition Treaty: Nuts and Bolts of the Ban, The New Treaty: Taking Stock*. UNIDIR, 2017.
- Blavoukos, Spyros et al. "Assessing the EU's Performance in the Field of Nuclear Non-Proliferation". *EU and the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. ed. Spyros Blavoukos et al. 227-241. London: Palgrave Macmillan, 2015.
- Borrell, Josep. "Non-Proliferation Treaty: Remarks by the High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EP on the Preparation of the 2020 NPT Review Process, Arms Control and Nuclear Disarmament Options". Accessed 01 January 2021. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/87277/non-proliferation-treaty-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell-ep_en
- Bourantonis, Dimitris "The International Nuclear Non-Proliferation Policy Framework under the NPT and Related Instruments". *EU and the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. ed. Spyros Blavoukos et al. 33-47. London: Palgrave Macmillan, 2015.
- Davis Gibbons, Rebecca. "The Humanitarian Turn in Nuclear Disarmament and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons". *The Nonproliferation Review* (2018), 1-26.
- Docherty, Bonnie. "A 'light for all humanity': The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons and the Progress of Humanitarian Disarmament". *Global Change, Peace & Security* 30/2 (2018), 1-24.
- EPRS, European Parliament Research Service. *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons-the Ban Treaty*. (2018). [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)614664](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)614664)
- European Parliament. "Recommendation of 21 October 2020 (2020/2004(INI))". Accessed 03 January 2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0281_EN.pdf
- European Union. "Preparatory Committee for the 2020 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), 2018". Accessed 03 January 2021. https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/prepcom18/statements/23April_EU.pdf
- Federal Ministry, Republic of Austria. "Austrian Pledge, 9 December 2014". Accessed 01 January 2021. https://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/vienna-2014/Austrian_Pledge.pdf
- Final Document. "Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 2010". Accessed 02 January 2021. [https://undocs.org/NPT/CONF.2010/50%20\(VOL.I\)](https://undocs.org/NPT/CONF.2010/50%20(VOL.I))
- General Debate Statement Austria. "Austria Preparatory Committee for the 2020 Nuclear Non-Proliferation Treaty Review Conference, 2018". Accessed 01 January 2021. https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/prepcom18/statements/23April_Austria.pdf
- Gladstone, Rick, Former World Leaders Urge Ratification of Nuclear Arms Ban Treaty, *The New York Times*, 20 September 2020.

<https://www.nytimes.com/2020/09/20/world/treaty-nuclear-arms- united-nations.html>

- Graham, Kennedy. "The TPNW Conference of Parties: What Is to Be Discussed?", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 3/2 (2020), 234-252.
- Grip, Lina. *The European Union and Non-Proliferation, 2014-17*. EU Non-Proliferation Consortium Final Report, 2017.
- Hamel-Green, Michael. "The Nuclear Ban Treaty and 2018 Disarmament Forums: An Initial Impact Assessment". *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 1/2 (2018), 436-463.
- Hincu, Roxana. *EU's Policy of Disarmament as Part of its Normative Power*. CES Working Papers 7/2a, 2015.
- ICAN, International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. "Statement of the ICAN to the Non-Proliferation Treaty Preparatory Committee, 2018". Accessed 03 January 2021.
<https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/prepcom18/statements/25April ICAN.pdf>
- ICAN. "People and Structure". Accessed 03 January 2021.
<https://www.icanw.org/people and structure>
- ICAN. "Full List of Pledge Takers". Accessed 04 January 2021.
<https://pledge.icanw.org/full list of pledge takers>
- ICAN. "Belgian Government Shifts Stance on TPNW". 05 January 2021.
<https://www.icanw.org/belgium tpnw shift>
- Jasper, Ursula – Portela, Clara. "EU Defense Integration and Nuclear Weapons: A Common Deterrent for Europe?". *Security Dialogue* 41/2 (2010), 145–168.
- Kobia, Roland. "The EU and Non-Proliferation: Need for a Quantum Leap?". *Nuclear Law Bulletin* 1 (2008), 31-53.
- Macron, Emmanuel. "Speech of the President of the Republic on the Defense and Deterrence Strategy". Accessed 02 January 2021.
<https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2020/02/07/speech-of-the-president-of-the-republic-on-the-defense-and-deterrence-strategy>
- Manners, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?". *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40 (2002), 235-258.
- Manners, Ian. "The Normative Ethics of the European Union". *International Affairs*, 84, (2008), 45-60.
- NATO, North Atlantic Treaty Organization. "Warsaw Summit Communiqué, 2016". Accessed 03 January 2021.
<https://www.nato.int/cps/en/natohq/official texts 133169.htm>
- NATO. "North Atlantic Council Statement as the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons Enters into Force, 2020". Accessed 05 January 2021.
<https://www.nato.int/cps/en/natohq/news 180087.htm>
- Nordic Countries. "General statement by the Nordic countries Preparatory Committee for the 2020 NPT Review Conference, 2018". Accessed 03 January 2021.
<https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/prepcom18/statements/23April NordicGroup.pdf>
- NPT, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, United Nations Office for Disarmament Affairs, 1968. Accessed 01 January 2021.
<https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>

- Olof Palme International Center. “The Swedish People are in Favor of a Nuclear Ban, 2019”. Accessed 03 January 2021. <https://www.palmecenter.se/svenska-folket-ar-for-ett-karnvapenforbud/>
- Perkovich, George. “Living with the Nuclear Prohibition Treaty: First, Do No Harm”. *Carnegie Endowment for International Peace* (10 November 2020). <https://carnegieendowment.org/2020/11/10/living-with-nuclear-prohibition-treaty-first-do-no-harm-pub-83198>
- Permanent Mission of France to the United Nations, July 7, 2017”. Accessed 01 January 2021. <https://onu.delegfrance.org/Adoption-of-a-treaty-banning-nuclear-weapons>
- Portela, Clara. *The Role of the EU in the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: The Way to Thessaloniki and Beyond*. PRIF Reports 65, 2013.
- Portela, Clara. “EU Strategies to Tackle the Iranian and North Korean Nuclear Issues”. *EU and the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*. ed. Spyros Blavoukos et al. 188-204. London: Palgrave Macmillan, 2015.
- Ritchie, Nick. “Legitimizing and Delegitimizing Nuclear Weapons”. *Viewing Nuclear Weapons through a Humanitarian Lens*. ed. John Borrie-Tim Coughley. 44-75. Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research, 2013.
- Ritchie, Nick-Egeland, Kjølsv. “The Diplomacy of Resistance: Power, Hegemony and Nuclear Disarmament”. *Global Change, Peace & Security* 30/2 (2018), 1-19.
- Ruff, Tilman. “Negotiating the UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons and the Role of ICAN”. *Global Change, Peace & Security* 30/2 (2018), 1-20.
- Sauer, Tom. “Power and Nuclear Weapons: The Case of the European Union”. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 3/1 (2020), 1-19.
- Sauer, Tom-Reveraert, Mathias. “The Potential Stigmatizing Effect of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons”. *The Nonproliferation Review* 25/5, 1-19.
- SIPRI, [Stockholm International Peace Research Institute](https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces), 2019. Accessed 03 January 2021. <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces>
- Thakur, Ramesh. “The Nuclear Ban Treaty: Recasting a Normative Framework for Disarmament”. *The Washington Quarterly* 40/4 2017, 71-95.
- The Council of the European Union, 2003/15708/3. Accessed 03 January 2021. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15708-2003-INIT/en/pdf>
- The Council of the European Union, 2010/212/CFSP. Accessed 03 January 2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010D0212>
- The Peace Union of Finland. “84% of Finns Want the Government to Join the TPNW”. Accessed 01 January 2021. <https://rauhanliitto.fi/en/rauhanliitto-en/articles/press-releases/84-of-finns-want-the-government-to-join-the-tpnw>
- TPNW, Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, United Nations Office for Disarmament Affairs, 2017. Accessed 01 January 2021. <http://disarmament.un.org/treaties/t/tpnw/text>

- Tuomioja, Erkki. "It is Time to End our Reliance on Nuclear Weapons". European Council on Foreign Relations (2 November 2020). <https://ecfr.eu/article/it-is-time-to-end-our-reliance-on-nuclear-weapons/>
- UN, United Nations. "Tenth Review Conference of Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons". Accessed 04 January 2021. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/npt_president-designate_letter_28_oct_2020.pdf
- UN. "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons-Status of the Treaty". Accessed 05 January 2021. <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt>
- UNGA, United Nations General Assembly. "Resolutions Adopted on the Reports of the First Committee, 1946". Accessed 03 January 2021. [https://undocs.org/en/A/RES/1\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/1(I)).
- UNGA. "Taking forward Multilateral Nuclear Disarmament Negotiations, 2015". Accessed 03 January 2021. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/C.1/70/L.13/Rev.1
- UNGA. "Report of the United Nations Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons, Leading Towards their Total Elimination, 2017". Accessed 03 January 2021. <https://undocs.org/A/72/206>
- United Nations Treaty Collection, 1975". Accessed 03 January 2021. <https://front.un-arm.org/wp-content/uploads/2020/12/BWC-text-English.pdf>
- United Nations Treaty Collection, 1997". Accessed 03 January 2021. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1997/04/19970429%2007-52%20PM/CTC-XXVI_03_ocred.pdf
- United Nations Treaty Collection, 1999". Accessed 03 January 2021. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1997/09/19970918%2007-53%20AM/Ch_XXVI_05p.pdf
- United Nations Treaty Collection, 2010. Accessed 03 January 2021. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVI-6&chapter=26&clang=_en
- World Nuclear Association, 2020. Accessed 01 January 2021. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx#:~:text=EU%20nuclear%20generation%20capacity,in%20only%20one%20country%20%E2%80%93%20France>

How Do The Main Negative Emotions Affect People's Political Decision Process? : "Fear, Anxiety And Anger"

Temel Olumsuz Duygular Kişilerin Siyasi Karar Sürecini Nasıl Etkiliyor? : "Korku, Kaygı Ve Öfke"

Kevser Hüllya YURDAKUL

Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Psikolojisi Ana Bilim Dalı
kevserakdemir@std.sehir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6278-8396>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yurdakul, Kevser Hüllya . "Temel Olumsuz Duygular Kişilerin Siyasi Karar Sürecini Nasıl Etkiliyor? : "Korku, Kaygı Ve Öfke".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 247-261 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.708916>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25.03.2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 31.01.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

How Do the Main Negative Emotions Affect People's Political Decision Process? : Fear, Anxiety and Anger

Abstract

In the post-modern era, the mobilization of previously large masses has been replaced by micro-groups dominated by new and distinct identities. As a result, the analysis and predictability of electorate behavior have decreased. The political decision-making processes of individuals have therefore been subjected to detailed analyzes. Emotions have become a significant subject of political psychology in terms of their effects on the political decision-making process of individuals. Emotions have also become an important topic in political psychology. Researches revealed that emotions have important effects on thoughts and decision-making processes. In this context, the article primarily aims to draw a rational framework on this subject by including modern “emotion” definitions and the impacts of people’s emotions on political decisions. Afterward, the article investigated the effect of negative emotions on political decision-making. In this context, anxiety, fear and anger are emphasized by using a descriptive approach. The article argues that negative emotions that are anxiety, fear, and anger, in particular, have positive contributions to the political decision-making process of individuals.

Keywords: Political Psychology, Negative, Emotions, Political Decision Making Process

Temel Olumsuz Duygular Kişilerin Siyasi Karar Sürecini Nasıl Etkiliyor? : "Korku, Kaygı ve Öfke"

Öz

Önceleri var olan büyük kitlelerin mobilizasyonu post-modern dönemde yerini yeni ve birbirinden farklı kimliklerin egemen olduğu mikro gruplara bırakmıştır. Bu durum seçmen davranışlarının çözümlenmesini ve tahmin edilebilirliğini de azaltmıştır. Bireylerin siyasi karar verme süreçleri bu nedenle çeşitli başlıklar altında derin analizlere tabi tutulmuştur. Duygular da bireylerin siyasi karar verme sürecinde sahip oldukları etkiler bağlamında siyaset psikolojisinin önemli bir konusu haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar duyguların düşünceler ve karar verme süreçleri üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda makale öncelikle modern “duygu” tanımlarına ve duyguların kişilerin siyasi kararlarına etkisine yer vererek bu konuda rasyonel bir çerçeve çizmeyi amaçlamıştır. Sonrasında ise negatif duyguların siyasi karar verme sürecine etkisi üzerine bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda betimleyici yaklaşım ile anksiyete, korku ve kızgınlık üzerinde durulmuştur. Makale anksiyete, korku ve kızgınlık gibi negatif duyguların bireylerin siyasi karar verme sürecine pozitif katkıları olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Psikolojisi, Negative, Siyasi Karar Verme Süreci

Introduction

Emotion is a critical topic both in politics and psychology. The classical perspective has changed the perspective of emotion in the twentieth century. While emotion had been evaluated as irrational and non-scientific for a long time, in the last decades many experimental studies have proved that emotion is part of a rational decision-making process, especially on the political sides. The view that emotions are irrational and non-scientific because it is hard to calculate or measure them, has changed and the behavioral approach argued that emotions have significant effects on citizen's behaviors and political decisions. Therefore, it is true that progress in behavioral studies has brought a different and wide view to the aspects of emotion.

One of the main topics that were discussed about emotion was the effects of emotion on the decision-making and behavior of the citizens because minor and individual differences had effected big political results in the last decades. While understanding citizen behavior has gained importance on political science and political psychology, empirical studies have also increased in this field, especially based on the experiments (J. N. Druckman, 2006).

It is accepted that political behaviors and decision-making processes have been working in different ways for different country's citizens. Moreover, a country's society has started to be differentiated in itself and small groups' decisions also play important roles in political results. While specific definitions were enough to categorize types of citizens such as nationalist, secular or republican, after public polarization political scientists and political psychologists have focused on the main emotions that shape the group's identities and citizens' decisions. For instance, Turkish citizens have evaluated as belong to collective emotions as a result of political memory of its history, Netherlands' and Germany's governing parties have gained success thanks to its anti-immigration speeches because citizens' political decisions were closed to nationalist and anti-immigrant views (Erisen, 2018, 2-3). In the postmodern terms, as citizen profile has polarized, emotions of citizens and identities that drive their political decisions have also gained more importance. As Foucault and Habermas argues that identities have born with ethics and rules of the society that you feel belong it (1981). Yet, the belonging of a whole and big society has changed and group identities have fragmented as well as big social groups. Individualism has born with modernization and it spread to every segments of social groups at postmodern times. Modernism refers to enlightenment and respect for pure rationalism but it legitimize itself within the society (Elliott, 2010, 139). Moreover according to Habermas, post modernism defines as anti-modernism (1981, 3).

In contrast to the idea that emotions are irrelevant to scientific studies and have no place in politics, studies have increased on how emotions have affected people's political decisions. In that sense, this article aims to first draw a frame about what is a negative emotion and then it argues that negative emotions which are fear, anxiety, and anger have some positive effects on political decisions.

1.Methodology: Literature Review about Emotions and Role of Emotions in Politics from a Theoretical Perspective

Emotions, through our journey in life, have been an essential part of people's lives as it has nearly become inescapable and can be seen in our beliefs and actions offering strong reinforcements. As Vogel (1997) argues "Emotion apparently is not something that necessarily clouds reasoning, but rather seems to provide an essential foundation for at least some kind of reasoning".

As Demertsiz (2013, 4) refers in his book emotion is composed of five components:

"Emotion is thought to be composed of five elements: (1) activation of key body systems and action readiness towards something, (2) appraisal of situational stimuli, relational contexts and objects, (3) overt, free or inhibited, expression through facial, vocal and paralinguistic movement, (4) culturally provided linguistic labels of one or more of the first three elements, (5) socially constructed rules on which emotions should be experienced and expressed" (Thoits, 1989, 318; Gordon, 1990, 147; Sieben - Wettegren, 2010).

Researches show that emotions are not learned but innate. Tompkins (1962) (Tompkins, 1962), for example, has shown in his observation that unlearned reactions bring certain specific moves. Even though emotions are innate, it depends on cultures to decide whether emotions are repressed or expressed. There are seven main cross-cultural neutrally based emotions which are happiness, anger, fear, sadness, disgust, surprise, and contempt. Some cultures see sadness as destabilizing and feel a need to repress it while another culture sees it beneficial and be expressed. The debates on the effects of cultural differences on emotions show that the standards of social appropriateness surround the time, manner and place of certain emotional expressions.

As it is argued by many authors main facial expressions are based on seven emotions that are happiness, anger, fear, sadness, disgust, surprise, and contempt. Yet, different cultures have different acceptance and standards about which emotion should be expressed and which one is not beneficial (McDermott, 2004, 160). Another argument on emotion is the one Plutchik holds. Plutchik (1980) argues that emotions are not discrete from each other. He claims that complex emotions are actually a composition or another type of basic emotions. McDermott gives the example on this issue as "love combines joy plus acceptance" (2004, 161).

Of course, it is very hard to draw a certain line between emotions to separate them from each other totally because people may feel much emotion at the same time or some emotions are more close to each other; especially about responses of them as behavior. Because of that researchers first focus on the diversion of emotions that are depression and anxiety (Diener - A.Emmons, 1985; Plutchik, 1980; Russel, 1980; Tellegan, 1985; Watson - Tellegen., 1985). Modern psychologists and social psychologists have focused on the mood change of individuals and Albert Ax has also made a distinction between fear and anger (1953). Jervis (1976) and Stein (1988) have made analyzes over important international events and considered that threat and fear are important emotions that shape group thinking.

On the one hand, psychologists have studied about explain mood change of individuals and differences between emotions that shape the moods, political psychologists have searched for the effects of emotions on the political decision-making process and voting behavior in specific. Experimental studies also foster the

literature. Lodge and Taber studied voting behavior, group identities and human emotions on rationalization voting behavior (2005, 2013). Also, there are experimental studies that focus on American society and their political decisions after 9/11 (Huddy et al., 2005). As will be mentioned in the “fear” part in detail, terror actions and political history have a direct effect on society’s political decisions.

Understanding the role of emotions in politics is a new but quickly developed field and the literature about it is growing by the time. Especially after the 2000s, many researchers have focused on the role of emotions in the political decision-making process. Brader and Marcus (2013) and Redlawsk and Pierce (2017) are the significant political psychologists that focused on the effect of the emotions in citizens voting behavior and political decision-making process. Also, Neuman, Marcus, Crigler, and MacKuen are some of the major researchers that study emotion in political thinking and behavior in contemporary times (2007).

The question “how decision making became a question for political psychology” has born after the wrong and risky political decisions in America. Kennedy administration’s mishandling of the Cuban Missile Crisis or the Nixon administration’s decision to authorize a burglary of the Watergate offices of the Democratic National Committee can be shown as the first samples of analyzing the question. I.L. Janis had studied group thinking and psychological reasons for decision making over the examples of these samples (Janis, 1982). It is seen that there are two main approaches to decision making. The first approach is the normative considerations that focus on what people should do and the second approach is the descriptive consideration that looks for what people really do (Simon, 1985). Rational choice theorists from political science make a cost and benefit calculations over what should be done in a certain case prefer to use normative consideration. Yet it is hard to do what should be doing in all cases. Because of that, psychologists and political psychologists have chosen to use descriptive approach to proof real people do not always decide according to rationality and normative standards but also there are other internal factors that affect them (Dawes, 1998; Gilovich et al., 2002; Thaler, 1994). In that sense, it would not be wrong to argue that emotions are the main internal factors that have a direct effect on peoples' thinking way about politics.

Neurophysiologic experimental studies also support the thesis about negative emotions increased attention to politics and directly affect the political decision-making process. Felicia Pratto and Oliver P. John’s experimental study (1991) about attention-grabbing power of negative social information has proved that people started to learn about politics by abandoning complacency and then start to pay attention when the world signals that something is not right (E. Marcus - B. MacKuen, 2004).

2.Role of Emotions in Decision Making Process on Politics

It is a debated topic that how individuals make political decisions in the field of political science but in fact, it is a topic of the research field of psychology that comprises citizen’s preferences, information gathering, memory and choice (Lau, 2003, 19). In that sense, it is important to separate political decision and political judgment from each other. While “political judgment involves the mapping of some ambiguous stimuli onto a perceptual system, a decision, in contrast, involves a

choice between two or more alternatives: whether to take drugs, who to marry, when to retire, which candidate to support in the election” (Lau, 2003, 20). So, it is important to understand how citizens make choices between alternatives and how they decide in politics.

As many different research methods were born with scientific developments in many fields, political scientists also started to open diverse sections to analyze polarized societies, intercommunication of pluralized social groups and identities, and complex citizen behaviors. For these reasons, political science and social psychology were harmonized and started to work together. Of course, understanding individual behavior has given priority to political analysis, but it is also a common belief that behavior is related to the environment and events. So, human behaviors should be evaluated with its context. In that sense, political psychology has offered various methods to analyze human behaviors with their contexts.

Understanding emotions is one of the hard but efficient methods of political psychology. Many studies have proven that the emotional response of individuals affects political campaigns. “Only when emotions reliably react to changes in the informational environment (i.e., to campaign news) can they encourage citizens to become engaged with their favorite candidate’s prospectus or, more interestingly, interrupt citizens’ ordinary political activity and spur information processing” (E.Marcus - B.MacKuen, 2004, 222). One of the substantial method to analyze emotional responses of messages is Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC). Even this method firstly have been used for just psychological text analysis, after a while it started to be used for understanding psychological and emotional responses of political messages. LIWC is a text analysis program to categorize words in a text according to positive-negative emotions, self-references, causal words, and 85 other language dimensions (Pennebaker et al., 2001).

For a long time, political decisions were seen only as part of a cognitive and rational thinking process, without involving emotions, as they were viewed as “irrational.” “Reason played the key role in the political heaven of ideal citizens, while emotion was denigrated as representing a major obstacle preventing citizens from engaging in rational political behavior to fulfill their civic duties.” (Erisen, 2018, 49) Citizen behavior was based on cognitive evaluations of human behavior and cost-benefit comparison before the twentieth century. Political scientists aimed to predict human behavior and ways of thinking to calculate the best results, and political psychology became a prominent field in the context of this aim. In the cognitive paradigm, reason-based decision-making was considered as “cold”, cognitive, and deliberative, on the contrary to “hot processes”, which were viewed as biases causing irrational choice behavior (Shafir et al., 1997).

The belief which argues emotion is irrational and irrelevant from political science as a scientific dogma has come from Aristotle who did not evaluate emotion as a part of the cognitive decision-making process, saying emotions rhetorically manipulate the behavior and decisions of others. After intensifying studies about political psychology, the acceptance that says emotion is irrational has changed. Many authors started to serve emotional expresses and state affect the process of thinking, cognitive processing and behaviors; moreover, they express those emotions can play a major role in voting behavior as well. (Campbell et al., 1960). The researches about emotion also took the attention of neuroscientists; not just political scientists.

So, all researchers who work on the subject showed that the interaction of cognition and emotion shape the individual behavior and it motivated a new perspective on decision making in politics (Damasio, 1994).

It is proved that emotions are effected on decision making process but the question is how politicians can touch the emotions of voters? Especially at last terms social media studies has tried to prove the link between emotions and voting attitudes. Especially Twitter is a well known social media platform that people can easily express their political opinions and emotions thought to political messages. Mostly after 2010, the literature has turned to read voters' emotions over Twitter. For example, "An Investigation of Influentials and the Role of Sentiment in Political Communication on Twitter during Election Periods" analyzes how Twitter is used for political communication during election periods with a specific focus on characteristics and communication behavior of influential accounts over 2011 Germany elections (Dang-Xuan, Stieglitz, Wladarsch, & Neuberger). The author tested the hypotheses regarding the relationship between sentiment in terms of emotionality and appraisals occurring in tweets and their quantity and speed of dissemination. Another key is "Sentiment, emotion, purpose, and style in electoral tweets" article (Mohammad et al., 2015). The article annotate a set of 2012 US presidential election tweets for a number of attributes pertaining to sentiment, emotion, purpose, and style by crowdsourcing. The article is very important because it shows through an analysis of these annotations that purpose, even though correlated with emotions, is significantly different.

Eun-Ju Lee and Soo Youn Oh argue that emotional tweets of political candidates take more attention and it find more positive response over lovers of the candidate (Lee - Oh, 2012). The study shows how public opinion is shaped by emotional tweets of candidates. On that sense, it promotes the thesis to support its argument about necessity of understanding voters' emotional situation and reactions for politicians. Also the work which is "Understanding the emotional act of voting" support the thesis by saying to understand voting behaviour, voters' emotions and their interaction with electoral arrangements should be considered (Bruter - Harrison, 2017). Twitter is a significant social media platform to understand voter's emotions and politicians should get more vote if they use some technological assumptions to categorize voters' emotions and give messages according to these results. Also analyses of emotional reactions of voters to politicians can give true predictions of the election.

3. Conceptualizing Emotions

The studies that focus on the role of emotion in political decisions first categorized emotions and emotional responses as negative and positive (Fishbein - Ajzen, 1975). For instance, citizens first give basic emotional responses to political candidates as liking or disliking them. It is also explained with the "valance approach" that asserts that political decision picks the way through the answer to the question "How do I feel about it?" (Erisen, 2018, 51). Individuals are not just objects of the pros and cons of a decision. The decision-making process is not as simple as making a checklist that measures its positive and negative results. The process also includes the emotions and political judgment and preferences mostly shaped by liking or disliking the political decision according to feeling thermometer ratings (Sniderma et al., 1991). Therefore, the valance approach conceptualizes emotion as positive or negative over the like or dislike a decision to categorize its affect.

The second categorization is appraisal theory that evaluates emotion as discrete (Roseman, 1991). Appraisal theory says each emotion should study separately because the reflection of emotions is different from each other; being sad, afraid or angry are different from each other. Appraisal theory has primarily been used in investigating political consequences. Researchers first focused on two negative main emotions which are fear and anger that affect the political consequences (Valentino et al., 2008).

The third theory is neural process theories that are close to the negative-positive valance approach. Yet according to this theory, emotions are not categorized as just negative or positive; also the level of emotion from low to high is important in this category. The affective intelligence model also has two dimensions to categorize emotion. According to this theory, individuals have two types of emotional system which are effortful and disposition-based processing. In that sense disposition system refers to using emotions as a new guide to search the topics which citizens are enthusiastic about. In political decisions, people are more tend to behave according to their political habits, without making critical considerations about parties or candidates (Rolls, 2000).

Yet, on the surveillance system, emotions are used as a tool to find answers to citizen's questions. Individuals are more tended to seek more information about political candidates or polemical political topics (Erisen, 2018, 53). According to the affective intelligence model, three main emotions drive citizen's political decision-making process which are enthusiasm, anxiety, and anger.

Anxiety and anger can be evaluated as negative feelings but according to limited studies that were made in that field, when people feel angry they are more open to learning (Johnston, Lavine, & Woodson, 2015). Enthusiasm, anxiety, and anger lead to having critical thinking and political judgment. "Judgment style depends on whether an emotional response represents a confirmation or a violation of one's partisan expectancies" (Johnston et al., 2015, 487). Even there is no certain proof to explain whether negative emotions lead citizens to dislike a political party or candidate, citizens who dislike a party or candidate become more angry or anxious about them.

In the many experimental studies, it is argued that positive emotions such as pride, hope or enthusiasm can motivate participation and they encourage participants to take more risk (Brader, 2005). Comparing with sadness, enthusiasm cause more risk-taking, hope and pride also strengthen the confidence in political decisions (Gross et al, 2009). While positive emotions motivate politicians and give a more optimistic perspective for the supporters, negative feelings may result in a more critical perspective on politics. Yet, according to Ladd and Lenz "the direction of cause-effect ran from the political candidate toward the emotion rather than from the emotion toward the political candidate, suggesting that voters feel anxious about candidates they dislike rather than dislike candidates because they make them feel anxious" (Erisen, 2018, 54).

The next section will analyze the role of negative emotions such as anxiety, fear, and anger which are considered to have positive effects on voters in the political decision-making process by using a descriptive approach.

3.1. Anxiety

To understand the role of positive and negative emotions on political decisions, each emotion should be analyzed. Starting with negative emotions, anxiety will be explained first. Anxiety is described with feeling uneasy, discomfort and afraid. Anxiety and fear are intermixing terms but anxiety is more closed to feel worried and discontent; while fear is a reaction against danger or suspect of danger (Lerner et al., 2003). Anxiety generally emerges when individuals face an unexpected situation but when an individual finds a clear response or explanation towards unfamiliar information or an environment, she/he feels relaxed (Marcus, 2002). Anxiety also may ensure rational outcomes on the political decision-making process of individuals. According to experimental studies, citizens who feel anxiety toward a political party or a leader they support are more tended to collect information about them and they also are more likely to have a critical judgment based on resolution policies of the party and personality of the leader (Brader, 2006). On the subject of political participation "anxiety increases the likelihood of participation in less-threatening activities, such as paying attention to news or seeking information about the subject, whereas anger promotes participation in risk-involving activities, such as joining social movements" (Erisen, 2018, 60).

Anxiety, fear, and anger were detected as main implements that drive individuals' political thinking process (Vasilopoulos et al., 2018). Anxiety is born when individuals face an unfamiliar situation feeling discomfort, uneasy and afraid until they find an answer or a solution to the unfamiliar situation (Capelos, 2013, 41).

Usually, anxiety drives voters to search for more information about the thing that does not sound familiar to them. Even though voters have a party identity or believe in a charismatic leader, anxiety may result in a questioning toward their political decisions. So, voters' first expectation is to feel safe with their political decisions. For this reason, political parties and leaders should answer all questions of voters clearly and keep them away from being "unfamiliar" to voters.

Last political psychology and social psychology studies show that a leader's personality and appearance has a big impact on citizens (Nai, 2019). Charismatic leaders with their good, young and energetic appearance have more advantages on competence (Blais, 2011) and these qualifications ensure positive feelings toward the candidates. Yet, even party identification is a strong connector between citizens and the political parties, it is shown that when party members feel anxious about an issue or a leader, their party identifications get weakened and they lose the reliability. To maintain reliability they run getting more information to find a solution to the problem. Yet, getting more information process sometimes may result in more complication and citizens may become more ambivalent (Groenendyk, 2016). "Anxiety works cooperatively with learning to shift attention to political matters and to diminish reliance on habit in voting decisions" (E.Marcus - B.MacKuen, 2004, 216).

3.2.Fear

The other emotion that directly affects voters' political decision-making process is fear. Even fear is listed under negative feelings, it can be useful to reach an efficient political decision-making process. Unknown things may lead to fear and people are tended to feel safe when they find an answer to the "unknown". Citizens may use fear to carry one's point or fight with the reason that leads to fear but both of that foster the cognitive thinking process and come in useful to have a political decision.

It is also proven that feeling fear may foster the cognitive process by getting more information because afraid people focus diminishing the risk factor that threatened them; not on other things around them. Fear leads people to get more information about the cause of the threat and this process feeds the cognitive performance (Gonzalez-Bailon et al., 2012).

Uncertainty is the main reason that leads people to fear. Uncertain, unknown and unusual things make people feel threatened, under-danger and this causes an unhealthy decision-making process. Afraid people generally behave in two ways: fight or flight; "Flight refers to an action that gets one away from the cause of the emotion, whereas fight makes people take action against the cause itself. Thus, while the behavioral outcome of fear can involve a decision of either fight or flight, both aim to remove the cause of the uncertainty" (Erisen, 2018, 56). For instance, after the 9/11 terror attack, according to the surveys, American citizens who feel threatened and afraid are less likely to take more risk and they are not closed to support aggressive actions; in the other hand, citizens who feel threatened but not afraid are tended to support America's hot military actions (Huddy et al., 2005).

It is hard to separate emotions with certain lines from each other. Especially the same group of emotions such as negative or positive has links among them. George E. Marcus from Williams College and Michael B. MacKuen from the University of Missouri have built a different correlation between anxiety and fear (2004). According to them, anxiety is an answer against the fear that foster attention and worry to collect more information during electoral campaigns and political learning process.

3.3. Anger

While fear and anxiety can be used as a thinking mechanism to collect more information against unknown and unusual things, anger can be used to mobilize citizens around specific groups and identities against the "other". It is a usual tactic for politicians to build a party identity over the differences from the other. People are more likely to dislike differences and that may lead to anger in some debates. So, politicians may seem like talented magicians to convert negative feelings as successful tactics to have political support.

Anger is mostly born when something happens people dislike. When people face with usual and known but disliked or threatening stimuli, the disposition system produces anger. According to studies angry people are first tended to feel "revenge" which fosters a strong idea of the "other" (Frijda, 1986). According to cognitive studies angry people tend to be mobilized against the others to strengthen their own positions (Huddy et al., 2007). Therefore, angry citizens are more likely to mobilize around their party identification. Feeling angry fosters partisan habits and political participation (Valentino et al., 2011).

According to Huddy, Feldman, and Cassese angry citizens are also more likely to support military actions and they are more tended to renounce their civil liberties. For instance, after the 9-11 terror attack, American citizens have started to support military actions against Iraq much more than before. Anger is a very significant variable that affects the rate of presidential approval by citizens during America's military operations in Iraq (Huddy et al., 2007).

Support for military actions or presidential approval are positive outcomes of anger on the citizens for political parties, but it is argued that the anger of citizens under economic risks have negative outcomes for governments (Conover - Feldman, 1986). Political leaders who have moral disapprobation and political parties who are known with an economic unsuccessfulness are in a disadvantaged situation for citizens because both of them lead to negative feelings on the citizens (M.R. Steenbergen and C. Ellis Context, 2006). American National Election Study (ANES) surveys have shown that American citizens were angry and afraid during the Reagan period related to the economic crisis and also during the Clinton governing because of moral scandals. It is understood that anger and fear are different emotions that lead to different outcomes. Anger has born when citizens face an unexpected situation while fear has shown when citizens face an unfamiliar situation (Demertzis, 2013, 45).

Conclusion

The academic view to the emotions has changed by the time and especially in the last decades it very well has understood that people are complements with their thinking and emotions. The false belief that was argued as emotions are irrational and separated from the cognitive decision-making process has been refuted. The course of events of the society also supported to discover new methods to analyze the polarized structure of society. While society has changed form and got more complicated, it was getting difficult to estimate citizen's political behaviors. In that sense, emotions have been used as a trustable guideline to look at deeply citizens' political decision-making processes and their political behaviors. Psychological and social psychological studies also fostered the link between political thinking and the role of emotions to explain citizen's behaviors and they present a surprise result. The emotions that accepted as "negative" because of their behavioral results on humans' moods on daily life that are anxiety, fear, and anger have positive effects on political decision-making processes.

Most people use these negative emotions as a mechanism to reach an efficient information gathering process and this process helps to provide a safety political discussion (E.Marcus - B.MacKuen, 2004, 215). Studies about the cognitive psychology show that negative events enhance attention and emotional responses are important to design attention according to the event. People tend to think about politics more when they feel something is getting wrong (Derrberry, 1991). Anxiety, fear and anger are also well known negative feelings when something is getting wrong. When people feeling uneasy, discomfort and afraid, anxiety can be occurred. Feeling anxiety toward a political party or politician motivates citizens to collect more information to solve the problem that leads to feeling anxiety. (Brader, 2006). Anxiety is also increases tendency to gathering attention for news and information about the topic. (Erisen, 2018, p. 60). Anxiety works for having a critical mind on political topics and serve to learning studies. It is important to diminish recitative voting behavior (E.Marcus - B.MacKuen, 2004, 216).

The fear is another examined negative feeling in the article. People mostly feel fear if they face something is "unknown". People need to find an answer and response against the "unknown" thing and this process foster cognitive thinking. It is proved that fear may be useful for getting more information about the fear object because afraid people mostly first focus on the diminish risk factor that feared them (Gonzalez-Bailon et al., 2012).

Anger also a negative feeling that may result with positive consequences for politicians. As it is argued in the article, angry people first tend to feel revenge that also result with creation of the “other” and creation of “other” also strength their party identification by mobilizing them around their party identification against other. That’s mean feeling anger against “other” foster partisan attitudes and political participation (Valentino et al., 2011). To strength their own positions people who feel anger also tended to collect more information that proof the rightness of their political positions. Also as it is seen on the sample of America’s Iraq invasion after 9/11, citizens who feel anger are more tended to support military actions and they more vulnerable to disclaim from their civil liberties (Huddy et al., 2007). Of course the activator effects of anger is mostly related with belonging a group identity. Even people who create the group do not have a personal anger toward a certain situation, group identity may force them to feel anger because groups are not just the sum of individuals and have a specific atmospheres (Houghton, 2018, 224.). Crisis that lead anger of citizens are methods to “legitimize hostility” for politicians and they use anger of people to gain support for their own policies. Those who cause the crisis try to hold their opponents responsible for the war. By doing so, they support themselves both inside and outside and prevent the support that can be given to their enemies. According to Lebow, crisis that were occurred in Fashoda (1898), Korea (1950), China-India (1962) and Cuban Missile Crisis (1962) are all examples of how politicians use anger of citizens (Lebow, 1981, 25).

In the light of these pieces of information, different definitions of emotions, the role of emotions in the political decision-making process and in particular main negative emotions’ positive effects on political decision-making processes have been discussed in this article.

References

- Ax, A. "The Physiological Differentiation between Fear and Anger in Humans". *Psychosomatic Medicine* 15/5 (1953), 433-42.
- Blais, A. vd. *Political Leaders in Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press. 2013.
- Brader, T. "Striking a Responsive Chord: How Political Ads Motivate and Persuade Voters by Appealing to Emotions". *American Journal of Political Science* 49/2, (2005). 388-405.
- Brader, T. "Affective Intelligence and Beyond: Next Steps in Research on Emotion in Politics". *Political Communication Report*, (2006), 1-6.
- Brader, T., Marcus, G. E. "Emotion and Political Psychology". *The Oxford Handbook of Political Psychology*, Ed. L. Huddy vd. 165-204. Oxford, UK: Oxford University Press. 2013.
- Bruter, M. vd. "Understanding the emotional act of voting". *Nat Hum Behaviour* 1, (2017).
- Capelos, Tereza. "Understanding Anxiety and Aversion: The Origins and Consequences of Affectivity in Political Campaigns", *Emotions in Politics: The Affect Dimension in Political Tension*, ed. Nicolas Demertzis, 39-59, New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Campbell, A. vd. *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press, (1960).
- Conover, P. vd. "Candidates, Issues and Voters: The Role of Inferences in the Perception of Political Candidates", *the Journal of Politics*, 45/4, (1983), 810-839.
- Damasio, A. R. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: Putnam, 1994.
- Dang-Xuan, L. vd. "An Investigation of Influentials and the Role of Sentiment in Political Communication on Twitter during Election Periods", *Information Communication and Society*, 16/5, (2013), 795-825.
- Dawes, R. M. *Behavioral Decision Making and Judgment*. Boston: McGraw-Hill, 1998.
- Demertzis, N. *Emotions in Politics: The Affect Dimension in Political Tension*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Derrberry, D. "The Immediate Effects of Positive and Negative Feedback Signals". *Journal of Personality and Social Psychology*, 61/2, (1991), 267-278.
- Diener, E. vd. "The Independence of Positive and Negative Affect". *Journal of Personality and Social Psychology*, 47/5, (1985), 1105-1117.
- Elliott, A. *The Routledge Companion to Social Theory*, Routledge, New York, 2010.
- Erisen, C. *Political Behavior and the Emotional Citizen*. London: Macmillan Publishers, 2018.
- Fishbein, M. vd. *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An introduction to Theory and Research*. Boston: Addison-Wesley, 1975.
- Frijda, N. *The Emotions*, New York: Cambridge University Press, 1986.

- Gonzalez-Bailon vd. "Emotions Public Opinion and US Presidential Approval Rates 5-Year Analysis of Online Political Discussions". *Human Communication Research*, 38/2, (2012), 121–143.
- Gordon, S. "Social Structural Affects on Emotions". *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, ed. Th. Kemper, New York: State University of New York Press, 1990.
- Groenendyk, E. "The anxious and ambivalent partisan: The effect of incidental anxiety on partisan motivated recall and ambivalence". *Public Opinion*, 80/2, (2016), 460–479.
- Gross, K. vd. "Confidence in Government and Emotional Responses to Terrorism after September 11, 2001". *American Politics Research*, 37/1, (2009), 107–128.
- Habermas, J. "Modernity versus Postmodernity." *New German Critique*, 22, (1981), 3-14.
- Houghton, David Patrick. *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2018.
- Huddy, L. vd. "On the Distinct Political Effects of Anxiety and Anger", *The Affect Effect: Dynamics of Emotion in Political Thinking and Behavior*, ed. George Marcus vd. 432-461. Chicago: Chicago University Press, (2007).
- Huddy, L. vd. "Threat, Anxiety, and Support of Antiterrorism Policies". *American Journal of Political Science*, 49/3, (2005), 593–608.
- Druckman, J. vd. "The growth and development of experimental research political science". *American Political Science Review* 100, (2006), 627–636.
- Janis, I. *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin, 1982.
- Jervis, R. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press, 1976.
- Johnston, C. vd. "Emotion and political judgment: Expectancy violation and affective intelligence". *Political Research Quarterly*, 68/3, (2015), 474–492.
- Kahneman, D. vd. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*. New York: Cambridge University Press, 2002.
- Lau, R. L. "Models of Decision-Making". *Political Psychology*, Ed. Sears vd. 19-60. Oxford, New York: Oxford University Press, 2003.
- Lee, E.J. vd. "To Personalize or Depersonalize? When and How Politicians' Personalized Tweets Affect the Public's Reactions". *Journal of Communication*, 62/6 (2012), 932–949.
- Lebow, Richard Ned. *Between Peace and War: The Nature of International Crisis*, Baltimore, MD: The John Hopkins University Press, 1981.
- Lerner, J. S. vd. "Emotion and Perceived Risks of Terrorism: A National Field Experiment". *Psychological Science*, 14, (2003), 144–150.

- Lodge, M. vd. "The Primacy of Affect for Political Candidate Groups, and Issues: An Experimental Test of the Hot Cognition Hypothesis". *Political Psychology*, 26/5 (2005), 455-482.
- Lodge, M., - Taber, *The Rationalizing Voter*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Marcus, G. E. *The Sentimental Citizen. Emotion in Democratic Politics*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2002.
- Marcus, G.E. vd. "Anxiety, Enthusiasm, and the Vote: The Emotional Underpinnings of Learning and Involvement During Presidential Campaigns." *Political Psychology*, ed. John T. Tost vd. 215-235, New York and Hove: Psychology Press, 2004.
- McDermott, R. *Political Psychology in International Relations*. Michigan: The University of Michigan Press, 2004.
- Mohammad, S. M. vd. "Sentiment, Emotion, Purpose, and Style in Electoral Tweets". *Information Processing and Management*, (2015), 480-499.
- Nai, Alessandro. vd. "The Personality of Populists: Provocateurs, Charismatic Leaders, or Drunken Dinner Guests?". *West European Politics*, 42/7 (2019).
- Neuman, W. vd. "Theorizing Affect's Effects", *The Affect Effect: Dynamics of Emotion in Political Thinking and Behavior*, ed. George Marcus vd. Chicago: Chicago University Press, 2007.
- Pennebaker, Francis. vd. "Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC 2001". Mahwah, NJ: Erlbaum Publishers, 2001.
- Plutchik, R. *Emotion: A Psychoevolutionary Synthesis*. New York: Harper and Row, 1980.
- Pratto, F. vd. "Automatic Vigilance: The Attention-grabbing Power of Negative Social Information". *Journal of Personality and Social Psychology* 61/3 (1991), 380-91.
- Redlawsk, D. vd. "Emotions and Voting", *Handbook of Electoral Behaviour*, ed. Arzheimer, 406-432, Thousand Oaks: Sage Publishing, 2017.
- Rolls, E. "On the brain and emotion". *Behavioral and Brain Sciences* 23/2 (Oct. 2000), 219-228.
- Roseman, I. J. "Appraisal determinants of discrete emotions." *Cognition and Emotion* 5/3 (1991), 161-200.
- Russel, J. "A Circumplex Model of Affect". *Journal of Personality and Social Psychology* 39/6 (Dec. 1980), 1161-78.
- Shafir, E. vd. "Reason-based choice". *Cognition* 49/1-2 (1997), 11-36.
- Sieben, B. – Wettegren. *Emotionalizing Organizations and Organizing Emotions*. London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Simon, H. A. "Human nature in politics: The dialogue of psychology with political science". *The American Political Science Review* 79/2 (Jun. 1985), 293-304.
- Sniderman, P. vd. *Reasoning and choice: Explorations in political psychology*. New York: Cambridge University Press, 1991.

- Steenbergen, Marco R. - Ellis, Christopher. "Fear and Loathing in American Elections. Context, Traits, and Negative Candidate Affect", *Feeling Politics. Emotion in Political Information Processing.*, ed. Redlawsk, 109-133, New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Stein, J. "Building politics into psychology: The misperception of threat". *Political Psychology* 9/2 (Jun. 1988), 245-271.
- Tellegan, A. "Structures of Mood and Personality and Their Relevance to Assessing Anxiety, with an Emphasis on Self-Report". *Anxiety and the Anxiety Disorders*, ed. Tuma vd. Hillsdale, 681-706, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1985.
- Thaler, R. *Quasi-rational economics*. New York: Russell Sage Foundation, 1994.
- Thoits, P. A. "The Sociology of Emotions." *Annual Review of Sociology* 15 (1989), 317-342.
- Tompkins, S. *Affect, Imagery, Consciousness*. New York: Spring, 1962.
- Turner, J. H. – Stets. *The Sociology of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Valentino, N. A. vd. "Election night's alright for fighting: The role of emotions in political participation". *Journal of Politics* 73/1 (2011), 156-170.
- Valentino, N. vd. "Is a worried citizen a good citizen? Emotions, political information seeking, and learning via internet". *Political Psychology* 29/2 (2008), 247-273.
- Vasilopoulos, P. vd. "Fear, Anger, and Voting for the Far Right: Evidence From the November 13, 2015 Paris Terror Attacks", *Political Psychology*, 40/4, (2018), 679-704.
- Vogel, G. "Scientists Probe Feelings behind Decision Making". *Science* 275/5304, (1997), 1269.
- Watson, D. vd. "Toward a Consensual Structure of Mood". *Psychological Bulletin* 98/2, (1985), 219-35.

Düzeltilme: Türkiye’de Vatandaşlık ve Anayasal Süreç

Correction: Constitutional Process and Citizenship in Turkey

Ejder ULUTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
e.ulutas@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3599-6181>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Düzeltilme Notu /Correction Note

Akademik İncelemeler Dergisi’nde yayınlanan;
“Ulutaş, Ejder . “Türkiye’de Vatandaşlık ve Anayasal Süreç”. Akademik İncelemeler Dergisi 9 / 1
(Temmuz 2014): 73-102 . <https://doi.org/10.17550/aid.68423>”
künyesine sahip makalede yazarın talebi ve yayın kurulunun olumlu görüşü üzerine makalenin
“Bildirim” başlığını taşıyan bölümüne; “Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalında, 2012 yılında, Prof. Dr. Yasin AKTAY danışmanlığında tamamlanan “Değişen
Vatandaşlık İlişkilerinin Dayandığı Nokta: Toplumsal Sözleşme Temelli Bir Anayasa (Türkiye Örneği)”
başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.” ibaresi eklenmiştir.

Makale Türü/Article Type: Düzeltilme/Correction

Geliş Tarihi/Date Received: 22.01.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 11.02.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

Etik Kurallar

Yazarlar için Etik Kurallar

Gönderilen makalenin akademik alanlara katkı sunacak nitelikte olması yazarın sorumluluğundadır. Çalışmaların özgün olması ve araştırmaya dayalı olması gerekmektedir. Her ne kadar intihal taraması dergi tarafından yapılacaksa da akademik onursuzluk olan intihalin sonuçları tamamen yazara yönelecektir. Makale aynı anda farklı dergilere gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergiye gönderilmiş olmamalıdır. Makalede ismi yazılacak olan diğer yazarların araştırmaya katkı sağladığından emin olunmalıdır. Akademik katkısı olmayan kişilerin ilave yazar olarak gösterilmesi veya katkı sırası gözetilmeksizin, unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilim dışı ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim etiğine aykırıdır. Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelerde kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılmaktadır. Atıflar ve kaynakça gösterimi eksiksiz olmalıdır. Yazarlar, Yükseköğretim Kurulu'nca da belirtilen Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ni dikkate almalıdır.

Hakemler için Etik Kurallar

Hakemler dergide yayımlanacak makalenin akademik kalitesinin en temel tespit edicisi olduklarının bilinciyle davranmalı ve akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler. Makale inceleme süreci sonrasında da incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır. Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması değerlendirmeyi etkilememelidir. Hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir. Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.

Editörler için Etik Kurallar

Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir. Editörler, kabul veya ret edilen makaleler ile herhangi bir çıkar çatışması/ilişkisi içinde olmamalıdır. Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir. Hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizli tutulması editörlerin sorumluluğudur. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin intihal taraması ve böylece akademik onursuzluğun önüne geçilmesi için editörler gerekli çabayı göstermelidir. Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayınlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir. Editörler dergiye makale kabul ederken akademik kaygı ve ölçütleri öncelermelidir.

Akademik İncelemeler Dergisi

Yayın İlkeleri

- 1) Akademik İncelemeler Dergisi (AID), sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanında yapılan çalışmaları yayımlayan hakemli ve akademik bir dergidir.
 - 2) Akademik İncelemeler Dergisi, yılda iki kez (Nisan ve Ekim) yayımlanan çift taraflı kör hakemlik uygulayan bir dergidir.
 - 3) Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.
 - 4) Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap tanıtım, eleştiri ve değerlendirmeleri de kabul edilir.
 - 5) Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, benzerlik kontrol yazılımı olan iThenticate/Turnitin ile kontrol edilmektedir. Benzerlik oranı % 30'tan yüksek tespit edilen yazılar hakem sürecine dâhil edilmeden reddedilir. %20 - %30 arası benzerlik oranları ise tekrar gözden geçirip, %20 benzerlik oranının altına düşürülmesi talep edilir. Tek bir kaynaktan %3 'ten fazla benzerlik oranı bulunmamalıdır.
 - 6) Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.
 - 7) Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda izinlerin alındığı varsayılarak "izinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi" gerekmektedir. 01.01.2020 tarihinden itibaren gönderilen yazılarda aşağıda belirtilen durumlar için etik kurul izni alınmalı ve makaleye eklenmelidir.
Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:
 - Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar
 - İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
 - İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
 - Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
 - Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar,
- Ayrıca;
- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış Onam Formu"nun alındığının belirtilmesi,
 - Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
 - Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi
- 8) Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.
 - 9) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayım kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı hakemlere gönderilir. İki olumlu hakem raporu ile yazımın yayımlanmasına karar verilir ve hangi sayıda yayımlanacağı çalışma sahibine bildirilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. Aynı makale için olumlu ve olumsuz hakem raporları mevcut olduğunda yazı hakkında karar, raporların içeriği dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.
 - 10) Yayınlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmişse yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir. Yazar düzeltmeleri farklı bir renkle yapar. Düzeltmelerden sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı kontrol edilerek yazı yeniden değerlendirilir.
 - 11) Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı konusunda en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir.
 - 12) Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla bir çalışma yayımlanabilir.
 - 13) Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.
 - 14) Yayımlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazara ya da yazarlarına aittir.
 - 15) Yayımlanacak makalelerde ve kurullarda kurum, üye ve yazar çeşitliliğine özen gösterilecektir.
- *Dergi arşivimizin ve yayım sürecindeki makalelerimizin bir kopyası <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/archive> adresinde muhafaza edilmektedir.

Akademik İncelemeler Dergisi

Yazım Kuralları

1. Makalelerde atıf sistemi olarak İSNAD (Metin İçi) atıf sistemi kullanılmalıdır.
2. Dergimize gönderilecek makaleler DergiPark üzerinden açılan kullanıcı hesabı ile iletilmelidir.
3. Araştırma makaleleri ve bilimsel kitap değerlendirmeleri Türkçe veya İngilizce olarak yayımlanmaktadır.
4. Makalelerin başlarında giriş bölümü, sonlarında sonuç bölümü bulunmalıdır.
5. Makaleler, tüm tablolar, şekiller, referanslar (kaynakça) ve ekler dâhil 20 sayfayı ve 10 bin kelimeyi aşmamalıdır.
6. Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda, MS Word programında Cambria yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.
7. Ana başlıklar ve alt başlıklar 12 punto bold olarak düzenlenmelidir.
8. Metin kısmı 12 punto 6nk paragraf ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
9. Makalelerin başında Türkçe ve İngilizce özetler (Abstract) bulunmalıdır.
10. Makalenin, İngilizce başlığı, İngilizce özet metni üzerine mutlaka yazılmalıdır.
11. Özetler 150-250 kelime aralığında olmalı, makalenin amacını, kapsamını, yöntemini ve kısa sonuçlarını içermelidir.
12. Özetler 10 punto 6nk paragraf ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
13. Özetlerin altına en az 3 en fazla 5 Türkçe ve İngilizce anahtar kelime (Keywords) yazılmalıdır.
14. Giriş bölümü özeti genişletilmiş hali olarak çalışmanın amacını, kapsamını, yöntemini ve araştırma desenini içermelidir.

Not

Not: Dergiye makale göndermek için DergiPark sistemi kullanılmaktadır. Akademik İncelemeler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir ve yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir; fikirlerden editörler sorumlu tutulamazlar.

Makale Yayın Süreci

- Ön İnceleme ve İntihal Taraması:** Makale; dergi yayın ilkelerine, akademik yazım kurallarına ve İSNAD Atıf Sistemi'ne uygunluk açısından editör tarafından incelenir ve iThenticate/Turnitin programı kullanılarak intihal taramasından geçirilir.
- Alan Editörü İncelemesi:** Ön İnceleme ve İntihal Taraması aşamasından geçen çalışma, ilgili alan editörü tarafından problematik ve akademik dil-üslup açısından incelenir. Bu inceleme, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- Hakem Süreci:** Alan editörünün incelemesinden geçen çalışma, konu ile ilgili doktora tezi, kitap veya makalesi bulunan en az iki hakemin değerlendirmesine sunulur. Hakem süreci, çift taraflı kör hakemlik uygulaması çerçevesinde gizlilik içinde yürütülür. Hakemin incelediği çalışma hakkındaki görüş ve kanaatini ya metin üzerinde belirtmesi ya da online hakem formu üzerinde en az 150 kelimelik bir açıklama ile gerekçelendirmesi talep edilir. Yazara, hakem görüşlerine katılmaması halinde itiraz ve görüşlerini savunma hakkı verilir. Çalışmalar, en az iki hakemin olumlu kararı ile yayımlanabilir.
- Tashih Aşaması:** Hakemlerin inceledikleri metinde tashih yapılmasını istemeleri halinde, ilgili raporlar yazara gönderilir ve çalışmasını tashih etmesi istenir. Tashih'in en fazla 10 gün içinde tamamlanması talep edilir. Yazar, yaptığı tashihleri kırmızı renk ile belirterek sunar.
- Hakem Kontrolü:** Tashih isteyen hakem, yazarın metinde kendisinden talep edilmiş düzeltmeleri yapıp yapmadığını kontrol eder. Kontrol işlemi, en fazla 7 gün içinde tamamlanır.
- Türkçe Dil Kontrolü:** Hakem sürecinden geçen çalışmalar, Türkçe Dil Editörü tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- İngilizce Dil Kontrolü:** Türkçe dil kontrolünden geçen çalışmalar, İngilizce Dil Editörü tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- Yayın Kurulu İncelemesi:** Teknik, akademik ve dilsel incelemelerden geçen makaleler, Yayın Kurulu'nda incelenerek nihai yayın durumu karara bağlanır. Üyelerden itiraz gelmesi hâlinde Kurul, oy çokluğu ile karar verir.
- Dizgi ve Mizanpaj Aşaması:** Yayın Kurulu tarafından yayımlanması kararlaştırılan çalışmaların dizgi ve mizanpajı yapılarak yayına hazır hale getirilir.

Ethical Principles

Ethical Principles for Authors

It is the responsibility of the author to contribute to academic field. The articles must be original and based on academic research. Although the plagiarism scan will be conducted by AID, authors will be responsible for academic consequences of plagiarism. Papers should not be sent to different journals at the same time and must be previously unpublished. It should be made sure that other individuals shown as co-authors, have contributed to the research. It is contrary to the scientific ethics to add some, who are not academic contributors to the article, as co-authors or to put in order co-authors with non-academic criteria such as title, age, and gender regardless of the order of contribution. It is assumed that authors who submit articles to the journal read and accept the publishing and writing principles of the journal and the writers are deemed to have committed themselves to these principles. Citations and bibliography should be complete and organized. Authors should take into account the Scientific Research and Publication Ethics Directive specified by the Higher Education Council.

Ethical Principles for Referees

Reviewers should act with the awareness that they are the most basic determinant of the academic quality of the article to be published in the journal and should evaluate it with a view increasing the academic quality. Reviewers should only accept the articles that they have the expertise necessary to make an appropriate appraisal. Also, they should only accept the articles that they can adhere to the double-blind peer-review secrecy and they should keep the details of the article in every way confidential. Any information about the article examined in the review process should not be shared with anyone in any way. Reviewers should only evaluate the correctness of the content of the articles and the appropriateness of the academical criterias. The opinion put forth in the article by authors may differ from those of the referees. The differences should not affect the evaluation. Reviews should be objective and moderate. Defamatory, derogatory and accusatory statements must be avoided. Reviewers should avoid superficial and ambiguous expressions in evaluation reports. For the evaluations that resulted negative, the missing points and imperfections of the article must be shown clearly and concretely. Reviewers must evaluate the articles within the timeframe granted to them. If they will not evaluate the article, they must notify the journal within a reasonable time.

Ethical Principles for Editorial Board

Editors should accept the articles that may contribute to the relevant areas expressed in the scope of the Journal to the evaluation process. Editors should not be in any conflict of interest with the accepted or rejected articles nor take advantage from them. Editors have all the responsibility and authority to accept or reject a submission. It is the responsibility of editors to keep the names of referees and authors confidential. Editors should take the necessary effort to ensure that the articles submitted for publication will be scanned to prevent plagiarism that is an academic dishonesty. It is the responsibility of editors to complete the review, refereeing, editing and publishing processes of the submitted articles in a timely and healthy manner. Editors should give priority to academic concerns and criterias when accepting the article to the journal.

Journal Academic Inquiries

Editorial Principles

- 1) The Journal of Academic Inquiries (AID) is a peer-reviewed academic journal that publishes studies on social, human and administrative sciences.
 - 2) The Journal of Academic Inquiries is a double-blind peer reviewed journal which is published twice a year (April and October).
 - 3) The publication language of the journal is Turkish and English.
 - 4) The articles to be published in the journal should be original and academic studies prepared primarily by using appropriate research methods related to their fields. In addition, translations, book reviews, critiques and evaluations that contribute to the academic field are also acceptable.
 - 5) The articles submitted for publication in our journal are controlled by a plagiarism software called iThenticate. Articles with a similarity rate higher than 45% are rejected without being processed into evaluation. Similarity rates between %20 and %30 are required to be reviewed by the author and should be reduced below 20%. There should not be more than 3% similarity rate from a single source.
 - 6) The articles submitted to the journal should not be published before or sent for publication anywhere else at the same time.
 - 7) In studies requiring ethics committee approval, it is assumed that the permissions are obtained, and "information about the permits should be included in the manuscript". Ethics committee approval must be obtained for the following cases in the manuscripts which sent as of 01.01.2020 and added to the manuscript.
Researches requiring Ethics Committee approval are as follows:
 - Any research carried out with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaire, interview, focus group study, direct observation, and experiment and interview techniques alike.
 - Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
 - Clinical researches on humans,
 - Researches on animals,
 - Retrospective studies related to The Law on The Protection of Personal Data,Besides;
 - In the case reports, it must be stated that "Informed consent form" was taken,
 - Approvals from the owners for the use of scales, surveys and photographs that belong to others must be expressed and obtained.
 - It must be noted that copyright regulations are observed for the intellectual and artistic works.
 - 8) The submitted articles are first examined in terms of formal requirements. The article which do not comply with the publication and writing principles would be returned to the author in order to make the necessary corrections without subject to the content review.
 - 9) The articles submitted to the journal for publication are sent to the related reviewers by the editorial board after the preliminary examination. With the report of two positive reviews, it is decided to publish the article and publishable issue of the journal is notified to the author. In case of two reviews give negative result, the article is not published. When positive and negative reviews are available for the same article, the decision on the article is given by the Editorial Board, with the consideration of the content of the reviews.
 - 10) If the articles that are decided to be published after revisions by the reviews, the article returned to the author for the necessary corrections. The author makes corrections in a different colour. After the revisions, the reviewer's warnings are taken into account and checked again.
 - 11) It is decided within three months that the articles sent to the journal will be published and the author is informed.
 - 12) A maximum of two studies of the same author (copyright and translation) can be published in an issue.
 - 13) No copyright fee is paid to the author for the published articles.
 - 14) The academic and legal responsibility of the published work belongs to the author or authors.
- *Journal electronic back up (access to archive) and publication process are protect from <https://dergipark.org.tr/pub/akademikincelemeler/archive>

Journal Academic Inquiries

Submission Requirements

- 1.The ISNAD (In-Text) citation system should be used as the citation system in the articles.
- 2.Articles to be sent to our journal should be submitted with the user account opened through DergiPark.
- 3.Research articles and reviews of scientific books are published in Turkish or English.
- 4.Articles should have an introduction at the beginning and a conclusion at the end.
- 5.Articles should not exceed 20 pages and 10 thousand words, including all tables, figures, references (bibliography) and appendices.
- 6.Articles should be prepared in A4 paper size, using Cambria font in MS Word program.
- 7.Main headings and sub-headings should be arranged in 12 point bold.
- 8.The text should be written in 12 pt. 6 nk paragraphs and single line spacing.
- 9.At the beginning of the articles, there should be Turkish and English abstracts.
- 10.The English title of the article must be written on the English abstract text.
- 11.Abstracts should be between 150-250 words and include the purpose, scope, method and short results of the article.
- 12.Abstracts should be written in 10 font size, 6 pt paragraphs and single line spacing.
- 13.At least 3 and at most 5 Turkish and English keywords should be written under the abstracts.
- 14.The introduction part should include the purpose, scope, method and research design of the study as an expanded version of the abstract.

Note

DergiPark system is used to submit articles. Journal of Academic Inquiries is a peer-reviewed and refereed journal publishing articles twice a year in various disciplines of social sciences. The journal, however, is published with a specific topic for its each issue. Opinions expressed in the Journal belong solely to the authors. Editors are not responsible for ideas.

The Review Process for Article

1. Preliminary Examination and Plagiarism Screening: The study is reviewed by the editor for compliance with the journal publication principles, academic writing rules, and the ISNAD Citation Style and it is scanned about plagiarism by using iThenticate/Turnitin program. This review is completed in a maximum of 15 days.
 2. Section Editor Review: The study which was carried out Preliminary Examination and Plagiarism Screening is examined by the related section editor in terms of problematic and academic language-style. This review is completed in a maximum of 15 days.
 3. Referee Process: The study, which is subjected to review by the section editor, is submitted to the evaluation of at least two referees who has doctoral thesis, book or article. The arbitration process is carried out confidentially within the framework of double-sided blind arbitration. The referee is required to present his / her opinion about the reviewed study either on the text or to justify it with an explanation of at least 150 words on the online referee form. The author is given the right to defend his / her objections and opinions if he/she does not agree with the opinion of the referee. The studies can be published at least two positive decisions.
 4. Correction Phase: In the case of referees requesting proofreading in the text that they are examining, relevant reports are sent to the author and they are asked to correct them. The correction is requested to be completed within 10 days. The author presents his corrections by specifying a red color to the section editor.
 5. Referee Control: The referee who requests correction checks whether the author has made any corrections requested from him in the text. The inspection process is completed within a maximum of 7 days.
 6. Turkish Language Control: The works which are passed through the referees are examined by Language Editor and if necessary the author is asked for correction. The inspection process is completed within a maximum of 15 days.
 7. English Language Control: The works which are passed through the Turkish Language Control are examined by English Language Editor and if necessary the author is asked for correction. The inspection process is completed within a maximum of 15 days.
 8. Editorial Board Review: The works which are passed through technical, academic, and linguistic examination, final broadcast status is decided with review of Editorial Board. In case of objection from the members, the Board shall decide by majority vote.
- Typesetting and Layout: The works which decided to be published by the Editorial Board, are made ready for publication by making the typesetting and layout of the works.

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187
Serdivan/Sakarya
academicinquiries@sakarya.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler>